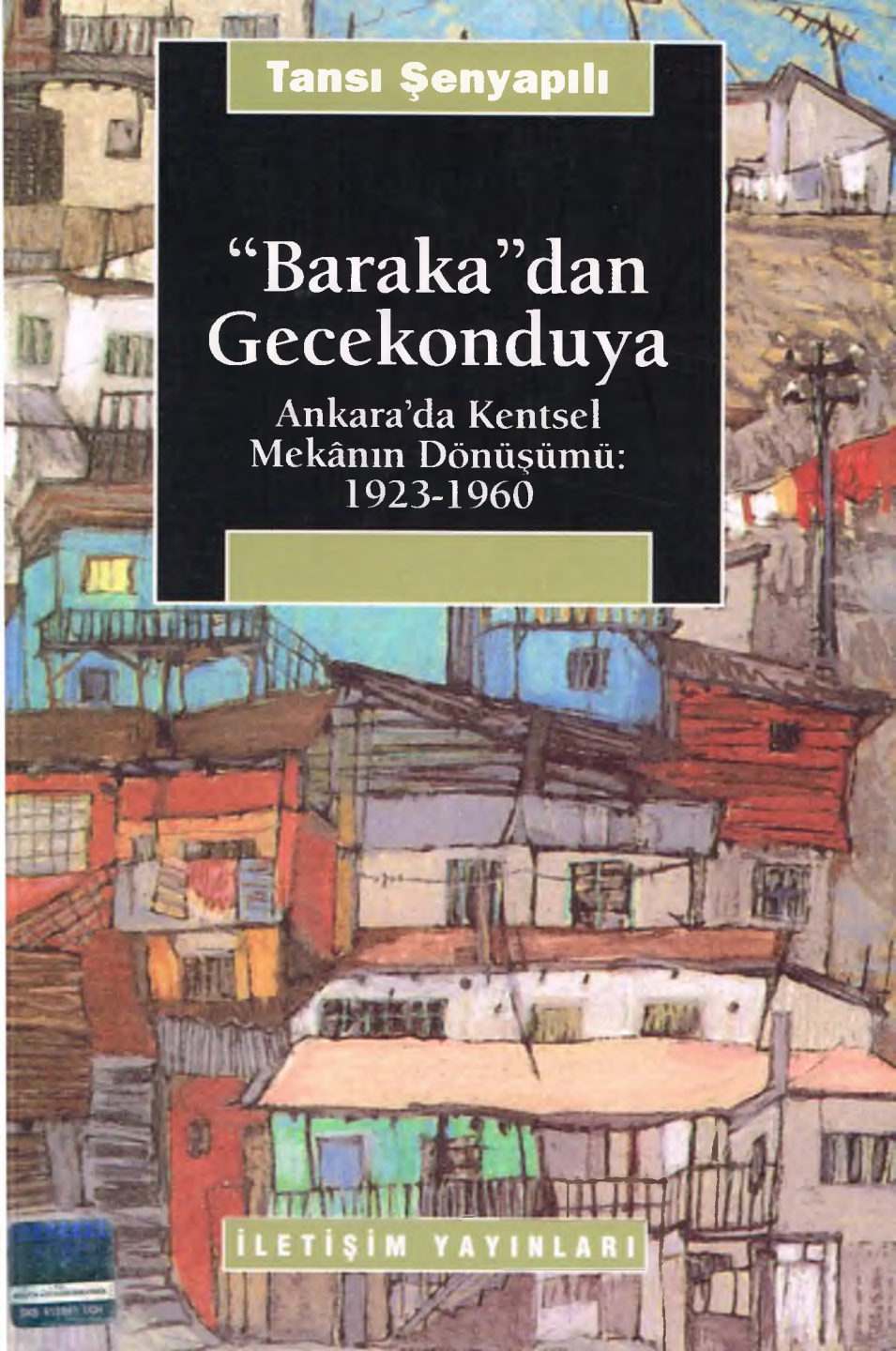

Tansı Şenyapılı

"Baraka"dan Gecekonduya

Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960

İLETİŞİM YAYINLARI

TANSI ŞENYAPILI • "Baraka"dan Gecekonduya

TANSI ŞENYAPILI Şehir Planlama Yüksek Lisans derecesini ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden; Bölge Bilimi Yüksek Lisans derecesini Philadelphia Üniversitesi, Bölge Planlama Bölümü'nden aldı. 1971 yılından bu yana ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyesi. Yurtiçi ve dışında çeşitli dergi ve kitaplarda yayımlanan yazılarının yanısıra *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu* ve *Gecekondu, "Çevre" İşçilerin Mekânı* başlıklı kitapları var.

İletişim Yayınları 1051 • Memleket Kitapları 173
ISBN 975-05-0297-3
© 2004 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2004, İstanbul (1000 adet)

EDİTÖR Tanıl Bora
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAKTAKİ RESİM İmren Erşen
KAPAK FİLMİ 4 Nokta Grafik
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Serap Yeğen
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TANSI ŞENYAPILI

"Baraka"dan Gecekonduya

Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960

iletişim

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 13

BİRİNCİ BÖLÜM

1923-1930 YILLARI ARASINDA KENT MEKÂNININ BİÇİMLENMESİ 15

Eski Kent Dokusu ve Özellikleri 15

Bir Tipik Mahalle 17

Ulaşım Arteri Özellikleri ve Demiryolu 17

1920 Sonrası ve Merkez 19

Konut Dokusu 21

Farklılaşmamış Tarım Ekonomisi 22

Toplumsal Yaşam 23

Kent Çevresi 23

Bostanlar ve Bağ Dokusu 24

Yenişehir Bataklığı 26

Yeni Yönetim Eski Doku İçinde Yer Seçiyor 29

Yeni Yönetimi Bekleyen İmar Sorunları 36

Eski Kent-Yeni Kent Tartışması 37

Şehremanetin Kuruluşu 37

İmar İşlemleri 39

Spekülasyon Eski Kentten Yeni Kente Yayılıyor 42

Yenişehir'e Milletvekilleri Yerleşiyor 43

İmar ile İlgili Üç Sorun 45

1920'lerin Ortasında Kentte Ekonomik Yapı 48

1925'ten Sonra Kentte Konut Dokusu 51
Eski Kentte Apartmanlaşma 51
Yenişehir'de Villalar 54
Memur Konutları 55
Eski Doku 57
Belediye Sınırları 58
Kamu Binaları 58
Kent Planı Yaptırma Girişimi 62
Jansen Planı 63
Ankara İmar Müdürlüğü 69
Konut Sorunu 70
1920'lerin Son Yıllarında Kamu Binaları ve Yeni Gelişmeler 71
Sonuç: 1923-1930 Arası Kentsel Gelişme İçinde Gecekonduların Yerini Hazırlayan Nedenler 73

İKİNCİ BÖLÜM
1930-1940 YILLARI ARASINDA 'BARAKALAŞMANIN' KENT MEKÂNINDA YAYGINLAŞMASI 79
Dış Veriler 79
Sanayileşme Programının Ankara Kentine Etkisi 80
Merkeziyetçi Yaklaşımın Kentleşme Kavramı 81
1930-1940 Arası Mekânsal Yapı Özellikleri 83
Konut Dokusunda Kent İçi Farklılaşma 84
Kentin Mekânsal Biçimi 87
İmar İdare Heyeti Belgelerinde Kent 93
'Barakalaşmanın' *Yaygınlaşması* 94
'Barakalaşma' *Mecliste* 97
Yeni İnşaatlara İlişkin İstekler Artıyor 98
İmar Müdürlüğü'ne Karşı Çıkmalar Başlıyor 102
İlk Konut Kooperatifi Denemesi: Bahçelievler Yapı Kooperatifi 102
Jansen Planı Uygulama Olanakları Yitiriliyor 107
Geçici Parselasyon Olgusu 108
İmar Sınırı Genişliyor 109
Sonuç: 1930-1940 Yılları Arası Kentsel Gelişme İçinde Gecekonduların Yerini Hazırlayan Nedenler 112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1940-1950 YILLARI, 'BARAKALAŞMA', 'GECEKONDULAŞMAYA' DÖNÜŞÜYOR 115
Dış Veriler 115
Dünya Savaşının Etkileri, Kalkınma Modeli Değişiyor 116
Tarımda Makineleşme Kırsal Yapıyı Değiştiriyor 117
Dış Veriler Etkisinde Ankara Kenti Yapısında Gelişme 119

1940-1950 Arası Mekânsal Yapı Özellikleri 120
Konut Dokusunda Kent İçi Farklılaşma 120
Yenişehir'de Apartmanlaşma Sürüyor 121
Yeni Bir Çözüm: Konut Kooperatifleri 122
Alt Gelir Grupları İçin Yeni Bir Çözüm: Gecekondu 124
Gecekondu Nüfusunu Oluşturan Üç Grup 125
1940-1950 Döneminde Ankara Gecekondularının Dağılımı 126
Altındağ 128
Yenidoğan 129
Atıf Bey 130
Mamak Balkeriz ve Seyran Bağları-İncesu 131
Gecekondu Sorunu Mecliste 132
5218 Sayılı Yasa 133
5228 Sayılı Yasa 136
Yasaların Eleştirisi 137
Yenimahalle Deneyimi 139
Konut Konusunda Alman Diğer Önlemler 143
Saraçoğlu Örneği 144
Emlak ve Kredi Bankası 145
İmar İdare Heyeti Belgelerinde Kent 146
İmarlı Alanda Kaçak İnşaatlar 151
Gecekondu Mahalleleri İmar İdare Heyeti Belgelerinde 152
Gecekondu Mahallelerinin İmar Planları Yapılıyor 153
Kent Düşey Eksende de Yayılıyor 155
Yollar ve Büyük Projeler İçin İstimlakler Sürüyor 156
Gelişen Semtlerde Düzenin Korunması İçin Çaba Harcanıyor 157
Mücavir Alanların da Planları Yaptırılıyor 160
Ticaret Yayılıyor 162
Belediye Hizmetleri Yayılan ve Yoğunlaşan Kenti İzlemeye Çalışıyor 164
Sonuç: 1940-1950 Yılları Arası Kentsel Gelişme İçinde Gecekonduların Yerini Hazırlayan Nedenler 167

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
1950-1960 YILLARI: GECEKONDU SİSTEME YERLEŞİYOR 173
Dış Veriler 173
Bağımlı Kalkınmaya Geçiş 173
Dış Veriler Etkisinde Ankara Kenti Ekonomik Yapısında Değişme 176
Sektörler Arası Yeni Denge 177
Göç 178

Dış Veriler Etkisinde Konutlaşmayı Etkileyen
Yasal Değişiklikler 180
Yeni Kalkınma Modeli İçinde Gecekondunun Yeri 183
1945-1950 Dönemi: Gecekondu Ailesinin Marjinal İşlevi 183
1950-1960 Dönemi: Gecekondu Ailesinin Marjinal Olmayan Statü Kazanmasının Mekânsal Etkileri 186
Basında Gecekondu 194
Mecliste Gecekondu 202
6188 Sayılı Yasa 202
İmar ve İskân Bakanlığı Kuruluyor 204
Kentin Mekânda Biçimlenişi: İmarlı Kesim 206
Mekânda Kent İçi Farklılaşma 206
İmar İdare Heyeti Belgelerine Yansıyan İşlem Yoğunluğu 210
Yeni İmar Planı 216
Kat Yükseklikleri Artıyor 220
Konut Kooperatifleri 224
Ticaret ve İmalatın Gelişimi 227
Ulaşım, Yeşil Alanlar ve Altyapı 233
Kentin Mekânda Biçimlenişi: İmarsız Kesim 239
Sayısal Özellikler 239
Mahalle Örgütleri 241
Gecekondu Mahallelerinin Topografik Özellikleri 245
Gecekondu Mahallelerinde Bazı Mekân Standartları 248
Gecekondu Nüfusunun Demografik Özellikleri 252
Gecekondu Nüfusunun İş Kollarında Dağılımı 253
İmar İdare Heyeti Belgelerinde Gecekondu 255
Çevre Sorunları Kapsamında Gecekondu 261
Sonuç: 1950-1960 Yılları Arası Kentsel Gelişme İçinde Gecekonduların Yerini Hazırlayan Nedenler 269

TABLOLAR 275

EKLER 305

KAYNAKÇA 375

ŞEKİLLER LİSTESİ

1 Ankara, 1926 16
2 1923'ten önce varolan ve 1945'e dek yapılan kamu binaları dağılımı 30
3 Ankara, 1928-29 35
4 Ankara, 1929 41
5 1923-45 arasında Türk ve yabancı mimarlar tarafından yapılan kamu binaları dağılımı 49
6 Anafartalar Caddesi çevresinde 1923-50 yılları arasında apartmanlaşma 52
7 Ankara şehri imar planı 64
8 Ankara Amele Mahallesi 65
9 Çankaya Caddesi 91
10 1934-39 yılları arasında İmar İdare Heyeti'ne gelen yeni inşaat isteklerinin Yenişehir'de dağılımı 100
11 Bahçelievler Yapı Kooperatifi planı 105
12 1935-58 yılları arasında Bahçelievler'de yerleşme 107
13 5218 sayılı yasa kapsamında kalan alanlar 134
14 Yenimahalle yerleşme ve ek imar planları 140
15 Ankara, 1949 147
16 Otobüs hatları şeması, 1949 166
17 Ankara imar planı 207
18 Küçükesat semti gelişimi 214
19 Ankara'da imarlı, imarsız ve imar durumu karışık mahallelerin yıllara göre gelişimi 243
20 Ankara belediye sınırlarının değişimi 246
21 Altındağ'dan doku örnekleri 247

TABLOLAR LİSTESİ

1 19. ve 20. Yüzyıllarda Ankara Kentinde Nüfus Gelişimi 277
2 1927 Yılı Sanayi Sayımına Göre Ankara İlinde İşyeri ve Çalışan Sayısı 278
3 1926-1933 Yılları Arasında Ankara Kentinde Yapılan Bina Sayıları 278
4 1927 Yılında Ankara İlinde Nüfusun İş Kollarına Dağılımı 278
5 1932 Yılında Ankara'da Teşvik-i Sanayi Yasası'ndan Yararlanan İşyerleri 279
6 1935 Yılında Ankara Kentindeki Yapıların Kullanıma Göre Dağılımı 279
7 1935 Yılında Ankara Kentindeki Yapıların Kullanıma Göre Farklılaşması 280
8 1935 Yılında Ankara Kenti Konutlarında Oda Sayısı 281
9 1935 Yılında Ankara Kenti Konutlarında Konfor Durumu 282
10 Ankara Otomatik Telefon Abonelerinin Dağılımı 282
11 1937 Yılında İmar İdare Heyeti'nin Öngördüğü Arsa Büyüklükleri 283
12 1936-1948 Yılları Arasında Kırsal ve Kentsel Türkiye'de Kişi Başına Düşen Gelir (TL) 283
13 1941 Yılında Ankara'da Teşvik-i Sanayi Yasası'ndan Yararlanan İşyerleri 283
14 1945 Yılında Ankara İlinde Nüfusun İş Kollarına Dağılımı 284
15 5218 Sayılı Yasa Kapsamındaki Alanların Özellikleri 284
16 Ankara Kentinde 1936-1942 Yılları Arasında Verilen İnşaat Ruhsatlarına Göre Konut Yapımı 284
17 Türkiye'de ve Ankara İlinde Çalışan Nüfusun İş Kollarına Dağılımı (%) 285
18 Türkiye'de ve Ankara İlinde Çalışan Nüfusun İşteki Yerine Göre Dağılımı (%) 285
19 Ankara İlinde Sektörlere Göre Katma Değer (%) 285
20 Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın Ankara ve İstanbul Kentlerinde Yaptığı Toplu Konut İnşaatları 286
21 Sosyal Sigortalar Kurumu'nun 1976 Yılına Değin Ankara ve İstanbul Kentlerinde Yaptırdığı Toplu Konut İnşaatları 287

22 1953 Yılında Ankara Kentinde Arazi Fiyatları Dağılımı 288
23 1951, 1952 ve 1953 Yıllarında Kentte Metrekare İnşaat Fiyatları (TL) 291
24 1938 ve 1953 Yılları Arasında Ankara Kentinde Konut Sayıları 291
25 Ankara'da Bazı Örnek Konut Alanlarında Planla Önerilen ve Gerçekleşen Net Nüfus Yoğunlukları 292
26 1953 Yılında Ankara Kentinde İmalathane ve Ticarethane Sayıları 292
27 1953 Yılında Ankara Kentinde Yeşil Alanların Dağılımı 293
28 1950 Sayımına Göre Nüfusun Kent İçi Dağılımı 294
29 1950, 1955, 1960, 1965 Yıllarında İlçelerde Nüfusun Gelişimi 294
30 1981 Yılında Ankara'da İmarlı, İmarsız ve Karışık Statüdeki Mahalle Sayı ve Yüzdeleri 295
31 Ankara Mahallelerinin Kuruluş Tarihlerine Göre Dağılımı 295
32 Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Mekânsal Yapı Özellikleri 296
33 Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Göçen Nüfusun Geldiği Yerler 301
34 Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Yaş Ortalamaları ve Kadın-Erkek Oranları 302
35 Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Aile Büyüklükleri 303
36 Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Çocuk Sayıları 304
37 Bazı Gecekondu Araştırmalarına göre Okuryazarlık Durumu 304

EKLER

1 Ankara Belediyesi Hudutnamesi (1926) 307
2 1930'ların Başında Ankara Kentindeki Banka, Şirket ve Sanayi Kuruluşları 308
3 Ankara Kenti Yönetim Bölgeleri 310
4 İmar İdare Heyeti Belgesi 313
5 5/1,5/2 İmar İdare Heyeti Belgesi 314
6 İmar İdare Heyeti Belgesi 317
7 Bahçelievler'de Bir Örnek Parselde Değişme 318
8 İmar İdare Heyeti Belgesi 319
9 İmar İdare Heyeti Belgesi 320
10 İmar İdare Heyeti Belgesi 321
11 İmar İdare Heyeti Belgesi 322
12 İmar İdare Heyeti Belgesi 323
13 İmar İdare Heyeti Belgesi 325
14 1944 Yılında Mahalle Bileşimleri 326
15 1944 Yılında Merkez Belediye Örgütlenmeleri 330
16 1944 Yılında Çankaya Belediyesi Örgütlenmesi 331
17 İmar İdare Heyeti Belgesi 332
18 Nihat Yücel'in Yoğunluklar Konusunda Hazırladığı Rapor 333
19 İmar İdare Heyeti Belgesi 336
20 1950-1958 Yılları Arasında Ankara Kentinde Yapı Kooperatifleri 337
21 İmar İdare Heyeti Belgesi 340
22 İmar İdare Heyeti Belgesi 341
23 İmar İdare Heyeti Belgesi 342
24 İmar İdare Heyeti Belgesi 343
25 İmar İdare Heyeti Belgesi 345
26 İmar İdare Heyeti Belgesi 346
27 Bazı Gecekondu Mahallelerinde Bölünme Örnekleri 348
28 1981 Yılında Ankara Gecekondu Mahallelerinin Kuruluş Tarihleri, 1980 Nüfusları ve Eğimleri 350
29 İmar İdare Heyeti Belgesi 363
30 İmar İdare Heyeti Belgesi 364
31 İmar İdare Heyeti Belgesi 365

ÖNSÖZ

Kentlerin mekânsal gelişimini izlemeye yarayacak düzenli/düzgün arşivler yoktur ülkemizde. Cumhuriyet'in başkenti Ankara'nın dahi 80 yıllık geçmişinde nasıl bir mekânsal gelişim ve dönüşüm geçirdiğini belgelemek zordur.

Bu çalışma ilk kez 1984 yılında yapıldı. O sırada Ankara başkent olalı henüz 60 yıl dolmuştu. Ama, geçen 60 yıl içinde sosyo-ekonomik ve siyasal olarak yaşanan değişimler ve dönüşümlerin mekâna nasıl yansıdığına değgin (dair) tutulmuş toplu kayıt yoktu. Varolan kayıtlar dağınıktı.

Varolan kayıtları bir araya toplayarak hem o gün için, hem de sonraki zaman dilimlerinde yapılacak değerlendirmelere ışık tutacak bir belge oluşturmanın yararlı olacağı düşüncesiyle, başkentteki gecekondulaşmanın gelişim ve değişimini araştırmaya giriştim.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'ndeki öğrenciliğim sırasında bu konuda benim ve sınıf arkadaşlarımın yapmış olduğu ödevler, Prof.Dr. İlhan Tekeli, Prof.Dr. Sevgi Aktüre, Doç.Dr. Özcan Altaban gibi meslekdaşlarımın bana açtıkları kişisel arşivleri, Prof.Dr. İlhan Tekeli'nin, Ankara İmar Müdürlüğü'nün dağıttığı arşivini bölüm arşivine getirerek yarattığı zengin kaynağa

ve erişebildiğim diğer değerli akademik çalışmalar ve kaynaklara dayanarak "*Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi: 1923-1960*" başlıklı çalışma ortaya çıktı. 1985 yılında Kent-Koop çalışmayı bastı. O günün basım teknolojisi bağlamında çalışmanın eki olan 43 harita ve grafik kitaptan ayrı bir dosya içinde basıldı. 1986 yılında çalışma Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü'nü aldı.

Aradan geçen süre içinde Ankara'nın mekânsal gelişimiyle ilgili çeşitli dönemleri anlatan değerli akademik, biyografik ve edebi çalışmalar basıldı. Dolayısıyla, çalışmamı yeniden ele alarak gözden geçirmek, yeni kaynaklar katarak genişletmek istedim.

Böylece elinizdeki kitap ortaya çıktı.

Bu kitabın basımında sayın Tanıl Bora'nın çok emeği geçti; sabrına ve basımla ilgili yönlendirmelerine teşekkür ederim.

TANSI ŞENYAPILI

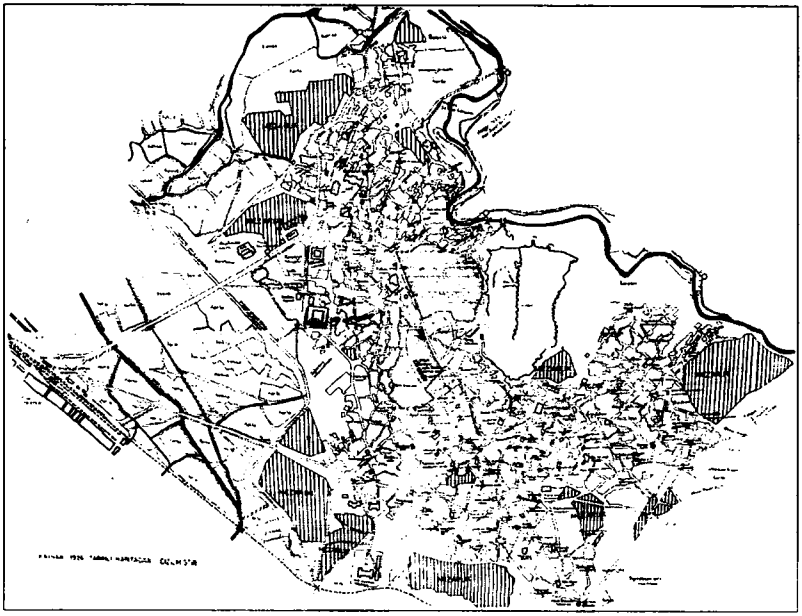
BİRİNCİ BÖLÜM

1923-1930 YILLARI ARASINDA KENT MEKÂNININ BİÇİMLENMESİ

Eski Kent Dokusu ve Özellikleri

1923'te Cumhuriyet ilan edildiğinde, Ankara kenti kale eteklerinden başlayıp batıda bugünkü Atatürk Bulvarı, güneyde ise tren yoluna dek uzanarak yaklaşık 140 hektarlık bir yerleşme alanını kapsıyordu. Kentin bu yıllarını 1926 tarihli, 1/4.000 ölçekli haritadan okumak olanaklıdır (Bkz. Şekil 1). Bu haritanın 1921 yılında kente gelen askeri haritacıların çizdiği haritaya yapılan eklemelerle elde edildiği varsayılmaktadır. Şekil 1'e göre kent, 978 m. yükseklikteki tepede yer alan kale ve ona bitişik 5 hektar kadar bir alana yayılmış olan Hisar Mahallesi'nde odaklanarak tepenin batı ve güneyindeki yumuşak eğimler üzerine yayılmıştı. Kalenin güneyine inen sırtın üzerinde Atpazarı, Koyunpazarı, Samanpazarı gibi hayvan ve tarımsal ürün pazarlarının yanısıra yerleşmenin eski mahalleleri yer alıyordu. Batıda ise Kızılbey, Hatuniye, Hacı Doğan gibi mahalleler vardı.

Kalenin doğu ve güneydoğusundaki mahalleler yönetim açısından Yukarıyüz'ü oluştururken, batıda kalan kesim Aşağıyüz denilen yöreyi oluşturuyordu (S. Kandemir, 1932). Bu yörelerin alt bölümleri de karakol örgütlenmesine göre ayrılmıştı. Yerleşmenin kuzeyi sert bir eğimle dar bir vadi oluşturarak

Şekil 1. Ankara, 1926.

Bentderesi'ne iniyordu. Bu sırtın üzerinde 19. yüzyılda debbağların yer aldığı Tabakhane Mahallesi vardı.[1] Kuzeye doğru yeniden yükselen arazi üzerinde Hacı Bayram ve İsmet Paşa mahalleleri yer alıyordu. Kalenin doğusu ise oldukça dik bir eğimle Hatip Çayı'na iniyordu.

Şekil 1'de izlenen büyük mezarlıkların, yerleşik alanın dışında yer aldığı düşünülürse, kentin 19. yüzyılda kapladığı alanın sınırlarının bu mezarlıklar olduğu söylenebilir.[2] Mezarlıkların çevresi de, izlendiği gibi ekili alanlar ile çevrilidir. Bu sınırlar içine, tepenin konturlarına göre biçimlenmiş ve niteliğini, organik enerjiye dayanan bir dolaşım sisteminin tanımla-

1 19. yüzyılda Ankara kentinin mekânsal yapısını ekonomik yapıya bağlayarak açıklayan bir yaklaşım için Bkz. S. Aktüre, 1978.

2 19. yüzyılda Ankara kentinin bilinen haritası 1938 yılında General von Moltke'nin kurmaylarından Binbaşı von Vincke tarafından yapılmıştır (Bkz. Ek 1). 1914 tarihli Karl Baedeker haritası ise (Bkz. Şekil 3) von Vincke haritasından basitleştirilerek yapılmıştır.

dığı, karmaşık ve dolambaçlı bir yol ağı yerleşmişti. Bu yol ağı 1926 tarihli haritada izlenmektedir (Bkz. Şekil 1).

Ortalama 2,5-3 hektarlık alan kaplayan mahalleler bu sokak dokusu üzerinde yoğun (200-250 kişi/ha.) bir konut dokusu oluşturuyordu. Mahallelerin odaklandıkları noktalar, sokakların birleştiği uçlarda oluşan ufak meydancıklar ve buralarda yer alan camiler ve çeşmelerdi. Su kıt olduğu için çeşmelerin dağılımı harita üzerinde belirtilecek kadar önem taşıyordu. Şekil 1'de konut dokusunun sık sık üç yolun birleşmesinden oluşan üç köşeli meydancıklarla kesildiği görülüyor. Yol dokusu ve meydancıkların bazıları Şekil 1'de izleniyor.

Bir Tipik Mahalle

1920'lerin başında bu doku içinde tipik bir mahalleyi (kalenin güneyinde Hamam Arkası Meydanı-bugünkü Hamamönü-yanında yer alan Tacettin Mahallesi) Yakup Kadri Karaosmanoğlu anlatıyor (Y.K. Karaosmanoğlu, 1935). 1923 yılında Ankara'ya gelen Karaosmanoğlu, Falih Rıfkı Atay ile birlikte Hamam Arkası Mahallesi'nde üç katlı, eski hımış bir konutu kiralamıştır. Karaosmanoğlu'nun *Ankara* isimli romanında anlattığı Tacettin Mahallesi, kuşkusuz yazarın bu yıllardaki gözlemlerine dayanıyor. Yazara göre, Tacettin Mahallesi Eski Kentin tipik yapısı olan kiremit damlı, tahta kepenkli, iç avlulu, kerpiç, tek ve iki katlı konutlardan oluşuyordu. Böyle bir konutu, sahipleri ile paylaşan roman kahramanı İstanbullu hanım, avludaki pis kokulu tuvalet ve açıktaki bir oluktan akan bulaşık sularından yakınır. Mahallenin çamurlu, su birikintileri ile dolu, döşemesiz sokaklarından gündüz serbest bırakılan ve kentin çevresinde otlayan hayvanlar akşamları döner ve konutların altındaki ahırlara kapatılır.

Ulaşım Arteri Özellikleri ve Demiryolu

Kent içinde en önemli ulaşım arteri eski merkez bedesten ile batıda perakende ticarette yoğunlaşan Karaoğlan Çarşısı ve güneyde toptan ticarette yoğunlaşan Atpazarı-Samanpazarı-

Koyunpazarı çarşılarını birleştiren bağlantı idi (Bkz. Şekil 1). 1915 yılında çıkan büyük yangın bugünkü Işıklar Caddesi ile Çıkrıkçılar Yokuşu arasını ve Saraçlar Çarşısı'm da yakarak güneye değin genişlemişti. Bu yangında bedesten ile kalenin batı eteklerinde yer alan Ermeni ve Rum mahalleleri de yanmıştır. Bu büyük yangın yeri Şekil 1'de kalenin batısında *'harik alanı'* olarak işaretlenmiştir. Yangın söndürme işlevinden sorumlu olan tulumbacı örgütü, sık ve kerpiç konut dokusunda çıkan yangınları zaten kısıtlı olan su arzı ile denetleyemediğinden bu yangınlar yerleşmeye büyük zarar veriyordu. 1915 yangınından sonra bedesten önemini yitirince, kendi içinde, ticaretin türü ve yöneldiği müşteri açısından farklılaşan iki çarşı, yangın yerinin güneyinden geçen bugünkü Anafartalar ekseni üzerinden birleşme eğilimi gösterdi.

19. yüzyılın ikinci yarısında mekânsal yapının gelişmesini ve bu gelişmenin yönünü etkileyen en önemli öge 1889'da kente ulaşan İstanbul-Bağdat demiryolu olmuştur. Eski Kentin batısında bir istasyon ile ana girişini yapan demiryolu yerleşmeye güneyde değerek geçiyordu. Bu durum kentin batıya ve güneye sarkmasına neden olmuş, konutlarla birlikte özellikle Karaoğlan-Balıkpazarı çarşıları batıya, bugünkü Ulus Meydanı'na yönelmişti. Ulus Meydanı ile istasyon arası bataklık olduğu için kent daha batıya inememiş, istasyondan gelen yol bu noktada kente bağlanmıştı. Bu yol, Falih Rıfkı Atay'a göre *'...iki taraflı bir bataklıktan, ağaçsız bir mezarlıktan geçerek kente gelen dar ve tozlu bir patika'* idi (F.R. Atay, 1980).

Bu yolun güneyinde kalan alan, İncesu'nun taşkın alanı olduğundan yazın bataklık kışın da toz içinde kalırdı. Halkın, Kanlıgöl adını verdiği ve bugün Gençlik Parkı olarak bilinen bu alanda yabani ördek bile avlandığı, avcıların silah seslerinin kentten duyulduğu söylenirdi (H.V. Velidedeoğlu, 1983). Burası kent için sıtma kaynağı idi. Nitekim 1919'da daha sonra sözü edilecek olan Taş mektebe öğrenci olarak gelen Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Halide Edip Adıvar, birçok Ankaralı gibi sıtma kapmışlardı. Ankara Palas ve İkinci Meclis binalarının olduğu yerler boş alanlardı. Burada, kâgir, ufak bir silah deposu vardı.

O dönemde Taşhan Meydanı adı verilen Ulus Meydanı toprak bir meydancıktı. Eski dönemlerde burada infazlar gerçekleştirilirdi. Bugünkü Sümerbank binasının yerinde, 19. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olan Taşhan ortasında avlu olan 45-50 m. uzunluğunda iki katlı bir bina idi. Ortasındaki fıskiyeli havuzda hayvanlar sulanırdı. Üst katta ise konuk odaları vardı. Taşhan'ın önünde Meşrutiyet Oteli, karşısında bugün anıtın durduğu yerde, '*darülmuallimin*' (öğretmen okulu) binası vardı. Binanın önü '*viranelikti*', içinde bir han harabesinin yıkık duvarları kalmıştı. Ulus iş hanının olduğu yerde ise bir nalbant dükkânı ile bir de arabacı dükkânı vardı. Karşıda ise Millet Bahçesi yer alıyordu. Ziraat okulu bu bahçeye on kadar akasya dikmişti. Ortada küçük bir havuz ve bir de ahşap tiyatro binası vardı (Ş. Erdoğdu, 1965). İstasyondan gelen yolun Taşhan'a vardığı yerde, Millet Bahçesi'nin karşısında ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yaptırdığı inşaaatı tamamlanmamış bir bina bulunuyordu.

1920 Sonrası ve Merkez

Şekil 1 üzerinde Eski Kentin, bugünkü Atatürk Bulvarı'nın geçtiği izin güneyine taştığı, özellikle Kızılbey Mahallesi ve mahallenin merkezi olan Kızılbey mescidi ve türbenin bugünkü bulvarın batısında kaldığı izleniyor. Bu yıllarda istasyon-kent arası en önemli bağlantının, güneyde demiryolu yakınından geçerek toptancı pazarı Samanpazarı-Koyunpazarı ile istasyonu bağlayan İstasyon Caddesi olduğu varsayılabilir. Bu yol tarımsal ürünlerin kent pazarlarına getirilmesi için de kullanılıyordu. 1926 tarihli haritada İstasyon Caddesi'nden ayrılan İstanbul-İzmit yolundan Kızılbey Mahallesi'ne bir giriş görünmekte, Taşhan Meydanı'ndan da aynı mahalleye bir giriş izlenmektedir. Ancak bu girişler mahalle dokusu içinde kaybolmakta, açık bir birleşme göstermemektedirler. 1926 tarihli haritada izlendiği gibi, daha sonraları 1925'te açılan bulvar, Kızılbey Mahallesi'nin ortasından geçmiş ve mahallenin ağırlık merkezi olan türbe ve mescidi yerleşmeden ayırmıştı.

Kentin güney kesiminin merkezi Atpazarı ve Samanpazarı-Koyunpazarı idi. Koyunpazarı'nın Ankara'nın ticaret merkezi olduğu, buradan Atpazarı düzlüğüne dek uzanan yokuşta sağlı sollu 20-25 kadar han olduğu ve köylerden alışveriş için gelenlerin bu hanlarda kaldığı iletilir (Ş. Erdoğdu, 1999). Atpazarı düzlüğünde nalbantlar toplanmıştı, güneydeki Samanpazarı, Koyunpazarı ve kağnıpazarında ise saman, tahıl, hayvan ve odun ticareti yapılırdı. Çevre köylerden buğday ve arpa getirilip buradaki tüccarlara satılır, buradan at arabaları ile istasyona taşınırdı. Gene burada köylülere kredi ile satış yapan dükkânlar vardı. Arada, her türlü mal satan aktarlar da yer alıyordu.

Gene bu alanda bezzaz, urgancı, semerci, kaba tuzcu, nalbant, testici, nalbur, keçeci, tiftikçi, palacı, çuhacı ve yemenici esnafı vardı. Kalenin güney kesiminde, Tahtakale'de ise Aşağıyüz'ün çerçi, bezzaz ve kavafları ile birlikte meyhane ve kahveler yer almıştı. Çıkrıkçılar Yokuşu'nda ise çeyiz sandığı yapımcıları, tabutçu ve düvenciler vardı. Kuzeyde Hacı Bayram Mahallesi'ne ise sofçular yerleşmişti (Ş. Erdoğdu, 1965). Bu kesim tarımsal bir alanın ürününü toplayıp karşılığında toptan ve perakende ticaret ile tarım araç ve gereçleri hizmeti sunan tipik, farklılaşmamış bir sanayi öncesi çarşısıdır.

Daha çok zenginlerin alışveriş yaptığı Karaoğlan-Balıkpazarı çarşısı ise bugünkü Anafartalar çarşısı ile belediye binasının olduğu kesimi kapsıyordu. Bu çarşılar daha çok perakende tüketim mallarında özelleşmişti. Örneğin, genelde Ermeni esnafın işlettiği kuyumcu dükkânları bu kesimdeydi. Ancak, Falih Rıfkı Atay, *'Çarşı o kadar iptidai idi ki, küçük bir masanın üstünü aynı çeşit bardak ve tabakla donatmazdık'* diyor (F.R. Atay, 1980). Aynı yargıyı başka kaynaklar da paylaşıyor.

Bu kesimin güneyinde, Ulucanlar'da semtlere göre farklılaşmış kahveler vardı. Daha güneyde, Hamamönü-Cebeci arasında Hamit tarlası adı verilen ve bayram yeri olarak kullanılan büyük bir açıklık vardı. Daha batıda Erzurum Kapı, Tacettin Mahallesi ile Hacettepe arasında tarikat erbabı otururdu. Mukaddem Mahallesi yakınında Namazgâh ise en önemli dinsel toplantı yeriydi. Toplu cuma namazları burada kılınırdı. Karşı-

sı ise mezarlıktı. İtfaiye Meydanı, o günkü adı ile Hergele Meydanı büyük bir düzlüktü. Sabahları büyükbaş hayvanlar burada toplanıp dağılırdı, eskiden deve kervanları da buradaki düzlükte konaklardı (Ş. Erdoğdu, 1965). Bugünkü Türk Hava Kurumu, Radyo Evi, Olgunlaşma Enstitülerini içine alan saha mezarlıktı. Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi'nin olduğu alan da Hıristiyan mezarlığı idi (Ş. Erdoğdu, 1999).

Konut Dokusu

Konut dokusu, genelde tek ve iki katlı kerpiç konutlardan oluşuyordu. Bu konutlar, konturlara göre biçimlenmiş dar yol ağının çevresinde sıkışık bir biçimde yerleşmişti. Daha önce sözü edilen meydancıklar, yalnızca, birleşen sokak genişliklerinin oluşturduğu aralıklardı. Konut çıkmaları yolların üst kesitlerini daha da daraltıyor, konut dokusunu, görüntüsel olarak kesintisizleştiriyordu. Bu doku içinde bazı yerli zengin tüccarlar ile genelde Hıristiyan tüccarların büyük konakları vardı. Demiryolunun gelişinden sonra bu konaklar daha çok batı yüzde görülüyor.

Değişik bir konut dokusu, 1926 haritasında doğudaki Boşnak Mahallesi'nde izleniyor. Bugün Sakarya Mahallesi adını taşıyan bu yörede, 1896'da Sultan Hamit miri arazinin bir kısmını 60 kadar arsaya ayırarak Boşnak göçmenlere vermiş ve onlar da bu alana tek katlı, çift eğimli, kiremit damlı konutlar yaparak yerleşmişlerdir (A. Düren, 1972, ileten E. Acar, 1975).

Kentin altyapısı tam kurulmamıştı. Elektrik saat 22'de sönüyordu (N. Uzgören, 1983). Konutlarda su yoktu. Su mahalle çeşmelerinden elde ediliyordu. Aynı biçimde, pis su akıtma şebekesi de yoktu. Bu nedenle konutlarda yemek pişirme, hazırlama ve su ile yapılan temizlik işleri iç avlularda sürdürülüyor, pis sular akıtılamadığı için avluda ve bu suların taştığı sokaklarda çevre kirlenmesine yol açılıyordu. Bu avlularda fosseptik çukurlarına bağlı tuvaletler ve hayvanların barındığı ahırlar da vardı.

Farklılaşmamış Tarım Ekonomisi

Çarşılarda olduğu gibi, konut dokusu da farklılaşmamış bir tarımsal ekonomiyi mekâna yansıtır. Kente giren gelirin belli tüccarların ellerinde toplandığı açıktır. Bu artı gelir, konak türü yaşantıya yansırken, geçim düzeyi çevresinde bir standart tutturabilen kent halkı kerpiç dokuda yaşamını sürdürüyordu. Kuşkusuz, yaygın, çeşitlenmiş ve hatta mekânda, sürdürdüğü ticaret biçimi ve yöneldiği müşterinin alış gücü açısından farklılaşmış kent çarşılarının varlığı bu konut dokusuna yansıyan ekonominin ürünü değildir. Daha çok çevreden, Ankara ovasından toplanan ürünün toplama ve dağıtımından doğan ve belirli yerli-Hıristiyan ama daha çok Hıristiyan tüccarların elinde toplanan bir artı gelirin anlatımıdır.

Bu nedenle kentte tarım ile uğraşan nüfusun yanısıra bir de esnaf-tüccar nüfus daima varolagelmiştir. Ankara kentini, tek boyutlu ekonomilerin biçimlendirdiği diğer Anadolu kasabalarından ayıran özellik; kentin onlara oranla daha yaygın konut dokusunu ve çarşılarını açıklayan, aileleri geçim düzeyi altına inmekten kurtaran, ticaret gelirinin belli ellerde toplanmasının yanısıra konutlarda da farklı sektör gelirlerinin birleşebilmesi idi. Ancak 19. yüzyılda tarım ve ticaret gelirleri nüfus ile belirli bir dengeyle ulaşmıştı. Kentin bu yüzyıl içinde nüfus ve gelir açısından fazla bir büyüme göstermemesi bu dengeyi sergilemektedir (Bkz. Tablo 1).

1920 öncesi kent ekonomisi tarım ürünleri ve ticaretine dayanıyordu. İmalat sektörü ise gıda maddeleri ve inşaat sektörlerinde çoğu da aile işletmesi olan ufak işyerlerinden oluşuyordu. Demiryoluna ilişkin bir-iki tamir atölyesi de vardı. Savaşın Orta Anadolu'ya kayması ile birlikte başlangıçta İstanbul'dan Eskişehir'e gelen silah tamir atölyesi Ankara'ya taşındı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise kentin ekonomisine devlet eli ile gelişen bir silah sanayii eklendi.

Toplumsal Yaşam

Dönemin sosyal yaşamı ise romanlar ve anılardan izlenebiliyor. Yerli halk kente yeni gelen grupları ve getirdikleri yeni yaşam biçimini yadırgıyordu. Falih Rıfkı Atay, yerli halkın kendilerine '*yaban*' dediğini ve arsa almak üzere pazarlık yapmaya kalktığı bir köylünün dilini hiç anlamadığını iletiyor (F.R. Atay, 1980). Yine Atay'a göre '*yerli halk devletin kalkıp gitmeyişinden memnun değildir*' (F.R. Atay, 1980). Atay bu davranışı yabancıların gelişinin yaşamı pahalılaştıracağı kaygısına bağlıyor. Benzer bir tepkiyi Yakup Kadri Karaosmanoğlu iletiyor (Y.K. Karaosmanoğlu, 1935). *Ankara* romanında, Tacettin Mahallesi halkı İstanbullu çiftin yaşantısından tedirgin olur ve konut sahibi onları konuttan çıkartmak için bir atılımda bulunur. Sosyal yaşamdaki bu ikilem mekânsal yapıya da yansımıştır. İleride de değinileceği gibi, kente yeni gelen gruplar eski dokuya girmek ve eklenmek yerine kendilerine yeni bir yerleşme kurmuşlardır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında aileler içe dönük yaşam sürerler, ev ya da kır gezmelerine gidilirdi. 1930'lu yıllara doğru kentte özellikle erkeklerin gittiği lokantalar, kahveler açıldı. Ankara Palas genelde üst kademe bürokratların buluşma yeri, o yıllarda üst kademe sosyal gruplar için kentin en önemli eğlencesini oluşturan baloların mekânı idi. Taşhan en önemli konaklama noktasını oluşturuyordu. Bunlara ek olarak Anafartalar Caddesi üzerinde Kuyulu Kahve, Merkez Kıraathanesi, Zeybekler Barı, bir muhallebici ve Fresko'nun Barı açılmıştı. Taşhan'da da bir pastahane vardı. Dışkapı yönünde Çankırı Caddesi üzerinde Merkez Lokantası, meclis binasının yanında Kemal'in Lokantası, meclis binasının karşısında Millet Bahçesi, arka sokakta Çiçek Bahçesi vardı. Kentte kadın nüfusunun gidebileceği çarşılar, sinemalar daha sonraları açıldı.

Kent Çevresi

Kent çevresi üç akarsuyun oluşturduğu ovalar, vadiler ile tepe ve ufak derelerden oluşan bir topoğrafya gösteriyor. Kent değ-

şik yükseklikleri olan arızalı bir yapı üzerindedir. En alçak kot istasyon civarında 850 m. dolayındayken, Çankaya, Dikmen, Keçiören, Etlik tepeleri 1.100 m.'yi aşan kotlardadır. Ayrıca, Hıdırlık, Aktaş ve Kale tepesi gibi tek tek ufak ve yüksek tepeler de vardır. Kentin çevresini oluşturan üç ana vadi, Kayaş, İncesu ve Çubuk'un içinden akan Hatip, İncesu ve Çubuk çayları Akköprü civarında birleşerek Ankara Çayı'nı oluşturuyorlar. 1222 yılında yapılmış olan Akköprü kent açısından önemli bir noktadır. Kenti İstanbul-İzmit doğrultusuna bağlayan karayolu bu köprüden geçtiği için hacca ve askere giden gruplar bu köprüden uğurlanıyor ve karşılanıyordu.

Bostanlar ve Bağ Dokusu

Bu az engebeli arazi üzerinde kentin en yakın çevresinde bostanlar vardı. Bunlar, batıda Bentderesi'nin geçtiği sulak alandaki Soğukkuyu ve Kazıkiçi bostanları yöresinde, bir bölümü ise Cebeci'den Kayaş'a giden Hatip Çayı vadisinde toplanmıştı. Bostanlar, çayların suyu ile sulanırdı. Çaylarda ayrıca hayvanlar da sulanır, kadınlar çamaşır yıkardı. Kentin çevresindeki ikinci halkada ise, iki büyük bağ yöresi vardı. Ankara'nın tarihine ilişkin yazılı kaynakların çoğu bu bağlardan ve bağ konutlarından söz ediyor.

1900 yılına ait Ankara Vilayet salnamesi 20. yüzyılın başlarında Ankara çevresinde 10.000 kadar bağ konutu olduğunu bildiriyor. Kentin doğu ve batısı İncesu ve Hatip çaylarının taşkın alanını oluşturduğundan buralarda zaten bağ dokusu yoktur. 1920'lerde çevredeki bağ konutlarının 2.000 dolayında olduğu ileri sürülebilir. Yenişehir düzlüğünden sonra güneyde su basman alanından kurtulan Dikmen, Kavaklıdere, Esat tepelerine doğru bağların başladığı izlenir. Kuzeyde de bağlar, Çubuk ve Ankara çaylarının su basman alanının hemen eteklerinde, Keçiören, Etlik, Kalaba tepelerinde yoğunlaşmıştır. Ankara çevresindeki bu bağ dokusu iki ayrı bölümde toplanabilir (Ş. Erdoğdu, 1965):

Çankaya Kesimi
- Dikmen
- Küçük Ayrancı
- Büyük Ayrancı
- Büyük Esat
- Frenközü
- Kavaklıdere
- Balgat
- Öveç yatağı
- Çengi kayası
- Davulcu tepesi
- Samanlık
- Balkeriz
- Tuzluçayır

Keçiören Kesimi
Keçiören Bölümü
- Çoraklık
- Kızlarpınarı
- Cevizlikır
- Aktepe
- Kubbeli
- Hacıkadın
- Toklu
- Mecidiye
- Danişment
- Güllükaya
- Deliktaş

Etlik Bölümü
- Ayvalı
- Kurtini
- Eğlence
- İncirlik

Bir ya da iki dönüm bağ, meyve ağaçları ve bostanlardan oluşan bu ufak çiftliklerde kümes ve küçükbaş hayvan da besleniyordu. Bu çiftlikler aileler için kuşkusuz önemli bir ekonomik kaynak oluşturuyordu. 1861 yılında Ankara'ya gelen Georges Perrot'a göre Müslüman, Hıristiyan tüm Ankaralıların kent dışındaki tepelerden birinde '*bağ*' dedikleri konutları vardı (G. Perrot, 1864, ileten *Yurt Ansiklopedisi*, 1982).

Zengin Rumların doğu kesiminde villaları vardı. Bu tepelerde su oldukça kıt olduğu için villalara su taşınıyordu. Perrot, kendisinin Büyük Esat taraflarındaki bağları beğendiğini belirterek, bu kesimde küçük boğazların dibinde kavak ve söğüt ağaçlarının yağmur sonrası oluşan küçük derelerin yerini gösterdiğine değiniyor ve Avrupalı zengin tüccarların burada yerleştiğini ekliyor. Bağda kalma süresi üç aydı. Nisan sonu ya da mayıs başında gidilip hava çok sıcak olduğu ve bu bağlarda da fazla sayıda ağaç olmadığı için haziran ortasında dönülüyor, eylül ortasında yeniden bağa çıkılıp ekim ortasına dek kalını-

yordu (G. Perrot, 1864, ileten *Yurt Ansiklopedisi*, 1982). Bu bağlara ulaşım hayvan sırtında ve hayvanların çektiği arabalar ile yapılıyordu. Yollar ise bu tür bir akımın arazinin konturları ve ekili alanların mülkiyet sınırlarına göre dolaşarak açtığı izlerden oluşuyordu.

Vehbi Koç da anılarında 1920'lerde *'Zengin, fakir her ailenin bağa çıktığını'* iletiyor (V. Koç, 1973). Falih Rıfkı Atay *'Ahalinin yemiş ve gölge için bağlarda ağaç diktiğini'* anlatıyor (F.R. Atay, 1980). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun kahramanları Etlik'te böyle bir bağı ziyaret ediyorlar (Y.K. Karaosmanoğlu, 1935). Bu bağ, yeni hükümetin milletvekillerinden birine aittir. Tacettin Mahallesi'nden bağa yaylı bir araba ile kır yolları, dereler ve tepelerden geçerek varılıyor. Milletvekili, yolların çok kötü olmasına karşın bağın temiz havası ve suyu için orada oturduklarını söylüyor (Y.K. Karaosmanoğlu, 1935).

Dikmen köyü tarafında, Çaldağ'ın kuzey yamaçlarında yer alan bağlarda Rumlar yaşıyordu. Bu kesimde Büyük ve Küçük Ayrancı'da, Yukarı ve Aşağı Öveçler'de, Çal ve Çataklı bağlarında güzel köşk ve bahçeler vardı. Çankaya kesiminde ise Türkler oturuyordu. Kuzeyde Bağlum Dağı güney yamaçlarında, Çubuk Çayı kenarındaki Keçiören ve Etlik bağlarında Hıristiyanlar çoğunlukta idi. Doğuda Kayaş Vadisi üzerinde yer alan Mamak birkaç konutlu bir köy idi. Aynı vadi içinde, kentten 10 km. kadar uzakta yer alan Kayaş da, bağlar ve bahçeler arasında tarımsal bir yerleşme idi.

Yenişehir Bataklığı

İncesu Deresi'nin taşkın alanı içinde kalan bugünkü Yenişehir bataklıktı ve Çankaya bağlarına değin boş bir alandı. Sıhhiye tarafı ise çukur bir ova bölümü ile hafif eğimli yamaçlardan oluşuyordu. Bu alan kısmen tarla ve otlak olarak kullanılıyordu. Şeref Erdoğdu, bu alanda yalnızca bugünkü Genel Kurmay Başkanlığı binasının olduğu yerde reji memurlarından Salomon Efendi'nin ahşap bir konutu ve önünde de cılız bir ağacı olduğunu bildiriyor (Ş. Erdoğdu, 1965). Nitekim Atatürk

27 Aralık 1919'da kente geldiğinde Dikmen'de Kızılyokuş'tan inen kortej bu konutun önünde durmuş, Atatürk otomobilinden inmiş ve seymenler burada bir dana kurban etmişlerdir (Ş. Erdoğdu, 1965). Bugün Genel Kurmay binasının önündeki refüjdeki anıtta Atatürk'ün bu noktada Ankaralılar tarafından karşılandığı yazılıdır.

Bu çevre içinde Atatürk'ün Çankaya'da yer seçmesi kuşkusuz kente yeni bir yönelim ekseni vermiştir. 1919'da, yanında bir heyetle Ankara'ya gelen Atatürk, Keçiören yolu üzerinde bir tepede İttihatçılar zamanında 1908'de ziraat okulu olarak yaptırılan iki katlı taş binaya yerleşmişti. Binanın yanında bir numune çiftliği ve yapıları vardı ki, heyet üyelerinin bir bölümü, örneğin Halide Edip Hanım burada kalıyordu ancak çoğu kez yemekler karargâh olarak kullanılan ana binada yeniyordu. Yunus Nadi anılarında bu binayı anlatıyor (Y. Nadi, 1955). Binanın iki katının da ortasında birer koridor ve çevresinde odalar vardı. Girişteki odalardan birisi kalem, diğeri şifre odası, bir diğeri de telgrafhane olarak kullanılıyordu. Üst katta ise yatak odaları vardı. Atatürk ile birlikte Recep Peker ve Dr. Refik Saydam da bu katta kalıyorlardı (Y. Nadi, 1955). İlk meclis hazırlıklarının yapıldığı bu binaya sonradan kat eklenmiştir. Bugün ise Meteoroloji Enstitüsü olarak kullanılıyor.

1923'te meclis açıldığında Atatürk, garı yapan Almanların burada inşa ettikleri ufak kâgir binalardan birine geçti. Atatürk, bugün müze olarak korunan bu binanın üst katında kalıyor, alt katını ise çalışma mekânı olarak kullanıyordu. Atatürk'ün Çankaya'ya geçişini ise Şeref Erdoğdu, Ademzade Ahmet Bey'in anılarından aktararak anlatıyor (Ş. Erdoğdu, 1965). Aktarılan anıya göre, 1923'te Ankara'nın eşrafından Bulgurluzade Mehmet Efendi, Kasapoğlu adında zengin bir Ermeni'nin 20-30 yıl önce Çankaya'da yaptırdığı bir bağ köşkünü Milli Emlak'ten satın almıştı. Bir yemek sırasında Atatürk Ademzade Mehmet Efendi'ye, Etlik ve Keçiören taraflarını gezdiğini, oralarda da güzel bağlar olduğunu ancak kendisinin Çankaya tarafında yerleşmek istediğini söyler. Ademzade ise Çankaya tarafındaki bağ konutlarının düzensiz, ahşap yapılar olduğu-

nu, Paşa'ya göre bir konut olmadığı yanıtını verir. Birkaç gün sonra bir toplantı sırasında Vali Yahya Galip Bey, Atatürk'ün bir bağ satın almak istediğini belirterek Bulgurluzade'ye Milli Emlak'e ödediği 9.000 liranın verilmesini ve bağın satın alınmasını önererek *'Paşayı kaçırmayın, size komşu olsun'* diye ekler (Ş. Erdoğdu, 1965). Konutta bir süre tamirat yapılmış ve çevresi düzeltilmiştir.

Feridun Fazıl Tülbentçi, 1924'te Çankaya'daki konut tamir ettirildiğinden Atatürk ve Latife Hanım'ın gerideki bir tepede yaverlere ayrılmış olan üç odalı, tek katlı yazlık bir binaya geçtiğini ve kendisine bir haber getirmekte olan Katibi Umumi Hasan Rıza Soyak'ın, Paşa'yı, yanında Latife Hanım ve birkaç arkadaşı ile birlikte, köşkün çevresinden attırdığı kayalara nezaret ederken bulduğunu iletiyor (EE Tülbentçi, 1955).

Atatürk'ün Çankaya'ya yerleştiği 1923 yılında bu tepeye çıkan düzgün bir yol yoktu. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ilettiğine göre varolan yol bağların ve hendeklerin içinden geçen, ara ara izi bile kaybolan toprak bir kır yoluydu. Kavaklıdere'den sonra dik bir yokuşa dönüşen bu yolun iki tarafında ağaçlıklı bağlar ve kerpiç bağ konutları vardı (Y.K. Karaosmanoğlu, 1935). Falih Rıfkı Atay da *'Atatürk'ün konutuna giden yol denilebilecek bir şey'* olmadığını, eski halkevinin bulunduğu tepe eteklerinden Çankaya sırtlarına kadar *'bozulmuş bağlar, asma kütükleri ve yabani gül fidanları arasından sarsıla sarsıla'* geçerek gittiklerini anlatıyor (F.R. Atay, 1980). Bu yıllarda çevredeki bu yolların durumunu gene Atay'ın bir anısından çıkartmak olanaklıdır. 1923'te Ankara'ya gelen yazar kentte geçirdiği ilk kış mevsiminde, Çankaya'ya çıkan yolun bir *'dere aşırı sırtında'* oturan Ruşen Eşref'in konutuna konuk gittiğini ve konuklar otururken yağan kar nedeniyle iki gün ve iki gece konuttan çıkamadığını anlatıyor (F.R. Atay, 1980).

Kentin çevresinde, Atatürk'ün içinde yer seçerek kent gelişmesini yönlendirdiği bağ dokusunun da dışında, kente yakın olup tarım yapan köyler vardı. Bu köyler Solfasol, Pasaklar, Bağlum, Yakupaptal, Kıbrıs, Yakacık, Yuva, Susuz, Kayaş, Ne-

mek, Yalıncak, Ludumnu, Alacaatlı, Karapürçek, Tatlar, Gicik, Dudurga ve İmrahor köyleridir (Ş. Erdoğdu, 1965).

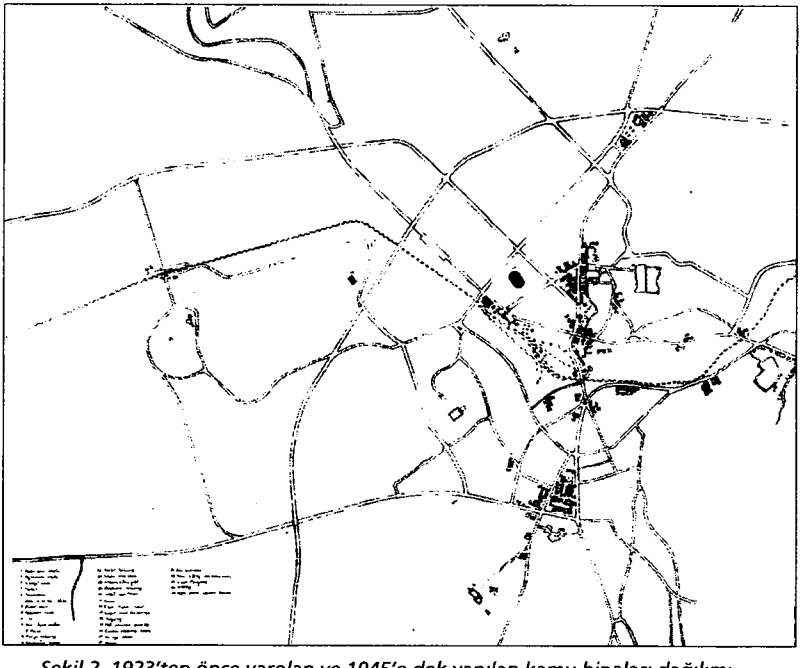
Yeni Yönetim Eski Doku İçinde Yer Seçiyor

Savaş yılları içinde Ankara'da kurulan yeni yönetim, savaş süresince Ankara'nın varolan dokusu içinde kendisine yer bulmak zorunda kalmıştı. Kentin batıya doğru merkezleşen ve konut dokusu ile en önemli ulaşım bağlantısını sağlayan istasyonu birleştiren Taşhan Meydanı aynı zamanda Akköprü üzerinden İstanbul'a ve batıya yönelen karayoluna da yakın olması, doğal bir merkez niteliği taşıması, yeni yönetimi pek de olumlu karşılamayan eski dokunun bir kenarında yer alması ve çevresinde yeni yönetimin en gerekli işlemlerine yetecek büyüklükte taş binalar olduğu için yeni yönetimin odak noktasını oluşturdu. Bu dönemde Ankara'daki belli başlı binalar şöyle sıralanabilir (Bkz. Şekil 2):

- 1908'de Vali Ali Münif Bey zamanında yapılan ve Atatürk'ün karargâh olarak kullandığı Ziraat okulu,
- Taşhan,
- 1912 yılında İttihat ve Terakki Fırkası'nın parti kulübü olarak yaptırdığı birinci meclis binası,
- 1890'da Vali Abidin Paşa zamanında yapılan erkek lisesi (Taş Mektep, bugünkü İhtisas Hastahanesi yerinde),
- Vilayet konağı,
- Vali Ferit Paşa zamanında yapılan sanayi okulu,
- Duyun-u Umumiye binası,
- Cebeci'de Abidin Paşa köşkü (rivayete göre Paşa Ankara'nın çeşitli tepelerine et astırmış ve en geç bozulan etin astırıldığı tepeye bu köşkü yaptırmıştı),
- Etlik yolu üzerinde 1759'da yaptırılan Vank manastırı.

1900 yılından sonra yapılan binaların çoğunda andesit taşı kullanılmıştı. Tek ya da en fazla iki katlı kerpiç konut dokusunun yanısıra bu binalar sağlam ve görkemli bir izlenim veriyordu. Yeni yönetim bu binaları kullanma yoluna gitti.

1919'da mütarekeden sonra kente getirilen iki bölük İngiliz askeri Cebeci ve Demirlibahçe tarafına yerleşmiş, kumandanları ise istasyon civarında karargâh kurmuştur. Daha sonra gelen Fas ve Fransız askerleri ise Ulus Meydam'na yerleşmişler, askerler Millet Bahçesi'ndeki barakaları işgal ederken, kumandanları karşıdaki İttihat ve Terakki Fırka binasına bayrak çekerek burasını karargâh yapmıştı. İlk aşamada, varolan binaları kullanmaya çalışan yeni yönetim 1923'te gerek yeri, gerekse büyüklüğü ve yapı biçimi açısından kentin en düzgün ve dikkat çeken yapılarından biri olan bu fırka binasını meclis binası olarak seçti. 1912 yılında inşaatı başlayan bu bina henüz tamamlanmamış, bazı bölümleri yanmış, çatı da kapanmamıştı. *'Meclisin bu binada açılabilmesi için Ulucanlar'da yapılan bir ilkokulun kiremitleri buraya taşındı ancak bu da yetişmediği için eksik kiremitleri Ankara'lılar sağladı'* (Ş. Erdoğdu, 1965).

Şekil 2. 1923'ten önce varolan ve 1945'e dek yapılan kamu binaları dağılımı.

Yunus Nadi, Nisan'ın 10'una değin Ankara'da 50-60 milletvekilinin toplandığını iletiyor (Y. Nadi, 1955). Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ise açılışın 23 Nisan'da yapılabilmesi için Taş Mektep'te sınavların erken yapıldığını ve sıralar ile diğer bazı okul eşyalarının meclise taşındığını, eksik kalan mobilyanın valilik binalarından elde edildiğini anlatıyor. Nitekim, 23 Nisan'da 115 milletvekili ile açılan meclis kaleminde, o yıl 16 yaşında olan yazar dahil, lisenin öğrenci ve öğretmenleri görev yapmıştı (H.V. Velidedeoğlu, 1983).

Hükümet Meydanı'ndaki Vilayet Konağı'nın odalarına ise, Başbakanlık ve bazı bakanlıklar yerleşmişti. 1291 tarihli litograf Ankara salnamesinde bu konağa ilişkin bilgi veriliyor: *'Şehir içinde Hükümet-i seniyye'ye mahsus daire, fevkani ve tahtani kırk oda ve ahır ve daire-i mesküreye muhat olan cidar içinde ayrılmış olan zabıta dairesi on iki oda ve hapishane ve ahır, yine müfrez bulunan telgrafhane dahi sekiz oda ve evrak-ı resmiye hıfsolunmak üzere bir bap kagir mahzen ve üç odalı belediye dairesinden ibarettir. Çidarı mezkurun dahilinde Asakiri Osmaniyeye mahsus olan büyük depo iki tabure kifayet edecek derecededir Yine bu cidarın içinde, beş odalı bir matbua mevcuttur'* (aktaran Ş. Erdoğdu, 1965). Bu dönemde Ankara'da görev yapan Rus Büyükelçisi S.I. Aralov anılarında, bu binayı *'Bakanlıklar büyük bir taş binada toplanmıştı. Bakanların çalışma odaları yarı karanlık bir koridorda idi. Bir günde birkaç bakanı ziyaret etme fırsatı buldum'* diye anlatıyor (S.I. Aralov, 1967).

Maliye, Milli Eğitim, Milli Müdafaa ve Dışişleri Bakanlıkları ise ayrı binalara yerleşmişti. Maliye Bakanlığı, Anafartalar Caddesi'nde Ankara'nın ilk apartmanlarından biri olan ve *'büyük apartman'* olarak tanınan bir binanın üst katında çalışmaya başlamıştı. Bu bina daha sonra, 1930 yılında Vehbi Koç tarafından satın alınmış ve Koç iş hanı olmuştur (İ. Aslanoğlu, 1980). Dışişleri Bakanlığı ise Kızılbey türbesi yanında, gene Ankara'nın belli başlı binalarından biri olan Düyun-u Umumiye binasına yerleşmişti. Bu bina, Kızılbey türbe ve mescidi ile birlikte, Merkez Bankası yapılırken yıkılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı, Taşhan'ın karşısındaki öğretmen okulunu almıştı.

Bu okul binası 1920 yılında İstanbul'dan gelecek milletvekilleri için hazırlanmıştı. Gelen milletvekilleri bu binada yatakhanelerde kalıyor, günde adam başına 48-50 krş.'a tabldotta yemek yiyorlardı (Y. Nadi, 1955). Bina 1950 yılında yanmıştır. Milli Müdafaa Bakanlığı ise Taş Mektep'e yerleşmişti. 1924 yılında, mimar Arif Hikmet Koyunoğlu, bu durumu, *'Vekalet binaları karmakarışık, inhisarlar binasında Hariciye Vekaletinin 8 memuru oturuyor Diğer 8 memur Hamamönünde bir binada. 5'ine yer yok'* diye anlatıyor (G. Birkan ve S. Pehlivanlı, 1977).

Toprak bir meydan olan Hükümet Meydanı'nda Vilayet Konağı'nın yanısıra, konağın sağında, 1925'e dek telgrafhane olarak kullanılan bina vardı. 1925 yılında posta işlevleri, yeni yapılan büyük postahaneye taşınınca bu bina Adliye ve Hukuk mektebine dönüştürüldü. Konağın solundaki iki katlı binada ise önce 20. Kolordu Kumandanlığı oturmuş, burası daha sonra İçişleri Bakanlığı'na verilmişti. Cezaevi ve Jandarma komutanlıkları da aynı meydan çevresinde idi. Bugünkü İş Bankası'nın yerinde ise Umum Tesisatı Harbiye ambarı vardı.

Çevredeki binalardan Ziraat okulu Genel Kurmay Başkanlığı olarak, Cebeci'deki Abidin Paşa köşkü de Ankara Talimgâhı olarak kullanılıyordu, ancak Talimgâh 1919 yılından sonra taşınmıştır.

Kentte eğitim, mahalle okullarının dışında, Ziraat okulu, Sanayi okulu ve Taş Mektep'te (lise) sürdürülüyordu. Falih Rıfkı Atay'a göre Meclisin yanındaki Kemal'in Lokantası da tek yemek yenecek yerdi (F.R. Atay, 1980). Gece hayatı Anafartalar Caddesi'ndeki bir-iki kahvede merkezleşiyor, eğlence için de Meclis Bahçesi karşısındaki Şehir Bahçesi ve su boylarındaki mesireler kullanılıyordu. Özetle, yeni yönetim 1919-1923 arasında eski dokunun içine girmeyerek, marjinine yerleşmiş, kentin iki ucunu tanımlamıştı. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun deyişiyle, 1923 yılında kentin iki ucunu Meclis ve Taş Mektep oluşturuyordu (H.V. Velidedeoğlu, 1983).

Yeni yönetim kentin konut dokusunu hangi ölçüde kullandı? Bu dokunun nicelik ve özellikle nitelik açısından çok sınırlı olduğuna daha önce de değinilmişti. Kente gelen memur-

lar içinde geliri yetersiz olanlar önce bir süre Taşhan'da kaldıktan sonra eski doku içindeki kiralık konut ve odalara ikişer, üçer yerleşiyordu. Örneğin, 1921 yılında Ankara'ya gelen mimar Arif Hikmet Koyunoğlu, önce Taşhan'da 20 kişi ile birlikte bir odayı paylaştığını iletiyor. Daha sonra rastladığı Nafıa Vekili, kendisinin de beş kişi ile bir konutun odasını paylaştığını bu nedenle Koyunoğlu'nu davet edemeyeceğini ancak '*Yahudi*' Mahallesi'nde '*emlak-ı metruke*' binaları olduğunu, onlardan birine girip oturabileceğini söyler (G. Birkan ve S. Pehlivanlı, 1977). Saffet Arıkan da anılarında Kayseri milletvekillerinin Kurşunlu Camii dolaylarında Rus sefareti yakınında toplu olarak oturduklarını, kendisinin de onların karşısında bir konutta oturduğunu iletiyor (S. Arıkan, 1943).

Ankara'nın kuruluş yıllarını hikâye ve romanlarında anlatan Memduh Şevket Esendal bir hikâyesinde 1928 yılında '*Ankara'da bir Vekaletin bir odada oturduğu*' günlerden söz eder. Hikâye kahramanı memur geceleri '*bir han bucağında, 4-5 arkadaş sıcaktan, terden, kokudan, tozdan, gürültüden.....biraz açlıktan*' sefil olur ve arkadaşı ile bir oda aramaya başlar. Tavsiye üzerine bulduğu bir oda ise Eski Kentte bir evin ahırıdır ve buraya '*ancak eşek bağlanır*'. Ancak arkadaşının '*Odanın iyisini de bize verecekler mi? Ev bulsa bizim Vekalet taşınacak*' diye uyarması üzerine odayı kiralayıp biraz da tamir ederler ama daha sonra evi Jandarma Komutanlığı alıp misafirhane yapar (M.Ş. Esendal, 1984).

Bu yoğun barınak sıkıntısı kente dışardan gelenleri bezdirmiştir. Memduh Şevket Esendal'ın bir diğer hikâyesinde yaşlı bir hanım 1934 yılında durumu '*O cânım İstanbul'u bırakıp dağ başına gelecek ne vardı, şimdiki zaman adamlarında akıl mı kaldı! Ben şu kadın aklımla kendimi onlara değişmem*' diye yakınır (M.Ş. Esendal, 1983).

Falih Rıfkı Atay ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi kente 1922 yılında gelen Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da Hacı Musa Mahallesi'nde bir iç avluya bakan iki kerpiç odalı bir konutun bir odasını kiralamıştı. Tuvalet avlunun öteki ucunda idi. 1925 yılında kente gelen mimar Kemalettin ise uygun bir konut bu-

lamadığı için ailesini getirtememiş ve şantiyede kalmıştır. Bu dokuda zor ve alışılmadık koşullar altında yaşayanlar ilk fırsatta ileride değinileceği gibi, başka bir çözüm denemesine girişiyorlardı. Geliri biraz daha yüksek olanlar ise çevre bağlarda konut alıyorlardı ki, milletvekillerinin bir kısmı bu çözümü yeğlemişti. Örneğin, dönemin Maliye Bakanı Hasan Saka ile Meclis Başkatibi Recep Peker, Keçiören'de birer bağ almışlardı, her gün Taşhan'a bağladıkları atlarla meclise gelirlerdi.

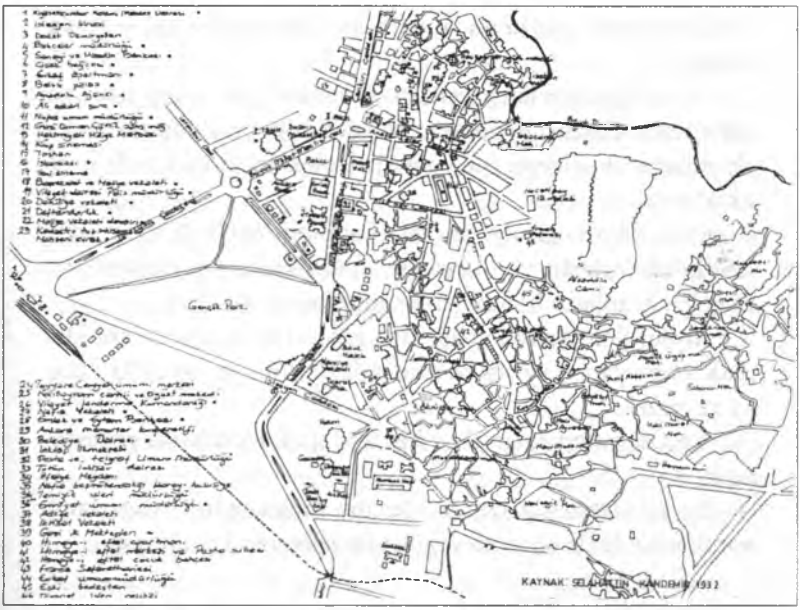
Kentte bu yıllarda gelen düşük gelir grupları için hiçbir yer yoktu. 1923 ortalarında Ankara'ya gelen Zekeriya Sertel anılarında Ankara'ya gelen köylülerin bir bölümünün, kendisinin kira ile oturduğu konutun arkasındaki boş arsada açıkta yaşadıklarını bildiriyor. Sertel'e göre, *'Hayvanlarını bir kenara bağlıyor, yere yırtık pırtık birşeyler açıyor, günü geceyi onların üzerinde geçiriyorlardı. Köylülerin arabaları ve hayvanları ile şehre girmeleri yasaklanmıştır'* (Z. Sertel, 1968). Kuşkusuz bu olgu ilerideki gecekondulaşmanın ve bu olguya hükümet tavrının ilk habercisidir.

Kentin eski dokusu bu dönemde değil yeterli kiralık konut, gecelemek için bile yeterli hizmet sunamıyordu. Kentte otel olarak Taşhan'ın yanısıra, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na göre Zincirli Camii'nin karşısında Adalet Oteli vardı (H.V. Velidedeoğlu, 1983). Şeref Erdoğdu ise Taşhan'ın önündeki Meşrutiyet Oteli'nden söz ediyor (Ş. Erdoğdu, 1965). Bu bilgilerden otel sayısının çok sınırlı olduğu anlaşılıyor. Bu otellerin niteliğinden (pislik ve pirelerden) çoğu anılarda yakınılıyor. Kuşkusuz bu nedenle, yeni yönetim kente gelen yabancı konuklar için ufak ama az da olsa belli bir konfor düzeyine sahip bir bina hazırlatmıştı.

Şekil 3, yeni bürokratik, finans, eğitim ve diğer üstyapı binalarının eski doku içinde yer seçme seçeneği üzerinde fazla durmadan, istasyon ve Eski Kenti bağlayan yolların kesiştiği Ulus merkezinde odaklandığını ve bu noktadan Çankaya'ya, Atatürk konutunun oluşturduğu nüveye doğru uzanan eksen çevresinde yoğunlaştığını gösteriyor. Eski dokuya girmek için bir deneme yapılmıştır. Mimar Mukbil Taş'ın Anafartalar Caddesi üzerinde yaptığı Gazi ve Latife ilkokulları ile Vilayet Ko-

nağı çevresinde gelişen hükümet kompleksi bu yolda denemelerdir. Yabancı misyonlardan Fransız ve Rus sefaretleri de eski dokuya yerleşmişti.

Genelde, yabancı misyonların Ankara'nın başkent olma kararını onaylamadıkları biliniyor. İngiliz diplomat Lindsay, İtalyan temsilcisi Montagna'nın Ankara ziyaretini '*Ankara'daki şartlar karşısında dehşete kapılmış...Ankara'da korkunç bir tecrübe geçirdiğini söylüyor. Kendisini tahtakuruları yemiş. Ankara'da temsilcilik bulundurmamasını hükümetine önerecek*' diye rapor etmiştir (B.N. Şimşir, 1988). Elçilikler açısından İstanbul, rahat ulaşım girişlerinden ötürü daha kolay denetlenebilirdi, ayrıca hizmetlerin niteliği de Ankara'ya oranlanamayacak kadar iyi idi. Nitekim, Sovyet, Fransız, İtalyan Büyükelçilikleri ile Yunan ve Amerikan müsteşarları dışındaki misyonlar Ankara'da sürekli kalmıyorlar, Dışişleri Bakanlığı kendilerine bedava arsa önerdiği halde gidip gelmekte direniyorlardı. Fransız sefareti kalenin güneybatısında Osmanlı Bankası bina-

Şekil 3. Ankara, 1928-29.

sına taşınmıştı. Falih Rıfkı Atay, elçiliğin banka binasının deposunu goblen halılar yayarak kabul salonu olarak kullandığını iletiyor (F.R. Atay, 1980).

Ruslar ise Samanpazarı'nda Kurşunlu Camii karşısında yerli bir Hıristiyanın konutunu kiralamışlardı. Elçi Aralov, bu binayı *'Bizim elçilik şehirin merkezinde iki arabanın yanyana geçemiyeceği kadar dar bir sokakta, iki katlı, küçük ahşap bir evde idi. Sokak yüksek minareli bir cami ile son buluyordu'* diye anlatıyor. Elçilik binası çok küçük olduğu için 1 Mayıs bayramında kutlamaya gelen konukların yerlerde oturduklarını iletiyor. Aralov, 1922'de Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal'i ziyaretinde Bakan *'Elçiliğiniz kötü, köhne bir binada bulunuyor ama hele bir savaşı kazanalım Ankara'yı yeniden yapacağız'* demiştir (S.I. Aralov, 1967). Sovyet Elçiliği daha sonra Hamamönü'nde altında kahve olan daha büyük bir binaya geçmiştir.

Yeni Yönetimi Bekleyen İmar Sorunları

Yeni yönetimi imar konusunda bekleyen sorunlar şöyle sıralanabilir:

- Büyük güçlere karşı verdiği olağanüstü bir savaşı kazanan yönetimin; çağdaşlık, görkem ve süreklilik özelliklerini mekâna yansıtacak işlevsel bir yönetim dokusunun mekânda oluşturulması,
- Eski Kentte, sanayi öncesi ekonomik özelliklerinin şekillendirdiği yerleşmeyi, olanaklar ölçüsünde imara açarken, yeni gelen grupların konut gereksinmesini karşılamak,
- Konut dokusunun gelişimine koşut bir altyapı tabanı kurmak ve bu yapıyı ayrıca başkent işlevlerinin gerektirdiği düzeye getirmek,
- Çağdaş yaşamın gerektirdiği üstyapı kurumlarını yerleştirmek,
- Bu gelişmeyi sağlayacak yönetim, finansman ve diğer girdi sorunlarını hızla çözecek örgütsel çerçevenin kurulması.

Eski Kent/Yeni Kent Tartışması

Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra, 1924'te mecliste, eski Ankara'nın imarına karşın yeni bir yerleşme alanının açılması tartışması başlamıştı. Eski Kentin gelişmesini destekleyenler bu kesimi imarsız bırakıp kent halkının vergileri ile yeni bir kent parçası kurulmasının haksızlığını öne sürerken, karşı görüşte olanlar bu kent dokusunun çok sık ve eski olmasından ötürü istimlak giderlerinin çok yüksek olacağını, başkent niteliği taşıyacak bir kent için burada yeterli gelişme alanı olmadığını savunmuşlardır (F. Yavuz, 1952). Kuşkusuz bu tartışmaların arkasında spekülasyon boyutu da vardı. Ankaralı zengin esnafın Eski Kent içinde toprak sahibi olmalarına karşın yeni gelen grubun çevre bağlarda toprak aldığı açıktı.

Ancak, ticaret merkezi çevresinde dengelenmiş ve bir ucuna da yeni yönetimin yerleşmesi ile mekânsal özellikleri artmış alan Eski Kent, yetersiz de olsa belli bir altyapıya sahipti. Yoğunluğun yüksek oluşu, sayılan bu nedenlerin yanısıra Eski Kentte toprak fiyatlarını artırıyordu. Burada emlak ve arsa sahibi olan Eski Kentliler yeni yönetimin bu kesime yerleşmesi durumunda gelecek olan imar ve istimlak işlemleri ile büyük bir spekülasyon değerine sahip olacaklardı. Eski dokuya giremediğini yukarıdaki tartışmalarda izlediğimiz yeni yönetim ise bu değeri emlak sahibi tüccar ve esnafa bırakmaktan yana değildi. Mecliste eski/yeni kent tartışmaları sürerken bu sorunu yeni yönetimin istekleri doğrultusunda çözecek bir örgütsel yapının gerçekleşmesi sağlandı.

Şehremanetin Kuruluşu

Tartışmaların koşutunda, zaten hızlı imara olanak vermeyen yürürlükteki 1298 sayılı Ebniye Yasası kaldırıldı ve Şubat 1924'te 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu ile Ankara Şehremaneti kuruldu. Bu Şehremanet genelde İstanbul'daki örgüte benzemekle birlikte yetki ve sorumluluklarının bir kısmını merkezi yönetimin saklı tutması açısından özgündü. Şehremi-

nini İçişleri Bakanlığı bağladığı gibi aynı Bakanlık bütçenin onaylanmasından, kadro ve maaşların saptanmasından da sorumlu idi. Bu denetimin nedeni, İlhan Tekeli'nin belirttiği gibi, yönetimin merkezi eğilimleri ve kent imarının başarısının rejimin başarısı ile özdeşleştirilmesi, yukarıda sıraladığımız imara ilişkin sorunların çok geniş kapsamlı oluşu ve salt yerel yönetim olanak ve yetkileri ile çözülemeyeceği endişesi ve gene yukarıda değinilen çıkar çatışmalarında merkezi yönetimin varlığını duyurabilme isteğidir (İ. Tekeli ve İ. Ortaylı, 1978). Nitekim ileride de izleneceği gibi, Cumhuriyet'in bu ilk yıllarındaki imar işlemleri sırasında spekülatörler ve toprağı paylaşma kaygısındaki kişi ve kooperatifler sık sık bu yetki karışımı kapsamında kendileri için bir çıkar dengesi kurmaya çalışmışlardır.

Şehremaneti, seçmenlerin oyu ile oluşacak 24 üyeli bir Cemiyet-i Umumiye-i Belediye yönetecekti. Bu noktada emlak sahibi Eski Kentliler ile yeni yöneticiler gene karşı karşıya gelmişler ve İstanbul'da seçmenlerin 100 krş., seçilenlerin ise 200 krş emlak vergisi verenlerden oluşmasına karşın Ankara'da bu sorun yeni yöneticiler lehine çözülmüş ve seçim olgusunu Eski Kentlilerin eline bırakacak bu kural uygulanmamıştır (İ. Tekeli ve İ. Ortaylı, 1978). Atanan ilk Şehremini Mehmet Ali Bey Anafartalar Caddesi'ndeki Şehremanet binasına yerleşmiş ancak birkaç ay sonra görevden alınarak yerine imar işlemlerini istenilen hızda ve düzeyde yürüteceği inancı ile Haydar Bey getirilmiştir. Şehremanet Kanunu ise 1930 yılında 1580 sayılı Belediye Yasası çıkana dek yürürlükte kalmıştır.

Meclis tartışmalarının yeni bir kent kurulması yönünde belirginleşmesi ve bunu gerçekleştirebilmek için yeni bir örgütün kurulması ile birlikte yer seçimi yapıldı. Atatürk'ün bir yıl önce Çankaya'da yer seçmesi kentin gelişme yönünü güney ekseninde saptamıştı. Bu nedenle, bu eksende, altyapıya ve özellikle demiryoluna en yakın, bitişik bir alan seçildi. Bu alana Yenişehir adının verilmesinin eski dokuya haksızlık olacağı düşünüldüğünden o günlerde Yenimahalle olarak adlandırılıyordu.

Daha önce de belirtildiği gibi, bu alan kısmen bataklıktı, kısmen otlak olarak kullanılıyordu, kısmen de ekilmekte idi.

Özel mülkiyet altındaki bu alanı hızla kamulaştırabilmek için Mart 1925'te 583 sayılı *'Ankara'da İnşaası Mukarrer Yenimahalle İçin Merkezi Yerler ile Bataklık ve Mergazi Arazinin Şehremanetince İstimlaki Hakkında'* bir yasa çıkartıldı. Yasa, kamulaştırma yolu ile kentsel arsaya dönüştürülecek bu arazilerin %25'ini sahiplerine bırakıyor (böylece spekülasyonun önleneceği umuluyordu) ve kalanı rayiç değil, vergi değeri üzerinden (1933 yılı değerinin 15 katı) kamulaştırmayı öngörüyordu. Şehremini Haydar Bey bu yasaya dayanarak çok kısa bir zamanda dört milyon metre kare toprağı kamulaştırmıştır.

İmar İşlemleri

Bu yasal taban kurulurken imar işlemleri bir plan kapsamında olmasa da hızla gelişmeye başladı. 1924 yılında, Eski Kent ve yeni yönetim nüvesi ile Çankaya'da Atatürk'ün konutunu ve arada yeni kurulacak olan yeni kent parçasını birleştirecek ulaşım arterinin açılmasına başlandı. Daha önceleri bu yol dar ve tozlu bir geçitti ve iki araba bile yanyana zor geçerdi. Bulvarın kuzey kesimini kalenin Aydınlık-Ulus arasında uzanan üçüncü suru yönlendirmiştir. Bulvarın açılması sırasında çevresindeki binalar aynı hızla yapılamadığı için iki tarafı çorak bir bozkır görünümünde idi. Bulvarın yapımı 1929 yılında tamamlanmıştır. Gene aynı yıl içinde Eski Kentte, yukarıda adı geçen Gazi ve Latife okulları açılmış, mimar Vedat Tek, sonradan Ankara Palas olarak bilinen Evkaf Oteli'nin temellerini atmıştır (İ. Aslanoğlu, 1980). Daha büyük ve yeni bir meclis binası için de aynı yıl karar alınır, inşaatı mimar Vedat Tek yükümlenir (İ. Aslanoğlu, 1980). Hakimiyet-i Milliye Meydanı adı verilen Hükümet Meydanı parke taş ile döşenir. Gene aynı yıl Numune Hastanesi'nin bazı pavyonları da hizmete açılır.

1924 yılında gerçekleşen bir diğer önemli olay, Alman şehir plancısı Carl Lörcher'e Şehremanetinin eski ve yeni kentler için yaptırdığı iki plandır. Bu kitabın yazıldığı yıllarda ilgili birimin arşivinde olaması gereken ancak araştırmacılara açmadığı bu planlara erişilememiştir (Hamburg Belediyesi'nde çalışan

ve bu planlara erişemeyen şehir plancısı Ali Vardar da 1989 yılında Ankara'nın ilk planları konusunda yazdığı bir makalede aynı sorundan yakınır). Plan elimizde olmasa da Şekil 4'te Yenişehir'de, bulvarın doğusunda izlenen yapılaşma ve Jansen'in orijinal baskı 1/4.000 ölçekli haritasının altındaki dokuyu gösteren Şekil 7'de aynı yerdeki yapılaşmanın Lörcher planının uygulanması olduğu kanısına varılmıştı.

Planlardan izlenildiği kadar Lörcher'in bir ızgara yol sistemi üzerinde homojen ve bahçeli, tek ve en fazla iki kata ulaşan bir doku öngördüğü anlaşılmaktadır. Falih Rıfkı Atay, bu olayı, '*Gerçi bir ara bir Alman geldi. Yenişehir'in çekirdeğini kurdu. Fakat bu da ancak çok parası olanların alabilecekleri bir pahalı evler mahallesi idi*' diye anlatır (F.R. Atay, 1980). Yüksek bir plato üzerinde yer alan eski bağ ve bahçe alanı Cebeci'de ise, Lörcher planının Yenişehir'de uygulanması ile, dağınık, düzensiz ve kaçak bir yerleşme gelişmeye başlamıştı. Cebeci ile Yenişehir arasında ise bir fidanlık oluşuyordu.

Ankara kentinin yapılaşması açısından büyük önem taşıdığı anlaşılan Lörcher planına ulaşan mimar Ali Cengizkan 2000'li yıllarda bu planı ve önemini vurgulayan ve değerlendiren bir dizi çalışma geliştirmiştir. Cengizkan'ın açıklamaları uyarınca Ankara kenti makroformuna ilişkin konut, sanayi, yönetim alan önerileri, kentin güneye gelişimini yönlendiren ana yol aksları gibi temel kararların bu plan kapsamında alındığı anlaşılır (A. Cengizkan, 2002). Ali Cengizkan; 1924-1925 tarihinde Ankara Şehremini Mehmet Ali Bey'in isteği üzerine İstanbul'da, Keşfiyat ve İnşaat T.A.Ş. firmasına Ankara'nın genişlemesi için bir keşif ısmarlandığını ve bu görevin Berlin'de oturan ama İstanbul Şehremaneti için çalışan Carl Lörcher tarafından yerine getirildiğini iletir (A. Cengizkan, 2002).

Cengizkan, Ankara Şehremaneti'ne, şirket müdürü Heussler tarafından sunulan 1924-1925 tarihli bu planın günün modern şehircilik ve mimarlık kavramlarını içerdiğini,[3] kentin daha sonraki yıllarda biçimlenmesinin temel ilkelerini koydu-

3 Erken Cumhuriyet dönemi mimarlık akımları ve örnekleri için Bkz. İ. Aslanoğlu, 1980.

Şekil 4. Ankara, 1929.

ğunu, 200.000 nüfusa göre hazırlanan bu planın; İstasyon-Meclis-Taşhan-Kale ve Kaleden çıkarak bugünkü Sıhhiye üzerinden Yönetim Mahallesi olarak nitelendirilen Bakanlıklar'a ulaşan eksenler üzerinde kurgulandığını ve bu kurgunun mey-

dan dizileri ile vurgulandığını açıklar (A. Cengizkan, 2002). Kale ve kenti bölen akarsular yeşil bantlar ile destekleniyor, bu genel düzenleme içinde düşük yoğunluklu, bahçeli konut bölgeleri yanısıra diğer kentsel işlevler de bölgeler içinde tanımlanıyordu (A. Cengizkan, 2002).

Spekülasyon Eski Kentten Yeni Kente Yayılıyor

Bulvarın açılması ve Yenişehir'de ilk yerleşmenin başlaması ile bulvarın iki yanındaki boş tarımsal araziler üzerinde büyük bir spekülasyon başladı. Böylece spekülasyon Eski Kentten yeni kente kaymıştı. Falih Rıfkı Atay bu dönemi '*... hemen spekülasyona dalmıştık. Herkes saklayıp ileride satmak üzere arsa edinmek hırsına kapılmıştı*' diye anlatır (F.R. Atay, 1980). Yerli halkın fakir kesimi olayın dışında idi. Nitekim gene Atay, bulvar üzerinde büyük bir apartman arsası satın almak isteyen ve burası için 200 TL öneren birisine arsa sahibinin '*Burayı babam ekti, ben de ektim, bir hayrını görmedik. Seni zarara sokmamak için yabancıya verdim*' dediğini iletiyor (F.R. Atay, 1980).

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da 1920'de '*Kimsenin arsa, bağ, bahçe edinme hırsına kapıldığını görmedim ve duymadım. 1922 yılı sonunda, hele 13 Ekim 1923'te Ankara'nın hükümet merkezi olmasından sonra bu kentte bir arsa edinme hırsı başladı*' diye anlatıyor (H.V Velidedeoğlu, 1983). 1922 yılında kendisine belediye binası karşısında yangın yerinde 5.000 liraya çok büyük bir arsa satıldığı bildiriliyor. İstenen para çok yüksek olduğundan ancak 25-30 kişi birleşip bu arsayı alabilecektir. Bu arsa bir yıl sonra 50.000 TL'ye, 12 yıl sonra da Ankara Memurlar Kooperatifi'ne 500.000 TL'ye satılıyor. Gene Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, meclis evrak kaleminde çalışan ve '*uzak görüşlü*' bir kişi olan Necmettin Sahir Beyin '*yolsuz ve bomboş*' Yenişehir'de tarlaların olduğu yere ilk konutu yaptığını iletiyor (H.V Velidedeoğlu, 1983).

1925 yılında Ankara'ya gelen İhsan Sabri Çağlayangil, bir gün annesinin Sağlık Bakanlığı'nm yerini göstererek '*Bu tarla-*

ları m²'si 100 paradan satıyorlar Benim ak gün kara gün için biriktirdiğim 242 altınım var. Ne dersin alalım mı?' diye sorduğunu iletir. Öneriyi *'Buraları bir gün belki altın gibi kıymetlenir ama ne zaman, onu ne sen, ne de ben bekleyemeyiz'* diye reddeden Çağlayangil'e annesi *'Sen okumuşsun, elbet bizden iyi düşünürsün'* der. Çağlayangil anısını *'Zaman okuyanların değil, gün görmüşlerin daha iyi düşündüğünü kanıtladı ama iş işten geçti'* diye bitirir (I.S. Çağlayangil, 1987).

Yenişehir'e Milletvekilleri Yerleşiyor

1920'lerin sonuna doğru Yenişehir'de bulvar üzerinde ve yakın çevresinde aşağıdaki kişiler arsa sahibi idiler:

- Eskişehir Milletvekili Emin Sazak
- Varna Konsolosu Hayri Bey
- Konya Milletvekili Kazım Rüştü Güven
- Divan-ı Muhasebat İkinci Reisi Alim Bey
- Eski Bilecik Milletvekili Asaf Bey
- Sabık Maliye Müsteşarı Ali Rıza Bey
- Bilecik Milletvekili Salih Bozok
- Vali Muhittin Üstündağ
- Kütahya Milletvekili Ragıp Soysal
- Temyiz Mahkeme Azası Niyazi Bey
- Ankara Milletvekili Mümtaz Bey
- Barut Fabrika Müdürü Nurettin Bey
- Tekirdağ Milletvekili Faik Öztrak
- Mühendis Derviş Bey
- Rize Milletvekili Hasan Cavit
- Mimar Bedri Bey
- Siirt Milletvekili Mahmut Bey
- Mimar-Mühendis Hadi Bey
- Eski Ankara Milletvekili İzlat Sönmez
- Mimar Bedrettin Tümay
- Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı
- Mühendis Kemal Bey
- Diyarbakır Milletvekili Kazım Paşa

- Mühendis Mustafa Cemal Bey
- Trabzon Milletvekili Hasan Saka
- Dr. Hüseyin Ertuğrul Bey
- Çankırı Milletvekili Abdülhalik Renda
- Dr. Hakkı Şinasi Bey
- İçişleri Bakanı Cemil Uybadın
- Dr. Abdürrahman Bey
- Bingöl Milletvekili Necmettin Sahir
- Dr. Hamit Osman Bey
- Emlak Eytam Bankası Meclis-i İdare azası Cemal Bey
- Milli Müdafaa Vekalet Daire Müdürü Hayri Bey
- Ankara Maarif Müdürü Rahmi Bey
- Hariciye Şifre Kalem Müdürü Celalettin Bey
- Maliye Müeyyizi İsmail Bey
- Üçüncü Ordu Müfettişi Birinci Ferik Ali Sait Paşa
- Vilayet Umum Müdürü Sabri Bey.

Bulvar üzerinde Ankara'nın eski ailelerinden Vehbi Koç, Ali Nazmi, Naşit Toygar gibi isimlerin de arsaları vardı. Bulvar üzerindeki arsaların ortalama büyüklüğü 594.69 m^2 iken, en büyük arsalar 6.705 m^2 ile orduevine ve 4.304 m^2 ile R. Soysal'a aitti. Bulvarın Sıhhiye kesiminde daha mütevazı ve bir örnek memur konutları gelişirken şimdiki Kızılay kesiminde yapılan konutlar Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun çok alıntı yapılan anlatımı ile *'Kuleli, geniş saçaklı, çevresi hendekli adeta ortaçağ şatoları gibi idi'* (Y.K. Karaosmanoğlu, 1935).

1925 yılında ise Eski Kent tarafında yeni yönetimin ilk bakanlık binası olan Maliye Bakanlığı ve Adliye Sarayı yapılmıştı. Mimar Yahya Ahmet'in yaptığı Maliye Bakanlığı inşaatı tamamlandığında Başbakanlık, Gümrük ve Tekel Bakanlığı ve Maliye Bakanlıkları bu binaya taşındı (İ. Aslanoğlu, 1980). Aynı yıl içinde, 15 Ekim'de meclis yeni binasına yerleşmiş ve eski meclis binası CHP merkezi olmuştu. Vilayet Konağı arkasındaki binada çalışan telgrafhane bu yıl biten büyük postahane binasına taşınınca, boşalan binaya hukuk mektebi yerleşti. Hukuk mektebi, Kasım 1925'te meclis binasında Atatürk'ün bir söylevi ile açılmış ve ilk yüksek öğretim başlamıştı. 1927

yılında alman bir Bakanlar Kurulu kararı ile okulun adı fakülteye çevrilmiş ve Ankara Üniversitesi'nin temelleri atılmıştı.

Yabancı elçilikler de Yenişehir-Çankaya arasında yer seçmekteydi. Türk hükümetinin yabancı elçiliklere arsa vermesi ile ilgili karar sonrasında İngiliz Büyükelçisi Fethi Okyar Bey'in evinin yakınında, Ankaralı tüccarlardan Hacı Kerim'in arsasını, Fransız Büyükelçisi Yakup Kadri Bey'in Çankaya'daki bağını, Almanya Çankaya yolunda 28.000 m^2'lik bir arsa, İtalya da aynı aks üzerinde 24.000 m^2'lik bir arsa seçer, Afganistan ise Fuat Bulca Bey'in Yenişehir'deki evini beğenir ve yerleşir (B.N. Şimşir, 1988).

İmar ile İlgili Üç Sorun

Yeni yönetimin önünde imar işlemleri koşutunda çözülmesi gereken üç ayrı sorun vardı. Birincisi, bu işlemlerin hızla, istenilen düzeyde ve kamu yararına gelişmesini sağlayacak yasal ve özellikle örgütsel çerçevenin kurulması idi. Diğeri, bu işlemlere katılacak girdi sorununun çözülmesi, üçüncüsü ise altyapı sorunu idi. Yönetimin yasal ve örgütsel çerçeve kurma çabalarına değinildi. 1924 yılında Şehremanetin çözmesi gerekli en geniş kapsamlı sorun ise altyapıya ilişkindi. Kentte elektrik yoktu. İlk elektrik 1925 yılında Şehremanetin Bentderesi'nde kurduğu 50 beygir gücünde lokomobili olan bir santralden verildi. Falih Rıfkı Atay, bu ışığın *'titreye titreye'* yandığını iletiyor (F.R. Atay, 1980). Böylece, kentin az da olsa bir kesimine elektrik verilebilmiştir.

Yaklaşık 75.000 nüfuslu kentin elektrik sorununu Şehremanetin kendi olanakları ile çözmesi çok zordu. Bu nedenle aynı yıl Alman Deutz firmasına Güvercinlik'te bir santral ısmarlandı. Santralin genişletilme işi de Siemens firmasına verildi. 1927 yılında elektrik üretim ve dağıtımı ile varolan santrallerin işletilmesi için Alman Didier firması ile 60 yıllık bir sözleşme yapıldı. Havagazı işletme imtiyazı da aynı firmaya verildi. İkinci elektrik santrali aynı yıl Ankara'nın 8 km. dışında, bugünkü çimento fabrikasının yanında kuruldu. Üçüncü santral ise bir yıl

sonra, sermayesinin %99'u yabancı olan Ankara Elektrik T.A.Ş. tarafından geçici olarak hipodromun olduğu yerde kuruldu ve böylece 1928 yılında kentin sokaklarının bir kesimine de ışık verilebildi. Aynı yıl sermayesinin %95'i yabancı olan Ankara Havagazı Şirketi de kurulmuştu. Ancak havagazı aynı hızla yaygınlaştırılamıyordu. Nitekim 1930 yılında kentte 477 havagazı abonesi vardı. 1939 yılında ise bu tesisler ve havagazı şirketi devletçe satın alınarak 1942 yılında belediyeye bağlı Ankara Elektrik ve Havagazı İşletme Müessesesine devredildi.

1926 yılı içinde kente ilk kez otomatik telefon santrali de geldi ancak kentler arası bağlantı 1929'da kurulabildi. 1925 yılı içinde tulumbacı örgütü kaldırılarak yerine bir itfaiye örgütü kuruldu. Ancak su sıkıntısı sürüyordu. Nitekim 1927 yılında Ankara büyük bir yangın daha geçirdi ve itfaiye örgütünün bütün çabalarına karşın Tahtakale ve Büyük Postahane ile şimdiki belediye binası arasındaki Haseki Camii ve tüm dükkânlar yandı.

Kentin en önemli altyapı sorununu oluşturan su sunumunu 75.000 nüfus ölçeğinde çözebilmek Şehremanetin olanaklarının ötesinde idi ve tüm uğraşlara karşın kentin su gereksinmesi karşılanamıyordu. Bu nedenle bu sorumluluk 1930 yılında Bayındırlık Bakanlığı'na verildi. Önemli ve Ankara'ya özgü bir sorun da kent içindeki bataklıkların kurutulması ile ilgilidir. 1925 yılında istasyon karşısında 40.000 m^2, 1927 yılında Atatürk Orman Çiftliği'nde 20.000 m^2 bataklık kurutulmuş ve 1929 yılında kentin çeşitli yerlerinde 7.417 m kanal yapılmıştır.

Yeni Ankara'nın kuruluşuna katkıda bulunan mimarlardan Arif Hikmet Koyunoğlu, malzeme, araç, gereç ve işgücü sıkıntısını şöyle anlatır: *'Taşhan'ın karşısında ufak bir yazıhane açtım. Şimdi inşaat işlerine başlayacağım ancak tuğla, kiremit, kireç, çimento, usta yok....Akköprü'de üç tuğla ocağı yaptırdım. Çankaya'nın arkasındaki Firenközü köyünde bu işe uygun toprak buldum. Tuğla yapmaya başladım....İstanbul'da mimar Veliddin isminde bir arkadaş, künk yapmak için bir makina getirtmiş fakat kullanamamış, öyle duruyordu. O makinaları getirttim ve Akköprü'de bir karo mozayik ve künk ve blok fabrikası yaptım.*

Bu malzeme ile yaptığım binalardan şimdi duranlar var örneğin, *Celal Bayar'ın, Ruşen Eşref'in ve Maraş mebusu Mithat Alam'ın köşkleri*' (G. Birkan ve S. Pehlivanlı, 1977).

Mimar Koyunoğlu, Etnografya Müzesi'ni yaparken de aynı zorluklarla karşılaşmıştır. '*Müze işini bana verdiler... O zaman demirci, taşçı ustaları yok. Ermeniler gitti, Rumlar mübadele edildi, usta kalmadı. O aralık Ankara'da ecnebilerin çalışmasına izin verdiler. Macar ustalar Ankara'ya geldi ama taşçı yok. Taşçı ustası bulmak için İstanbul'a geldim. Talebeliğim sırasında Unkapanında çalışırken tanıdığım taşçı Salih Karagöz vardı. Marmara adasındaki mermer ocaklarını işletirdi. Müzede çalışan taşçıları o getirtti. Marmara adasından taş gelir. Vagondan indirmek için vinç yok. Vagondan bir rampa ile, yaptığım arabalara kaydırırız blok taşları. Ondan sonra bu arabaları kağnıların arkasına bağlarız. İstasyondan tepeye böyle taşınır 10-20 tonluk mermerler*' (G. Birkan ve S. Pehlivanlı, 1977).

İnşaat işlerinde özellikle becerikli usta yokluğu büyük sıkıntılar yaratıyordu. Mimar Koyunoğlu inşaatlarının çoğunda gerekli özel işleri kendisinin yaptığını, örneğin Türkocağı binasının duvar kalıplarını kendisinin işlediğini, gene aynı binada Atatürk'ün istediği, Ankara konutlarına özgü süslemeleri, aile üyeleri ile birlikte tavana işlediklerini iletiyor (G. Birkan ve S. Pehlivanlı, 1977).

Kentte inşaat işçilerinin oluşturduğu bir açık pazar vardı. Mimar Koyunoğlu bu pazarı '*İşçiler belediyeden rüsum alırlardı, işçi kahveleri vardı, oradan sağlanırdı. Dülgerler, kaba iş yapanlar en ziyade Kastamonu'lu idi. Demir işlerini yapanlar Rumlardı*' diye anlatıyor (G. Birkan ve S. Pehlivanlı, 1977).

İnşaat girdileri sorununu çözebilmek için Şehremini Haydar Be'yin Avrupa'ya gidip, bu konuda araştırma yapmak üzere ilişkiler kurduğu, uzmanlarla anlaşma yaptığı ve makineler ısmarladığı izleniyor. Bu ilişkilerin sonucunda kentte tuğla, kiremit ve kireç imalathanelerinin sayısı artırılmış, 1926 yılında da kentin 8 km. uzağında 15.000 ton/yıl kapasiteli bir çimento fabrikası kurulmuştu. Bu fabrikanın yönetimi 1928 yılında sermayesinin %49'u yabancı olan Ankara Çimento T.A.Ş.'ye

verilmişti. Bu fabrika o yıllarda kentin çimento gereksinmesini karşılıyordu. İşgücü sorununu çözmek için de 1930 yılında Yapı Usta Okulu açılmıştır.

Hızla gelişmekte olan kentin altyapı ve konutun yanısıra başka gereksinmeleri de vardı. Bu nedenle gene 1925 yılı içinde Atatürk, Ankara'nın batısında, içinden demiryolu geçen yüz bin dekar dolayında bir araziyi sahiplerinden satın alarak burada bir çiftlik kurdurdu. İçinden İncesu ve Bentderesi ile birlikte başka ufak çayların da geçtiği bu alanın bir kısmı bu suların zaman zaman taşması ile bataklığa dönüşmüştü. Çok amaçlı bir tarım işletmesi olarak gelişen bu alan, çevrenin tarım ve hayvan ürünlerini değerlendirme ve çevreyi bu konularda eğitme görevinin yanısıra kentin gereksinmelerini karşılamayı da amaçlıyordu. 1926 yılında mimar Burhanettin Tamcı bir istasyon binası inşa ederek (İ. Aslanoğlu, 1980) bu alanı bir banliyö olarak noktaladı.

1926 yılı içinde inşaatlar hızla ilerliyordu. Henüz hâlâ tek tek binalar ölçeğinde sürdürülen imar işlemlerine katkıda bulunmak üzere özellikle Türk mimarları ile çalışılırken yavaş yavaş yabancı mimarların katkıları da aranmaya başlamıştı (Bkz. Şekil 5). Kudüs'ten çağırtılan mimar Kemalettin Ankara Palas inşaatını mimar Vedat Tek'in bıraktığı yerden sürdürürken (Y. Yavuz, 1981), Arif Hikmet Koyunoğlu eski Namazgâh tepesi üzerinde bulvarın en gözde binalarından biri olan Etnografya Müzesi'ni, İtalyan mimar Giulio Mongeri ise Osmanlı Bankası merkez şubesini bitirerek bulvarın sonradan Bankalar Caddesi olarak bilinecek kesiminin ilk önemli binalarından birini ortaya koyuyordu (İ. Aslanoğlu, 1980). Eski Kentte de Anafartalar, İstasyon ve Samanpazarı caddeleri ile etrafı salaş yapılar ile dolu olan Çankırı Caddesi genişletiliyordu.

1920'lerin Ortasında Kentte Ekonomik Yapı

Bulvarın inşası ve çevresinde konut ve resmi binaların yapılmasına başlanmakla birlikte ticaret işlevleri nüfusun yoğun olduğu Eski Kentte kalmaya ve orada genişlemeye devam ediyor-

Şekil 5. 1923-45 arasında Türk ve yabancı mimarlar tarafından yapılan kamu binaları dağılımı.

du. Taşhan'ın hemen arkasından itibaren Karaoğlan çarşısında kahveler ve tüketim malı satan dükkânlar sayı ve mal çeşitlerini artırıyorlardı. Nitekim bu yıllarda Ankara Sanayi ve Ticaret Odası kuruldu ve bir dernek olarak oluşan toptancı hali eski dokuda İsviçre ve Sulu hanlarda kurulmaya başladı. 1924 yılında ise kentin ilk ticaret okulu Ameli Ticaret Mektebi açılmıştı.

Bu yıllarda özel sermaye, anonim şirketlere ve çabuk kâr getiren spekülasyona yatmaya yönelmişti. İnşaat, bankacılık, sigorta konuları gelişiyordu. 1920 ile 1930 arasında 20 kadar şirket kurulmuştu. 1926 yılında 655 sayılı yasa ile Ankara Sanayi ve Ticaret Odası kuruldu. Bu örgüte 350 tüccar ve 800 küçük esnaf ve sanatkâr üye olmuştu. 1927'de ise Ankara Ticaret ve Zahire Borsası kuruldu. Bu borsa oldukça etkindi, tarımsal çevrenin fiyatları da bu borsada oluşuyordu.

1920'den önce Ankara kentinde sanayi sektörü çok zayıftı. Kentte yalnızca çevre halkın gereksinmelerini karşılayacak ölçekte tarım ürünleri işleyen sanayi, gıda sanayii-özellikle unlu maddeler, inşaat ve tarım araçları ve demiryolu ile ilgili tamir sanayii vardı. Bunlar da genelde aile işletmelerinden oluşuyordu. Kentin geleneksel dokuma ve özellikle tiftik dokuma sanayiimdeki işlevi, 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması sonucu gümrük korumasının ortadan kalkması ile zayıflamış ve el tezgâhları kapanmıştı.

Savaşın Anadolu'ya gelmesi ile Eskişehir'deki silah tamirhanesi Ankara'ya gelmiş, 1923'te de bir fişek fabrikası kurulmuştu. 1926 yılında açılan çimento fabrikası ve 1930 yılında açılan mermi fabrikalarının da eklenmesi ile genelde Ankara'da devlet eli ile kurulan ve korunan bir savaş sanayii vardı. 1921 yılında kurulan Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü bu iş kolunu koruma görevini üstlenmişti. Tablo 2 il çapında tarıma dayalı sanayi dalındaki iş kollarının yaygın olduğunu gösterir, bu iş kolunu makine ve ağaç ürünleri ve dokuma sanayiimdeki işyerleri izler. Ancak bu yıllarda savaş sanayii dışındaki işyerleri genelde küçük ölçekliydi. İşyeri başına ortalama 3.3 kişi çalışıyordu, işyerlerinin 418'i bir kişilik, 413'ü iki-üç kişilikti (*Yurt Ansiklopedisi*, 1982). İlde 50'den fazla işçinin çalıştığı yalnızca üç işyeri vardı ve 100'den fazla işçi çalıştıran işyeri ise hiç yoktu (*Yurt Ansiklopedisi*, 1982).

1925 yılında sanayi alanındaki çabaları desteklemek için Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştu. Bu banka 1933 yılında Sümerbank tarafından devralındı. 1927 yılında çıkan Teşvik-i Sanayi Yasası ile özel sermayeyi sanayiye yönlendirebilmek için Şehremanet, kendi sınırları dışındaki alanlarda sanayi kuruluşu kurmak isteyecek girişimcilere 10 hektara kadar ücretsiz arazi verileceğini bildirmişti. Şehremanet sınırları içinde ise bu iş için istenen arazinin bedeli 10 yılda ödenecekti. Ancak gene de yeni kurulan anonim şirketler bu sektöre yönelmedi.

Ticaretin gelişme göstermesi, sanayi sektörünün ise devlet koruması altında kalmasına karşın, Cumhuriyet'in ilanı ile tarım teknolojisinde bir değişme olmamıştır. Çevre tarımı gene

Osmanlı döneminde olduğu gibi öküz ve karasabana dayalı emek yoğun bir teknoloji ile işleniyordu. Geleneksel teknoloji, verimin düşük olmasına neden oluyor, kent bu konuda pazara dönük yaygın üretime geçemiyordu.

1925'ten Sonra Kentte Konut Dokusu

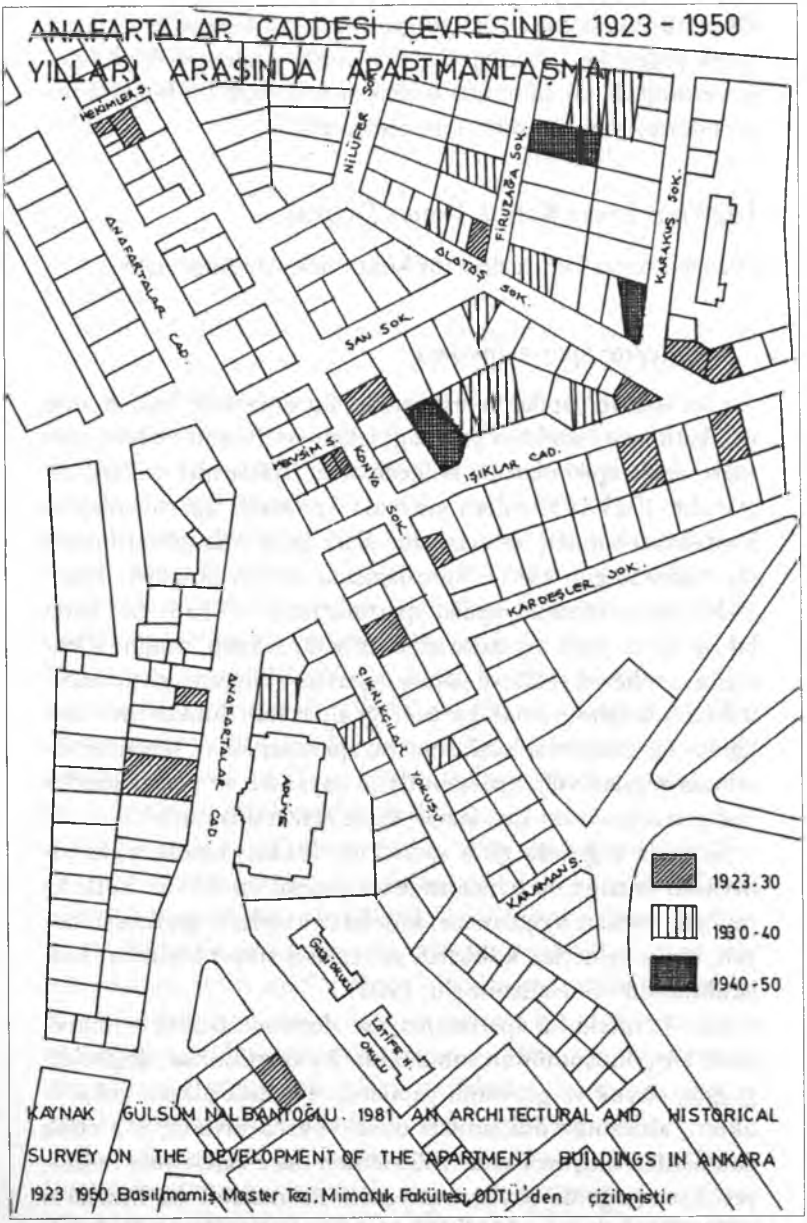
1925'ten sonra kentte dört tür konut dokusu oluşmuştu:

Eski Kentte Apartmanlaşma

Eski Kentte yapılan apartmanlar: Bu dönemde Eski Kentte çok katlı apartmanların yapıldığı izleniyor. Bunun nedeni, çarşıları ve altyapısı olan bu bölgede arazi fiyatlarının yüksek olmasıdır. 1923-1939 yılları arasında Ankara'da apartmanlaşma konusunda yapılan bir araştırma alanı Şekil 6'da gösterilmiştir (G. Nalbantoğlu, 1981). Bu çalışmada verilen örnekler, 1923-1930 yılları arasında yapılan apartmanların 4-5 katlı, her katta bir ya da en fazla iki daire olan, büyük, sağlam, zengin görünüşlü, cepheleri süslü ve pahalı inşaatlar olduğunu göstermektedir. Bu binaların ortak bir özelliği altlarında dükkânların varlığıdır. Bu dükkânlar kuşkusuz, bu apartmanlar ve Yenişehir tarafında yapılan villa tipi konutların dayanıklı ve yarı dayanıklı mal gereksinmesini karşılamak üzere açılan dükkânlardı.

Genelde çoğunun giriş katlarının dükkân olarak kullanılmasının yanısıra bu binaların ortak yapısal özellikleri, kütle ve cephede simetri uygulaması, köşelerin kulelerle geçilmesi, boyalı, süslü kemerler, kubbeler, geleneksel sütun başlıkları kullanılmasıdır (G. Nalbantoğlu, 1981).

Eski Kentteki bu apartmanlaşma, dönemin ticaret sermayesinin bir dönüşümünün sonucudur. Bu apartmanlar, değinildiği gibi, büyük ve görkemli yapılardı. 4-5 kata ulaşan yükseklikleri, altlarında dükkânları olan, yüksek tavanlı, 4-5 odalı dairelerden oluşuyorlardı. 1955'lerden önce zaten bina mülkiyeti kat ölçeğinde paylaşılamıyordu. Bu nedenle bu binaların sahipleri tek kişi ya da aile sermayesi idi. Bu dönemde Anka-

Şekil 6. Anafartalar Caddesi çevresinde 1923-50 yılları arasında apartmanlaşma.

ra'da özel sanayi geliri, serbest meslek geliri ve rant gelirlerinin ekonomik yapının boyut ve çeşitliliğine koşut olarak çok sınırlı olduğu gözönünde tutulursa bu sermayenin genelde ticaret kaynaklı olduğu söylenebilir. Gülsüm Nalbantoğlu, örneklerinden birinin sahibinin aynı çevrede bir ahçı dükkânının sahibi olduğunu iletiyor (G. Nalbantoğlu, 1981).

Bir diğer örnek ise Ankara'nın ünlü tüccarlarından Nafiz Bey'e ait olup projesi mimar Arif Hikmet Koyunoğlu'na yaptırılmış dört katlı büyük ve yapı bloğunun köşesini kaplayan bir binadır. Projenin, o dönemin büyük resmi binalarını tasarımlayan ünlü bir mimara çizdirilmesinin yanısıra genelde bu yapılara eklenen süslemeler bu yapıların sosyal ve ekonomik prestij kaynağı olduğunu da yansıtıyor. Anılarını yazan Altan Öymen 1938 yılında Ulus civarındaki eski ahşap evlerinden çıkıp gene Ulus'ta, Posta Caddesi'nde yeni bir apartmana taşındıklarını iletir: '*Apartmana taşınmak, o zamanın havasına göre, sınıf atlamak gibi bir şeydi. Ankara'nın apartmanları Cumhuriyet'ten sonra yapılmaya başlamışlardı...Girişleri, merdivenleri düzgün, hatta devrin mimarisinin gereği olarak biraz da süslüydüler. Buna karşılık kiraları ahşap evlere göre yüksekti*' (A. Öymen, 2002).

Apartman sahipleri tek kişi olduğuna göre kuşkusuz diğer katlar (bir kısmı aile üyelerine verilse de) kiralanıyordu. Ancak apartmanların lüks ve pahalı yapılar olması kiracıların da apartman sahipleri gibi üst ve üst-orta gelir gruplarından olduğunu düşündürüyor. Gülsüm Nalbantoğlu, örnekleri içinde yalnızca ikisinin boyutlarının sınırlılığı açısından, bekârlara kiraya verilmek üzere yapıldığını varsayıyor (G. Nalbantoğlu, 1981). 1923-1930 yılları arasında yapılan apartmanlar içinde Gülsüm Nalbantoğlu'nun seçtiği örneklerin Şekil 6'daki dağılımı, bu yıllarda ticaret sermayesinin, merkezde yerleşmenin getireceği artı ekonomik rantı paylaşmak üzere bu alanda yer seçme çabasına girdiğini ve bu süreç içinde merkezin yenilenerek geliştiğini gösteriyor.

Yenişehir'de Villalar

İkinci tür yerleşme Yenişehir'in güney kesimlerinde, özellikle bulvarın Kavaklıdere-Çankaya tarafında gelişiyordu. Bu gelişme, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun tanımı ile *'kuleli, saçaklı'* hepsi bahçeli, süslü cepheli villalardan oluşuyordu (Y.K. Karaosmanoğlu, 1935). Bu villalar birbirlerine 40-50 m. açıklıkta duran genellikle iki katlı yapılardı. Girişlerdeki oturma ve servis mekânlarının üzerine ikinci katta balkonlar ve yatak odaları eklenmişti. Kütle ve cepheler, Eski Kentteki apartmanlarda olduğu gibi süslü idi ve taşırmalarla hareketlendirilmişti. Köşelerin biri genelde kule görünümü ile vurgulanabiliyordu. Eski Kentteki apartman dokusunun, eski dokuyu yıkarak onun içinde karışık bir yenileme oluşturmasına karşın, Yenişehir ve Çankaya taraflarındaki villalar boş bir alanda yalnızca ortadan geçen bir bulvara referans ile yerleştirildikleri için birbirlerinden bağımsız, dağınık, içe dönük bir düzensizlik gösteriyorlardı. Çevresinde yoğunlaşabilecekleri, yönelebilecekleri çarşılar ve ortak kullanımlar oluşmadığı için bulvarın kenarında sıralanmanın ötesinde bir referansları yoktu.

Bu tek boyutlu sıralanma, birbirlerine göreli mekânlar yaratma çabasını da ortadan kaldırıyordu. Birbirlerini yalnızca dış görünüm ve iç döşemenin sağladığı prestij açısından dengelemeye ve kollamaya çalışan bu villalar mekânsal ilişkiler açısından bağımsız ve içe dönük birer anıt gibi sıralanıyordu. Ortak kullanımlar ve ticaret hâlâ Eski Kent kesiminde idi. Siyasal yaşam orada ve bulvarın diğer ucu olan Çankaya'da odaklanıyor, sosyo-kültürel ilişkiler, eğlence ve yeni gelişen iş yaşamına ilişkin görüşmeler Ankara Palas ve Eski Kentin iyice lokantalarında sürdürülüyordu. Yeni konutlaşma biçiminin getirdiği gereksinmelerin çok ihtisaslaşmış bir kesimi İstanbul'a ısmarlanmakla beraber genelde gene Eski Kentte satılıyordu.

Bu içe dönük villalar bir yatakhane mahallesi olarak işlev görüyor, kişiler sosyal ve ekonomik yaşamlarını bu konutların yakın çevresinde değil Eski Kentin yenilenen ve yeni gelişen kesimlerinde sürdürüyordu. Hakimiyet-i Milliye Meydanı ve

Anafartalar Caddesi çevrelerindeki yoğun gündüz ve gece yaşamının göreli canlılık, çeşitlilik ve yoğunluğuna karşın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun deyimi ile *'Yenişehir daimi bir sessizlik ve ıssızlık içinde'* idi (Y.K. Karaosmanoğlu, 1935). Yenişehir çevresindeki bu gelişmenin, yeni gelişen kent parçalarında izlenen bazı kurallara uymaması, örneğin konutların birbirlerine ve ortak kullanımlara referans ile yerleştirilmemeleri, konut ve kişi yoğunluklarının ve mekân kullanımının topografya ve üzerindeki çeşitli işlevlere göre farklılaştırılması gibi çabaları yansıtmaması, ortak bir sosyo-kültürel ve ekonomik bir yaşamın mekânını şekillendirmeye yönelmemesinin en önemli nedeni kuşkusuz bu dokunun plansız gelişiyor olması idi.

Memur Konutları

Üçüncü tür yerleşme ise devletin, memurların konut sorununa yönelik geliştirdiği çözümlerin ilki idi. Bu spekülasyon karmaşası içinde gelirleri de çok sınırlı olan memurlar, ne yeni gelişen pahalı apartman katlarında, ne Yenişehir'in lüks villalarında ne de yoğunluğu giderek artan eski sıkışık, altyapısız doku içinde kendilerine yer bulabiliyorlardı. Devlet, önce bu kesime konut yapıp satma ve kiralama çözümünü denedi. 1925 yılında Yenişehir'de Kazım Özalp Caddesi üzerinde 1045 no.lu imar adasında belediyenin 198 konut yaptığını izliyoruz (İ. Aslanoğlu, 1980). Bu konutlar, yeni inşaatlarda kerpiç ve tahta kullanımı yasaklandığı için, genelde tuğladan yapılıyordu. 4.500-5.000 TL'ye mal olması planlanan bu konutlar ayda 50 TL taksitle memurlara satılacak ve borç sekiz yılda ödenecekti, bu süre sonradan 20 yıla çıkartılmıştır (İ. Aslanoğlu, 1980). Bu konutların yapılabilmesi için çıkartılan özel 583 sayılı yasa, devleti artmaya başlayan spekülasyona karşı koruyabilmek amacı ile, kamulaştırma bedelinin rayiç bedel yerine, vergi değerinden hesaplanması ilkesini getiriyordu.

Bu konutlardan, tek katlı olanlar sonradan iki kata yükseltilmiş, daha sonraları da yıkılıp yerlerine apartmanlar yapılmıştır. Bu yıl içinde bulvarın çevresi hâlâ boş alanlardan oluş-

tuğu için bu konutların çevresinde hayvanlar otlamayı sürdürüyordu. Izgara sokak planı üzerine yerleştirilen bu bahçeli bir-iki katlı konutlar yeni yaşamın benimsenen bir dokusunu oluşturmuş ve 1930'lu yıllarda konut gelişmesine öncülük yapan kooperatiflerce Bahçelievler, Güvenevler ve Kavalıkdere semtlerinde yinelenmiştir.

Aynı tür bir denemeyi Vakıflar Başmüdürlüğü, Gençlik Parkı'nın kuzeyinde İstanbul Caddesi'nde gerçekleştirmiştir. Projesini mimar Kemalettin Bey ve Arif Hikmet Koyunoğlu'nun, Vakıflar Müdürlüğü mimarları ile birlikte çizdiği yedi konut yaptırılmıştı (İ. Aslanoğlu, 1980). Her ne kadar, bu konutlar memur konutu olarak düşünülmüş ise de, oldukça lüks görünümlü binalardı. Nitekim bunların bir tanesine bir süre Amerikan Sefareti yerleşmiş, bir diğerinden Kılıç Ali çıkınca, İş Bankası kurulmuştu. Bu bahçeli konutlar örnek olarak tasarlanmıştı. Mimarlarından Arif Hikmet Koyunoğlu '*Sözde herkes bunlara bakıp kendisine böyle bahçeli evler yapacaktı*' diye açıklar (G. Birkan ve S. Pehlivanlı, 1977). Sıhhiye'de de yinelendiğini yukarıda izlediğimiz bu modelin yönetimin Ankara için benimsediği bir örnek olduğu anlaşılmaktadır. İleride bu modelin Jansen planında da kullanıldığını izleyeceğiz.

Gene Vakıflar Başmüdürlüğü'nün yaptırdığı daha mütevazı bir grup ise Hamamönü'nde, Gündoğdu Mahallesi'nde yer alıyordu. Bunlar iki katlı aile konutları olarak tasarımlanmıştı (İ. Aslanoğlu, 1980). Ayrıca Ziraat Bankası Adakale Sokak'ta, Devlet Demiryolları İşletmesi ise 1933 yılında hat boyunca projesini Bekir İhsan Ünal'ın yaptığı lojmanlar yaptırmıştır (İ. Aslanoğlu, 1980). 1926 yılında Ulus'ta yaptırılan Çocuk Esirgeme Kurumu kira apartmanı ve 1930 yılında biten Vakıf II apartmanı da bu tür denemelerdir.

Devletin tek başına konut yaparak yığınların konut sorununu çözme denemesi Türkiye'de çeşitli dönemlerde yaşanmıştır. Ankara'daki bu ilk deneme ise sonradan çok yinelenen iki sonuca varmıştır. Devletin bu çözüme ayırabileceği olanaklar ölçeğinde yaratılan arz ile karşılanamayan talep arasındaki dengesizlik sorunun çözümüne olumlu katkıda bulunamamış

ve konutlar genelde planla yöneldikleri grupların dışındaki grupların eline geçmiştir.

Eski Doku

Kentteki bir diğer tür konut dokusu ise Eski Kentte yer almaktaydı. Bu yıllarda bu dokunun gelişmediği ve zaten yavaş ve sınırlı gelişen altyapıdan payını almadığı izlenir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu kesimi şöyle anlatıyor: '*Türk Ocağının köşesinden, eski Ankara mahallelerine varmıştı. Bu noktadan itibaren herşey bundan elli yıl evveline dönüyor....aşağıdaki caddenin elektrik aydınlıkları buraya kadar aksediyordu....oturduğu mahallede, henüz hiçbir evin ne elektriği ne suyu vardı. Elektrik çok pahalıya mal oluyor, yanaşılmaz bir lüks telakki ediliyordu. Suya gelince onun tesisatı henüz bitmemişti. Hele yaz geldi mi aylarca bir damla su bulmak kabil olmuyordu. Zavallı Ankara halkı, muhasaraya uğramış bir şehirde gibi yarı ıslak çeşme ve kuyuların başında birbiri ile kavga ediyordu*' (Y.K. Karaosmanoğlu, 1935).

Ankara romanının İstanbullu hanım kahramanı 1926'larda savaş sırasında oturduğu Tacettin Mahallesi'ne gittiğinde '*...yamru yumru taşlardan*' oluşan sokaklarda bu taşların dibine sinmiş olan çamurlardan, çirkeflerden ve daha başka türlü pisliklerden sakınmaya çalışarak ilerler, '*Sokakların en geçilmez yerlerine uzatılan bir ince uzun tahtanın üzerinden kerpiç duvarın delik deşiklerine tutunarak*' geçer ve eski konutuna gelince '*Kapalı bir mahzen rutubetiyle ıslak avluda*' gene '*...aptesane, taze gübre, bulaşık suyu, yanık tezek, kuyruk yağı, insan teri ve saire neviinden*' kokularla karşılaşır (Y.K. Karaosmanoğlu, 1935). Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra geçen ilk beş-altı yılda bu kesimde konut dokusu ve yaşantı değişmemiştir. Çünkü kentin ekonomisinde bu kesim insanlarının uğraşılarının değer ve payı da değişmemiştir.

1930'lu yılların başında bu eski dokuyu Claude Farrére'in roman kahramanı hanım, '*Dar, çapraşık, karmaşık, bakımsız sokaklar...çamur....kayalarda kazılmış merdivenler....arnavut kaldı-*

rımları....yıkılmış tarihi duvarlar.....çirkin, karanlık ev duvarları....Cumhuriyet'in emriyle yerlerinden yarı sökülmüş pencere kafesleri....Ve, bunların arasında Roma kalmtıları: tuğlalar arasında harçla tutturulmuş sütunlar, hâlâ okunabilen eski yazıtları taşıyan taş ve mermer parçaları' diye betimler (C. Farrére, 1999).

Gene 1926 yılında imar işlemleri açısından önemli bir karar, 1924 yılında yasal tabanı kurulan imar işlemlerinin finansman boyutunu getirebilmek için Emlak ve Eytam Bankası'nın kuruluşudur. Bu bankanın imar işlemlerine katkısı ileride işlenecektir.

Belediye Sınırları

1926 yılında kent ölçeğinde iki yönetsel önlem alınmıştır. Bunların birincisi Ankara Belediye Encümeni'nin Ankara belediye hudutlarını saptama kararıdır (11/03/1926). Ek 1'den de izleneceği gibi topografik verilere dayanılarak çizilen bu sınır, yerleşik kentin o tarihte yalnızca kale çevresini kapsadığı ve demiryolunun güneyine yeni sarktığı düşünülürse, oldukça geniş bir alanı kapsar. İkinci önlem ise kentin yerleşik alanı olan Eski Kenti idari açıdan 26 mahalleye ayırma kararıdır. 1926-1945 yılları arasında sonradan önemli bir bölümü merkez ilçe olarak saptanan Eski Kentin mahalle sınırlarında bir değişiklik olmamıştır. 1924'te 69 olan mahalle sayısının 26'ya indirilmesi dağınık dokunun toparlanma yönünde girişilen bir çabadır.

Kamu Binaları

1927 yılında kentin güneyinde ve kuzeyindeki büyük kamu binaları inşaatı sürüyordu. Eski Kent tarafında, mimar Arif Hikmet Koyunoğlu bugün Gümrük ve Tekel Bakanlığı olarak kullanılan Dışişleri Bakanlık binasını bitirmişti. Bu bina başlangıçta Milli Eğitim binası olarak tasarımlanmış ancak binanın bitiminde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Atatürk'ü ziyaret ederek Ankara'da sefirleri kabul edecek düzgün bir bina-

ları olmadığından yakınmış ve bina böylece Dışişleri Bakanlığı'na verilmişti (G. Birkan ve S. Pehlivanlı, 1977). Aynı yıl Ankara'da ölen mimar Kemalettin ise Gazi Eğitim Enstitüsü ve Demiryolları Genel Müdürlük binalarının projelerini, Ankara Palas'ın ise inşaatını bitirmiş ve sermayesinin %90'ı yabancı olan Ankara Palas Anonim Şirketi kurularak bina hizmete açılmıştı. Vakıf II apartmanının ise inşaatı başlamıştı.

Yıldırım Yavuz, mimar Kemalettin'in son tasarımı olan Demiryolları Genel Müdürlük binasının konut olarak planlandığını ancak 1928 yılında Genel Müdürlük ile birlikte Ulaştırma Bakanlığı'nın da buraya taşındığını iletiyor. Bakan Ali Çetinkaya binanın bir kesimini konut olarak kullanmıştır. Bina 1941-1947 yılları arasında Teknik Öğretim Okulu 1957-1961 yılları arasında Meslek Okulu, 1961-1963 yıllarından sonra İşletme Müdürlüğü olmuştur (Y. Yavuz, 1981).

Aynı yıl mimar Ernest Egli konservatuar binasını tamamlamış ve 1924 yılında Cebeci'de bir kira evinde 12 öğrenci ile kurulan Müzik Öğretmen Okulu yeni binasına geçmiştir (İ. Aslanoğlu, 1980). Egli, aynı yıl Ankara Palas karşısındaki Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) binasına başlamıştı. Mimar Giulio Mongeri ise o yıllarda Başbakanlık olarak kullanılacak Tekel Baş Müdürlüğü binasını bitirmişti. Bulvarın açılması ile yabancı elçilikler de yer seçmeye başlamıştı. 1927'de Afgan ve Macar elçilikleri yapılırken (Macar Elçiliği son yıllara dek aynı binada kalmış ancak Afgan Elçiliği binası yıkılmıştır). Amerikan Elçiliği de bulvar üzerinde Kızılay'da bugünkü Gima binasının arkasında yer seçiyordu. Aynı yıl İzmir Caddesi de açılıyordu.

1926 yılında Atatürk'ün emriyle yabancı misyon ve üst kademe bürokratların buluşup görüşebilmeleri için Anadolu Klübü kuruldu. Meclis başkanı, Başbakan, Genel Kurmay Başkanı, parti başkanları, parti yönetim kurul üyeleri ve yabancı elçiler Klübün kurucu ve sürekli üyeleri olarak kabul edildiler. Sanat ve ticaret kuruluşları temsilcileri ise Klübe üye olamıyordu. Bu düzenleme 1920'lerin sonunda sosyal mekânda elit kitle tanımlamasını açıklaması açısından ilginçtir. Eğitim te-

melli bürokrasinin *'elit'* tanımı içine girmesine karşın her sosyal gruba açık olan ticarette yükselme bu kapsamda kabul edilmez. Sosyal mekânın bu dönemsel özelliğine Altan Öymen anılarında değinir: *"Zenginlik", o zamanın Ankara'sında veya en azından bizim ev ve okul çevresinde çok önemli bir özellik sayılmazdı. ....o zamanın Ankara'sında "in" sayılan nitelikler, iyi okumak, sınav kazanmak, devlet hizmetinde önemli görevlere gelmekti. Mimarlık, mühendislik, doktorluk gibi meslekler de önemliydi, Ama mimar veya mühendis devlet hizmetinde görev alırsa, doktor doktorluğunu devlet hastanesinde yaparsa daha önemli sayılırdı. Zaten Ankara'da mimarlara, mühendislere büyük işler verebilen işveren sadece devletti'* (A. Öymen, 2002).

1927 yılında önemli bir olay da düşük güç ile çalışan bir telsiz istasyonu olarak kurulan Ankara Radyosu yayınının başlamasıdır. Radyo, 1938 yılında bugünkü binasına geçmiştir. 1929 yılında ise bulvar sık olmasa bile tek tek binalarla belirlenmeye başlamıştı. Bulvar ile Kazım Özalp Caddesi'nin kesiştiği yerde, şimdi yıkılmış olan Kızılay binası önünde ufak bir meydancık bulvarın monotonluğunu bölmüştü. Bu meydancıkta bir havuz ve ortasında fıskiyeli bir heykel vardı (bu heykel daha sonra Hacettepe Parkı'na gitmiş, sonra da Maltepe'deki havuza konulmuştur). Bu nedenle bu noktaya Havuzbaşı adı verilmişti ve burası bir toplanma yeri işlevini üstlenmişti. Ancak 1920'li yılların sonlarında bile bulvarın çevresi ıssızdı. Nitekim kışın kurtların Havuzbaşı'na inerek heykeli kemirdikleri söylenirdi (F.R. Atay, 1980).

Yenişehir tarafında ise önemli bir olay bu yıllar içinde Sıhhiye'de mimar Teodor Post'un projesine göre tamamlanan Sağlık Bakanlığı inşaatıdır. Bu bina yeni yönetimin demiryolu güneyinde yaptığı ilk bakanlık binası olup, bunun yeni açılan konut adası içinde planlanması, yalnızca bu yeni alanın önemini vurgulamakla kalmıyor, bu eksende başlayacak gelişmeyi de tanımlıyordu. Ancak inşaat tamamlandığında çevresi henüz gelişmemiş, örneğin Necati Bey Caddesi henüz açılmamıştı ve Bakanlık ile yakınındaki konutların çevresi otlak olarak kullanılıyordu.

Bulvarın üst kesimi hizasında, Dikmen'e çıkan Kızıl Yokuş'un eteklerinde Avusturyalı mimar Clemens Holzmeister, Milli Savunma Bakanlığı inşaatını başlatmıştı. Bu yıl içinde bulvarın önemini, bütünlüğünü ve özellikle imajını vurgulayan bir olgu da bu eksen üzerinde rejimi temsil için yapılan anıtlardır. 1927 yılının Kasım ayı içinde Avusturyalı yontucu Heinrich Krippel, Ulus Meydanı'ndaki Cumhuriyet anıtını, İtalyan yontucu Pietro Canonica da Etnografya Müzesi önündeki Gazi ve Sıhhiye'deki Zafer anıtlarını tamamlamış ve bu anıtlar törenle açılmıştı. Çevrede o gün varolan ölçeğin içinde gerçekten anıtsal boyutlar taşıyan bu eserlerin bulvarın monotonluğunu bölen ve gerek bulvar gerekse kent açısından önemli imgeler yarattıkları öne sürülebilir.

Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan imar işlemleri 1927 yılında dek, izlendiği gibi, daha çok yeni yönetimin işlevlerini yürütecek ve mekânda onu temsil edecek binaların gerçekleştirilmesi üzerine yoğunlaşmıştı. Tek tek ve anıtsal ölçekte ele alman bu binalar, kent ölçeğinde bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmekten çok, Ulus Meydanı, Çankaya tepesi, istasyon, eski ve yeni kent parçaları gibi nüveler ile bunları bağlayan bulvara referans ile yapılıyordu. 1924 yılında Ankara'ya gelen Paul Gentizon o yılların kentini *'İnsan bu yeni kenti yaratan gücün hemen tamamının Türklere ait olduğunu anlayınca şaşkınlık daha büyük oluyor. Şurası gerçektir ki İstanbul'da son yarım yüzyılın bütün yapıları Şişli, Nişantaşı gibi yeni semtler hep Hıristiyan azınlık tarafından yapılmıştı. Burada ise, Türk, sadece birkaç yabancı uzmanın yardımıyla kendi işini bizzat kendisi görmeye koyulmuştur ....Askerler telgraf direkleri dikiyorlar... Havada binlerce tel karşılaşmakta'* diye anlatıyor (P. Gentizon, 2002).

1927 yılında ise, gerek yaygınlaşan inşaat eylemleri, gerekse gereksinmelerin boyutları; imar işlemlerinin kent ölçeğinde programlanması, belirli ilkelerden kaynaklanan bir iç tutarlığa sahip olması ve akılcı öncelikler içinde dizilmesi gereğini vurgulamaya başlamıştı. Bu olgunun, kamuoyunun dikkatini çeken boyutu ise, kentte imgesel bir tutarlığın oluşmaması idi. Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu, bu görüşü bir gazete yazısında

şöyle belirtiyor: *'Bir şehrin imarı için evvela mütehassıs getirilir ve şehir haritası yaptırılır. İmar haritası yapılmadan yapılan şeyler saçmadır.... Ankara'da yapılan imar işlerini şöyle tavsif ederim, birbirine zıt malzeme ile ve karmakarışık bir vaziyette....Bu imar değil bir rezalettir'* (G. Birkan ve S. Pehlivanlı, 1977).

Kent Planı Yaptırma Girişimi

1927 Mayıs'ında Şehremaneti Avrupa'ya bir heyet yolladı. Heyet Berlin Şehremaneti ve Elçiliğimiz kanalı ile profesör Hofman ile ilişki kurdu. Profesör yaşlı olduğu için Türkiye'ye gelemeyeceğini öne sürerek Berlin Güzel Sanatlar Akademisi üyesi ve Yüksek Mühendis Okulu kent planlama profesörlerinden Herman Jansen ve aynı okuldan M. Brix'i önerdi. Bu iki mimar ve Fransa hükümeti baş mimarı M. Jausseley'e birer plan yaptırılması kararlaştırıldı.

1927 yılında kente gelen üç mimara planlama sürecinde gözönüne almaları gereken konular ile kente ilişkin harita ve topografik eşik bilgisi verildi. Mimarların planlama sürecinde gözönüne almaları için aşağıdaki konular saptanmıştı:

- Eski Kent yerinde kalacak, yenileme ve imara açık olacak, genişleme olanak ve yönleri araştırılacaktı,
- Kaleyi özel bir tasarım içinde ele almak gerekecekti, Eski Kent kenarında Bentderesi bir *'mesire'* olma özelliğini koruyacaktı,
- İstasyonun olduğu yerde genişleme olanaklarının yanısıra taşınabileceği bir başka yerde de gelişme olanakları incelenecek, istasyon-meclis arasındaki yolun kuzeyinde kent ölçeğinde spor örgütlenmesi öngörülecek, doğu tarafı (Gençlik Parkı) ise ya kent ölçeğinde yeşil alan ya da arazi fiyatları gözönünde tutularak *'ticaret ve iş merkezi'* olarak düzenlenecekti,
- Yenişehir ile Cebeci arasında oluşmuş yapılaşma, yüzeysel düzeltmelerle korunacak ve iki kesimin de ilerideki gelişme alanı olarak arada bir yeşil alan oluşturulacaktı. Cebeci'nin arkası ise kent kabristanı olarak düzenlenecekti,
- Eski ve yeni kentlerin birleştirilmesine önem verilecekti,

- Bulvar üzerinde, İtfaiye Meydanı'ndan Yenişehir'e doğru büyük apartmanlar için yer ayrılacaktı,
- Tren yolu kenarında fabrikalar için arazi ayrılacak ve hava meydanının yeri değiştirilecekti,
- Bahçe ve yeşil alanların dağılımına önem verilecekti,
- Çiftliğin belli bir kesimi hayvanat bahçesi ve genel park için ayrılacaktı,
- Plan, 250-300.000 nüfus için 50 yıllık bir süreyi kapsayacaktı.

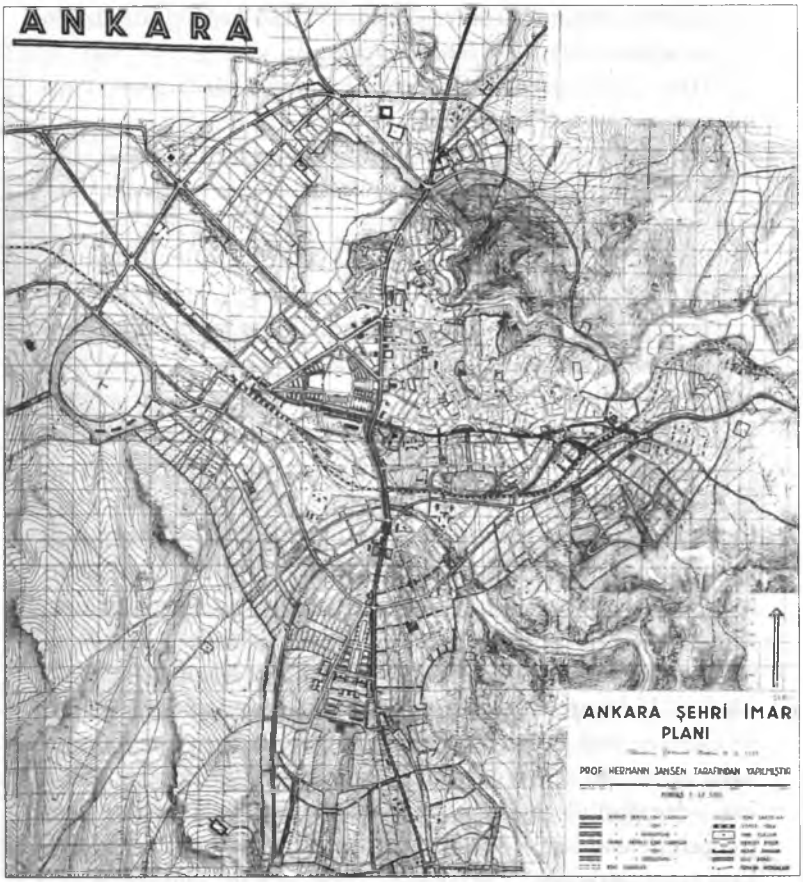
İzlendiği gibi, Jansen planının temel kararları bu direktifler ile şekillendirilmiştir.

Jansen Planı

1928 yılında sonuçlanan yarışmayı kazanan Jansen planı toplam 1.500 hektar üzerinde ortalama 150-240 kişi/hektar gibi düşük bir yoğunlukla 270.000 kişi yerleştirir. Plan, kenti kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde kesen bir yol çatısı üzerine oturtulmuştur (Bkz. Şekil 7). Bu iki eksenden; Eski Kent ve yönetim merkezi Ulus ile yeni yönetim ve konut bölgesi Yenişehir'i birleştirerek elçilik ve bağların arasından Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı nüvesini bağlayan kuzey-güney ekseni daha ağırdı. Bu eksen çevresinde Jansen'in tasarımladığı doku, kentsel yoğunluk ve biçim özelliklerini taşımakla birlikte kentin geleneksel bağ dokusunu da bir anlamda stilize ederek kent içine taşıyordu.

Konut dokusu ana caddeleri dik kesen sokaklar çevresinde, Yenişehir, Bahçelievler, Cebeci semtleri bağlamında gelişmişti. Kent, birbirine eklenen üç değişik konut alanından oluşuyordu. İlk halkayı oluşturan yoğun Eski Kent dokusu, yol düzenlemeleri ve konut yenilemesi ile korunuyordu. Özellikle kale ve çevresi ile arkeoloji sahası adı verilen Ogüst mabedi ve çevresi restore edilip açılıp, meydanlaşarak korunuyordu. Jansen bu eski doku için %20 TAKS öngörmüştü.[4] Eski Kentin sıkı-

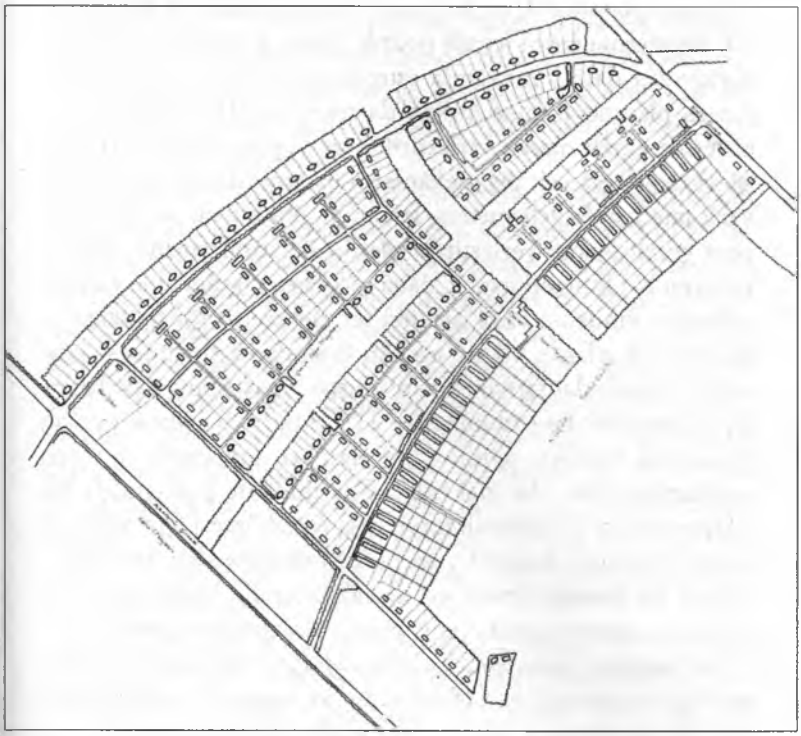
4 TAKS (Taban Alanı Katsayısı) değeri $\frac{\text{toplam inşaat alanı}}{\text{toplam parsel alanı}}$ biçiminde hesaplanır.

Şekil 7. Ankara şehri imar planı.

şık dokusunu rahatlatmak için Kale'nin batısındaki büyük yangın yerleri bir parka dönüştürülüyor, istasyon ile bulvar arasındaki eski bataklık alanda ise tüm kente yönelik bir park öneriliyordu.

Kalenin çevresindeki yollar, hepsinden kalenin görülebileceği gibi açılmıştı. İstasyon ile kale arası da kısmen yeşil saha olarak bırakılmıştı. Böylece trenden inenler kaleyi algılayabileceklerdi. Kalenin çevresi de, Jansen'in deyimi ile '*çelenk biçiminde*' yedi

Şekil 8. Ankara Amele Mahallesi.

adet meydan ile çevrelenmişti. Bunların hepsinden kale görünecek, bir kısmının kale ile doğrudan ulaşım ilişkisi olacaktı.

Demiryolu ile eski dokudan ayrılan yeni kent parçası ise ufak bahçeli bir ve iki katlı konutlardan oluşuyordu. Jansen burası için 500-700 m^2 parseller ve %20 TAKS önermişti. Bu yeni kent parçası, bakanlıklar ve meclis binasını kapsayan Devlet Mahallesi ile noktalanıyordu. Bakanlıkların batısında 3.000 konutluk bir memur sitesi öneriliyordu. Devlet Mahallesi ile Çankaya arasını ise kentin '*prestij*' mahalleleri olarak tanımlayan Jansen, burada 1.000 m^2 parseller içinde geniş, ağaçlıklı bahçeler içinde villalar öngörmüştü. Bu mahalleler de Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı köşkü ile sınırlanıyordu.

Jansen planının ilginç bir yanı da bakanlıklar sitesi önerisidir. Kentleşme tarihi içinde politik güçler, güçlerinin boyut ve görkemini daima mekânda vurgulama yoluna gitmişlerdir. Jansen planından önce Ankara'da resmi binalar mekânda birbirlerine göreli olarak yerleştirilen ve böylece aralarında aynı işlevi temsil edecek dış mekânların da tanımlanacağı bir merkezleşme içinde gelişmemiş, izlendiği gibi bulvar ve topoğrafyaya göreli olarak yerleştirilmişlerdi. Bu yapılaşmada merkez kavramı hiç kullanılmamış, daha çok eksen tanımlama endişesi baskın olmuştur. İdari işlevleri bir merkez içinde toplama ve binalara ek olarak bir de mekân tanımlama düşüncesi Jansen'in bakanlıklar sitesinde yansımıştır. Meclis binası ile başlayıp Güvenpark ile son bulan ve 17 hektarlık bir alana yayılan bu anıtsal merkez, içinde yaya alanları, toplanma ve tören meydanları olan, dış mekânların da dikkatle planlandığı bir tasarımdır. Bu mahallenin toplu inşa edilebilmesi için 1928 yılında 1352 sayılı özel bir yasa ile 20 hektarlık alan kamulaştırıldı ve bu mahalle içinde yer alacak bakanlık binalarının projelerini ve vaziyet planlarını Clemens Holzmeister üstlendi.

Öte yandan, kente yeni getirilen idari ve kültürel işlevlerin, spor-dinlenme-eğlence işlevlerinin ve sanayiin yoğunlaştığı yerlerin ayrılmasına karşın, yeni gelişen konut kesimine ticaret işlevinin getirilmemesi, bu işlevin eski merkezde bırakılması ve fazla da bir tasarım müdahalesi yapılmaması dikkat çeker.

Jansen planının diğer ilginç bir önerisi ise kuzeybatıda tasarımlanan '*amele*' mahallesidir (Bkz. Şekil 8). Bu öneri, kentteki alt gelir gruplarının plana yansıyacak ölçekte bir konut sorunu ile karşı karşıya olduklarını gösterir. Akköprü yöresinde önerilen bu alan sanayiye yakın, düz ve bataklıktı. Ucuza kapatılabilecekti. Bitişik bir alanda, Etlik-Keçiören yolları arasında, ise Sebze Bahçeleri düzeni öngörülmüştü. Böylece kentin bu kuzeybatı kesimi işçiler ile bahçecilik yapan alt gelir gruplarına ayrılmıştı.

Konut bölgesi kentin güneyine doğru genişlerken, kentten tepelerle ayrılan kuzeydoğu kesimi kentin gelişme alanı olarak

ayrılmıştı. Özetle, bulvar üzerinde, kuzeyde alt gelir gruplarından başlayan, Eski Kentte alt-orta ve orta, Sıhhiye kesiminde ve Cebeci'de orta, Bakanlıklar çevresinde üst-orta, Kavaklıdere-Çankaya ekseninde üst gelir grupları için bir konut çözüm çeşitliliği önerilmişti.

Eski ve yeni kentleri ayıran demiryolunun güneybatısında, istasyon eksenine, hâkim rüzgârların kuzeydoğudan estiği düşünülerek, bir sanayi kompleksi konmuştu. Bu alan zaten demiryolunun gelmesi ve merkez istasyonun yer alması ile çevresine küçük çaplı tamir-bakım-imalat birimleri çekmiş ve kentin ilk sanayi nüvesini oluşturmuştu. Plan Ankara'nın bir sanayi kenti olarak tasarlanmadığını yansıtır. Kent gıda sanayii ve küçük imalat içeriyordu. Bugünkü Gençlik Caddesi ile istasyon arasında planlanan sanayi bölgesinde yalnızca Didier firmasının kurmuş olduğu elektrik santrali ve havagazı fabrika binaları vardı. Daha sonraları bu alana oksijen fabrikası, belediyenin soğuk hava ve buz fabrikası, bazı özel gıda, örneğin un, fabrikaları geldi.

Demiryolunun güneyinde, sanayiin yanında da (bugünkü Tandoğan Meydanı'nda) bir havaalanı vardı. Kent batıda büyük ve örgütlü açık alanlar (havaalanı, hipodrom, AOÇ) ile sınırlanmıştı. Yeni kent parçasının doğusunda ise bir kültür mahallesi oluşturularak yüksek okullar bu alanda toplanıyordu.

Böylece yeni ve Eski Kent parçalarını doğu-batı doğrultusunda ayıran demiryolu çevresinde tüm kente yönelik ulaşım, sanayi dinlence-eğlence, sağlık, spor ve kültür eylemleri toplanarak demiryolunun bölücü eşik özelliğini, bütünleyici bir niteliğe dönüştürüyordu. Bu ekseni dik kesen bulvar ise üzerinde yukarıda da değildiği gibi, çeşitli konut çözümlemeleri ile kentteki alış gücünü izleyerek yer seçen ticareti taşıyordu. Planda yeni ticaret bölgeleri saptanmamış, varolan alanlar kullanılmıştır.

Bu dengeli kentsel yapıyı çevreleyen eski bağ dokusu nüvelerini oluşturan köy yerleşmelerinin (Keçiören, Etlik, Mamak, Dikmen, vb.) nitelikleri ve bağ-bahçe nizamı korunacaktı. Bu alanın dışındaki halka da tarıma ayrılmıştı.

Kenti içinde yüksekliği en fazla üç katta tutarak Jansen, kentte imge yaratacak iki tepenin, kale ve Çankaya'nın, yerleşmenin her noktasından görülebilmesini sağlıyordu. Yükseklik sınırı ise ancak önemli meydan ve caddeler ile göze çarpması istenen mimari eserler çevresinde aşılabilecekti. 1930'lu yılların sonuna doğru gecekonduların yerleşmesine açılan Altındağ tepesi ise Jansen planı dışında bırakılmıştı.

Deneyimli bir mekân plancısı olarak Jansen spekülasyon olgusuna karşı çok duyarlı idi ve planının uygulanmasına en önemli engelin kentte hızla yayılan ve kendi planı ile sınırları tanımlanan spekülasyonun oluşturduğunun bilincinde idi. Nitekim, 14/11/1928 tarihli proje raporunu *'Arazi spekülasyonunun önü alınıp Ankara imar faaliyetinin kuvvetli bir elde temerküz etmesine muvaffak olunduğu takdirde burada şehir imarına misal olabilecek bir eser vücuda getirilmiş olacaktır'* sözleri ile bitirmiştir.

Spekülasyonun yanısıra Jansen planının uygulanmasını yer yer saptıran başka bir önemli etken de kentte imar disiplininin gelişmemiş oluşudur. Bu konuda Falih Rıfkı Atay, Vali ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan için, *'Nevzat, bir ecnebi mütehassısın dediklerini yapmaktan başka elinden bir şey gelmeyen bir belediye reisi olmaya daha ilk günü isyan etti, açıkca muhalefet de edemeyeceği için, adet olduğu üzere, devamlı bir baltalama yolu tuttu'* der ve *'Malatya'da dağ başında yollar yapmışım, Jansen bana şehir içinde sokak yapmayı mı öğretecek'* diye hayıflandığını iletir (F.R. Atay, 1980). Falih Rıfkı Atay'in iletisine göre Nafıa Vekili Ali Çetinkaya da Jansen'in yerleştirmek istediği imar disiplinine karşı çıkan yetkililerden biriydi (F.R. Atay, 1980).

Daha sonraki yıllarda Jansen planı önerilerinden Bakanlıklar Mahallesi, aktif yeşil alanlar ve spor alanları (Gençlik Parkı, Hacettepe Parkı, kalenin kuzeybatısındaki park, stadyum, hipodrom), bahçeli evler, yollar (Samsun yolunun bir kesimi gerçekleşti, gerisi Uybadin planı ile tamamlandı) ve köprülerin uygulanmış olmasına karşın; üniversite mahallesi (bu alanda kaçak yapılaşma gerçekleşti, planda öngörülen eğitim birimleri kentin farklı bölgelerinde yapılmaya başlandı), amele

mahallesi, çıkmaz sokaklar (2290 sayılı yasa çıkmaz sokakları yasakladı), havaalanı (Tandoğan Meydanı), havaalanı yakınındaki sanayi bölgesi, Bakanlıklar Mahallesi'ndeki 3.000 konutluk memur kooperatifi önerilerinin gerçekleşmediği izlenecektir.

Ankara İmar Müdürlüğü

Jansen planının uygulanmasını sağlamak için 1928 yılında 1351 sayılı yasa ile Ankara kenti İmar Müdürlüğü kuruldu. Bu örgüt de, kısıtlı olanaklar çerçevesinde kentin gelişen nüfusuna sağlıklı ve çağdaş bir yaşam ortamı sağlayabilmek için yerel düzeyde kurulan diğer örgütler gibi, ayrıcalı yetkileri olan bir kuruluştu ve merkezi hükümetin himayesi altında idi. Nitekim ayrı bir tüzel kişiliği ve katma bütçesi vardı ancak Şehremanete değil, İçişleri Bakanlığı'na bağlı idi. İmar Müdürlüğü ile Bakanlar Kurulu'nun seçtiği üyelerden oluşan İmar İdare Heyeti temel bir karar organı oluşturuyordu. Örgütün görevleri, kentin imar planını, beş yıllık programı, programın yıllık bütçelere aktarılmasını ve plan değişikliklerinin gerçekleştirilmesini sağlamak idi. Gerektiğinde yerli ve yabancı uzman da kullanılabilecekti. Profesör Jansen artık genellikle Berlin'de oturuyordu ama örgütün danışmanı olmuştu.

1936 yılında, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, İmar Müdürlüğü bütçesi nedeniyle mecliste yaptığı bir konuşmada bu merkeziyetçi tutumun gereğini açıklamak için, kentlerin imarının belediyelerin görevi olduğunu ancak Ankara'da kısa zamanda 35.000'den 125.000'e çıkan kent nüfusunun yükünü belediyenin tek başına kaldıramayacağını, bu nedenle devletin yardımının gerektiğini belirtmiştir. Kaya, devletin yardımının üç konuda yoğunlaştığını ekler; bunlar belediyeye parasal yardım, kentin imar planını yaptırmak ve su sorununun çözümünü Nafıa Vekaleti sorumluluğuna vermektir. Kentin işlerini gene belediye yükümlenecek ancak başkent olmanın getirdiği ek imar işlerinden İmar Müdürlüğü sorumlu olacaktı. Bu örgüte yasa ile ayrı bir tüzel kişilik verilmesinin nedenini ise Ka-

ya şöyle açıklar: *'İmar Müdürlüğü Ankara'da plan tatbikinde vatandaşlarla belediye arasında ve vatandaşlarla devlet arasında, devletle belediye arasında, hulasa bu tatbikten doğan bütün ihtilafları halledecek iktidarlarla techiz edildi. Mal alıp satmak, emlak satmak, şuyulandırmak, şuyua girmek, icabında tefrik yaptırmak, davada hasım olmak, hulasa 5-6 seneden beri tatbikatta görülen bütün işlerde hakiki bir şahsiyeti hükmiye ve kanuniye olarak bir takım vazifeler yapmaktır'* (E. Ergüven, 1937). Örgüt 1937 yılında 3196 sayılı yasa ile belediyeye bağlanmıştır.

Konut Sorunu

1920'li yılların sonlarında yarışma süreci ve sonuçlarının yanısıra konut sıkıntısı sürüyordu. Konut sorununun boyutlarını kavrayabilmek için nüfus artışı ile konut arzı artışı arasındaki ilişkiyi incelemek gerekiyor. Tablo 1, 19. ve 20. yüzyıllarda kent nüfusunun gelişmesini göstermektedir. İzlendiği gibi, 19. yüzyıl boyunca büyük değişme göstermeyen nüfus, çevrenin de bu yıllarda fazla değişiklik göstermeyen tarım ve ticaret geliri ile bir dengelenme yansıtır. 1927 yılında ise nüfus, dış verilerin etkisinde, son saptandığı 1902 yılına oranla iki katına çıkmıştır. Ancak bu süre içinde konut stoku ve altyapıda önemli değişmeler olmadığını izledik. 1927-1935 yılları arasında %6'lık bir artış gösteren nüfusa karşın Tablo 3'te gösterilen ruhsatlı konut sayısındaki artış ise yalnızca 1.700 dolayındadır. 1927 yılında konut sorunu önemli boyutlara vardığı ve hükümet de kendisi konut yaparak bu sorunu çözemediği ve başka bir çözüm de geliştiremediği için memurlara baremlerine göre kira tazminatı ödenmeye başlandı. Ancak bu tazminat konut arzını artırıcı yatırımlara dönüşmüyor, emlak sahiplerinin kira gelirini artırma yolunda harcanıyordu.

1927 yılında nüfusun iş kollarına dağılımını gösteren Tablo 4, kentin ekonomik yapısı ile birlikte konut sektöründeki talep yığılmasının kaynaklandığı nedeni de ortaya koymaktadır. Askeri hizmetler, hâkimler, kamu hizmetlerindeki yığılmaların önemli bir yüzdesi ile özel hizmetlerin belirli bir yüzdesi kuş-

kusuz kentin başkent işlevinin il'e çekmiş olduğu nüfustur. Aksi halde tarımda özelleşmiş bir ekonominin bu kadar yoğun bir hizmet nüfusunu buraya çekmesi ve finanse etmesi düşünülemez. Bu tabloda inşaat hizmetlerinde çalışanlar ayrıca gösterilmemiştir, bu grubun, '*diğer*' kesimi içinde yer aldığını varsayabiliriz.

Konut sektöründe nice az bir arz yaratıldığını gösteren Tablo 2'nin verdiği bilgi koşutunda sektörde istihdamın da sınırlı olduğu izlenmektedir. Ancak bu istatistik bilgiler resmi sayıları içerir. Tablo 2'de verilen ruhsatlı inşaat sayılarının içerdiği konutların önemli bir kesiminin büyük grupları barındırmaya yönelik çok katlı ve daireli yapılar yerine düşük yoğunluklu bir konut dokusundan oluştuğu anımsanırsa bir başka gerçek ortaya çıkar. Kentte bu yıllar içinde hızlı bir ruhsatsız yapı pazarı açılmaya başlamıştır. Konutlaşma olgusunu İmar Müdürlüğü belgelerinden izlediğimiz 1930'lu yıllarda bu durum daha da açık olarak saptanabilecektir. Ortaya çıkan bu durum arz ve talep dengesizliğinin kaçınılmaz sonucudur. Bu dengesizliğin ortaya çıkardığı ruhsatsız konut pazarı oldukça da kârlı bir alan oluşturduğundan çekici idi.

1920'lerin Son Yıllarında Kamu Binaları ve Yeni Gelişmeler

1929 yılında Clemens Holzmeister Devlet Mahallesi yanında Genel Kurmay Başkanlığı ve Sıhhiye'de Ordu Evi inşaatlarını, Giulio Mongeri ise Ulus'taki Ziraat ve İş Bankası inşaatlarını bitirdi. 1930 yılında, mimar Kemalettin'in Vakıflar Apartmanı inşaatı tamamlanmış, Ernest Egli ise Erkek Ticaret Lisesi'ni, İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nü ve Sayıştay binalarını bitirmiş, Clemens Holzmeister Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı köşkü inşaatına başlamıştı (İ. Aslanoğlu, 1980). 1927 yılında Türkocağı binası için mimar Kemalettin, Vedat Tek, Guilio Mongeri ve diğer bazı mimarların da katıldığı bir yarışmayı kazanan Arif Hikmet Koyunoğlu, 1930 yılında inşaatı tamamlanmış ve daha önceleri Yahudi Mahallesi'nde, Şengül hamamı yanındaki bir Rum mektebinde açılan Türkocağı yeni binasına

taşınmıştı. Mimar Kemalettin'in 1927 yılında tasarımını tamamladığı Gazi Eğitim Enstitüsü de 1930 yılında hizmete girdi. Gazi İlk ve Orta Muallim Mektebi olarak açılan bina 1940'larda Gazi Eğitim Enstitüsü adını almıştır (Y. Yavuz, 1981). Bu yıl içinde Havuzbaşı'nda kentin önemli binalarından biri olan Hilaliahmer (Kızılay) binası yapılmakta idi.

Yenişehir'in gelişiyor olmasına karşın, merkez işlevleri Ulus'ta gelişmesini sürdürüyordu. 1928'de Ankara'nın en modern lokantası Karpiç, Taşhan avlusunda Şehir Lokantası adı altında açılmıştı. Bu lokanta daha sonra Bankalar Caddesi'ne taşındı. Anafartalar Caddesi'nde ise kahvelerin sayısı artmış, kentin ilk modern mobilya ve döşeme mağazası ile İstanbul Pastahanesi adı altında modern bir pastahane açılmıştı. Yeni açılan barlar ise Çankırı Caddesi'nde toplanıyordu. 1928 yılında Ankara Palas da açılarak Taşhan'ın görevini devraldı.

Konutların güneye, bulvarı izleyerek doğrusal bir eksende yayılmasına karşın merkez işlevlerinin Ulus'ta nüvelenmesi kentte hızlı ve sık bir ulaşım sisteminin başlatılmasını gerektiriyordu. Şehremanetin bu hizmeti karşılayamaması nedeniyle alt gelir gruplarının en önemli ve yaygın istihdam olanaklarını sunan merkeze en yakın alanlarda yer seçmeye çalışması doğaldır. Claude Farrére 1931 yılında iki atlı eski arabaların ulaşım için kullanıldığını iletir (C. Farrére, 1999).

İstasyon ve kent çevresindeki bağlara yolculuk çok sınırlı sayıdaki taksi arabalar ile karşılanıyordu. 1930'ların başında kaptı-kaçtı adı verilen küçük otobüsler gelmişti. Özel işletme elindeki bu araçlar 12 toplu taşım hattında belediye tarafından belirlenen tarifeye göre Ulus merkezli çalışıyordu. Güneye yerleşen üst gelir grupları ise ulaşım sorunlarını genelde özel araçları ile çözüyorlardı. Kent içi ulaşım hizmetleri Şehremanetin sorun ve olanakları kapsamında çözülemezken tren yolunun sağladığı olanaklardan yararlanmak olası idi. Nitekim 1929 yılında kent ile Mamak-Kayaş yönünde 9 km.'lik ilk banliyö treni işlemeye başladı ki bu olgu, merkezden sonra bu eksende gecekondu gelişmesini destekleyen en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Kentin büyümesi ile artan su gereksinimini karşılamak üzere, Atatürk, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya ile Çubuk Çayı üzerinde yaptığı incelemeler sonucu burada bir baraj yapılması için emir verdi. Çubuk Barajı'nın yapımına 1929 yılında başlandı ve inşaat 1936 yılında tamamlandı (Ş. Erdoğdu, 1999). Barajın etrafı Ankara'nın başlıca gezinti alanlarından birisi oldu.

Sonuç: 1923-1930 Arası Kentsel Gelişme İçinde Gecekonduların Yerini Hazırlayan Nedenler

Kentsel mekânın 1923-1930 yılları arasındaki biçimlenmesi içinde, gecekondu olgusunun, gerek ekonomik, gerekse fizik mekânda yerini hazırlayan hangi ögelere rastlanıyor? Öncelikle, ekonomik mekândaki ögeleri ele alırsak; 19. yüzyıl içinde kent nüfusunun gelişimini gösteren Tablo 1 bu nüfusun yüzyıl başından 1927'e dek 20.000 ile 30.000 arasında değişen bir denge izlediğini açıklıyor. Bu denge, çevredeki ovanın ürünü ve bunun ticareti sonucu varılan bir noktadır. Ovanın sınırlı tarım toprağı, yüzyılın işleme teknolojisi ile merkez kentte ancak bu boyutlarda bir nüfusu besleyebiliyordu. Kente, başkent işlevlerinin bir dışveri olarak gelmesi ise üç yeni sektörde istihdam alanı açtı. Bunların birincisi inşaat, diğerleri ise ticaret ve hizmetlerdir. Sanayi sektöründeki gelişmenin çok sınırlı ve tek boyutlu olduğuna ve yalnızca devlet eli ile gelişen savaş sanayiini kapsadığına değinilmişti. Tarım teknolojisinde ise bir değişme yoktu.

Bu üç sektörde açılan istihdam olanakları farklı zaman aralıkları ile kentin ekonomisine girmişlerdir. İzlendiği gibi, kentte inşaat işlerinin hemen 1924-1925 yıllarında başlamasına karşın, ticaret ve hizmet sektörleri 1920'lerin sonlarında, nüfus birikimi ve alış gücü belli bir düzeye geldikten sonra gelişmiştir. Kentte açılan yollar ve binalara giden yatırımlar, kente yakın çevreden becerisiz, tarımsal işgücü çekmiştir. Kuşkusuz bu olgunun kırsal boyutunda, savaşın daha da fakirleştirdiği kır ekonomisinin itici ögeleri de vardır.

Ancak bu gelen nüfus, iki nedenle büyük yığınlar oluştur-

maz. Birincisi ve en önemlisi kırda değişmeyen emek yoğun teknoloji nedeni ile nüfusun topraktan büyük ölçeklerde kopamaması, ikincisi ise kentlerde istihdam olanaklarının çok sınırlı olması, örneğin Ankara'da inşaat sektörünün yalnızca açılan bulvar ve yapılan 5-6 büyük inşaatla sınırlı olmasıdır. Bu nüfus, kırın itici (fakir) koşulları ile kentte yapılan tek boyutlu bir yatırımın (inşaat) çekiciliğinin birleşmesinden doğan bir göçtür. Gelen nüfus temelde inşaat becerisi özelleşmemiş, fakir bir tarım nüfusu idi. Bu konu, mimar Arif Hikmet Koyunoğlu'nun özelleşmiş inşaat becerisinin yokluğu nedeniyle ilettiği yakınmalarda yansır.

Öte yanda, bu nüfusu istihdam edecek işkolu tek boyutlu ve işçi dışındaki girdileri zaten çok pahalı olan bir alandı. İş kolunun, ekonomik bir düzeyde çalışabilmesi için işçi girdilerinin en azda tutulması gerekiyordu. Kent mekânı işçileri kabule hazır olmadığı gibi bu mekânda onlar için yatırım da yapılamazdı. Bu nedenle gelen işçiler, Zekeriya Sertel'in ilettiği gibi, barınak bulamadılar. Kentin eski dokusunda yer yoktu, işçilerin ise bu dokuda kiralık konut tutacak ya da yeni konut üretecek parasal olanakları yoktu.

Bu noktada mekânsal ögelere geçersek, Atatürk'ün yer seçmesi ile kent mekânının Çankaya'da sınırlandığını, ancak gerek çevre bağlar ve köyler ile gerekse kentin kendi içinde Eski Kent ile Çankaya arasında gelişen eksende 1930'lara dek düzenli bir kamu ulaşımının oluşmadığını izledik. Ulaşım gene işçilerin parasal olanakları dışındaki özel ya da kiralık araç ve hayvanlarla sağlanabiliyordu. İkinci nokta ise kentte en önemli işverenin Eski Kentin merkezi olması idi. Gerek inşaatlar bu çevrede sürüyordu, gerekse 1920'lerin sonlarına doğru genişleyen ticaret olanakları burada yoğunlaşmıştı. Bir üçüncü etken ise mimar Arif Hikmet Koyunoğlu'nun kahvelerde kurulan açık işçi pazarlarına ilişkin iletisidir. Bu durum talebin ve gene Eski Kentte yer alan kahvelerde yoğunlaşma, arzın da mekânda kent merkezinde yer aldığını gösteriyor.

Bir diğer etken ise Eski Kentin hemen yanında boş, denetimsiz ve plan dışı bırakılmış alanların varlığıdır. Bunların ba-

şında kuşkusuz Altındağ tepesi gelir. Yüksekliği 900-1.100 m civarında olan bu tepe bu özelliği ile bir eşik oluşturduğu için yerleşme dışı bırakılmıştı. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, 1920 yılında kaleden baktığında Altındağ tepesinin bomboş göründüğünü iletir (H.V. Velidedeoğlu, 1983). Bu alan aynı nedenlerden ötürü Jansen planı kapsamına da alınmamıştı. Bir diğer alan ise Akköprü-Sebze Bahçeleri civarıdır ki kısmen bataklık olan bu alan Jansen planında önerilen sanayiye yakındı. Bahçe tarımı türünde iş olanakları da vardı. Nitekim 1923-1927 yılları arasında kentte sayıları artan ve barınaksız kalan işçi kesimi için Jansen bu alanda bir amele mahallesi tasarımlamıştır.

Amele Mahallesi'nin tasarlanması bu tarihler arasında kırdan gelen nüfusun, kentin imar planında kendilerine bir mahalle ayrılmasını gerektirecek kadar bir nüfus baskısı koyabildiğini gösterir. Ancak, kentin öteki mahalleleri gibi tasarımlanmış, çıkmaz sokaklar ile birbirinden ayrılan konut adalarından oluşan bu mahallenin tasarımı, yöneldiği grubun yaşam koşulları, parasal olanakları ile uyuşmadığından, böyle bir uyuşumu sağlayacak bir örgüt kurulamadığından ve plan sınırları içinde çok yükselen spekülatif arsa değerleri nedeniyle gerçekleşememiştir. Ayrıca, bu alan da merkeze yakın, boş ve bataklık olduğu için denetimi zayıftı, yasa ve imar dışı yerleşmeye açıktı. Nitekim inşaatlardan alınan atık malzeme ile yapılan ilk barakaların bu iki alanda başladığını izliyoruz.

Bu yerleşme örüntüsü İstanbul'da ilk gecekonduların başlangıcı ile karşılaştırılabilir. İstanbul'a gelen gruplar için iki istihdam alanı vardı. Birincisi merkezdi, ki Eminönü çevresinde yoğunlaşan bu alanın çevresindeki eski hanlar ve konutlar hemen oda ölçeğinde toplu kiraya açılmıştı. İkincisi ise kentin çevresinde ve Sirkeci demiryolu boyunca yerleşmiş olan sanayi idi. Nitekim ilk yoğun gecekondu alanları İstanbul'da Zeytinburnu'nda tarlalar üzerinde biçimlenirken, Ankara'da çevrede işverenin olmaması, çevre ile ulaşımın özel bir düzeyde çözülüyor olması nedeniyle ilk gecekonduların merkeze en yakın ancak topografik eşik niteliği taşıdığı için plan ve denetim dışı bırakılan alanlarda geliştiği izlenir.

Bir sonraki dönemde etkisini gösterecek olan bir diğer olgu da 1930'ların sonuna doğru Cebeci'nin gelişmesi, Cebeci'de tren istasyonunun açılması ve Mamak-Kayaş yönünde banliyö treninin işlemeye başlamasıdır. 1930'ların ortasına doğru bu alanın çekiciliğinin artması, Cebeci ve Yenişehir'de merkezleşmenin başlaması, inşaatların yaygınlaşması sonucu bu alana en yakın eşik olan Cebeci'nin arkasında, İncesu'nun basman alanı içinde kalan vadinin de gecekondulaşmaya açıldığı izlenir.

Bu olgu kapsamında incelenmesi gerekli bir diğer etken de yöneticilerin tutum ve davranışlarıdır. Bu tutum iki yönde gelişmiştir. Birinci tutum bu *'barakalaşma'* olgusunu geçici de olsa bir çözüm olarak yorumlamaktır. İşçilere gereksinme olduğu açıktır ama bürokratik işlev ve nüfusa bile barınak sağlanamayan bir ortamda işçiler için hiçbir yatırım yapılamamaktadır. Bu kesimin kendi geliştirdiği bir çözüm varsa bunu olumlu karşılamak gerekmektedir. Bu yorumun 1930 döneminde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından ifade edildiğini izleyeceğiz.

Bir diğer tutum ise bu sorunu geçici ve denetlenebilir olarak nitelemektir. Bu dönemdeki göç ile 1945'lerde başlayan göçün niceliğinin yanısıra niteliğindeki farkı da vurgulamak gerekir. Daha önce de değinildiği gibi, bu yıllardaki göç kırda yıllardır süregelen iticiliğin belirli bir kentte açılan bir yatırım alanına kanalize olmasının sonucudur. 1945'lerdeki göç ise yapısal bir değişikliğin yerinden oynattığı bir kitleyi kapsar. Bu nedenle sorunun boyutları daha sınırlı idi. Yukarıda adı geçen alanlarda izlenen *'barakalaşmalar'* henüz mahalle boyutlarına varmıyordu. Bunlar bir-iki baraka ve eğer yakınında yol, merkez, konut gibi yapılaşmalar varsa ve üzerine yerleşilen eşik çok sert koşullar taşımıyorsa, beş-on baraka ölçeğinde kalıyordu. Bu nedenle bürokratik yaklaşım, olanaklar elverdiği anda bunların daha iyi nitelikli konut dokusuna geçirilebileceği kanısında idi.

Bunun ötesinde, bürokratik açıdan bu olgu istenmeyen bir nitelik taşıyordu. Zekeriya Sertel'in iletisinde bu boyut seziliyor. Nitekim 1930'dan sonra örgütlenen belediyeler kentler için bir uygulama modeli olarak Batı'nın çağdaş kentlerini al-

mıştı ki bu modeller içinde kırdan göçen bir kesimin işlevi ve yeri yoktu. Bu nedenle bu kesim 1950 yıllarına dek resmi kaynaklarca çoğu kez yok varsayılan, varlığı kabul edildiğinde de gerektiğinde planlama, o da olmazsa şiddet önlemleri ile çözülebilecek geçici bir sorun olarak kabul edilmişti. Böylece 1923-1930 dönemi içinde gerek ekonomik mekânda gerekse fizik mekânda yeri hazırlanan gecekondulaşmanın 1930-1940 döneminde daha da yaygınlaştığını izleyeceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

1930-1940 YILLARI ARASINDA 'BARAKALAŞMANIN' KENT MEKÂNINDA YAYGINLAŞMASI

Dış Veriler

1930-1940 yılları arasında kentin mekânsal yapısını etkileyen iki önemli dış veriden biri, dünya ekonomisinin 1929 krizi ile başlayan konjonktürü, ikincisi ise, bu konjonktüre uyum yapabilmek için ülke içinde benimsenen örgütlenme biçimidir. Dış konjonktür kapsamında, azalan talebe karşın ulusal ihracatta kısıntı olmuş, bu durum ithalat çeşit ve miktarlarını da etkilemişti. 1929 yılında 155 milyon TL olan ihracat gelirleri 1934 yılında 92 milyon TL'ye, 256 milyon TL olan ithalat hacmi de 87 milyon TL'ye düşmüştür (Z.Y. Hershlag, 1958 ileten D. Ergil, 1978).

Ülke o yıllarda genelde tarım malları ihraç edip sanayi malları ithal ettiğinden sanayileşme çabaları bu durumdan çok etkilenecekti. Bu durumda hızlı ve etkin bir karar verme ve uygulama süreci geliştirilebilmesi için merkeziyetçi bir devletçilik politikası ve örgütlenme biçimi benimsendi. Bu dönemde kırlar fakirleşip, kentlerde önemli nüfus artışları izlenmezken, Ankara'da yaygınlaşan bürokratik örgütlenme kentin nüfusunun 1927-1935 yılları arasında 50.000, 1927-1940 yılları arasında ise 80.000 artmasına yol açmıştır. Bu durumda kente yıl-

da 5-6.000 nüfus ekleniyor demekti. Ancak ithalatın kısılması ile birlikte inşaat malzemesi azalmış, yerli imalatın ise fiyatları çok yükselmişti. Kent kriz boyutlarına varan bir konut sorunu ile karşı karşıya idi.

Sanayileşme Programının Ankara Kentine Etkisi

Yönetim, bu durum karşısında yerli ham maddeye dayalı bir sanayileşme programı başlatabilmek için iki sanayi planı hazırladı. 1932'de hazırlıkları başlayıp 1934'te yürürlüğe giren Birinci Plan'daki 18 projeden Ankara hiç pay almıyordu. 1936'da yürürlüğe girmesi planlanan İkinci Plan'da ise Ankara kenti için gıda, kimya ve su ürünleri sektörlerinde üç proje önerildi. Ancak bilindiği gibi bu plan savaş nedeni ile uygulamaya giremedi. Nitekim kentte 1932 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan ancak 32 işyeri vardı. Tablo 5'te gerek işyeri sayısı gerekse çalışanlar açısından tarıma dayalı sanayiin önde geldiği izlenir. Bu sanayi kolunu Ankara kentinde un, unlu maddeler imalathaneleri ile bira ve şarap fabrikaları temsil ediyordu. Hayvan ürünleri ise Atatürk Orman Çiftliği'nde değerlendiriliyordu. Tarıma dayalı sanayiin kaynaklandığı tarım sektöründe ise önemli bir değişiklik yoktu. 1950 öncesi genelde pullukla yapılan emek yoğun bir teknoloji hâkimdi. Traktörün yoğun olarak tarıma girişi ve emek yoğun teknolojiyi değiştirişi ise 1950'lere rastlar.

Böylece 1930-1940 arasında genel il ölçeğinde devlet eli ile savaş sanayii gelişmiş, Ankara kenti sanayi sektöründe büyük bir değişme olmamıştır. Bu sektörde en önemli iki olaydan biri, 1934 yılında çiftlikte bira fabrikasının kurulması idi ki bu fabrika 1937 yılında bir yasa ile Tekel Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. İkincisi ise kentin imarında önemli rolü olan çimento fabrikasının 1937 yılında İstanbul fabrikalarının rekabetine dayanamayarak kapanmasıdır.

Yönetim, ekonomik sorunları çözebilmek için sanayi planları dışında örgütsel önlemler de alıyordu. 1930 yılında devletin para politikasını oluşturabilmesi için 15 milyon TL serma-

yeli anonim bir ortaklık olan Merkez Bankası kuruldu. 1925 yılında kurulan Sanayi ve Maden Bankası ise ikiye ayrıldı ve amacı sanayi kredisi sağlamak olan Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası ile Devlet Sanayi Ofisi'ni oluşturdu. Bu iki kuruluş 1933 yılında kurulan Sümerbank'a devroldular. Sümerbank ve 1935 yılında kurulan Etibank'ın, inşaat malzemesi ve enerji üretimi konusunda katkıları planlanmıştı. 1934'te kurulan Ekonomi Bakanlığı, 1935'te kurulan Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü ve 1937'de kurulan Türkiye Demir ve Çelik Sanayii, sanayileşme çabası içinde yapı malzemesi üretimine yönelik önlemlerdi. Ancak, yapı malzemesi sorununu genel sanayileşme çalışmaları içinde çözmeye yönelen hükümetin konut konusunda ise hiçbir politikası yoktu.

Kentin finans, ticaret ve sanayi yapısına ilişkin bilgi Ek 2'de verilmiştir. Bu bilgiden 1932 yılında kentte 6 banka, 17 anonim ve kollektif şirket olduğu anlaşılır. Bu şirketler; savaş sanayii, yapı malzemesi ve hizmetler kesiminde yoğunlaşmıştır. Ticaret ise kentin yerli gruplarının elindedir. Örneğin, 1930 yıllarında Vehbi Koç'un dış firmaların temsilciliğini almaya başladığı izlenir. Kente yeni gelen gruplar, yönetim-bürokrasi-finansman iş kolları içinde kalmışlardır. Kentteki 24 şirkete karşılık 22 adet imalathane vardır. Ek 2, bu kuruluşların genelde gıda ve biraz da yapı malzemesinde yoğunlaştığını gösterir. Bunlar, konuları gereği küçük ve orta büyüklükte kuruluşlardı. Bu yıllarda kentteki en büyük sanayi kuruluşları çimento ve patlayıcı madde fabrikası idi.

Merkeziyetçi Yaklaşımın Kentleşme Kavramı

İç politikada merkeziyetçi bir yaklaşımın benimsenmesi ile birlikte mekânsal düzeyde kentlerin hızla '*çağdaş*' bir görünüme ulaşması hedeflenmişti. Bu görüş kapsamında önerilen model Batı kentlerinin '*mamur*' örneği idi. Farklı ekonomik yapıların ürünü olan bu model; temiz, güzel, yeşil, görkemli, yapılaşmış, hizmetleri çağdaş bir kent tanımlıyordu. Nitekim Ankara Valisi Haydar Bey '*Yeni kentin planı Potsdam'ınkinin aynıdır*' der-

ken (P. Gentizon, 2002), 20 yıl sonra, 1950 yılında İstanbul Valisi, Belediye Meclisinde '*..yıkılan Almanya'nın planları getirildi, istifade edilecek*' haberini vermiştir (T. Şenyapılı, 1978).

Batı modeline erişme olarak tanımlanabilecek kentleşme işlevlerini etkin bir biçimde uygulayabilmek için 1930 tarih ve 1580 sayılı yasa ile Ankara Şehremaneti kaldırılarak yerine belediye örgütü getirildi. Bu örgütün getirilmesi ile benimsenen ilkeler; belediyeler arası eşitlik sağlanması, yasaların tam olarak uygulanabilmesi ve sapmaların hızla düzeltilebilmesi için belediyeler üzerinde güçlü bir merkezi denetim kurulması, ancak iç işlerinde özgür bırakılmaları (elbette bu özgürlük, yasalar ve belediyelerin sorumlu oldukları toplumların eğitim ve gereksinmeleri ile sınırlıydı) olarak tanımlanabilir (İ. Tekeli ve İ. Ortaylı, 1978). İç yapıda devletçiliğin hâkim olduğu bir politika geliştirildiğinde kent yaşam ve mekânının şekillenmesinde halkın katılımı söz konusu değildi.

Bir yandan belediyeler örgütlenir, hizmet alanları genişletilir, etkinlikleri artırılırken, bu etkinlikleri sağlayacak kaynaklar dış ekonomik dalgalanmaların etkisi ile sınırlanmıştı. Bir belediye gelirleri yasası çıkartılamadığı için 1933 yılında kaynak sorununu çözebilmek ve özellikle altyapı yatırımlarına kaynak sağlamak üzere 2301 sayılı yasa ile Belediyeler Bankası kuruldu. Ancak banka fonların ötesinde kaynak artırıcı girişimlerde bulunamamış, kaynak sorununa bir çözüm getirmekten çok bir kaynak transfer mekanizması olarak işlev görmüştür (İ. Tekeli ve İ. Ortaylı, 1978).

Bir önceki dönemde imtiyazlı yabancı şirketler eli ile geliştirilmeye başlayan kentsel altyapı ve kamu hizmetleri bu dönemde devletleştirilmeye başlandı. İmtiyazları 1927 yılında verilen Ankara Havagazı ve Elektrik şirketleri, 1939 yılında 3688 sayılı yasa ile Nafıa Vekaleti tarafından satın alındı ancak bunların belediyeye devri 1941 yılında gerçekleşti. Kentin su sorununun çözümünün de aynı bakanlığa görev olarak verildiği belirtilmişti. Su sorununun belediyeye devredilmesi 1949 yılında gerçekleşmiştir (İ. Tekeli ve İ. Ortaylı, 1978).

Belediyelerin 1930'lu yıllar içinde devraldığı iki önemli işlev-

den birincisi 1934 yılında 2571 sayılı yasa ile verilen otobüs taşımacılığıdır. 1935 yılında belediye otobüs işletmesi kuruldu ve Rusya'dan 100 adet ZIS marka otobüs alındı. Bunlar yalnız sabah, öğle ve akşam çalışıyordu ve otobüs başına aynı yıl 1.534 kişi düşmekte idi. (İ. Tekeli ve İ. Ortaylı, 1978) Altan Öymen anılarında bu otobüsleri *'Ankara'daki tüm şehir otobüsleri tek tipti... Altları yeşil, üstleri beyaz boyalıydı. Adları uray otobüsüydü'* diye anlatır (A. Öymen, 2002). Yeni gelen otobüsler ortalama 6 km. uzunluktaki 15 hatta hizmet veriyor, otobüsün işlemediği hatlarda kaptı-kaçtılar çalışıyordu. 1930'lu yılların sonlarına doğru Ulus-Bakanlıklar arasında da bu kaptı-kaçtı adı verilen dolmuşlar işlemeye başlamıştı. 1935 yılında toplu taşımada talebin azlığına karşı arz fazlalığı söz konusu idi ve kent formunun etkisiyle araçlı yolculukların toplam yolculuklar içindeki payı %22'i geçmezken belediye otobüslerinin bu yolculuklardaki payı %60'tı (EGO Daire Başkanlığı, 2004). 1937 yılında ise 3196 sayılı yasa ile İmar Müdürlüğü de belediyeye bağlanmıştır.

1930-1940 Arası Mekânsal Yapı Özellikleri

1930'lu yıllarda Ankara'nın oldukça pahalı bir kent olduğu izlenmektedir. 1914 ile 1933 yılları arasında 20 il merkezinde 26 kalem malın perakende fiyatına göre verilen istatistikte, 1914 yılında beşinci, 1922 yılında on birinci, 1923 ve 1924 yıllarında dokuzuncu, 1925 yılında altıncı, 1927 yılında ikinci ve 1929 yılında da üçüncü en pahalı kent olan Ankara, 1930, 1931, 1932 ve 1933 yıllarında ülkenin en pahalı il merkezi olmuştur (Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1932-1933).

Nitekim 1934 yılında mecliste, kazanç vergisinin işyerine ödenen kiraların belli bir yüzdesi olarak hesaplanması tartışılırken, Urfa milletvekili Ali Saip Bey, bu uygulama kabul edilirse Ankara için geçerli olamayacağını, bu kentteki çok yüksek kiralar gözönünde tutularak özel bir indirim yapılması gerektiğini öne sürmüştür (Meclis Zabıtları, 1934). Kiraların yüksekliği arazinin pahasının yanısıra konut arzındaki darlığı da yansıtıyordu.

Konut Dokusunda Kent İçi Farklılaşma

1930'lu yılların başında Ankara'nın genel görünümü bir önceki dönemden çok farklı değildi. 1931 yılında Ankara'ya gelen Claude Farrére'in roman kahramanı kentin istasyondan görünüşünü;

'Yokuşun yukarılarında iki ikiz tepe kendilerini belli ediyordu. Biri, büyük bir ihtimalle Roma devrinden kalmış yarı yıkık bir kaleyle taçlanmış olup gerçek eski Türk evleri ile kaplanmıştı; ve aralarında ikide-bir minareler yükselmekteydi... Diğeri ise çıplak, kara ve tuhaftı. Kabaca kazılarak açılmakta olan bir yol iki tepeyi birbirinden ayırıyordu. Kuzeye doğru da çöl uzanıp gidiyordu. Ancak güneye doğru, güzel olmaktan çok, büyük olma iddiasında olan modern binalar kendilerini göstermekteydiler....Otobüsün şoförü tüm güneyi kucaklayan bir jest yaparak izahat verdi: Yenişehir... Büyükşehir' diye anlatır (Claude Farrére, 1999).

Farrére'in Fransız doktor kahramanı 1931'de Ankara'da hâlâ kullanılmakta olan iki atlı eski arabalardan biri ile kenti gezer: *'sağa-sola serpilmiş birkaç villadan başka bir şey olmayan Çankaya'yı; küçük bir banliyö olan Büyük Esat ile ondan da küçük olan Küçük Esat'ı; Yeni Şehir'in karşısındaki ve fakat ondan büyük ve kalabalık olan Cebeci'yi; ve ....Yeni Şehir'in karşısına düşen Keçi Ören'i görür. Yeni başkentin Beyazıt ve Timurlenk'ten kalma halkının dörtte üçünün, hâlâ o dar tepenin eski küçük evlerinde yaşamakta olduklarını hesaplar'* (Claude Farrére, 1999).

1933 yılı Ankara'sının genel görünümünü Kemal Kurdaş iletir: *'Ankara'nın büyük bir kısmı Kale ve eteklerindeki eski şehirden oluşurdu. Bu eski şehir henüz bugünkü Atatürk Bulvarına bile inmemişti. Bent deresi şehrin kuzeybatı yönünü sınırlardı. O zaman Altındağ ve arkasındaki mahallelerin hiçbiri yoktu. Cebeci henüz inşa edilmemiş olan Mülkiye ve Hukuk Fakültesi binaları sınırının gerisindeydiler. Mamak ve Ayaş küçük bir köydü. Güneyde Yenişehir henüz teşekkül etmemişti. Hemen tamamen iki katlı binalardan oluşurdu'* (K. Kurdaş, 1987).

Bu genel yapı içinde 1935 yılında kentteki konut dokusuna ilişkin bilgiyi 6-9 sayılı tablolar vermektedir. Bu tablolar ken-

tin en yoğun ve işlek bölümünün Eski Kent olmasına karşın en çağdaş kesiminin Yenişehir olduğunu gösteriyor. Tablo 6'ya göre kentteki konutların %72'i, işyerlerinin %80'i, resmi binaların ise %49'u, özetle kentteki yapıların %73'ü Eski Kentte toplanmıştır. Eski Kenti, çevre bağ dokusundaki yığılma izler. Yeni gelişen Yenişehir ve Cebeci, 1.000 dolayında bir konut dokusu ile 100-200 arası dükkândan oluşan bir ticaret dokusu taşır. Bu dokular Eski Kentte 511, Yenişehir'de 66 ve Cebeci'de ise 68 sokak çevresinde örgütlenmişti. Batıda Maltepe ise 22 sokak çevresinde gelişmişti.

Tablo 7 ise yapıların kullanıma göre farklılaşmasını göstermektedir. Bu tabloya göre Eski Kent, Yenişehir ve Cebeci'de tek konut düzeninin hâkim olmasına karşın apartmanlaşma da başlamıştı. Eski Kentte, apartmanların çevredeki toplam konut sayısına oranı %2 iken, Yenişehir'de %16'dır. Ancak toplam olarak Eski Kentte daha çok apartman yapılmıştı, kentteki tüm apartmanların %52'si Eski Kentte, %44'ü Yenişehir'de, %3'ü ise Cebeci'de idi. Bu durum Eski Kentteki hızlı yenilenmenin göstergesidir. Bağ dokusunda ise bir tek apartman olduğu izlenir.

Barınak türü açısından Eski Kent daha çeşitli bir doku sunar. Bu noktada, ilginç bir bilgi kentteki *'baraka'* sayılarının dağılımıdır. *'Barakalar'*, kentteki tüm konutların %5'ini oluşturur. Kentte 351 apartman olmasına karşın 937 adet *'baraka'* vardır ve bunlar daha önce de belirtildiği gibi Eski Kent çevresinde yoğunlaşmıştır. Eski Kent, konut dokusunun yanısıra diğer kentsel ve merkez işlevlerini de içerirken, Tablo 7'de izlendiği gibi, Yenişehir ve Cebeci daha çok *'yatakhane'* nitelikli kent parçaları olarak gelişirler. 1935 yılında kentin nüfusuna oranlandığında, barınak başına 7.10 gibi bir yoğunluk düşer. Konutlarda oda sayısını gösteren Tablo 8'de de Eski Kentte ve bağ dokusunda bir ve iki odalı konutların yoğun olmasına karşın, Cebeci'de iki ve üç odalı konutların, Yenişehir'de ise üç ve dört odalı konutların yoğun olduğu izlenir.

Konutların konfor durumunu gösteren Tablo 9, konut dokusunun kent içi farklılaşmasını verir. İzlendiği gibi, Eski

Kent, Cebeci ve Bağlar yöresi konutlarının %90-94'ünde su yokken, Yenişehir'deki konutların %89'unda su vardır. Gene aynı biçimde, bu üç kent parçasındaki konutların %80'inde havagazı vardır. Elektrik konusunda ise oranlar biraz daha farklılaşır. Bağ dokusu konutlarının %86'sında, Eski Kentteki dokunun ise %71'inde elektrik yoktur ama Cebeci'deki konutların %58'inde, Yenişehir'dekilerin ise %94'ünde elektrik bulunmaktadır. Yenişehir'in konforuna karşın 1939'da ailesinin Ulus'tan Yenişehir'e taşınmasını Altan Öymen *'Şehrin merkezinden uzaklaşmış sayılıyorduk. Gerçekten de Meclis, başbakanlık, bir kısım bakanlıklar, oteller, alışveriş merkezleri, lokantalar, sinemalar hep Ulus'taydı. Ama altı yıl içinde Yenişehir, çok hareketlenmişti, Oranın da devlet daireleri artmış, konutları dolmuş, Kızılay civarında büyük mağazaları, pastaneleri, lokantaları ve sinemaları ortaya çıkmıştı'* diye yorumlar (A. Öymen, 2002). Bu yorum 1940'lı yılların başında Ulus merkezinin öneminin sürmekte olduğunu gösterir.

Yenişehir'de konfor açısından çağdaş bir yapılaşma gelişmektedir. Eski Kent ise yenilendiği ölçüde hizmetlerden pay almaktadır. Bu durum, kentteki üst gelir grupları Yenişehir ve Ulus'un yenilenen kesimlerine yerleşirken, Cebeci'de orta bir gelir grubu yerleşmesinin mekândaki yansısıdır. Kentteki telefon hizmetinin artışını gösteren Tablo 10'da, 1926-1932 yılları arasında resmi abone sayısındaki artışın %17 olmasına karşın, özel abone sayısındaki artışın %200'den fazla olduğu izlenmektedir. Bu artışın semtlere göre dağılımı verilmemiştir. Ancak, diğer göstergelerin ışığında, Yenişehir'de yoğunlaştığını öne sürmek yanlış olmaz.

1932 yılında, kent, resmi kayıtlarda dört kesim içinde tanımlanıyor, istatistik ve diğer bilgiler bu ayrıma göre derleniyordu. Eski Kent, Yenişehir, Cebeci ve Bağlar ayırımı, karakol bölgelerine göre örgütlenmişti. Bu örgütlenme Ek 3'te verilmiştir, bu bilgiden de izlendiği gibi Yenişehir ancak üç mahalleden oluşurken Cebeci henüz mahalle düzeyinde ayırım gösterecek çoğunluğa varmamıştır.

Kentin Mekânsal Biçimi

1920'lerin başında, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun deyimi ile, bir ucu Meclis binası ile başlayıp, diğer ucu Taş Mektep ile sonlanan kent, 1930'ların başında mekânda oldukça yaygınlaşmıştı. Ancak kente gelen Avrupalıların izlenimleri hâlâ olumsuzdu. Claude Farrére'in Çankaya eteklerinden kente bakan Fransız doktor kahramanı '*Ankara iki uzun bölgeye ayrılarak, Mustafa Kemal'in burçlu ikametgahından hâlâ eski ahşap evlerin bulunduğu Kale tepesine doğru uzanıyordu. Ancak... İstanbul'u ve de Bizans ve Konstantinupolis'i katlayıp geçme iddiasındaki bu haddini bilmez yeni başkenti oluşturan bu iki bölgenin o ana kadar boş birer mahaldan başka bir şey olmadıklarını*' saptar (C. Farrére, 1999).

1932 yılında inşaatı tamamlanmış olan bulvar, Çankaya Köşkünden başlayıp, Birinci, İkinci, Üçüncü Çankaya Caddeleri, Enstitü Caddesi, Atatürk Bulvarı, Cumhuriyet Caddesi adlarını alarak Ulus Meydanı'na varıyordu. Bulvarın bu adları 1940 yılında Belediye Meclisi'nce, Atatürk Bulvarı adı ile değiştirilmiştir. Bulvarın, Ulus Meydanı'ndan kuzeye yönelen parçasına ise Necatibey ve Yaltırık caddeleri adı veriliyordu ki, bu adlar da, Gazi Mustafa Kemal olarak değiştirilmiştir. Ankara'nın, kalkınma örneği olarak öykünülen Avrupa kentlerine en çok benzeyen elemanı olan bu bulvar bu nedenle çok gözde idi. 1940'lı yılların ortasında bulvara ilişkin başka bir anlatı da 1929 yılında Ankara'ya Vali ve Belediye Başkanı olarak atanan Nevzat Tandoğan'ın bulvara yaklaşımını içerir: '*Anlatılanlara göre Nevzat Bey, Ankara'yı Çankaya Köşkü ile Ulus arasındaki Atatürk Bulvarından ibaret saymış ve bütün önemini bu Bulvar üzerinde yoğunlaştırmıştı. Bulvar devamlı olarak süpürülür, temizlenir, sulanır ve aydınlatılırdı. Zamanın önde gelen taşıtı olan at arabası, kasaba ve köylerden gelen kasketli ve şalvarlı vatandaşlar Bulvara kesinlikle sokulmazdı. Şehrin asayişinin temin edilebilmesi için gece sokaklarda dolaşan sarhoşlar bir kamyona doldurularak Ankara'nın 7-8 kilometre dışına bırakılır, buralarda ayılan vatandaşlar yürüyerek Ankara'ya dönerlerdi*' (1. Tombuş, 2003).

Ancak kente bu yıllarda gelen Avrupalılar bulvardan çok bulvar ve çevresindeki doku farklılaşmasından olumsuz etkilenirler. Claude Farrére'in Fransız doktor kahramanı da bu farkı vurgular: *'Gardan zigzaglar çizerek eski şehre kadar gelip oradan Çankaya'ya çıkan cadde vardı! Ve, gene tartışmasız olarak, o caddenin her iki tarafında da serpiştirilmiş binalar mevcuttu. Ancak, bu binaların çoğu....villa olup aralarında bakanlık, banka, elçilik, kurum, okul, ajans, müze gibi resmi olanlar pek azdı....tek tük rastlanıyordu. Caddeyi boydan boya kateden tali sokaklara gelince, bunlar sadece yol taslakları olup ilerideki boş arazilerde sonlanmakta idiler. Tümü, tasarımından erken vazgeçilmiş bir şehircinin tamamlanmamış girişimini andırıyordu. ....Hiçlikten bir şehir talağını ortaya çıkarmış olan o büyük çabanın boşa gittiği intibaı alınıyordu'* (Claude Farrére, 1999).

Claude Farrére'in kahramanı bulvarın gece görünüşünü, *'İki paralel geniş cadde ortadaki geniş kaldırımı çevrelerken, iki yan kaldırım iki caddeyi çevrelemekte idiler. Tüm alan, Paris bulvarlarının dahi ışıklandırılmadıkları güçte, aralıklı konmuş direklerdeki üçlü elektrik ampulleri ile ışığa boğulmakta idi... Binalar ise, şurada-burada serpilmiş, aralıklı, nadir Tek-tük yan yollar ve hemen ileride sağdan-soldan uzanıp giden karanlık stepler. ...O abartmalı göz kamaştırıcı ışıklandırmanın dışında hiçbir şey....Burası Sahra...beyaz ışıklarla aydınlatılmış Sahra... ve, gerçekten de, bundan daha göz kamaştırıcı bir şey olamaz; bundan da daha tuhaf bir şey olamaz...ve, özellikle, bundan daha pahalı bir şey... Parasını böylesine boş harcaması için, Türkiye'nin çok zengin olması gerek...'* diye anlatır (C. Farrére, 1999).

Bulvar ve çevresini anlatan bir diğer anı 1936 yılında Ankara'ya gelen Ernest Hirsch'e aittir: *'Yenişehir'i tanımak için Ulus Meydanı'ndan Atatürk Bulvarı boyunca yürüdüm. Aşağı yukarı 10 dakika sonra, sürekli inşaat manzarası son buldu. Caddenin sağ tarafında çukurda demiryolları, barakalar, depolar ve dış görünüşü çirkin bir sergi evi; sol tarafta ise hemen cadde üzerinde kurulan İsmet Paşa Kız Enstitüsü, caddenin üst kısmında bir tepe üzerinde akşam konferansımı vereceğim Halkevi, yanında Etnoğrafya Müzesi, önünde de Atatürk'ün at üstünde heykeli vardı. Bir*

demiryolu üstgeçidinin altından geçtikten sonra, iki kenarında evler olan geniş cadde başlıyordu. Kızılay Meydanı'na kadar uzanan caddenin hem sağ hem sol yanında yer yer inşaat boşlukları vardı. Kızılay Meydanı yeni dikilen Güven Anıtı ile son bulmaktaydı. Bu anıtın arkasında, gelecekte hükümet binalarının yer alması planlanan Bakanlıklar semtinde kısmen tamamlanmış, kısmen de inşa halindeki binaları görüyordunuz. Hepsi hepsi, geleceğin büyük şehrinin şimdilik aşağı yukarı 125.000 nüfusla devasa inşaat alanından ibaretti burası' (E. Hirsch, 2000).

Kentte bulvar niteliği taşıyan iki eksen daha vardı. Birincisi, istasyonu şimdiki Gençlik Parkı'nın önünden geçerek Cebeci'ye bağlayan 16 Mart Şehitleri ve Atilla caddelerinden oluşuyordu. Bu caddelerin adı 1940 yılında İnönü Bulvarı olmuştur. Diğeri ise, gene aynı tarihte Cumhuriyet Bulvarı adını alan ve istasyonu Ulus Meydanı'na bağlayan Kamutay ve İstasyon caddeleriydi.

Kentin ana giriş noktası istasyon, böylece, Cumhuriyet ve İnönü bulvarları ile kente bağlanıyordu. Cumhuriyet Bulvarı üzerindeki Ankara Palas, karşısında Meclis, Sayıştay ve eski Meclis-yeni CHP Fırka binası caddeyi tanımlamakta idi. Ulus Meydanı ise CHP Fırka binası, karşısında Taşhan, önündeki Cumhuriyet anıtı ve arkasındaki İş Bankası, Taşhan'ın karşısında Milli Eğitim Bakanlığı ve önünde özel idarenin yaptırdığı dükkânlar ve son köşede de gene özel idarenin yaptırdığı dükkânlardan oluşan çarşı ve şehir bahçesi ile noktalanıyordu.

Cumhuriyet anıtının yanında ise anıtın kaidesine bitişik Şölen gazinosu yer alıyordu. Taşhan'ın önünden Eski Kente, Karaoğlan çarşısına giren yol üzerinde Taşhan'dan sonra kentin ilk sinemalarından biri olan Yeni Sinema vardı. Bugün Gima binasının olduğu yerde ise Orman Çiftliği'nin bir satış yeri açılmıştı. Biraz ilerisinde Bayındırlık Bakanlığı ve Emlak ve Eytam Bankası binaları vardı. Karaoğlan çarşısına dönüldüğünde, bugünkü yerinde belediye binası vardı. Balıkpazarı tarafında ise Tahtakale yangınından sonra yapılan 63 dükkânlı *'Asri Hal'* yer alıyordu.

Bugünkü Posta Caddesi (eski adı Kızılbey Caddesi) ile birleş-

tiği yerden sonra Karaoğlan çarşısı ikiye ayrılıyor, bir kolu Çıkrıkçılar Yokuşu'na dönerken, Çocuk Sarayı adını alan cadde kesimi Adliye ve karşısındaki blokta yer alan Emniyet Genel Müdürlüğü önünden geçerek Ekonomi Bakanlığı önünde yeniden ikiye ayrılıyor, Çocuk Sarayı kesimi Himaye-i Etfal grubu önünden Samanpazarına bağlanırken bugün Denizciler Caddesi adını alan Bahriye Caddesi kesimi İtfaiye Meydam'na iniyordu.

Ulus Meydanı'ndan kuzeye doğru ilerleyen eski Çankırı Caddesi ise İş Bankası'nın karşısındaki Klüp Sineması ve arkasında Rüzgârlı Sokak'taki Hakimiyet-i Milliye matbaası yakınından, Başbakanlık ve Maliye Bakanlıkları önünden geçerek Etlik ve Keçiören bağlarına gidiyordu. 1932-1933 yılı istatistikleri de 1931 yılında Ankara'da toplam oturma kapasitesi 2.009 olan iki sinemanın varlığını iletir. Bu sinemalarda yıl içinde 192 film gösterilmişti. Aynı yılda İstanbul'da 35 sinema vardı. Bu durum Ankara'nın İstanbul'a oranla kısıtlı eğlence yaşamına ilişkin bilgi verir.

Ulus Meydanı'ndan Sıhhiye'ye doğru gelen eksen ise kentin yeni görkemli binaları ile tanımlanıyordu. Milli Eğitim binasından sonra Büyük Postahane, eski sanat okulu, Etnografya Müzesi, inhisarlar binası ile İtfaiye Meydanı'na varılıyordu. Karşı tarafta ise Ziraat ve Osmanlı bankaları vardı. İtfaiye Meydanı'ndan sonra bulvar, İsmet Paşa Kız Enstitüsü, enstitünün arkasında 1932 yılında inşaatı sürmekte olan kız lisesi binası, Numune Hastahanesi ve Taş Mektep yakınından geçerek tren yoluna geliyordu. Karşı tarafta Gençlik Parkı alanı ise henüz boştu.

Demiryolunun güneyinde Gazi Caddesi olarak anılan bulvar, Sağlık Bakanlığı ve inşaatı süren Ordu Evi, Devlet Şurası ve Zafer anıtının önünden geçerek Havuzbaşı'na varıyordu.

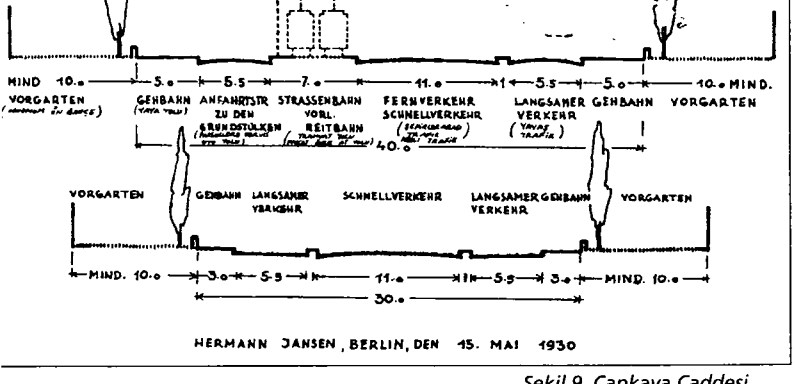
1933 yılında Sıhhiye ile Yenişehir arasında bulvarın ortasında yaklaşık 11 m. genişliğinde bir refüj vardı. Gerek refüjün iki tarafında gerekse kaldırımların kenarlarında ağaç dizileri uzanıyordu. Refüjün ortası ise çim kaplı idi. Refüjün bu kadar geniş bırakılmasının nedeni ise Jansen'in bulvarın ortasında önce at arabası yolu olarak kullanılacak bir tramvay izi tasarımlamış olmasıdır (Bkz. Şekil 9). Buna ek olarak bulvar üzerinde farklı

nitelik ve hızlarda trafiğe izler ayrılmıştır. Refüj, bulvarın ileride vereceği hizmetleri içeren bir rezerv alan olarak kullanılıyordu. Bulvarın iki yanında ise en yükseği dört kat olan binalar sıralanmakta idi. Yenişehir'deki bu dört sıra yeşil motif, Sıhhiye-Ulus ve İstasyon-Ulus arasında da yinelenmişti. Ancak bu kesimlerde tramvay planlanmadığı için refüj daha dardı. Bu uygulama Batı'nın *'yeşil kent'* imgesine de uygundu.

Sıhhiye'den gelen bulvar, Havuzbaşı'nda kentin en önemli binalarından biri olan Kızılay binasının önünde ikiye ayrılıyordu. Dikmen tarafına giden kesimine Milli Savunma Bakanlığı ve Genel Kurmay Bakanlığı binaları yapılmıştı. Çankaya'ya giden şose ise sefarethane, villa ve daha sonraları da bağ ve bahçelerin arasından geçerek köşke varıyordu. Sıhhiye'yi Cebeci'ye bağlayan yol üzerinde ise Sağlık Bakanlığı laboratuvarları ile özel idarenin büyük bir fidanlığı vardı. Tren yolunu izleyen bu yol Kayaş yönünde devam ediyordu.

Kent 1935 yılında yaklaşık 16.000 hektara yayılmıştı ve yukarıda değinildiği gibi yoğunluk kent içi parçalarda farklılaşıyordu.

Ancak, kentin mekândaki yaygınlaşmasını abartmamak ve bu olguyu 1920'lere göreli olarak değerlendirmek gerekir. Ni-

Şekil 9. Çankaya Caddesi.

tekim 1936 yılında Meclis'te İstiklal madalyası konusu tartışılırken, Karesi milletvekili Vehbi Bey, kente ilişkin yargısını *'Bu eski İstanbul Meclis-i Mebusanı değildir. Burası Ankara'dır. Bir avuç yerdir ve Ankara'da herkes birbirini tanır'* diyerek ifade etmiştir (Meclis Zabıtları, 1936).

Kentin sosyal yaşamı da özellikle 1930'da tamamlanan Halkevi'nin yapılması ile canlanmıştı. 1934'te burada İran Şahı onuruna ilk Türk operası olan Özsoy operası sahnelenmişti. Bu temsillere Atatürk de katılıyor, böylece Ankara Palas'taki daha özel toplantılara katılamayan geniş halk kesimleri için Halkevi toplantıları sosyal yaşamın merkezini oluşturuyordu.

Bu dönemde, Karaoğlan Çarşısı çevresinde süren apartmanlaşma, kalenin Cebeci'ye bakan yamaçlarına da sıçramıştı. Gülsüm Nalbantoğlu, bu dönemden aldığı örneklerde apartman dairelerinin biraz daha küçüldüğünü ve katlara bir yerine iki daire yapılmaya başlandığını belirtiyor (G. Nalbantoğlu, 1981). Bu durum apartmanların kira konutu niteliği kazanmaya başladığını yansıtıyor. Bu dönem yapılarında uygulanan mimari özellikler değişmiştir. Düz çatılar, büyük cam cepheler, yuvarlak köşe ve girişler, yatay pencere sıraları ve simetriden kaçış hâkimdir (G. Nalbantoğlu, 1981). Bir önceki dönemde, cephelere de yansıyan süs ve kütlesel hareketlilik artık kullanılmaz.

Kent nüfusundaki artış sonucu imar planı ile sınırları da tanımlanan ve böylece daha küçülen ve yoğunlaşan spekülasyon alanı içindeki arsa bedelini apartmanlaşarak ödemek olasıdır. Bu nedenle 1925'lerin Yenişehir'indeki hâkim villa türü konut düzeni geçerliliğini kaybetmiş ve gerek Sıhhiye-Bakanlıklar arasında bulvarın iki tarafında, gerekse bulvarı dik kesen ara sokaklar üzerinde apartmanlaşma başlamıştır. Bunlar genelde üç kata ulaşan ve yukarıda yapı özellikleri belirtilen konutlardır. Bulvarın iki tarafında gelişen yapılar gene düzgün planlanmış, ızgara sokak planına göre bölünmüş blokların içinde yer alır. Bu sokak planlarını etkileyen yalnızca Jansen planı değildir. 1933 yılında Ebniye yasasını ortadan kaldıran 2290 sayılı yapı ve yollar yasası ile kentsel dokunun biçimlenmesinde gözetilecek kurallar getirilmişti. Bu kurallardan biri de çıkmaz sokakların ya-

saklanmasıdır. Bu kural, kentin yeni yapılan kesiminde olduğu kadar Eski Kentteki düzenlemelerde de uygulanıyordu.

Böylece 1920'li yılların modernist söylemi; doğa ile yakın ilişkide, bahçeli, bağımsız, tek aile konutu üzerine kurgulanan konut dokusu yavaş yavaş farklılaşmaya başlamıştı ama modernist söylem Ankara'da hâkim görünüşünü sürdürüyordu. Nüfusunun artmasına karşın teknik sınırlamalar sonucu mekânda yayılamayan İstanbul ise daha yoğun bir apartman dokusu ile gelişmekteydi. İki kent arasında özellikle 1930'lu yılların başında berraklaşmaya başlayan bu farklılaşmayı Hüseyin Cahit Yalçın bir yazısında Yenişehir'e değinerek dile getirir: '*Yeni Ankara günden güne artan nüfusunu barındırmak ve yeni Türkiye'nin merkezini kurmak vazifesiyle karşılaştığı zaman, birer kışla gibi koca apartmanlar kurmayı değil bahçeler içinde küçük ve modern evlerden mürekkep şirin bir şehir vücuda getirmeyi tercih etti*' (H.C. Yalçın, 1938).

İmar İdare Heyeti Belgelerinde Kent

Bu yıllarda kentin gelişmesi İmar Müdürlüğü belgelerinden izlenmiştir. Bu belgeler, 1930'ların başında, kentte son beş yıl içinde hızla gelişen bürokratik ve inşaat eylemlerinin çektiği orta ve alt gelir grupları için önemli bir konut sorununun ortaya çıktığını gösteriyor. Ancak demiryolunun güneyindeki yapılaşmanın çok pahalı gelişmesi nedeniyle, bu grupların kendilerine Eski Kent dokusu içinde ve dokunun güneydoğusunda, Cebeci'de yer aradıkları izleniyor.

Eski Kent dokusunun özelliklerine daha önce de değinilmişti. Bu bölge zaten yoğun ve düşük nitelikli bir yapılaşmadan oluşuyordu. İmar belgeleri, nüfus baskısı karşısında bu alanda iki olgunun hızla geliştiğini gösteriyor. Birincisi Ahi Yakup, Mukaddem, Hatuniye, Atıf Bey, Hacı Doğan, İsmet Paşa, Hacı Ayvaz gibi eski mahallelerden gelen ifraz, inşaat biçimi, inşaat izni ve parselasyon taleplerinin yoğunlaşmasıdır. Bu olgu konut dokusu arasındaki boşlukların hızla dolmaya başlamasının yanısıra özellikle Karaoğlan Çarşısı çevresinde bir yenileşme-

nin başladığını sergiliyor. İmar Müdürlüğü ise bu tür talepleri, planın onaylanması ile İmar Müdürlüğü'ne danışman olarak atanan Jansen'e danışarak çözmeye çalışmaktadır (Bkz. Ek 4).

Bu yıllardaki belgelerin ilginç bir yanı da, kentte, gerek sosyal gerekse mekânsal ilişkilerin henüz anonim ve formel nitelikler kazanmadığını ve kentin mekânda henüz çok yaygınlaşmadığını yansıtmalarıdır. Örneğin, bu resmi belgeler, kişi ile mekân arasında '*...lisesi müdürü .... Beyin .....yangın yerindeki arsası*' biçiminde bağlantı kurmaktadır. Bu durum mekânsal yapısı ve referans noktaları henüz oluşmamış bir kent dokusunu yansıtır.

İkinci olgu ise eski dokudaki kaçak inşaatların hızlı bir artış göstermesidir. Bu olgu tamirat ya da varolan konut dokusuna ek yapmak için alman izinleri kullanarak yeni konut yapmak biçiminde gelişmekteydi. Eski Kent tarafında 1930'larda izlenen bir diğer olgu da burada yol inşaatlarının koşutunda istimlaklerin başlamasıdır. 1930'ların başında Mukaddem ve Bahriye caddelerinin genişletilme işlemlerinin başladığı belgelerden izlenmektedir. Meclis tartışmalarında da bedeli hemen ödenemeyen istimlaklerden yakınmalar yoğunlaşmaktadır.

'Barakalaşmanın' *Yaygınlaşması*

Orta ve alt-orta gelir grupları kendilerine olanaklar elverdiğince genişlemeye çalışan eski doku ve Cebeci içinde yer seçerken alt gelir gruplarının sorununa pek çözüm bulanamadığı izleniyor. Ancak, 1933 yılında İmar Müdürlüğü'ne yansıyan üç belgede ileride çok yaygınlaşacak bir çözümün ilk belirtileri ortaya çıkmaktadır. İlk belge (19/8/1933-162) 312 doğumlu M. oğlu, H. Efendi'nin istasyon arkasında Telgaz civarında Değirmenciler şirketi yanında kendisine ait olmayan bir arsa üzerinde izinsiz bir baraka yaptığını, ikinci belge (19/8/1933-165) Akköprü'de 305 doğumlu M. oğlu, A. Efendi'nin Hazine'ye ait arazi üzerinde '*baraka şeklinde bir oda*' yaptığını, üçüncü belge ise (22/2/1933-67.D) Jansen planında amele mahallesi olarak ayrılan yerde ruhsatsız yapıların varlığını bildiriyor. Müdürlük,

bu izinsiz inşaatların yıkılması ve yıkma masrafının da enkaz bedelinden alınması kararını vermiştir (Bkz. Ek 5-5/2).

1934 yılında ise olayın hızla genişlediğini gösteren bir diğer belge vardır (10/9/1934-141). Belge, Akköprü ve Yeni Hayat mahallelerinde 199 kaçak inşaat yapıldığını, belediyenin sahiplerine 15 gün içinde planları ile İmar Müdürlüğü'ne başvurmalarını bildirdiğini, 28 konut sahibinin başvurmasına karşın diğerlerinin başvurmadığını, bu nedenle de yıkım kararı alındığını iletiyor. Bu dört belge, o dönemde *'baraka'* adı verilen gecekonduların habercisidir. Bu belgelerde yansıyan olguların ortak yanı, bunların Eski Kente en yakın, boş ve denetimsiz ve genelde topografik eşik niteliği yaşıyan araziler üzerinde gelişmesidir. Yeni Hayat Mahallesi'nin yüksek ve eğimli arazi üzerinde yer almasına karşın Akköprü boş ve bataklıktı.

1933 yılında Ankara'ya gelen Kemal Kurdaş *'1933 yazında Ankara'da ilk gecekondular yeşermeye başlamıştı. Bu gecekondular ikinci Büyük Millet Meclisi binası ve bitişiğindeki halk arasında "Meclis Bahçesi" adıyla tanınan parkın arkasındaki düzlükte ortaya çıkmıştı. O zaman bu mahalleye "Teneke Mahalle" derlerdi. Gecekondu deyimi sonradan yarattığımız saygıdeğer bir tasvirdir'* diye ilk gecekondu gruplarından birisini anlatır (K. Kurdaş, 1987). Hıfzı Oğuz Bekata da aynı yıllardaki gecekondu sorununa değinir: *'Zamanla şehir hızla büyüdü. İhtiyacın doğurduğu gecekondular, ölçüleri aşan boyutlarda artarak Ankara'yı çepçevre kuşattı. Ankara'ya göç, nüfusa göre %150'ye yaklaşan bir oranda oldu. Daha ilk günde, Devlete ve Belediyelere ait olan arazi, yerleşim bölgeleri içine alınsa, alt yapı yapılsa, belirli nitelikte planlara göre konut inşaatı için ihtiyaç sahiplerine verilse idi, sanırım çok şey değişir idi. Bu olmadı. ... Sonraları,"Eski Ankara korunarak yerinde kalmalı idi. Şehir bu çanak yerine Gölbaşı, Eskişehir ya da İstanbul yolu çevresinde kurulmalı idi", diyenler oldu'* (H.O. Bekata, 1987).

Falih Rıfkı Atay, *'Şehir planında evsiz fakirlere verilmek üzere bir ucuz arsalar bölgesi ayrılmıştı. Bu arsalar her isteyene parasız da verilecekti. Böylece kurulacak bölgeler, mühendisin kontrolu altında bulunacak idi. Belediyeye verilen bu vazifelere göre;*

merkezde mektep, çarşı, dispanser gibi umumi tesisler için yer ayrılacaktı. Fakat Belediye bu vazifesini bir yana bıraktı, dışardan gelenler Ankara Kalesi etrafındaki sırtlarda ilk gecekonduları tecrübe ettiler. İmar Komisyonu yıkılma kararı verdi, Vilayet ve Belediye aldırış bile etmedi. Türkiye'de gecekondu faciası işte o zamanlar Ankara Belediyesinin imar planını bu tür baltalaması ile aldı yürüdü' der (F.R. Atay, 1980).

Bu ilk gecekonduların merkeze en yakın alanlarda gelişmesi tesadüfi değildir. Bu yıllarda Ankara'da sanayi sektörünün çok kısıtlı olmasına karşın ticaret, özellikle yeni gelişen konut alanlarına hizmet götüren perakende ticaret giderek artıyor ve Eski Kentin çarşılarında yoğunlaşıyordu. Aynı biçimde sinema, bar, lokanta gibi hizmetler de bu çarşılarda ve Çankırı Caddesi çevresinde gelişmekte idi. İnşaat işlerinin yanısıra kentin en önemli iş olanakları ve finans merkezi de bu çarşılarda yoğunlaşmakta idi. 1930'dan önce tamamlanan Osmanlı ve İş bankalarına ek olarak Holzmeister, 1933'te Merkez Bankası ve 1934'te Emlak Kredi Bankası inşaatlarını bitirmiş, 1938'de yıkılan Taşhan'ın yerine, Martin Elsaesser Sümerbank Genel Müdürlüğü'nü yapmıştı.

1930'da Ulus Meydanı ile Sıhhiye arasında tamamlandığına daha önce değinilen Ernest Egli'nin İsmet Paşa Kız Enstitüsü, Arif Hikmet Koyunoğlu'nun Halkevi binaları karşısında Şevki Balmumcu 1934 yılında Sergi Evini tamamlamış, 1937'de aynı eksen üzerinde Bruno Taut Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi'ni, Seyfi Arıkan ise İller Bankası inşaatlarını bitirmiş, Şevki Akalın'ın gar ve gar gazino binaları ise gene aynı yıl tamamlanmıştı (İ. Aslanoğlu, 1980). 1936'da açılan, Paolo Vietti-Violi'nin 19 Mayıs Stadyum inşaatı ise (İ. Aslanoğlu, 1980) bölgenin çekiciliğini artıran bir etken olmuştur.

Böylece Ulus merkezi ve çevresinde kentin yönetim, ticaret, eğlence, kültür ve eğitim işlevleri yoğunlaşarak bu yöreye alt gelir grupları için kentin en çekici istihdam alanı niteliğini kazandırıyordu. En önemli iş olanaklarını taşıyan bu alana yürüme mesafesi içinde yerleşmek de bu gelir gruplarınca yeğlenen bir karar oldu.

'Barakalaşma' *Mecliste*

Bu gelişme içinde *'barakalaşma'* sorunu kamuoyu ve yöneticilerin dikkatini çekecek düzeyde yaygınlaşıyordu. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1934 yılında, bütçe nedeniyle mecliste yaptığı konuşmada, üç Ankara'nın varlığından söz eder. Yeni Ankara için imar planı tamamlanmıştır ve uygulanmaktadır. Eski Ankara ise yedi kesime ayrılmış ve bunlar yedi yıllık bir program içinde kapsanmıştır. Üçüncü Ankara ise: *'Halkın bir gecede yaptığı, 4-15 lira arasında satılan evlerdir. Bunlarla belediye hakikaten meşgul oldu. Geçen sene İncesu ve Akköprü havalisini temizledi. Hepiniz de hatırlarsınız, bu ameliye acı oldu. Nihayet bir gecede de olsa elbirliği ile hemen yapılmış bir evin bile yıkılması kendilerine ıstırap vermektedir. Bunun manzarası çirkin olmakla beraber asayiş noktasından da fenadır. Çünkü, yolları yoktur, belediye hizmetleri itibariyle de fenadır Suları yoktur'* (E. Ergüven, 1937).

Şükrü Kaya'nın bu tür konutlara yaklaşımı olumludur. Bu olgunun, kendilerinin çözemediği bir sorunu, istenilen biçimde olmasa da çözdüğünün bilincindedir. *'Velev ki böyle plan haricinde olsun, yapılmış bir ev demek bir vatandaşın kışın çatı altında bulunması demektir. Başka memleketlerde, büyük şehirlerde hasıl olan mesken buhranının bizim burada da halledilmiş olması bana soğuk gecelerde gezerken, hiç olmazsa vatandaşlar sokakta kalmamışlar diye gönlüme ferahlık vermiştir'* (E. Ergüven, 1937). Bu akılcı tutumun daha sonraki yöneticiler tarafından paylaşılmadığı izlenecektir.

Öte yanda, Şükrü Kaya, bu olguyu yapısal bir sorun olarak değil, Ankara'ya özgü, mahalle ölçeğinde ve yönetimin denetiminde, gerektiği an yıktırılarak çözülebilir bir sorun olarak tanımlar. *'Fakat manzarası çirkin, yolları fena yerleri ebediyen bırakmak fikrinde değiliz.....İcap eden yerlerde kendilerine başka yerler göstermekle kolaylıkla temizlemekteyiz. Bunların hallini yedi seneye bıraktık. Her semti birer zamana ayırarak kendilerine Ankara'nın münasip yerlerinde yer göstermek suretiyle bunları kaldıracağız.....Planımızda küçük sanat erbabına ve ameleye*

verilmiş yerlerimiz vardır.....Niçin bırakıyoruz? Buna da cevap vereyim. Bir defa Ankara zabıtası kuvvetlidir. Fakat Ankara altmış bin nüfustan seksen bin nüfusa çıkmıştır ve dediğim gibi bu dar ve dağ mahallelerinde imece usulu ile elbirliği ile bir gecede on, onbeş ev yapmak kabil oluyor. Malzemesi elinin altındadır İki odayı hemen bir gecede yapıveriyorlar. Arsa kendilerinin değildir. Ashabı istediği zaman yıktırabilir. Maliyenin müsaadesini alarak biz de yıktırırız. Maksadımız bunları bırakmak değildir. Esasen birçoklarından bir sene sonra yıktırabileceğimize dair senet alıyoruz. Bu kısım Ankara hükümetince mevzuu bahsolmuş ve bu suretle halli de görülmüştür' (E. Ergüven, 1937).

Yeni İnşaatlara İlişkin İstekler Artıyor

1930'ların başında Yenişehir'den pek fazla inşaat isteği gelmezken, 1935'te ifraz, çap, inşaat tarzı, parselasyon isteklerinin birden arttığı belgelere yansır. Yenişehir yöresinden gelen bir diğer yoğun baskı ise kat yüksekliğinin artırılması konusundadır. Örneğin, 1048 numaralı adadan gelen bir istek üzerine bu adaya 4 kat yükseklik verilmiş ancak yapıların yüksek olduğu belirtilerek, az eğimli sokaklarda ve aynı blokta 5 kat izni çıkmıştır. Benzer bir örnek Ek 6'da verilmiştir. Ancak, İmar İdare Heyeti kat konusundaki baskılara direnmeye çalışır. Örneğin, gene aynı adada ancak başka bir blokta konutu olan Salih Bozok, heyetin bir önceki kararına dayanarak kat izni istediğinde reddedilir.

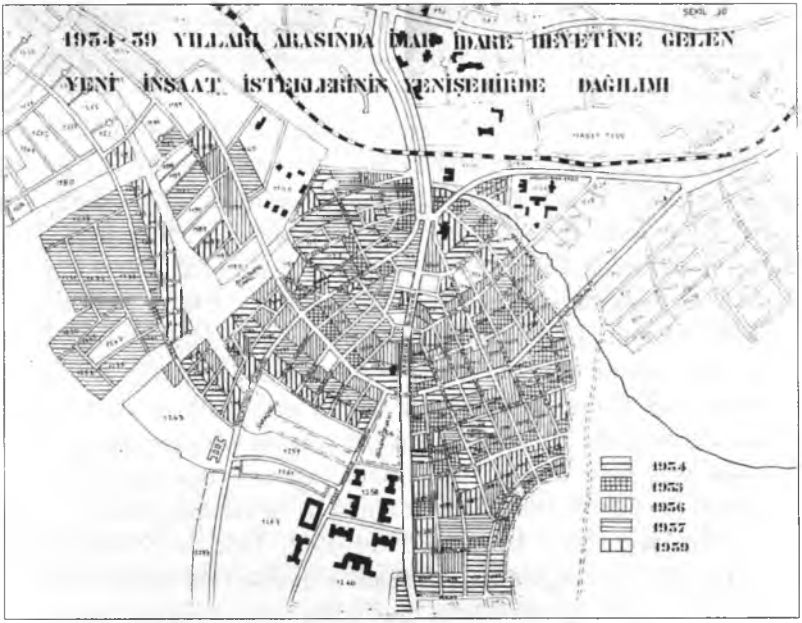
Daha önce de değinildiği gibi, 1936 yılında Yenişehir'de bulvarın doğusunda inşaatların yaygınlaşmış olmasına karşın batısı yeni gelişmekteydi. Nitekim, Necatibey Caddesi'nin açılması bu yıl sürmekteydi. Hatta, plana göre caddenin geçtiği izin ortasında bir askeri fabrika olduğu için, Jansen'e danışılarak, yolun güzergâhı fabrika sınırları dışına çekildi. Caddenin açılması 1940'tan sonra bu bölgenin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Necatibey Caddesi'nin güneyinde 1937 yılında Celal Biçer ve Reşat San'ın projeleri ve polis ve jandarma okulunun tamamlanması, kuzeyinde ise Sıhhiye nü-

vesinin gelişmesi cadde ile birlikte çevresinde Süleyman Bey mezarlığı olarak bilinen eski batak alanların da konuta açılmasını desteklemişti.

Bulvarın daha üst kısımlarında sürmekte olan bakanlıklar inşaatlarının karşısı ve çevresi boş alanlardı. Holzmeister bu alanda 1930 yılında Genel Kurmay Başkanlığını, 1931 yılında Milli Savunma Bakanlığı'nı, 1934 yıllarında İçişleri ve Bayındırlık bakanlıklarını ve 1935 yılında da Ticaret Bakanlığı'nı ve Yargıtay binasını tamamlamıştır (İ. Aslanoğlu, 1980). 1934 yılında güvenlik güçleri onuruna, projesini gene Holzmeister'in yaptığı, yontuculuğunu ise Avusturyalı Anton Honak ve Alman Josef Thorak'ın üstlendiği Güven anıtı açıldı ve Atatürk anıtı ziyaret etti. Bakanlıklar nüvesinin bir ucu bu anıt ile noktalanırken diğer ucu da 1938 yılında yapımına başlanan Holzmeister'in Büyük Millet Meclisi binası ile tamamlanıyordu.

İmar İdare Heyeti belgeleri, 1934, 1935, 1936 ve 1939 yılları arasında heyete gelen istekleri ada numaraları ile birlikte iletir. Bu nedenle, bu isteklerin dağılımını harita üzerine yansıtma olanağı vardır (Bkz. Şekil 10). Şekil 10'da izlenen gelişme biçimine göre 1934 yılında inşaata ilişkin istekler Ziya Gökalp Caddesi, Tuna Caddesi, Mithatpaşa Caddesi gibi ana caddelere açılan adalar ve sanayi bölgesi yakınında, şimdiki Toros Sokak ile Necatibey Caddesi arasında bir dağılım gösterirken, 1935 ve 1936 yıllarında bulvarı dik kesen sokaklara açılan adalar gelişmiştir. 1937 yılında ise gelişme Necatibey ve İzmir caddelerinin ve aradaki yolların açılması ve Bahçelievler'e inşaat izni verilmesi ile birlikte bulvarın batısına kaymıştır. 1939 yılında gelişme bulvarın her iki tarafında varolan yerleşmenin güney sınırında yayılır.

Bulvarın güney kesimlerinde ise özellikle elçilik binaları, örneğin Lehistan, Avusturya, Fransız, Alman ve İtalyan elçilik binaları ile Ernest Egli'nin İsveç ve Irak elçilik bina projelerinin yapımı sürmekte idi. Çankaya'da Holzmeister'in 1932'de bitirdiği Cumhurbaşkanlığı Köşkü projesine ek olarak 1935'te Seyfi Arkan, Hariciye Köşkü'nü, 1937'de de Başbakanlık ve Yabancı Konuklar köşklerini tamamlamıştı (İ. Aslanoğlu, 1980).

Şekil 10. 1934-39 yılları arasında İmar İdare Heyeti'ne gelen yeni inşaat isteklerinin Yenişehir'de dağılımı.

Yenişehir'de nüfus yoğunlaştıkça dükkân açılması konusunda da istekler başlamaktadır. Nitekim 1935 yılında İmar İdare Heyeti bulvarın, Sağlık Bakanlığı ile Kızılay binası önündeki Havuzbaşı arasındaki yüzünde dükkân inşa edilebilir kararı almıştır. 1936 yılında ise gelişme konusunda baskıların çok yoğunlaştığı Yenişehir'de dükkân alanları ve yerlerini belirten planın onaylandığı izleniyor (10/1/1936-9).

1930-1935 yılları arasında demiryolunun güneyinde, Cebeci'nin 1001, 1013 ve 1983 numaralı imar adalarında inşaat ve inşaat biçimi isteklerinin hızla arttığı izleniyor. Bu yıllarda Yenişehir-Cebeci arasında açılmakta olan cadde özellikle Ön Cebeci'nin çekiciliğini artırmaktadır. Bu eksen üzerinde, Sağlık Bakanlığı karşısında 1933'te Holzmeister'in Ordu Evi inşaatını bitirmesi, bugünkü Etibank binası yerinde Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'nın yapılması, 1938'de arkada Bruno Taut

ve Asım Kömürcüoğlu'nun Atatürk Lisesi'ni bitirmeleri Sıhhiye'yi odaklaştırmış, biraz ileride 1936'da projesini V. Hüttig'in yaptığı Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü'nün açılması, aynı yıl Ernest Egli'nin Siyasal Bilgiler Okulu'nu, 1938'de Bruno Taut ve Franz Hillinger'in Cebeci Orta Okulu'nu bitirmeleri (İ. Aslanoğlu, 1980), Cebeci semtinin konut bölgesi olarak çekiciliğine katkıda bulunmuştur.

1935 yılında Cebeci'nin 1016, 1015, 1018, 1023 numaralı adalarından gelen dükkân istekleri karşısında İmar İdare Heyeti, bu yörede 300 kadar hane olduğunu belirtmekte ve bu adaların dükkân yapımı için uygun olduğunu öne sürmektedir. Bu isteklerden nüfusun bu adalar çevresinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Ancak heyet, planda henüz Cebeci'de dükkân alanlarının saptanmadığını belirterek dükkân yapımına izin vermemiştir.

1930'ların sonuna doğru Cebeci taraflarında büyük bir gelişme izlenir. Cami yapımı, yeşil saha düzenlemeleri, yol açımı için istimlak edilecek taşınmazlara değer biçilme çalışmaları, yeni parselasyon ve inşaat biçimi istekleri oldukça artmıştır. Bu bölgede Doğumevi inşaat planları da bu yıllarda tamamlanır.

Eski Kent tarafında imar ve istimlak işlemleri sürmektedir. İsmet Paşa Mahallesi planı onaylanırken (12/2/1937-36), Doğan Bey Mahallesi'nde yeni parselasyon planı yapılır. Samanpazarı-Koyunpazarı arasındaki yol düzeltilir, kale civarı düzenlenerek önünde bir meydan yapılması için istimlakler başlar. Arkeoloji sahası olarak bilinen Ogüst mabedinin olduğu noktadan Etlik'e ayrılan yola dek bina yükseklikleri 9,5 m.'ye çıkartılır. 1930'ların sonunda ifraz ve inşaat isteklerinin azalmasına karşın istimlak işlemleri ve bu konuda mahkemelere yönelen itirazlar heyetin de ifade ettiği gibi, çok artmıştır.

Bu yıllarda Eski Kentin yerleşik dokusu içindeki kaçak inşaat sayısı, heyete getirilen gecekondu türü kaçak inşaat sayısına oranla daha büyük ve önemli bir sorunu oluşturmaktadır. 1935 yılında ise balkon, çatı yapımı ya da konutun belirli kesimlerine tamirat için alınan izinler sonucu eski ahırların konuta dönüşmesi, avlulara ufak konutlar yapılması, konutlara

oda eklenmesi gibi yaygın işlemlerin yanısıra izinsiz dükkân ve imalathanelerin de yapılmaya başlandığı izlenmektedir. Örneğin, 1935 yılı içinde İmar İdare Heyeti'ne gelen bir belgede İtfaiye Meydanı'nda 14 izinsiz dükkân yapıldığı bildirilmiş ve yıkım kararı alınmıştır.

İmar Müdürlüğü'ne Karşı Çıkmalar Başlıyor

Kent toprakları üzerindeki çıkar çatışması, İmar Müdürlüğü'nün çözümüne bırakıldığı için 1933 yılında mecliste, imar Müdürlüğü'ne karşı çıkış başlar. Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey, çap ve ifraz işlemlerine karşı çıkar: *'Şehir müstakbelde nasıl bir vaziyet alıyorsa gidip arsamı alır, evimi yaptırabiliri Elimdeki Kanun-u Medeni bana büyük bir selahiyet vermektedir. Hatta yanımdaki ile anlaşarak onun arsasından da bir kısım satın alır ve binamı araya tecavüz edecek şekilde inşa edebilirim. Ankara İmar Müdürlüğü vazifesi şehrin imarı için tanzim ettiği planın tatbikatından başka bir şey olmamak lazımdır. Halbuki görüyorum ki tatbikat tamamen bunun aksinedir. Herhangi bir arsanın taksim işi doğrudan doğruya İmar Müdürlüğü'ne gitmekte ve orada şu veya bu şekilde planla ve inşaatla alakadar olmadığı halde değiştirilmektedir'* (Meclis Zabıtları, 1933).

İzmir milletvekili Kitapçı Hüsnü Bey ise borç içinde bir belediyenin, bir başkentin sorunlarının altından kalkamayacağını, bu nedenle başlangıçta devletin İmar Müdürlüğü kanalı ile imar işlerine karışmasının gerekli olduğunu ancak planın tamamlanması ile Ankara'nın *'mamuriyete mazhar'* olduğunu belirterek, İmar Müdürlüğü'ne gerek kalmadığını ileri sürer (Meclis Zabıtları, 1933).

İlk Konut Kooperatifi Denemesi: Bahçelievler Yapı Kooperatifi

Konut sorununu çözebilmek için 1935'e dek denenen öneriler örneğin; yerel yönetimin kiralık konut üretmesi (orta gelir grupları için Sıhhiye'de yapılan 198 konut, alt gelir grupları

için plan üzerinde kalan *'amele mahallesi'*) ve kira tazminatı verilmesi ile de çözülemeyen ve boyutları giderek büyüyen konut sorununa karşın alt gelir grupları *'barakalaşma'* çözümünü geliştirirken, orta gelir grupları konut kooperatifi çözümünü getirdi. Kentin imar planı sınırları içinde kalan alanda spekülasyon nedeni ile arsa fiyatları memur maaşları ile ödenemeyecek kadar artmıştı. Bu nedenle, 1934 yılında bankacı Nusret Uzgören önderliğinde biraraya gelen bir grup, bir komisyon oluşturarak kent içi arazi fiyatlarını araştırdı. Sonuçta bu fiyatların grubun ödeme kapasitesinin çok üstünde olduğu ortaya çıktı. Bu nedenle, komisyon devlete başvurarak şimdiki Saraçoğlu Mahallesi alanını istedi. Bu alan 1932'de onaylanan Jansen planında devlet memurlarına yapılacak konutlar için ayrılmıştı, bu nedenle komisyonun isteği geri çevrildi.

Tek çözüm, arazi fiyatlarının düşük olduğu bir yer almaktı. Böyle bir alan ancak plan sınırları dışında bulunabilirdi. 1935 yılında 150 kadar üye bir araya gelerek Bahçelievler Yapı Kooperatifi'ni kurdular. Üyelerin %58'i yüksek dereceli memur, %11'i serbest meslek sahibi, %7'si milletvekili, %8'i asker, %7'si tüccardır. Yapılan araştırmalar sonucu 1932 planında *'hali arazi'* (boş alan) olarak gösterilen Abdi Paşa Çiftliği veresesine ait bir arazinin 321.650 m^2'lik bir kesimi m^2'si 2.5 krş'tan satın alındı.

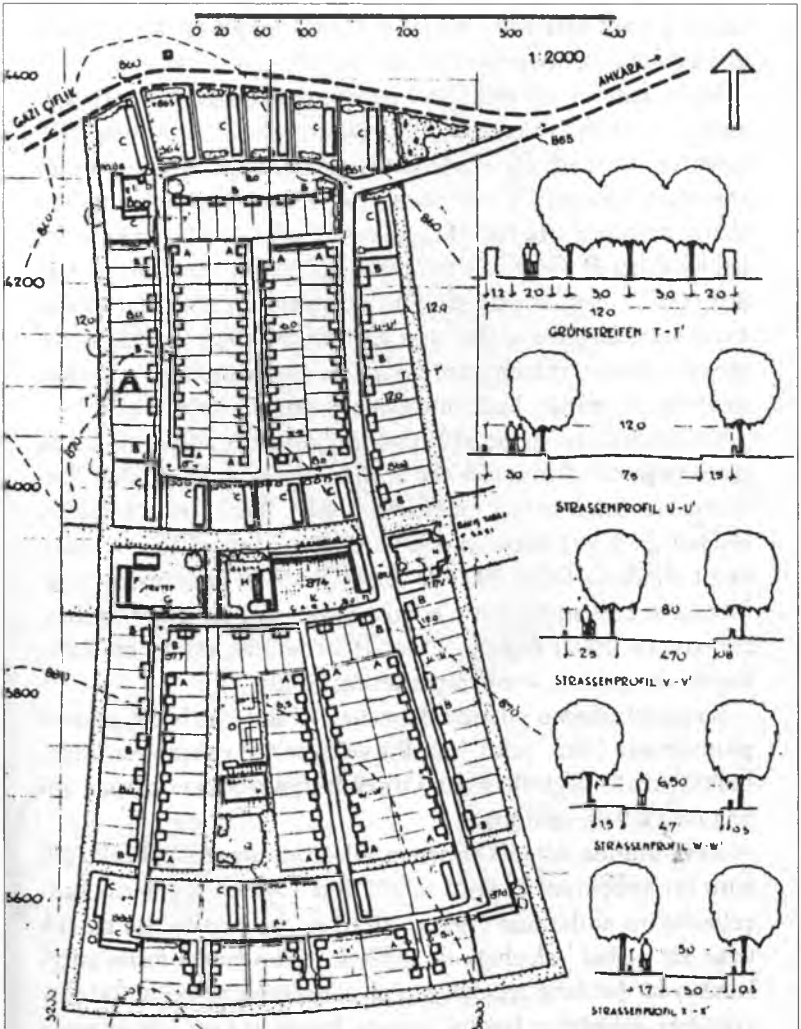
1936 yılında Jansen bu alan için beş ayrı konut tipini kapsayan bir mahalle planı yaptı (Bkz. Şekil 11). *'Mahalleye giriş caddesi, Orman Çiftliğine giden şoseden ayrılarak meydanın uzun kısmına doğru cepheyi değiştirir. Buranın şimal cihetine sıraevler, cenup cihetini de çift evler çevreler. Görüş noktası olarak garpte bir kule ve yanında bir klüp binası bulunur. Esas bağlama caddesi cenuba doğru kıvrılır. Buna muvazi olarak iki oturma caddesi uzanırlar. Bir geniş orta yeşillik, bir şimal bağlama sistemini cenuptaki ayninden ayırır. Orta yeşillik şeridine mektep, gazino ve bir pazar meydanı bağlanır Buna benziyen kısımda spor sahaları tanzim olunmuştur. Bir temaşa terasası nazarları şehir ve Kaleye tevcih eder. Evler tek-çift veya sıraevleri, bir veya iki kat yapılmışlardır. Bunlar çok mütecanis tutulmalarına rağmen*

her türlü konforu havi olarak ihtiyacı da tatmin ederler. En ufak üç odalı tiplerden, en zengin altı odalı evlere kadar her ev ayrıca, diğer yeni evlerde eksik olan öteberi koyma dairelerini ihtiva ederler. Bütün evler bahçelere raptedilmişlerdir' (Ankara İmar Planı, 1947).

Şekil 11'den de izlendiği gibi, Jansen'in planı kendi içinde bütünlüğü olan bir banliyö mahallesi olarak tasarımlanmıştı. Parsel alanları geniş tutulmuş, yaya dolaşım alanları planlanmıştı. Teknik ve sosyal donanımı yeterli idi. Mahallenin okulu, çarşısı, gazinosu, kulübü, yüzme havuzu ve tenis kortu vardı. Ancak alanın iskâna açılması aşamasında bazı sorunlar ortaya çıktı. İmar Müdürlüğü iki nedenden ötürü iskân sınırları dışındaki bu alana yerleşme izni vermeyi reddetti. Nedenlerden birincisi, kentin dışında yeni yerleşme alanlarının açılmasının varolan plana aykırı gelişmelere ve kentin '*dağılmasına*' neden olması, diğeri ise Ulus ve Kızılay'a 2,5-3 km. uzaklıkta olan bu alana altyapı ve diğer belediye hizmetlerinin ulaştırılmasındaki zorluklardı. İskân izni alınamayınca 50 kadar üye kooperatiften ayrılarak Vali ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan'ın da desteklemesi ile Güven Evler'de sonradan bulunan bir alana yerleşti.[1] *Karınca* dergisi alanın parselasyonu yapıldıktan sonra eski sahibine 10.000 m^2 arsa verildiğini ve bu nedenle alanın ucuza alındığını iletir (Karınca, 1936). Bu alan iskân sınırları içinde olduğu için 51 adet tek konuttan oluşan mahalle daha kısa bir süre içinde tamamlanabildi.

Bahçelievler Kooperatifi ise İnönü'ye başvurarak 1937 yılında iskân izni alabildi. Bu kez İmar Müdürlüğü, alanın kuzeyinde kalan bir kesimin havaalanı gelişimi için iskân dışı bırakılmasını istedi. Bu nedenle, Jansen yeni bir plan hazırladı ve bu plan-

1 İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in, Bahçelievler'in gelişimini sosyo-ekonomik ve politik ortam çerçevesi içinde inceledikleri (Bahçelievlerin Öyküsü: Bir Batı Kurumunun Yeniden Yorumlanması) çalışmada verilen bilgiye göre kooperatiften bir grubun ayrılması bir iç anlaşmazlıktan kaynaklanır ve iskân izninin reddedilmesinden önce gerçekleşir. Ancak kooperatif kurucularından Nusret Uzgören konferasında bu ayrılma olayını bizim verdiğimiz gibi anlatmıştır (N. Uzgören, 1983).

Şekil 11. Bahçelievler Yapı Kooperatifi planı.

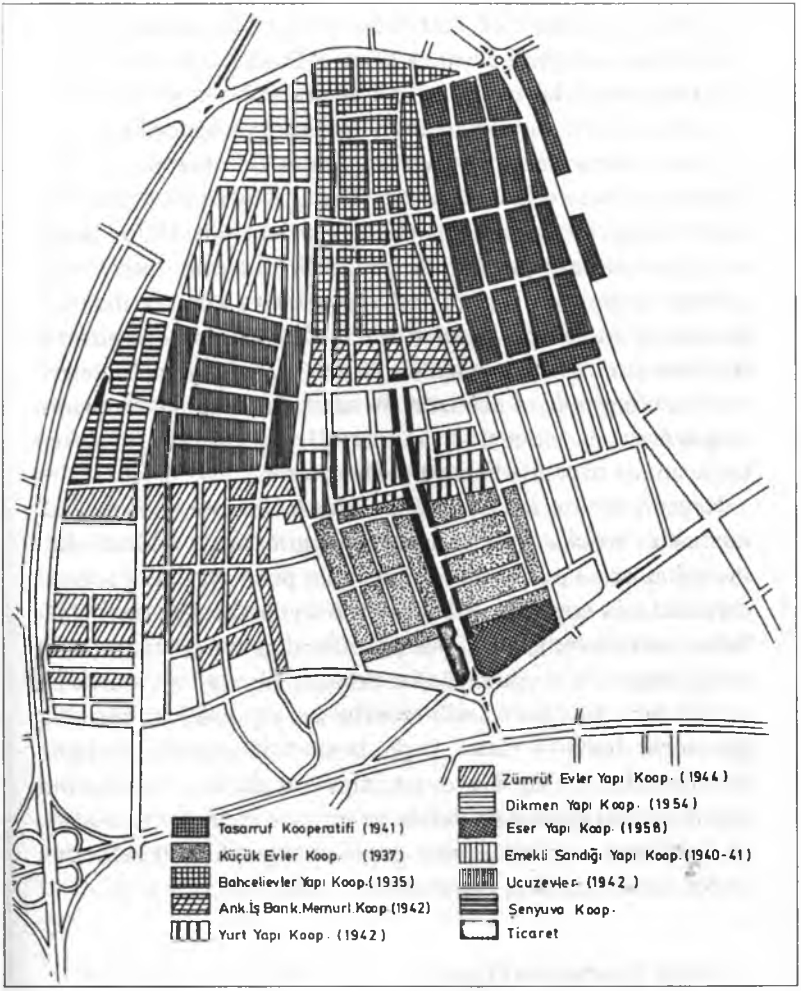
da kooperatif arazisinin yaklaşık 25.000 m^2'lik bir kısmı iskân dışı bırakıldı ve kooperatif Kasım 1937'de inşaat izni aldı.

İskân izninin alınması ile kooperatifin finansman sorunları başladı. Arazinin alınması ile üyelerin ödeme kapasitesi zorlanmıştı. Bu nedenle üyelerin de yardımı ile yeni çözümler aranmaya başlandı. Üyeler arasında yüksek memurlar, milletvekillerinin yanısıra İmar Müdürü ve Emlak Kredi Bankası Genel Müdürü de vardı. Kooperatifin 152 konut yapabilmesi için 800.000 TL gerekmekte idi. Önce bu paranın %90'ının Emlak Kredi Bankası'ndan sağlanması için bir protokol yapıldıysa da, genelde inşaat giderlerinin ancak %50'sini karşılayan banka aleyhine söylentiler başlayınca, banka protokolü iptal etti.

Kooperatif bir İngiliz şirketi ile anlaşmak istediyse de bu da gerçekleşmedi. Sonuçta iskân izninin alınması ile, Emlak Kredi Bankası'ndan inşaat giderlerinin %5'i, Türk Ticaret Bankası'ndan da %40'ı karşılanmak üzere %8,5 faizle, 12 yıl vadeli kredi alındı ve Eylül 1937'de Rasih İhsan ve mühendis Saffet firmasına 169 konut ihale edildi. Kasım ayında inşaat izninin çıkması ile inşaat başladı. Ekim 1938'de 169 konut, bir karakol ve altı dükkân kooperatife teslim edildi.

Bu tarihi izleyen yıllarda Bahçelievler alanı hızlı bir gelişme göstermiştir (Bkz. Şekil 12). Bu gelişmelere çalışmanın diğer bölümlerinde değinilecektir. Örnek bir parseldeki değişme süreci ise Ek 9'de verilmiştir.

1945 yılında Altan Öymen'in ailesi bu alanda bahçeli, tek katlı bir kooperatif konutu sahibi olur. Öymen o yılların Bahçelievler'ini anılarında anlatır: *'Ulus'tan da, Kızılay'dan da çok uzun bir otobüs yolculuğu ile gidilirdi. Yolun büyük kısmı etrafı bomboş bir bozkırın içinden geçerdi...Otobüsler seyrekti..Bahçelievlerdeki dükkânlar, bakkal, manav, kasap, eczane gibi zorunlu ihtiyaçları karşılayan dükkânlardı. Başka şeyler için "şehre gitmek" gerekirdi....Ayrıca, güvenlik dahil, hava şartlarına karşı tedbirli olmak dahil, herkes kendini birbirine yardım etmekle görevli sayardı'* (A. Öymen, 2002).

Şekil 12. 1935-58 yılları arasında Bahçelievler'de gelişme.

Jansen Planı Uygulama Olanakları Yitiriliyor

1930-1940 yılları arasındaki imar belgelerinde ifraz, parselasyon, inşaat izni ve kat yüksekliği istekleri, yanısıra kaçak inşaatların artması, konut talebi artışını yansımaktadır. Bu nokta-

da, 1935 yılında 122.720 olan kent nüfusunun 1940'ta 157.242'ye çıktığını belirtmek gerekir. Buna karşın bu dönemde tamamlanan konut sayısı çok yetersizdir. On yıl içinde artan nüfusu bu konut dokusunun karşılamayacağı açıktır.

1929 yılında memurlara verilen konut tazminatının, Jansen planı sınırları içinde hızla artmış olan spekülasyon değerlerini ödeyemediği için kiralara harcandığı söylenebilir. Nüfus baskısı karşısında konut stokunun aynı hızla artmaması, kentin gelişimini önemli bir biçimde etkileyerek kira konutlarında yoğunluğun artmasına, '*baraka*' adı verilen gecekondulaşmanın hızlanmasına ve öte yandan da Jansen planının temel ilkelerinin bozulmasına yol açmıştır. Bu sapmaların bir kısmı planın uygulanmasını üstlenen İmar İdare Heyeti dışında gelişirken bir kısmı da heyetin eli ile gerçekleşiyordu.

Heyetin kararlarında, kentteki nüfus baskısının etkileri sezilmemekte, '*baraka*' türü inşaatların yaygınlaşması dikkate alınmamakta, artan nüfusun öncelikle imar planı yapılması istenen dış halkadaki köylerde yerleşeceği varsayılmaktadır. Amele Mahallesi zaten kent içi arazi çok pahalılandığı için çözüm olmaktan çıkmıştı. 1939 yılında Nafıa Vekaleti, heyete başvurarak bu alanda daha önce bir silindir tamirhanesi yapmak için izin aldığını ancak buna ek olarak başka binalar da yapmak istediğini bildirir (Bkz. Ek 8). Heyet ise, amele mahallesi tasarımının kentin güncel gereksinmelerine ve gelişme biçimine uymadığını, bu planın yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirterek geçici olarak binaların yapımına izin verir.

Geçici Parselasyon Olgusu

1930'lu yıllarda İmar İdare Heyeti'nin karşılaştığı önemli bir sorun, imar sınırı dışından gelen ifraz ve izin istekleridir. Kent içi arazi çok pahalı iken ve burada inşaat ve ifrazların onaylanmış bir parselasyon planına göre yapılma gereği varken, imar sınırı dışı hem daha ucuz hem de kentsel altyapıya ve hizmetlere yakındı, bir parselasyon çerçevesine girmek zorunluluğu da yoktu. Bu nedenle Jansen planındaki yerleşme alanları dı-

şında arsa edinen çoğu kişi geçici de olsa inşaat yapmak istiyordu. Heyet, bir süre bu isteklere karşı direndi ise de (Bkz. Ek 9) sonunda istenen izinleri vermeye başladı. Bahçelievler Yapı Kooperatifi örneğinde bu süreci izledik.

1935 yılında alınan bir karara göre parselasyonu yapılmamış alanlarda bina yaptırmak isteyenlere, bu alanda parselasyon yapılınca ortaya çıkacak durumu kabul etmek koşulu ile izin verilecekti (2/7/1935-103). Böylece kadastrosu olsa bile imar durumu bilinmeden ifraz ve inşaat izni verilebiliyordu. İmar Müdürlüğü kararında, parselasyon yapıldığında arsa sahibinin bir '*oldubitti*' karşısında kalabileceği ifade edilmiş ise de, gerçekte arazi sahibi arsalar üzerinde istediği gelişmeyi uyguluyor ve sonunda ortaya çıkan '*beklenmedik*' durumları arsa sahibi değil, '*kent*' kabul etmek zorunda kalıyordu.

Kent dışında süregelen bu olguya bir düzen getirebilmek için İmar İdare Heyeti iskân alanına bitişik alanlarda ifraz tabanını 3.000 m^2, tarla olarak korunacak alanlarda ise 20.000 m^2 olarak saptamıştı (12/2/1938-302). Ancak bu kural da düzgün işlememiş, örneğin 1939'da Bahçelievler Yapı Kooperatifi ile Atatürk Orman Çiftliği arasındaki arazinin ifrazı için gelen bir isteği reddetmek üzere 20.000 m^2 koşulu öne sürülmüş ancak 3.000 m^2 taban sınırı içinde kalan Keçiören'de, arada, daha küçük alanlar için ifraz izni verilmiştir. Gene aynı yıl paftaların henüz işlenmediği Kalaba köyünde ileride yol geçmesi beklenen bir alanda inşaat izni verilmiş ve paftalar işlenince ifraz yapılabileceği belirtilmiştir.

İmar Sınırı Genişliyor

1936 yılında kentin imar planının belediye sınırına dek yayılması için Jansen ile bir anlaşma imzalandığı ve Jansen'in bu anlaşma uyarınca kentin bu genişleyen kesimi için 1/10.000 ölçekli bir avan proje yaptığı izlenir (29/5/1936-126).

Kentin imar sınırının belediye sınırına dek genişletilmesinin kentteki spekülasyon sınırının genişletilmesi anlamına geldiği açıktır. Bu durum kuşkusuz planın işlerliğini engelleyen önem-

li bir karardı. Jansen'in hazırladığı bu avan projede Eski Kentin çevresinde; batıda yeni oluşan Bahçelievler nüvesinden başlayarak Yenişehir'i kapsayan ve Cebeci'ye dek uzanan *'iç genişleme sahası'* saptandığı ve bu alanda 600-100 m^2'lik arsalar üzerinde yalnızca konut dokusuna izin verildiği izlenir. *'Dış genişleme sahası'* olarak saptanan Yenişehir-Çankaya arası ise 1.000 m^2'lik villa alanı olarak ayrılmış, Keçiören, Etlik, Mamak, Dikmen gibi eski bağ dokusunun odaklandığı alanlarda eski yazlık konutlara uygun, geniş bahçeli köşkler öngörülmüş, dere ve çayların geçtiği vadiler ve küçük bahçe sahalarının yalnızca sebze yetiştirmek için kullanılmasına izin verilmiştir.

En dışta ise tarım ve otlak alanları vardır. Buralarda da inşaata izin verilmez. Kentin zaten sınırlı olan sanayii ise hâlâ eski yerinde, güneybatıdadır. İmar İdare Heyeti bu yeni planı ufak değişikliklerle onaylamış ve çevrede imar planı yapılacak yerlerin önceliklerini saptayarak Jansen'e bildirmiştir. Bu öncelik sıralamasında kentin çevresindeki eski bağ dokusunun odaklandığı Keçiören, Kalaba, Mamak, Etlik, Dikmen, Ayrancı gibi köylerin öncelik aldığı izlenir.

1936 tarihli bu belge, kentin gelecekteki gelişmesini tahminde 1928 yılında düşülen yanılgının, 1936'da nüfus baskısı göstergelerinin çok güçlenmesine rağmen yinelendiğini gösterir. Kentin eski iskân sınırı içinde hâlâ 1-2 katlı, bahçeli, küçük bir konut stoku ve Kavaklıdere-Çankaya arasında da büyük bahçeli villaların yer aldığı düşük yoğunluklu bir doku korunabilir düşüncesi vardır. Ancak spekülasyon değerlerinin çok artması sonucu toprağın değeri, üzerindeki yapıların değerini çok aşmaktadır. Örneğin 1937 yılına ilişkin bir belgede İmar Müdürlüğü, Çankaya Caddesi'nden ayrılıp Küçük Ayrancı'ya giden yol üzerinde Çanakkale milletvekili Ziya Gevher'in 6.344 m^2, Trabzon milletvekili Hasan Saka'nın da 4.974 m^2 arazisi olduğunu ve plana göre birincinin tamamının, ikincinin de bir kısmının yeşil saha ve ormanlık içinde yer aldığını belirterek, kilometrelerce süren bu büyük arazilerin istimlak bedelinin ödenemeyeceğini ileri sürüyor ve plan değişikliği istiyordu (2/4/1936-6472).

Gene 1936 yılında Kültür Bakanlığı, İmar İdare Heyeti'ne başvurarak üniversite sitesinin demiryolunun kuzeyinde, Numune Hastahanesi ile demiryolu arasında yer seçmesini önerir. Plandaki üniversite sahasının çevresi barakalarla dolmaya başlamıştır ve bu çevrede yeterli yer yoktur. Heyet bu öneriyi, plandaki alanda üniversite sitesi yapmak üzere istimlak yapıldığını ve çevrede de plana göre mahalle oluştuğunu bildirerek reddeder. Önerilen alanda yalnızca tıp fakültesi yapılabileceğini iletir. Ancak ilerideki yıllarda, üniversite sahası olarak ayrılan bu alanın gecekondular ile dolduğu, belediyenin sonunda istimlak bedellerini ödeyerek bir kısım araziyi eski sahiplerine iade ettiği izlenir (2/4/1936-6472). Nitekim 1957 yılında bir araştırmacı bu alandaki gecekondular ile ilgili bir çalışma da yayınlamıştır.

İmar İdare Heyeti 1937 yılında Jansen'in yapmış olduğu ön projeye dayanarak parselasyon planlarını düzenleyici bazı kararlar getirdi. Bu kararlar 17/12/1937-3758 H işaretli belgenin eki olarak Tablo 11'de verilmiştir. Heyet bu belge ile Eski Kentteki yoğunluk baskısını gözönünde tutarak, bu kesimde, planda %20 olarak saptanan TAKS kararını %25'e çıkarıyor, Yenişehir-Cebeci, Devlet Mahallesi kesiminde değişik getirmez iken, kentin alt gelir gruplarına ayrılan Akköprü Amele Mahallesi civarı için onaylı parselasyon planlarındaki arsa ölçümlerinin kabul edileceğini belirtiyordu. Sanayi bölgesinde ise sanayinin gereksinmesine göre ifraz yapılacak ancak 2.000 m^2 taban sınırı konacaktı.

1938 yılında heyetin aldığı önemli bir karar imar sınırının belediye sınırı ile birleştirilmesidir (9/9/1938-106). Bu karar Eski Kentin belirli semtlerinde '*yüzen*' spekülasyonun yerini mekânda tanımlayan ve sınırlayan Jansen planını bu açıdan bir derece daha ileriye götürmüş ve spekülasyon sınırını 16.000 hektara çıkartmıştır.

1938 yılı sonunda da işlerliğini giderek yitirmekte olan planın müellifi Jansen'in işine, ücretinin yüksek olduğu, planlama işlerini yürütecek teknik bir kadronun yetişmiş olduğu gibi gerekçeler ile son verildi.

Sonuç: 1930-1940 Yılları Arası Kentsel Gelişme İçinde Gecekonduların Yerini Hazırlayan Nedenler

1930-40 yılları ithalatın dış etkenler altında sınırlandığı ve temelde tarım ekonomisine dayanan ülkesel ortamda sanayileşmenin yavaşladığı bir dönemi oluşturur. 1939 yılında başlayan dünya savaşı ve savaş öncesi dönemin ekonomik konjonktürü, ülkede var olan kaynakların tek bir karar organı tarafından kullanılmasını gerektiriyordu. Ayrıca, bu çerçeve içinde savaş sanayiini de canlı ve gelişen bir ölçekte tutmak gerekli idi.

Bu ekonomik durum yatırımların mekânda dağılımını da doğrudan etkiliyor, ne kırda ne kentte büyük yatırımlar yapılabiliyordu. Kırda teknoloji değişmediği için emek yoğun işletme biçimi sürüyor, topraktan çok büyük yığınlar kopamıyordu. Kentlerin çekiciliğinde ise önemli bir artış yoktu. Kente gelenlere kırdan daha iyi yaşam koşulları sağlanamıyordu. Bu nedenle bu dönemde kentlerin nüfusunda büyük artışlar izlenmez.

Ülke kentlerinin bu genel düzeyine karşın, başkent işlevlerinin Ankara'da yoğunlaşmayı sürdürmesi, inşaat, hizmet ve ticaret sektörlerinde açılan iş olanakları sayısını artırıyordu. Bu nedenle kente atama yolu ile gelen memur nüfusa ek olarak komşu illerden de göç geliyordu. Bu nüfus içinde, üst gelir grupları Çankaya çevresinde ve Kavaklıdere'de bulvar yakınında yer seçerken, üst-orta gelir grupları Yenişehir'de, orta gelir grupları ise Cebeci'de yerleşiyordu.

Eski Kentin zengin tüccarları ise Yenişehir'in gelişmesi karşısında eski dokudaki büyük konutlarını bırakarak Karaoğlan Çarşısı çevresindeki apartmanlara taşınıyor ya da Yenişehir'de 3-4 katlı apartmanlar yaptırarak buraya geçiyorlardı. Onların eski dokuda bıraktıkları konutlar ise, bu dokunun bir kesimi koruma altına girdiği için, tamirat göremiyor, oda ölçeğinde kiraya veriliyor ve eskimeye başlıyordu. Bu eskiyen konutlar alt gelir gruplarına çok sınırlı da olsa bir barınak olanağı sunuyordu. Ancak bu grup genelde kamuya ait denetimsiz alanlar ile topografik eşikler üzerinde baraka türü konutlar üreterek yerleşmeyi sürdürüyordu.

Bu dönemde izlenen önemli bir olgu da kentsel gelişmenin Jansen planının ilkelerinden sapmasıdır. Bu olgu, arzının artmaması açısından da en değerli taşınmaz olan kentsel toprağın üzerinde gelişen spekülatif mülkiyet biçiminin yaratttığı sonuçların somut bir örneğidir. Toprağın bu biçim bir mülkiyetten doğan yüksek rantı az bir sayıya bölünürse, bu alanın denetimini örneğin bu alandan gelecek kira gelirlerinin düzeyini, bu bölenler saptıyor demektir. Bu durumun örnekleri Ankara'da aranırsa, kiraların orta gelirli memur kesiminin ödeme gücünün ilerisinde kalmasının, bu kesimi iskân sınırı dışına iterek kentin plan dışı gelişimine yol açtığını izledik. Aynı olgu, kent dışında toprak alma olanağı olmayan grupları da yasa dışı bir yerleşim biçimine itmiştir. Planın uygulanmasından sorumlu örgütün nüfusun yerleşme baskısına karşı koyamadığını izledik.

Bir diğer örnek de, olağan dışı bir hızla yükselen kiraların 1939 yılında Milli Koruma Kanunu ile dondurulmasıdır. Ancak bu örgütsel önlem spekülatörlerce derhal bir kazanç kaynağına dönüştürülmüş ve *'hava parası'* olgusu ortaya çıkmıştır. Spekülatif kazanca döndürülen bir diğer örgütsel önlemin imar sınırının belediye sınırına dek genişletilmesi olduğunu izledik. Kent bir yandan plansız bir biçimde mekânda yayılırken iskân sınırları içinde rantı yükseltici bir diğer işlem, kat yüksekliği ve yoğunluk artışı sürüyordu. Spekülatif toprak mülkiyeti ve bunun gelirini paylaşma biçiminin bu dönemde ortaya çıkarttığı bir diğer olgu da alt gelir gruplarının yanısıra diğer gelir gruplarının da kaçak inşaat olgusuna itilmeleridir.

Bu örnekler, bir noktada, yukarıda da değinildiği gibi, toprağın mülkiyet biçiminden kaynaklanmakla birlikte bir diğer açıdan da örgütsel önlemlerin yetersizliği ve yanlışlığından kaynaklanır. Bu yanlışlar içinde en önemlisi 1930'ların başında belediyenin elinde büyük zorluklarla kamulaştırılan 4 milyon m^2 toprağın bulunmasına karşın bu değerli toprağa sahip çıkılamamasıdır. Bunun nedenlerinden birincisi devletin bir toprak politikasının olmaması, diğeri ise belediyenin kaynak açısından güçsüz bırakılması, bu amaçla kurulan Belediyeler

Bankası'nın görevini yapamamasıdır. Belediye, bu toprakları zaman içinde elinden çıkartmak zorunda kalmıştır.

Bir diğer yönetimsel eksiklik ise nüfus baskısının da ötesinde, nüfusun ödeme olanakları açısından heterojen bir yapı oluşturmasının dikkate alınmamasıdır. Nüfus baskısının plan yenilemesinde bile dikkate alınmadığına 1936 tarihli plana ilişkin tartışmalarda değinildi. Öte yandan, konuta ödeme yapma olanağı olmayan kesimler için örgütsel hiçbir önlem düşünülmediği gibi orta gelir gruplarının geliştirdiği bir çözüm olan konut kooperatiflerinin de finansmanı devletin sırtına yüklenmiş, kişilerin bir kooperatif örgütü içinde birleşme özelliklerinin gereği olarak kişisel ödeme olanaklarının zorlanması ve birleştirilmesi yoluna gidilmemiştir.

Özetle, 1930-1940 yılları kentin plan dışı sapmalarla mekânda yayıldığı ve yoğunlaşmaya başladığı dönemdir. 1923-1930 döneminde alt gelir gruplarının mekânda kendilerine '*barakalaşma*' çözümü geliştirmelerine karşın, 1930-1940 döneminde bu kez orta gelir grupları kendilerine konut kooperatifi çözümü geliştirmişlerdir. Toprağın mülkiyet biçiminden, örgütsel ve yönetimsel karar süreçlerindeki eksiklikler ve planlama yanlışlarından kaynaklanan her iki çözüm de kenti yalnızca plan dışı gelişmelere götürmekle kalmamış, kentleşme kavramının temel ögeleri olan toprak politikası, çevre kirlenmesi, yoğunluklar, mekânsal biçimlenme, hizmetler ve mekân standartları gibi konularda da ileriye dönük yönelimleri ortaya koymuştur. Bu dönemde yapılan yanlışların ölçeğinin değişerek yinelendiğini ve kentleşmenin birçok boyutunda denetim dışı gelişmelerin sürdüğünü izleyeceğiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1940-1950 YILLARI: 'BARAKALAŞMA' 'GECEKONDULAŞMAYA' DÖNÜŞÜYOR

Dış Veriler

1930-1940 döneminin en önemli ekonomi-politik özelliğinin dünyadaki ekonomik krizin dış ticaretimizi olumsuz etkilemesi sonucu alman önlemler olduğuna değinilmişti. Bu önlemler, içe dönük ve öz kaynaklara dayalı bir sanayileşme programının tanımladığı kendine yeterli kalkınma biçiminde özetleniyordu. Bu modelin örgütsel boyutunda ise merkeziyetçi bir yönetim biçimi gelişmişti. 1930-1945 yılları arasında etkisini sürdüren bu *'devlet öncülüğünde sanayileşme'* modeli kapsamında devlet, çeşitli sanayi kollarında finansman ve denetim sağlamak üzere Sümerbank, Etibank gibi kuruluşları örgütlemişti. Ayrıca sanayi alanındaki yatırımların koordine edilmesini sağlamak üzere 1934 planının, sanayi kuruluşlarını tek bir yasal ve örgütsel çerçeveye oturtabilmek için de 1938 planının hazırlandığını biliyoruz.

Ancak, 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomiye etkileri, 1929 krizinin başlattığı olumsuz ögeleri güçlendirmek yönünde gelişti ve bu etkiler 1940-1950 döneminin başlarında güçlü bir belirginlik gösterdi. Yerli üretimi kısıtlayan ham madde darlığı artıyor, tarım ve sanayi üretimi düşüyordu.

Savaşa katılmakla birlikte savaş sanayiine yapılan yatırımlar ve bu sektördeki giderler bütçenin büyük payını alıyordu.

Dünya Savaşının Etkileri: Kalkınma Modeli Değişiyor

1940-1950 dönemi bu olumsuz etkiler ile başladı. Ekonomi içinde gelirlerden en az payı alan kesim kırlardı. Nitekim Tablo 12'de 1936-1945 yılları arasında da kırsal nüfusun ulusal gelirden aldığı payın, kentsel nüfusa düşen ulusal gelir oranının yaklaşık dörtte birini oluşturduğu izlenir (D. Ergil, 1978).

Gerek sınırlı yatırım olanakları kıra yönelmediği için gerekse Osmanlı döneminden arta kalan toprak işleme teknolojisi ve toprak sahipliğinde yapısal değişmeler yapılamadığı için tarım emekçisinin marjinal üretkenliği çok düşüktü. Bu nedenle tarım sektörü sanayii destekleyen bir artı ürün birikimi gerçekleştiremiyordu. Dünya savaşı sırasında oluşan ekonomik konjonktür içinde iki sektör arasındaki bu dengesizlik daha da belirginleşti.

Tarım sektöründe toprak dağılımındaki eşitsizlikleri giderebilmek için 1927 ve 1929 yıllarında çıkarılan ancak etkisi yaygın ve yoğun olmayan iki yasadan sonra 1945 yılında toprak reformunu gerçekleştirmek için Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile bir deneme daha yapıldı. Ancak, kullanılmayan Hazine ve vakıf toprakları ile kamulaştırılacak tarım topraklarının 20 yıl vadeli, faizsiz bedel karşılığında çiftçilere dağıtılmasını hedefleyen bu tasarı da mecliste olumsuz tepkilerle karşılaştı ve uygulanamadı. Mecliste bu olumsuz tepkilerin oluşturduğu nüve çevresinde 1946 yılında Demokrat Parti kuruldu.

Öte yanda, belirli bir tüccar kesimi ile, bir önceki dönemde tartışılan arsa ve emlak spekülatörleri ekonomiden en büyük payı alıyorlardı. İkinci grubun spekülatif gelirine karşın birinci grup, mal darlığından yararlanarak karaborsa gelirini elde ediyordu. Devlet bu kesimin payını diğerleri ile belirli bir orana getirebilmek için 1942 yılında Varlık Vergisi koydu ancak bu uygulamada da belirli ayrıcalıklar ortaya çıktı ve tüccar-spekülatör kesimi ile devlet karşı karşıya geldi.

Savaşın ilk yıllarında ülke Alman etkisi altına girmekle kalmamış, savaştan kaçarak gelen Alman sanat ve bilim adamları bu dallardaki yönelimleri biçimlendirmişlerdi. Bu kişiler arasında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Şehircilik Kürsüsü'nün kurucusu Ernst Reuter de vardı. Ancak 1943'te Batılı güçlerin savaşta ağırlıklarını koymaya başlamaları ile İngilizlerin ve savaşın bu güçler lehine sonuçlanması ile Amerikalıların etkisi ülkeye girdi.

Bir savaş sonrasının zayıflamış parasal kaynakları üzerine kurulan ve dünya çapında bir ekonomik kriz ile bir de savaş etkisinde kalan Cumhuriyet yönetiminin Amerikan etkisi ile bol dış yardıma kavuşması kuşkusuz bu etkinin güçlü bir biçimde yerleşmesinde yardımcı olmuştur. Bu fonlar ile tarım sektörüne giren '*Marshall yardımı*' 1945 sonrasına dek uygulanan emek yoğun tarım teknolojisini değiştirmiş ve değişen teknolojinin kırdan kopardığı nüfus kentlere akmaya başlamıştır.

Amerikan etkisi ve yardımı ile 1930'ların başından beri izlenen kalkınma ilkeleri de değiştirilmiş ve devlet öncülüğünde, içe dönük, öz kaynaklara dayalı, kendine yeterli sanayileşme modeli yerine; özel sektör öncülüğünde, dış kaynaklara dayalı, sanayileşmeyi değil tarımda mekanizasyonu hedefleyen bir model benimsenmiştir. Bu modelin etkileri 1950'den sonra belirginleşti.

Bu dönemde ülke ölçeğinde %20.1 olan kentsel nüfus artış hızı çok yüksek değildir ve %17.5 olan genel nüfus artışına çok yakındır. 1927-1935 yılları arasında %2.9, 1935-1940 yılları arasında ise %4.1 olan yıllık ortalama kentleşme hızları 1940-1945 arasında savaşın etkisinde %1.3'e düşmüş, 1945-1950 yılları arasında %2.6'yı bularak yükselmeye başlamıştır. Bu yükselme 1950'lerin başında daha önce görülmedik düzeylere varan göçün başlangıcıdır.

Tarımda Makineleşme Kırsal Yapıyı Değiştiriyor

1940-1950 dönemi içinde bu araştırmanın temel konusu gecekondu açısından önemli olgu, 1945 yılında Marshall yardımının tarım sektöründe yarattığı yapısal değişme ve bu değiş-

menin kayırdığı nüfus kitlelerinin dönemin ikinci yarısında kentlerde *'barakalaşma'* olgusunu aşarak *'gecekondulaşmayı'* ortaya koymasıdır.

Marshall yardımının ilk aşamadaki hedefi Türkiye'nin askeri yapısını geliştirmekti. Ancak savaş sonrası Avrupa'sının, özellikle 1947 yıllarında Türkiye'nin ihraç edeceği tarım ürünlerine çok gereksinmesi de vardı. 1948-1950 yılları arasında Türkiye'ye Marshall yardımı kapsamında toplam 164 milyon dolar girmiştir. Bu yardımın %22'si tarımsal mallar ve makineler için harcanacaktır. Bu pay, yardım fonundan faaliyet kolları için ayrılan en büyük yüzdedir. Ayrıca sulama tesisatı için de bir milyon dolar civarında ödenek ayrılmıştır.

Bu yıllar içinde tarım sektörüne yönelen makine ve diğer malzeme yardımının daha iyi kullanılması için kursların açıldığı ve atölyelerin kurulduğu da dönemin gazete haberleri arasında yer alır. Nitekim 1936 yılında sayısı ancak 961 olan traktörler, 1940 yılında 1066'ya, 1948 yılında 1756'ya, 1955 yılında ise birdenbire 40.282'ye yükselmişti. Aynı biçimde 1936 yılında sayısı 104 olan biçerdöver sayısı 1952'de 3.222'ye çıkmıştı. 1970 yılında ise Türkiye'de 106.000 traktör, 8.568 biçerdöver ve 14.044 harman makinesi vardı. Bir yandan işletme büyüklükleri, traktör sayıları ve verim artarken öte yandan traktörün yerini aldığı ortakçı, yarıcı gibi tarım emekçileri sektör dışı kalıyordu. Bir traktör en fazla 10 emekçinin yerini almakta idi (R.D. Robinson, 1958). Bu emekçiler için tarım sektöründen ayrılmaktan başka seçenek yoktu. Öte yandan, kentlerden başka gidecek yer de yoktu.

Traktörün tarıma girişinden etkilenen bir diğer grup da küçük çiftçilerdi. Traktörün çiftçiler tarafından satın alınabilmesini sağlamak için Ziraat Bankası kredi veriyordu ama karşılığında gösterilmesi gerekli teminat küçük çiftçide yoktu. Ayrıca, traktörün ekonomik çalışabilmesi için belirli büyüklükte bir tarlanın sürülmesi gerekiyordu. Tarımın makineleşmesi sonucu toprak fiyatları da yükselince makineleşen büyük çiftliklerle yarışamayan küçük çiftçiler topraklarını satmak zorunda kaldı ve böylece göç için parasal bir olanak elde etmiş oldular.

Marshall yardımının tartışılan konu açısından bir diğer önemli etkisi Anadolu'daki karayolu ağını geliştirmesi oldu. Bu çabanın amacı da başlangıçta askeri yol bağlantılarını geliştirmekti. Nitekim 1947 yılında 12.000 km., 1948 yılında 12.246 km. olan karayolları 1952 yılında 22.574, 1960 yılında 40.257 ve 1967 yılında da 46.925 km.'ye çıkmıştı. Yol bağlantılarının artışı koşutunda 1947 yılında varolan 15.000 motorlu araç, 1967 yılında 225.000'e ve 1948 yılında 1.211.070 olan yolcu/km., 1955 yılında 8.090.000 yolcu/km'ye yükselmişti. Böylece Marshall yardımının tarım emekçisini ve küçük çiftçiyi topraktan kopartma eylemi ile bütünleşen bir diğer etkisi kır ve kent arasında motorlu araç bağlantısını kurmak oldu. Kentlere gelen yol artık açılmıştı.

Gerçekte Marshall yardımının Ankara kenti nüfusuna etkisi 1950 yılından sonra yoğunluğa ulaşmıştır. 1940-1950 dönemi kapsamında ise savaşın etkisinde fakirleşen ve bu nedenle kırdan kopan nüfusun başkent işlevinden ötürü daha çeşitli iş olanakları sunması beklenen Ankara'ya yönelmiş olmasının getirdiği nüfus baskısı zaten vardı. Bu nedenle tarımda yapı değişikliğinin etkilerinin henüz çok yoğunlaşmadığı yıllarda bile Ankara kenti çok göç almakta idi. Nitekim 1935-1940 yılları arasında nüfus artış hızı %29 olan kentte, bu hız 1940-1945 arasında %44'e çıkmıştır. 1940-1950 yılları arası kentin nüfus artış hızı ise %89'dur. Nüfus 1940 yılında 157.242'den, 1945 yılında 226.712'ye ve 1950 yılında 289.197'ye yükselmiştir. Özetle, 1940-1945 dönemi tarım sektöründe makineleşme sonucu kırın '*itici*' faktörlerinin etkinliğinin büyük kitleleri yerinden oynatacak düzeye vardığı yıllardır. Bu olgunun kentsel boyutu ise bu çalışmanın konusu olan gecekonduyu içerir.

Dış Veriler Etkisinde Ankara Kenti Yapısında Gelişme

1940-1950 yılları arasında Ankara kenti sanayi yapısında önemli bir değişme olmadı. Tablo 13 Teşvik-i Sanayi Yasası'ndan yararlanan işyerlerinin 1941 yılında 26'ya düştüğünü gösterir. Bu grup içinde elde edilen üretimin %75'i gene tarıma

dayalı sanayiden kaynaklanmaktadır. 1940 yılında bu grup sanayi içinde Kavaklıdere Şarap Fabrikası, Atatürk Orman Çiftliğindeki Bira Fabrikası, un ve makarna fabrikaları başta geliyordu. Sanayi kesiminde en önemli olgu 1937 yılında kapatılan çimento fabrikasının, Karabük Demir Çelik fabrikasının cürufunu işleyebilmek için 1943 yılında Ankara Çimento Limited Şirketi adı ile yeniden devreye girmesidir. Bu fabrikanın varlığı kuşkusuz kentteki inşaat işlemlerini gerek girdi gerekse maliyet açısından kolaylaştıran bir etkendi. 1941 yılında da Türk Hava Kurumu, Etimesgut'ta 14.000 m^2 arazi üzerinde bir uçak fabrikası kurdu. Bu fabrika 1952 yılında Makina Kimya Endüstrisi'ne devredilmiştir.

Tarımda ise atla çekilen pulluğa dayalı işleme biçimi sürüyordu ve Tablo 14'ten de izlendiği gibi il ölçeğinde de tarım sektöründe çalışanlar başta geliyor (%23), onları kamu hizmetlerinde çalışanlar (%9) ile ticaret sektöründe çalışanlar (%2) izliyordu. Özetle Ankara kenti ekonomik yapısında önemli bir değişiklik yoktu yalnızca kamu hizmetleri ve ticaretin hacmi genişlemişti.

1940-1950 Arası Mekânsal Yapı Özellikleri

Konut Dokusunda Kent İçi Farklılaşma

1923-1930 yılları arası Osmanlı mimarlığı etkisi altında gelişen birinci ulusal mimarlık akımı kapsamında dönemin gerek kamu binaları gerekse konutlarının bu etkiyi yansıttığı izlendi. Bu dönemde özellikle Ulus kesiminde yapılan apartmanların ve kamu yapılarının süslü ve hareketli cephelerine ve geniş planlarına değinilmişti.

1930-1940 döneminde ise Batılı mimarların etkisi altında '*kübik*' yapı dili hâkim olmuş ve işlemeli, süslü yaklaşım yerini yapı malzemelerinin fiyatlarının yüksekliği ve arzlarının sınırlılığına da bağımlı olarak düz çatılar ve sade cephelerin hâkim olduğu bir yapı diline bırakmıştır. 1940'ların başında ise Batı'dan da etkilenerek gelişen ikinci ulusal mimarlık akımı etki-

sinde mimarlar yerli malzeme ile yaratılacak, çevre koşullarına uygun ve özgün bir yapı dili araştırmasını başlattılar ancak bu akım da iyi tanımlanamadı ve gelişemedi.

Gülsüm Nalbantoğlu, üç dönem boyunca değişen mimarlık akımlarının etkisinin daha çok dönem yapılarının cephelerinde yansıdığını, iç planlarda fazla bir farklılaşma izlenmediğine değinir. Üç dönem apartmanlarının iç planlarının ortak özelliklerini Gülsüm Nalbantoğlu şöyle sıralar:

> - Servislere geniş yer verilmesine karşın, servis alanları ile yaşama mekânları arasında işlevsel bir bağlantı kurulmamıştır. Örneğin, teknik nedenlerle planın bir köşesinde diğer servislerle birlikte gruplanan mutfak ile yemek mekânı arasındaki ilişki zayıftır.
>
> - Yaşama mekânları farklılaşmış ünitelerden oluşur. Ancak, 1930-1940 döneminin sonuna doğru oturma ve yemek odaları gerek planda yerleştirilişleri gerekse boyutları açısından bir farklılaşma göstermeye başladı.
>
> - Geleneksel Türk konutlarının içe dönük planları apartmanlarda yerini dışa açık mekânsal düzenlemelere bırakmıştı. Bu özellik 1930'ların cam yüzeyli dışa dönük cephelerinde hâkim görünüyordu (G. Nalbantoğlu, 1981).

Yenişehir'de Apartmanlaşma Sürüyor

1940-1950 döneminde bahçeli konut modeli üzerinde hâlâ duruluyordu. Ancak bu model toprağın daha ucuz olduğu çevre alanlardaki kooperatifler kapsamında yinelenirken imar sınırları içinde yükselen rantı ancak apartmanlar ödeyebilmekte idiler. Yenişehir tarafında yalnız sayıları değil kat yükseklikleri de gittikçe artmaya yönelen apartmanların daire boyutları da rantı artırabilmek için küçülüyordu.

İnci Aslanoğlu, 1930'lu yıllarında sonlarında Yenişehir'de yapılan apartmanların özelliklerini şöyle açıklar: '*Daha çok memur kesimi tarafından kiralandıkları için Ankara apartmanları mütevazı planlıdırlar. Bulvarın iki yanındaki blok apartmanlar, bodrum üzerinde üç kat ve geriye çekilmiş çatı katından oluş-*

muşlardır. Bazılarının alt katları pastane veya dükkân olarak düşünülmüştür. Her katta ikişer daire ve her dairede de genellikle büyük olmayan üç oda ve bir sofa yer almıştır. O yıllara göre Ankara için lüks sayılabilecek beş odalı, daha geniş tutulmuş dairelerin bulunduğu apartmanlar da yapılmıştır... Ankara'da Bulvar apartmanlarının birbirine benzerliğine ve aynı kat yüksekliğinde yapılmalarına dikkat edilmiştir. Kat ve yüksekliklerindeki kısıtlamalar içinde kalan konut sahipleri, arsa değerlerinin artması karşısında sağlıklı olmayan alçak çatı katları yapımına gitmişlerdir Yine aynı nedenle bodrum katlar bazı değişikliklerle meskene dönüştürülmüştür. Bu durumu önlemek için bina yüksekliklerinin yeniden ayarlanması gereği duyulmuştur. Blok apartmanlarda aydınlık kuyularının önlenerek arka odaların da dışarıya bakmalarının sağlanması ve arka cephelerin de ön cepheler gibi bir hizada olması için yapılara on metre derinlik tanınmıştı. Fakat bu kısıtlama odaların küçük tutulması zorunluluğunu doğruyordu. Tartışmalara neden olan bu rakam sonradan değiştirilerek derinlik on bir metreye çıkarılmıştır. Bu apartmanların caddeye bakan yüzleri geniştir' (İ. Aslanoğlu, 1981).

Aynı dönemde Anafartalar Caddesi üzerinde yapılan apartmanlarda simetrik yaklaşım, kesme taş cepheler, dar ve uzun pencere dizileri ve cepheden taşan saçaklar hâkim yapı dilini oluşturur. Yenişehir'de olduğu gibi bu kesim apartmanlarında da beş odalı modül, yerini kiraya dönük üç oda, bir sofa modülüne bırakıyordu.

Yeni Bir Çözüm: Konut Kooperatifleri

1940-1950 döneminde iki yeni tür konut, orta ve alt gelir gruplarının hâkim yerleşme biçimini oluşturuyordu. Bunlardan birincisi bu dönemde hızla yaygınlaşmaya başlayan konut kooperatifleri kapsamında yapılan konutlar, diğeri ise bu bölümde tartışılacak olan gecekondu dokusudur. Yüksek arsa ve inşaat fiyatları karşısında orta sınıflara açık tek çözüm yolu parasal olanakları ve ondan da önemlisi, sosyal güçleri bir kooperatif çerçevesinde birleştirerek inşaat olanaklarını artırmak

idi. Nitekim Sümer Ural 1935-1944 yılları arasında Türkiye'de 50 konut kooperatifi kurulduğunu ve bunların 22'sinin Ankara'da oluştuğunu iletir (S. Ural, 1974). 1945 yılında da 22 kooperatiften 7'si konutları tamamlamış, 9'u arsayı almış ve inşaata başlamışken, 6'sı henüz arsa almamıştı. 1940-1950 döneminde İmar Heyeti belgelerine yansıyan kooperatif kuruluşları ve ilişkin bilgiler aşağıdaki gibidir.

- Emlak ve Eytam Bankası Memurları Yapı Kooperatifi (Keçiören, 1940)
- Aydınlıkevler Yapı Kooperatifi (Baraj yolu doğusu, 1943)
- Şenevler Yapı Kooperatifi (Golf sahası - Telsiz arası, 1943)
- Şenyuva Yapı Kooperatifi (Balgat, 1943)
- Karınca Yapı Kooperatifi (Ziraat Enstitüsü karşısı, 1945)
- Ocak Yapı Kooperatifi (Posta memurları, 1947)
- Maarif Evleri Yapı Kooperatifi Şirketi (Anıtkabir - Bahçelievler arası, 1947)
- Devlet Demiryolları Çalışanları Yapı Kooperatifi (600 konutluk bir site için yer istiyor, 1947)
- İşçi Evleri Yapı Kooperatifi (500 konut için, Keçiören, 1948)
- Yayın Evler Yapı Kooperatifi (Küçükesat, 1948)
- Mühendislik Birliği Yapı Kooperatifi (Küçükesat, 1948)
- İller Yapı Kooperatifi (500 konut için, Çiftlik asfaltı, 1948)
- Memurlar Yapı Kooperatifi (Tabakhane Caddesi, 1949)
- Arı Yapı Kooperatifi (Küçükesat, 1949)

Bahçelievler Yapı Kooperatifi çevresinde: (Bkz. Şekil 12)

- Emekli Sandığı Yapı Kooperatifi (1940-1941)
- Tasarruf Evler Yapı Kooperatifi (1941)
- Ankara İş Bankası Memurları Kooperatifi (1942)
- Yurt Yapı Kooperatifi (1942)
- Ucuzevler Yapı Kooperatifi (1942)
- Zümrütevler Yapı Kooperatifi (1944)

Bu listeye ek olarak heyete gelen başvurulardan İş Bankası'nın Güvenevler'de ikramiye konutları yapmak istediği anla-

şılmaktadır. Bu sıralamadan iki bilgi elde edilebilir. Birincisi, konut kooperatiflerinin daha çok işyerinden kaynaklanan örgütlenmelere dayandığıdır ki bu parasal olanakların benzer olması ve ortaklar arası güven duygusunun sağlanması açısından işlevseldir, ikincisi ise bu kooperatiflerin, daha önce de tartışıldığı gibi, genellikle imar sınırları dışında yer seçmeleridir. Bu olgu kentin mekânda düşük bir yoğunlukla yayılması ve belediye hizmetlerinin zorlanması sakıncalarını da beraberinde getiriyordu (Bkz. Ek 10-11). Ayrıca bu yayılma plan dışı bir gelişme gösterdiği için, gene daha önce tartışıldığı gibi belirli eksenlerde toplanmanın getireceği dış ekonomiler de oluşamıyordu.

Bu listeye yansımamakla birlikte heyet belgelerinde izlenen bir olgu bu kooperatiflerin mekânı ekonomik kullanma yerine bir ve iki katlı tek ve ikiz konutları hedeflemeleridir. Bunlar genelde bir bodrum üzerinde salon ve mutfak ile üst katta yatak odalarını taşıyan birimlerdi. Bu kooperatifler genelde iskân alanı dışında, varolan altyapıya en yakın alanları seçiyorlar ve sonra belediyeyi hizmetler için zorluyorlardı. Yukarıdaki listede izlendiği gibi en yoğun ve hızlı gelişmenin Bahçelievler çevresinde oluşması kuşkusuz tesadüfi değildir. Altyapının varolduğu bu alanda gelişme daha önceden başlamış ve 1937 yılında Küçükevler Yapı Kooperatifi alana yerleşmişti.

Alt Gelir Grupları İçin Yeni Bir Çözüm: Gecekondu

1945-1950 yıllarında kırlardaki yapı değişikliğinin emek-yoğun işleme düzenindeki nüfusun önemli bir kesimini kente itmesine karşın, savaş ekonomisine göre dağılan yatırımlardan fazla bir pay alamayan kentler bu işgücünü kabule hazır değildi. Kır '*itiyor*' ama kent özellikle '*çekmiyordu*'. Kırdan göçen bu deneyimsiz ve becerisiz tarımsal işgücünü istihdam edebilecek iş kolları yoktu. Bu nedenle, gelen gruplar hem ekonomik hem de fiziksel açıdan kentlerin marjinlerinde kaldı. Beceri ve deneyim istemeyen marjinal iş kolları ile inşaat işleri onlara açık tek istihdam alanlarıydı.

Ancak genel sanayileşme ve örgütleşme düzey ve biçiminin türevi olan bu iş kolları da gene savaş ekonomisine bağımlı olarak oldukça sınırlı idi. Bu nedenle, gelen gruplar uzun süreler işsiz kalıyor, buldukları işler de hem sürekli olmuyor hem de aileyi belirli bir yaşam standardında tutacak kadar kazanç getirmiyordu. Böyle bir ekonomik yaşamın mekândaki yansısı da çoğu kez yazında anlatılan '*sefalet*' mahalleleri oldu. 1945-1950 arasını, henüz gecekondu inşaatlarının yaygınlaşmadığı, kente gelen ve genelde işsiz ve parasız kalan kesimlerin kendilerine para ödemeden barınak bulmak zorunda kaldıkları dönem olarak nitelendirebiliriz.

Gecekondu Nüfusunu Oluşturan Üç Grup

Bu genel görünüm içinde üç ayrı alt grup tanımlanabilir. Birinci grupta kentin alt gelir kesimi memurları, ülkenin farklı yörelerinden savaş, doğal afetler ya da imar işlemleri nedeniyle göçenler ve kent çevresindeki köylerden göçen ve kentin içinde imar ya da afet gibi nedenlerle yerinden oynatılan nüfus vardı. Birinci grubun özelliği konut için çok az da olsa belirli bir ödeme gücüne sahip olmasıydı. Örneğin, konutu yaparken çok gerekli bazı malzeme türleri alacak ve en gerekli aşamalarda işgücü tutacak kadar bir parasal olanağa sahiptiler. Ancak bu olanak imarlı alan içinde ya da imarlı alan dışında konut kooperatifleri kapsamında yerleşmeye yeterli değildi. Bu grup Altındağ-Atıf Bey-Yenidoğan çemberinin kente ve altyapıya en yakın ve düz alanlarına yerleşmiş ve en kısa zamanda örneğin 1930'lu yılların sonunda elektrik ve mahalle çeşmelerinden su alabilmiştir.

İkinci grupta ise civar köylerde yaşayan ve belirli zamanlarda kente çalışmaya gelenler vardı. Bu kesim kente yakın olmanın elverişliliğini kırsal gelirlerine mevsimlik kent geliri ekleyerek maksimize etmeye çalışıyordu. Nitekim, 1950'den sonra aynı olguyu gecekondularda yaşayıp konutun çevresinde bahçe tarımı ve hayvancılık yapmaya çalışan gruplarda izleyeceğiz. Bu kesimin konutları, birinci grubun konutlarına oranla

daha '*derme çatma*', genelde toplama malzeme ve konut sahibinin emeğini koyması ile gerçekleşen yapılardı ki bunlar boş olduğu sürelerde kiraya veriliyordu. 1950'den sonra birinci gruptan da kentin imar sınırı içine göçenlerin konutlarını kiraya verdiklerini izleyeceğiz. Ancak 1945-1950 yıllarında gecekondu alanlarında genelde kiralık konutlar bu çevre köylerde yaşayanlara aitti.

Üçüncü grupta ise kırdan, yukarıda tartışılan yapısal değişiklikler sonucu gelenler vardı. Bu gelenler içinde toprak satıp bir miktar para ile göçenler birinci gruba katılırken, ortakçı, yarıcı, maraba gibi '*sırtında yorganı*' ile göçenler üçüncü grubu oluşturuyordu. Bu kesim kentte işsiz ve parasız kaldığı için kendisine para ödemeden barınak bulmak zorunda idi. İş bulabilenler, uygunsa işyerinde gecelerken, bu olanağı da bulamayanlar, kazandıkları paradan kira bile ödeyemeyecek durumda olanlar çoğunlukta idi. Altındağ-Atıf Bey-Yenidoğan çemberinin en arızalı topografyası üzerinde, toprağı kazıp üzerine tahta ve kilim örterek ya da dört kazık çakıp üstünü kilimle kapatarak, çevreden toplanan malzeme ile kulübe yaparak yerleşen, İstanbul'da da aynı yıllarda eski mezarlara, sur içindeki kovuklara sığınan bu gruptu. Bu grubu kentte istihdam edecek örgütlü sanayi ya da yaygın küçük sanayi yoktu. Ticaret ve hizmetlerin taşıyacağı becerisiz-deneyimsiz iş gücünün sayısal boyutları sınırlı idi ve bu sınırlı marjinal işler kentte daha deneyimli olan kişilerce kapılıyordu. Bu marjinal işlere ara ara girip çıkan bu grup için mekânda kendisinin geliştirebileceği başka hiçbir çözüm yoktu.

1940-1950 Döneminde Ankara Gecekondularının Dağılımı

Bu dönemde oluşan gecekondu mahallelerinin niteliksel özelliklerinin bilinmesine karşın niceliksel özelliklerine ilişkin istatistiksel bilgiler yoktur. Elimizdeki bir bilgi Ankara Belediyesi tarafından 1945 yılında bastırılan bir kitapta verilen nüfuslardır. Bu kaynağa göre İaşe Dağıtma Birlikleri şu nüfus bilgilerini saptamıştır (Ankara Belediyesi, 1945):

Altındağ	14.116
Atıf Bey	7.354
Aktaş	2.353
Yenidoğan	9.053
Yenihayat	4.396

Eldeki bir resmi belge ise 5218 sayılı yasanın uygulanacağı alanları tanımlayan Tablo 15'te verilen bilgidir. Bu tablodan, kentte üç ana eksende gecekonduların mahalle ölçeğinde yerleşmiş olduğu anlaşılır. Bu eksenlerin birincisi, kalenin kuzeyindeki Altındağ ve Hıdırlık Tepe üzerinde ve çevresinde, Bentderesi Caddesi ile bugünkü Babür Caddesi arasında gelişen Altındağ, Atıf Bey ve Yenidoğan Mahalleleri ile Telsizler yöresi idi. Tablo 15'ten de izlendiği gibi bu I numaralı alanın %67'si gecekondular ile kaplı idi. Nitekim 1948 yılı meclis tartışmalarında bu alanda 40-60.000 nüfusun gecekondularda yaşadığı iletilmiştir.

İkinci eksen ise Asri Mezarlık'ın doğusunda demiryolu ile Mamak Caddesi arasında gelişen Gülveren ve çevresindeki yerleşmelerden oluşuyordu. Tablo 15'e göre bu II numaralı alanın da %41'i gecekondular ile kaplı idi. Üçüncü eksen ise yeni gelişmekte olan Cebeci ve Yenişehir arasında, İncesu'nun açtığı vadideki yamaçlarda oluşan Seyran Bağları-Balkeriz mahalleleri idi ki, III numaralı bu alanın tümü gecekondular ile kaplıydı.

Bu mahalleler, baştan beri yinelendiği gibi, öncelikle kent merkezi ve tren yoluna en yakın çevrede, devlete ait, imar planı dışında kaldığı için denetimi zayıf, topoğrafik özellikleri açısından fiziksel eşlik oluşturan, %25'in üzerinde eğimler, sel yatağı heyelan alanı gibi yörelerdi. Nitekim bu tür doku 1940-1945 yılları arasında kenti resimleyen haritalarda Bentderesi ve Bentderesi Caddesi'nin daha doğusunda, Asri Mezarlık tarafında ve tren yolunun güneyinde İncesu vadisinde de yinelenir. Bu doku sözü edilen gecekondulardan oluşur. Kentin güneyinde Küçük Esat, Çankaya ve Dikmen çevresinde daha seyrek ve homojen bir dağılım gösteren ve konut ölçeğinin de

farklı olduğu izlenen doku ise bu yıllarda hâlâ varlığını koruyan bağ dokusudur.

Altındağ

Kalenin kuzeyindeki tepelerde oluşan gecekondu mahallerinde Türkler ile birlikte etnik gruplar da yerleşmişti. 1961-1962 yıllarında Akdere'de çalışan Granville Sewell'in ilettiğine göre Altındağ'da yaşayan etnik gruplardan biri, sayıları 800'ü bulan ve genelde odunculuk yapan Arnavutlardı (G. Sewell, 1964). Bu nüfus, kent yöneticileri tarafından içe kapanık ancak yasalara saygılı, dindar bir grup olarak nitelendirilmişti. Arnavut mahallesi, Altındağ'ın dik yamaçları üzerinde kurulu, çok fakir, yolların ortasından kanalizasyon sularının aktığı bir yerleşme idi.

Bir diğer Arnavut mahallesi yanında kurulu Tatar mahallesiydi ki kent yöneticilerine göre sayıları birkaç bine yaklaşan bu grup genelde arabacılık yapıyordu. Etnik gruplar içinde en kalabalık olan ise doğu Anadolu'dan göç etmiş Kürt nüfustu. Bunların sayılarının 5.000'i bulduğu tahmin ediliyordu. Bu grup kentin çeşitli yerlerinde dükkâncılık ve satıcılık yaparak geçim sağlıyordu. Yöneticiler bu grubun yaklaşık yarısının sabıka kaydı olduğunu Sewell'a iletmiştir.

Gene Altındağ ve kısmen Çinçin'de 5.000 kadar Çingene nüfus yaşıyordu. Bu grubun ağırlık merkezi 1920 sonrası İran'dan göç ettiği bilinen bir aşiretti. Bunların konutları toprak damlı barakalardan oluşuyordu. Bu grup içinde hastalık ve suç oranı yüksekti. Bu gruba arada Anadolu'dan gelen Çingene gruplar da katılıyor, kış mevsimini gecekondu bölgelerinde geçiriyorlardı (G. Sewell, 1964). Bu etnik gruplar gecekondularda yaşayan nüfusun ancak belirli bir yüzdesini oluşturuyordu.

Altındağ'da oluşan mahallenin 1949 yılındaki durumunu yazar Adviye Fenik, *Zafer* gazetesinde yayımlanan bir dizi röportaj ile anlatır (A. Fenik, 1949). Mahalle, tenekeler ile kaplı barakalar ile toprağa kazılmış oyuklardan oluşur. Tepenin eğiminden yararlanarak kazılan oyuklar üzerine ters çevrilmiş ve

dibi delinmiş gaz tenekeleri ya da küpler geçirilmiştir. Bunlar konutun hem tepe penceresi hem de bacasıdır. Yazar tepeye tırmandıkça her tarafında bu küp ve tenekeleri görür. Konutların içinde de yere kazılmış çukurlar vardır, yağmur yağdığında tepeden akıp konutların içine giren sular bu çukurlarda toplanır. Konutlarda eşya yoktur. Dört tarafı teneke kaplı, insan boyunda barakalardan oluşan WC'ler ortak kullanılır ve iyi kazılmayan çukurlar ve tepenin eğimi nedeni ile bu WC'lerden taşan sular açıkta akar.

Adviye Fenik, bu koşullar altında tepede 40.000 kişinin yaşadığını iletir. Toprak altında yaşayan bu nüfus bir sosyal dayanışma içine giremeyecek kadar fakirdir, kimsesiz hastalar sokakta yatar, çocuklar bitlidir. Adviye Fenik, bu nüfusun simitçilik, hamallık, gündelikçilik, çamaşırcılık, ayakkabı boyacılığı, hademelik, çıraklık, seyyar satıcılık gibi marjinal işlerde çalıştığını söyler ve iş yaşamını şöyle anlatır: '*Sabahları buradan yaz, kış demez bir akın başlar. Mahallenin her kovuğundan oluk gibi aşağı doğru insanlar akar. Bunlar Yenişehir'in bütün rahatını, bütün zevkini, bütün saadetini tamamlamaya giderler. Çarşıda, pazarda, evde her yerdedirler. Bütün gün sizin hizmetinizde, sizin emrinizdedirler*' (A. Fenik, 1949). Kent kamuoyunu etkileyen bu yazı dizisi üzerine yazara Yenişehir'de yaşayanlardan, kendilerinin de sorunları olduğunu bunları da yazmasını rica eden telefonlar geldi ise de yazar bu istekleri geri çevirmiştir.

Yenidoğan

1930 yılında belediye, Soğukkuyu'da sanayi sitesi kurmak için istimlak yaptığında, karşılığında para ödemek yerine konutu yıkılanlara Yenidoğan Mahallesi'nde, bugünkü Yavuz Sultan Selim ve Sinan Paşa mahallelerinde yer göstermişti. Bu yıllarda bir tek Hıdırlık tepesinde çok seyrek ve düzensiz bir yerleşme vardı. Belediyenin getirdiği bu grupların iki katlı, iki odalı konutlar yapması öngörülmüş ancak tapu verilmemişti. Bu kesimin yerleşmesi çevrede de, örneğin Fatih Mahallesi gibi yeni kuruluşlara yol açtı.

Yenidoğan Mahallesi'nden sonradan bölünerek ayrılan I. Sultan Murat Mahallesi'nin yaşlı sakinlerinden K.Y., mahallenin kuruluşunu şöyle anlatıyor: *'Daha önceleri burası tarlaydı. Bu tarlaların sahipleri Halil Ağa, Solfasol, Gicik ve Karapürçek köyleriydi. Akköprü'de Arnavutların oturduğu yörede büyük bir sel oldu ve konutları sel altında kalanlara Atatürk'ün emri ile burada yer gösterildi. Arnavut nüfusun bir kısmı da Aktaş Mahallesi'ne geçti. Şu anda da Aktaş'da Arnavut nüfus çoğunluktadır. Bizim mahalleye sonradan Bayburt'lu Şıh Bizin'ler geldi, bunlar da önce Atıf Bey Mahallesi'nde yerleşmiş oradan dağılmışlardır. O dönemde pazarcılık, arabacılık yaparlardı. O yıllarda gecekondu yapımı için Hatip çayından kum çekilir, varillere doldurulan su, at arabaları ile taşınırdı'*. Mahallenin diğer yaşlıları da, *'Bu mahalle serseri yatağı olarak bilinirdi. 1947'lerde her sokak başında bir ayyaş olurdu. Sarhoş kavgaları hiç eksik olmazdı'* diye iletirken, Yavuz Selim Mahallesi'nde de yaşlılar o dönemi *'Mahallemizin alanı eşkiyaların dolaştığı, herkesin gitmeğe korktuğu bir yerdi'* diye anlatmışlardır.

Atıfbey

Yaşlılardan bu yörelerin kuruluş yıllarına ilişkin derlenen bilgi Atıf Bey Mahallesi'nde de önce Kürt nüfusun yerleştiğini gösterdi. Fehmi Yağcı mahallesi muhtarı H.T., 1940 yılında bölgeye geldiğinde burada 4-5 gecekondu olduğunu, çevrenin üzerinde hiçbir şeyin yetişmediği kıraç bir topraktan oluştuğunu, bugünkü Şehit Kaya Aldoğan Caddesi'nin ise üzerinde tavukların dolaştığı ve çöp dökülen bir alan olduğunu iletti. Oldukça dik bir tepe üzerinde kurulu Atıf Bey Mahallesi yaşlılarından S.D. de Rus Savaşı nedeniyle 1926 yılında, iş bulmak ve yerleşmek ümidi ile Ankara'ya geldiklerini, beraberinde getirdikleri iki öküzü satıp konutlarını yaptıklarını, Kurtuluş Savaşı sırasında Maraş, Çorum ve Erzincan'dan göç geldiğini anlattı.

Mahallenin merdivenlerle çıkılan dik bir kesiminde ise Atatürk'ün bir gezi sırasında görüp satın aldığı bir bağ konutu vardır. Mahalle 1940-1950 döneminde yoğunlaşmış, önceleri

tek kat yapılan konutlar iki kata çıkmış, taşla çevrilen alanların bahçelerine de konutlar yapılmış, 1948 yılında halkın da katılımı ile bir de cami yapılmıştır. S.D.'nin iletisine göre o dönemde mahallede oturanlar genellikle Ulus'ta, hal'de işçilik yapıyor, ticaret merkezinde iş bulamayanlar ise Yenişehir'deki konut alanlarında kapıcılık ya da resmi dairelerde odacılık yapıyordu.

Altındağ, Atıf Bey ve Yenidoğan yörelerinin ortak özelliği dik ve arızalı bir taban yapısına sahip olmalarıydı. Eğimin neden olduğu en önemli altyapı sorunu pis suların akıtılması idi. Kazılan fosseptik çukurlarından sular dışarı sızıyordu. Yağışlar ile tepeden inen sular ve heyelanlar zaten derme çatma yapılan konutları sürekli yıkıyordu. Yapılan kanalizasyonlar nüfus baskısına dayanamayarak sık sık patlıyordu.

Mamak-Balkeriz ve Seyran Bağları-İncesu

Mamak-Balkeriz ekseni üzerinde ise 1936 yılında Gülveren Mahallesi oluşmaya başlamıştı. Bu alanda domuz mandırası olduğu için bu isimle anılıyordu ve 1930-1940 döneminde buralara kurtların indiği söyleniyordu. Buradaki arazinin bir kesimi kamu malı, bir kesimi ise iki şahıs malı idi. İlk yerleşenler Çankırı, Çorum ve Yozgat çevresinden gelen göçler ile daha yakın çevreden, Karapürçek, Gicik, Kavak köylerinden gelenler oldu. Tren yolunun güneyinde, yeni açılan orta gelir grubu yerleşmelere yakın, ulaşılabilirliği yüksek olan İncesu, Seyran Bağları, Akdere ekseni ise 1945'lerde gelişmeye başlamıştı. Granville Sewell Akdere'de ilk konutun 1947'de yapıldığını iletir (G. Sewell, 1964).

Oldukça engebeli ve tepelik bir taban yapısına sahip olan bu alanda ekilebilir arazi çok azdı. Kalan yerler genelde Hazineye aitti. Bu nedenle yerleşme konusunda fazla bir güçlük yoktu. Bu alana Ankara'nın yakın çevresinden, Kırşehir, Çorum, Çankırı, Sivas ve Kayseri'den göç eden gruplar ile birlikte Çerkez, Kürt ve Balkan göçmenleri de geldi. Bu yörenin en büyük sorunu İncesu'nun taşkın alanı içinde kalması idi.

Gecekondu Sorunu Mecliste

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1948'e dek ara ara çıkan yasal düzenlemelerde gecekondu kelimesi geçmezse de genelde başkasının arazisi üzerinde izinsiz yapılan ve genel sağlık koşullarına uymayan konutların yıkılmasına ilişkin kararlar çıkmıştır, örneğin, 1924 tarihli Umur-u Belediyeye ait Ahkam-ı Cezaiye Kanunu gibi. Öte yandan farklı yasalar da konut arzının darlığından doğan sorunları, bu arzı artırarak çözmek yolunu göstermişlerdir. 1943 yılında CHP Komisyon raporunda, hükümetin kendi personeline konut sağlaması, ayrıca kentteki boş arsaların bir kısmında düşük gelirli gruplara lüks olmayan malzeme ile konut yapılması ve maliyetin düşük tutulması önerilmiştir.

1945 yılında gecekondu sorunu mecliste sık sık tartışılmaya başlandı. Bu yıl içinde İçişleri Bakanlığı bütçesi tartışılırken S.T. Arsal kentlerin plana göre yapılması gereğini vurgulamış, kent içinde rastgele yapılan bazı mahallelerin güneş görmediğini ve altyapılarının olmadığına değinmiştir (Meclis Zabıtları, 1945, Cilt 20). 1947 yılında ise Dr. Adnan Adıvar, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'e yönelttiği bir soruda kentleri güzelleştirmek gibi amaçlarla bazı konutların yıkıldığını ancak konut sıkıntısı karşısında bu olgunun nasıl yorumlanması gerektiğini öğrenmek istemiştir (Meclis Zabıtları, 1947, Cilt 6).

Aynı yıl Bayındırlık Bakanlığı bütçesi tartışılırken Kemal Zeytinoğlu, ülkede konut sıkıntısı sürerken bir yandan lüks konutların yapılmasını, Altındağ'ın henüz parselasyon planı yapılmamışken, Saraçoğlu Mahallesi'ne 400 aile için 14 milyon TL harcanmasını eleştirmiştir. Ahmet Ali Çınar ise devletin bir inşaat politikası olmadığı için Ankara'nın gecekondu-ları ve '*ultra modern*' binaları ile bir '*tezatlar diyarı*' haline geldiğini ileri sürmüştür. Çınar, gecekondulara milyonlar tutarında yurt serveti yatırıldığım, büyük kentlerin fakir belediye bütçelerine olanaklar sağlanmış olsaydı, bir gecede kaçak yapılan ve ulusal ve özel servetin '*heder*' olmasına neden olan bu binalar yerine aynı para ile planlı mahalleler kurulabileceğini söyle-

miş ve devletin şimdi olanaklarını bu gecekonduları yıkmakta kullandığını, fakir insanların perişan ve barınaksız kaldığına değinmiştir (Meclis Zabıtları, 1947, Cilt 8).

İzlendiği gibi bu yıllarda olgu, Şükrü Kaya'dan çok farklı bir biçimde, devletin tedbirsizliği ve plansızlığı nedeniyle kentlerin başına gelen bir *'felaket'* olarak yorumlanmaktadır. 1948 yılında konu, gerek güncelliği gerekse alınan önlemlerin kamuoyunu da etkileyen sonuçlarından ötürü, yasal önlemleri gerektirecek boyutlara varmıştı. Mecliste bazı yakınma ve suçlamaların yanısıra çözüm önerileri de tartışılıyordu.

Örneğin Ali Rıza Arı, İçişleri Bakam'na İstanbul, Ankara ve İzmir'deki gecekondulara ilişkin ne gibi yasal önlemler planlandığını sormuş ve kentlerde belediye, Hazine ve özel idareye ait arsaların taksitle dar gelirlilere dağıtılmasını önermiştir. Bakan Münir Hüsrev Göle ise durumu uygun olan konutların düzeltileceğini, olmayanların ise sahiplerine ucuz arsa ve kredi sağlanarak yıkılacağını bildirmiştir. Bakan, ayrıca aynı yıl içinde İstanbul'da Zeytinburnu ve Mecidiyeköy civarında, belediye ve vakıf arazileri üzerinde Emlak Kredi Bankası tarafından konutlar yaptırılarak gecekonduculara dağıtılacağını, Ankara'da da bu amaçla 200.000 m^2 arazi satın alındığını, ayrıca konut sahibi olmayanlar için *'Bina Yapımını Teşvik Kanunu'* adı altında bir tasarı hazırlandığını ve tasarıda ucuz arsa sağlanmasının yanısıra yapı kredisi ve vergi muafiyeti de sağlanacağını açıklamıştır.

Aynı soruya yanıt olarak Maliye Bakanı Şevket Adalan da konut sıkıntısının özellikle Ankara'da yoğun olduğunu belirterek, Yenidoğan'da 210.687 m^2 Hazine arsasının belediyeye satıldığını bildirmiş, Emlak Kredi Bankası'nın da konutsuz vatandaşları konut sahibi yapmak için görevlendirildiğini iletmiştir (Meclis Zabıtları, 1948, Cilt 11).

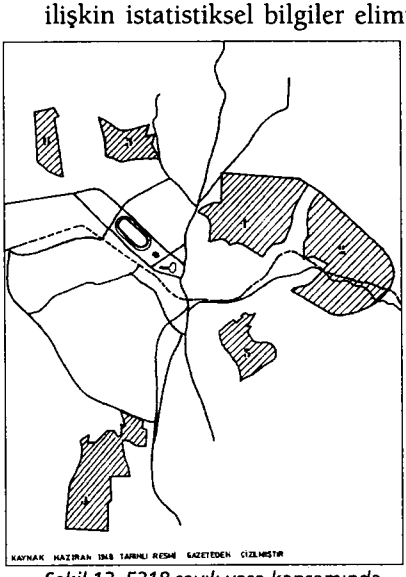
5218 Sayılı Yasa

Gelişen olgu ve kamuoyunun meclise yansıyan baskısı ile 1948 yılında Hasan Saka hükümeti gecekondu ile doğrudan il-

gili ilk yasayı çıkartmıştır. 5218 sayılı, Ankara'da Belediye ve Devlete Ait Arsaların Mesken Yapacaklara Tahsisi Hakkında Kanun, özellikle Ankara kentindeki sorunları çözmek için hazırlanmıştı. Yasada '*gecekondu*' sözcüğü geçmemekle birlikte temel amaç belediye sınırları içinde gecekonduların yasallaştırılması idi.

Yasallaştırma sürecinde Ankara Belediyesi'nce hazırlanan ve yasaya eklenen harita üzerinde izlenen Altındağ, Atıf Bey, Yenidoğan (I nolu alan), Mamak, Balkeriz (II nolu alan), Seyran Bağları, İncesu, Topraklık (III nolu alan) gibi gecekonduların yoğun olduğu alanlar yeni konut yapacaklara ayrılacaktı. Üzerinde gecekondu olmayan Dikmen, Karabiber Çiftliği (IV nolu alan), Etliğin bir kesimi (V nolu alan) ve Çerçi deresi, İvedik yolu (VI nolu alan) ve çevresi belediyeye devredilecekti (Bkz. Şekil 13 ve Tablo 15). Tablo 15'ten de izlendiği gibi belediyeye devredilecek 1611 hektarlık alanın 650 hektarı (%40) üzerinde gecekondular vardı.

Gerek bu yasanın çıkışı gerekse ekli harita, gecekondulara ilişkin istatistiksel bilgiler elimizde olmasa da olgunun denetim dışı bir yaygınlık gösterdiğini ortaya koyar. Yasa, taralı alanlarda kendilerine ait olmayan arsalar üzerinde ruhsatsız yapılmış yapıların belediye eliyle sahiplerine çok düşük bir bedel karşılığında devredilmesini öngörmüş, ayrıca bu bölgelerdeki Hazine arazisinin bedelsiz olarak belediyeye devredilmesini emretmiştir. Belediye bu araziyi, bir yıl içinde inşaata başlamak koşulu ile konutsuz kişilere düşük bir bedel karşılığı (vergi esasına göre değer) dağıtılacaktır.

Şekil 13. 5218 sayılı yasa kapsamında kalan alanlar.

Bedel, faizsiz olarak on yılda on eşit taksitte geri ödenecektir. Bankalar konut sahiplerine konutun ipoteği karşılığında kredi verecek, belediye bu işlemde kefil olacak, kredi ve ödeme koşullarını da belediye saptayacaktır. Bu alanlara ucuz ve lüks olmayan nitelikte hizmetlerin getirilmesi öngörülmüştür.

Yasa kararlarından yararlanabilmek için en az bir yıl süre ile belediye sınırları içinde oturmuş olmak ve bir konutu ya da arsası olmamak gerekiyordu. Bu koşul gecekondu yapımını özendirmemek için konmuştu. Tablo 15'te belirtilen alanların dışında bulunan gecekondulara ise belediyenin dağıtacağı arsalardan öncelikle yararlanma hakkı tanınmıştı. Yasada tanımlanan alanların dağıtılabilmesi için imar planları ile parselasyon işlemlerinin yapılması gerekiyordu. Spekülasyonu önlemek için dağıtılacak alanlarda konutların üç yıl içinde tamamlanması koşulu getirilmişti.

Yasanın yayın tarihinden sonra yapılacak gecekondular yıktırılacağı için bu yasa ile kentin 650 hektarı üzerinde yer alan gecekondular yasallaştırılıyordu. Şekil 13'te izlenen taralı alanlar iskân bölgeleri arasında yer alan ve altyapıya yakın olan yörelerdir. Böylece niceliksel eşik maliyetlerinin yükselmemesi sağlanmıştır.

Mecliste yasaya ilişkin tartışmalarda, komisyon adına Hasan Fehmi, tasarının konut sorununu temelden çözmeyi değil varolanları yasallaştırmayı amaçladığını, Yapı ve Yollar yasasına göre bu konutların yıkılması gerektiğini ancak yalnızca Mamak asfaltı yakınında Gülhane Hastahanesi ile Şehitlik arasındaki mahallede 50.000 nüfusun yaşadığını, bu yasanın uygulanmasının olanaksız olduğunu ileri sürmüştür. Yasanın uygulaması belediyeye ağır bir mali yük yükleyeceği için yalnızca Ankara kenti için çıkarılması söz konusudur. Yasanın bu özelliği eleştirilirse de karşı görüşü savunan İhsan Olgun, konunun Ankara'da çok acil olduğunu, yasa diğer belediyelere de uygulanırsa buralarda da gecekondu yapımının özendirileceğini öne sürer.

Tartışmalar sürerken, Ali Rıza Arı, yasa çıkana dek spekülasyonu önlemek için arsa satışlarının durdurulmasını istemiş

aksi halde konut yapacak arsa bulunamayacağına dikkat çekmiştir. Halim Bozca ise ucuz arsa temini ile sorunun çözülemeyeceğini, bu yasa ile birlikte ucuz faiz, malzeme ve uzun vadeli kredi de gerektiğini vurgulamış ve tasarının, Bina Yapımının Teşvik Yasası ile birlikte görüşülmesini önermiştir. Tasarıyı eleştirenlerden Refik Koraltan, bu görüşmelerden Türkiye'deki idaresizliğin ortaya çıktığını, gecekonduların sosyal nedenlerden doğduğunu, hükümetin ise bu nedenlere el atmadığını iletmiştir. Sonuçta, yasanın diğer belediyeleri de kapsayabileceğini ancak Ankara'nın sorununu geciktirmemesi için öncelikle çıkması gerektiğine karar verilmiş ve tasarı kabul edilmiştir (Meclis Zabıtları, 1948, Cilt 12).

5228 Sayılı Yasa

Tasarının kabulünden iki hafta sonra da tasarının kararlarını ülke çapında yaygınlaştıran bir ikinci yasa, 5228 sayılı Bina Yapımını Teşvik Kanunu çıkartılmıştır. Bu yasada tüm belediyelere arsa dağıtıma yetkisi tanınır. Dağıtılan arsalar üzerinde yapılan konutlar on yıl süre ile Bina, Buhran ve Savunma vergilerinden muaf tutulacaklardır. Ayrıca Emlak ve Kredi Bankası'na, inşaat bedelinin %75'ine kadar, %5'i aşmayacak bir faiz oranı ile kredi verilmesi için yetki tanınmıştır.

Bu yasanın 5218'den farklı yanlarına gelince; 5218 sayılı yasa belediyelere sınırları tanımlanmış alanlarda arsa üretme görevi verirken, 5228 sayılı yasa bu görevi imar sınırları içinde yer alan ve belirli bir işlev için ayrılmamış olan tüm Hazine, özel idare ve devlet arazilerine yayıyordu. İkinci önemli fark ise üretilen arsaların dağıtılabileceği kişiler arasına konut kooperatiflerinin de ikinci öncelikle katılması ve artabilecek ya da isteklisi çıkmayacak arsaların konut kooperatiflerine verilmesinin öngörülmesidir. Bu yasa ayrıca 5218 sayılı yasada ele alınmayan kredi olanaklarının sağlanmasını da öngörmüştür.

Yasaya ilişkin meclis tartışmalarında konutların ucuzluğunun sağlanabilmesi için inşaat malzemesi maliyetlerine ilişkin araştırma yapılması, çimentonun karaborsadan kaldırılması ve

demir için gümrük muafiyetinin önerildiğini izliyoruz. Ayrıca Sadi Irmak, devlet ve özel bütçelere ait topraklar üzerinde karar verilirken kent formuna dikkat edilmesi, kentin ortasında büyük boşluklar dururken çevreye doğru gereksiz genişlemelerin ek sorunlar getireceğini vurgularken Galip Pekel de '*kendi evini yapana yardım*' ilkesini tartışmıştır.

Yasaların Eleştirisi

Her iki yasanın özellikleri şöyle özetlenebilir ve eleştirilebilir:

- Her iki yasa da mülk konut üretilmesini hedeflemektedir. Bilindiği gibi 1580 sayılı Belediye Yasası uyarınca belediye, mülk konut değil yalnızca kiralık konut üretebiliyordu. Bu yasalar kapsamında belediye mülk konut üretilmesini sağlamak üzere ucuz arsa dağıtılacaktı.
- Her iki yasa da varolan gecekonduları yıkmadan çözüm arayan ilk yasalar olmak özelliğini taşıyordu.
- Yasaların amacı varolan gecekonduları yasallaştırma yanısıra ileriye dönük ucuz arsa üretmekti. Ancak, ileride çıkarılacak yasalarda da yineleneceği gibi, birinci amaç yerine getirilirken ikinci amaca hiçbir zaman varılamamıştır.
- Yeni üretilen arsaların kiralama ya da tahsisi yerine satılması bu alanlarda denetimin zayıflamasına neden oldu.
- Bu alanlarda yapıların belirli bir süre içinde tamamlanması koşulu, örneğin Yenimahalle'nin üç yıl içinde yapılaşmasını sağlarken kentin diğer kesimleri için böyle bir önlem düşünülmediği için spekülasyon sürüyordu.
- Bu yasalar belediyeye yetki vermiş ama akçalı kaynak sağlayamamış, dağıtım ve yapım işleri için araştırmaya dayanan ölçütler vermemiş, kaynakların pahalı konutlara harcanmasını önleyememiştir.
- Yasalarda öngörülen arazi transferleri hızla ve yeterli biçimde belediyeye aktarılamamış, bankalar hiçbir zaman yeterli kredi vermemiş, uygulayıcılar arasında eşgüdüm sağlanamamıştır.
- Uygulamada politik etmenler ağır basmıştır.

Bu iki yasada günümüze dek konut ve gecekondu yasalarında yinelenen bazı esasların getirildiğini izliyoruz:

- Gecekondu olgusunun kabul edilmesi ve var olanın yasallaştırılması,
- Hazine arsalarının bu amaçla yerel yönetime bedelsiz ya da az bir bedel karşılığı devredilmesi,
- Uygulamanın belediyeye bırakılması, dar gelirli kesime belediyenin konut yapması,
- Banka kredileri yolu ile finansman sağlanması.

Ancak, her iki yasanın da gecekondu sorununa çözüm getiremediğini, kaynağı konut dokusunda değil istihdam yapısında yatan sorunun 1945'lerden sonra hızlandığını, topraktan kopan ama kente sırtında yorganı ile gelen, işi ve ödeme gücü hiç olmayan bir kitlenin bu yasalardan yararlanmasının zaten söz konusu olmadığı izlenir. Nitekim 5228 sayılı yasa ile 1950'de orta sınıflara yönelik Yenimahalle kurulmuştur.

Artan göç dalgalarının ülkenin en hâkim, ekonomisi en çeşitlenmiş ve gelişmiş olan İstanbul kentinde yığılması, eski konut ve hanlar dokusundan kentin çevresindeki sanayilerin yanına taşması ile meclis tartışmalarında ağırlığın Ankara'dan İstanbul kentine kaydığını izliyoruz. Ancak sorun, gene yalnızca bir konut sorunu kapsamı içinde değerlendirildiği ve gelen nüfus boyutlarının konut sağlama olanaklarını aşması üzerine yapıcı önlemlerin yanısıra sert önlemler de vurgulanmaya başlamıştır.

1949 yılında mecliste bütçe tartışmaları sırasında İstanbul ağırlıklı bir tartışma açılarak kentin kenar mahallerinin *'utanç verici'* görünümünden söz edilmiş, büyük belediyelerin bu tür işgal emrivakilerini kabullenmeleri sonucu devlet teşkilatının *'manevi sarsıntı'* geçirdiği öne sürülmüştür. Böylece suç bir anlamda belediyelerin üstüne atılmıştır. İçişleri Bakanı Emin Erişirgil ise gecekonduların halkın *'tasarruf hukukuna bir taaruz olduğu gibi, memleketin asayişine, polisine ve kanununa da bir taaruz'* olduğunu söyleyerek gecekondu olgusuna yaklaşımın Şükrü Kaya döneminden çok farklı bir konumda olduğunu gösterir.

Sorunun kısa zamanda çok yoğunlaşması ve İstanbul'da Zeytinburnu ölçeğinde bir mahallenin ortaya çıkması nedeni ile 1949 yılında Şemsettin Günaltay hükümeti 5431 sayılı Ruhsatsız Yapıların Yıktırılması ve 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu değiştirilmesine Ait Kanunu çıkarttı. Bu yasa temelde varlıklı kesimin ruhsatsız ve denetimsiz yaptığı yapılarla ilgili idi ama geçici maddesinde gecekondu sorununa da değiniyor, yasanın yürürlüğe girdiği tarihe kadar yapılmış olanlara 5218'in uygulanmasını öngörüyor ve bu tarihten sonra yapılacak olanların yıkılmasını emrediyordu. Ancak yasa bu yıkım kararında çok kesin davranmamış ve Bakanlar Kurulu kararı ile belediye meclisine gerekirse kentte yeni dokunulmaz bölgeler tanımlama yetkisi vermiştir.

Yenimahalle Deneyimi

Yasaların yayınlanması ile uygulamaya geçebilmek için belediyede bir karma komisyon kuruldu. Komisyonun hazırladığı raporda, '*kaçak inşaatı önlemek amacı ile ilk iş olarak şehrin ve şehirlinin hak ve menfaatleriyle, Devlet ve Belediyenin kanun ve nizamlarına saygı gösteren, hakiki ihtiyaç sahibi az gelirli aile reisi hemşehrilerimizden başlamak üzere onların ihtiyaç ve isteklerine en kısa zamanda ve onları memnun ederek mükafatlandıracak bir şekilde arsa tahsisine geçilmesi ve bu tahsisi için VI numaralı sahanın (Çerçi deresi, İvedi yolu civarı) parselasyon ve tahsisinin ilk plana alınmasının uygun görüldüğü*' belirtilmişti (Y. Tokman, 1979).

Bu raporun en ilginç yanı yapılacak projenin '*Devletin ve Belediyenin kanun ve nizamlarına saygı gösteren*' kişileri hedeflemesi ve mekâna yasa dışı yerleşen gecekonducuları devreden çıkartmasıdır. Raporda proje alanı olarak neden VI nolu alanın seçildiği belirtilmez yalnızca bitişik alandaki Başvekalet Yapı Kooperatifi ile çevredeki arazi sahibi kişilerin belediyeye ek arsa satmaya razı oldukları iletilir. Nitekim alandaki 46 hektara ek olarak Başvekalet Kooperatifi'nden 15 hektar, çevreden de 45 hektar daha alan satın alınmıştır. Ancak beklenen bu ye-

ni arsaların bir kısmı alana bitişik iken bir kesimi alanın batısındaki Başvekalet kooperatifi yanındadır. Böylece proje alanı, Başvekalet kooperatifinin doğu ve batısında yeralan toplam 106 hektar oluşturuyordu (Bkz. Şekil 14).

Alan satın alındıktan sonra belediye, alanın parselasyon, vaziyet planı ve beş ayrı konut tipini ayrı ayrı yarışmaya çıkarttı. Parsel büyüklükleri 150-250 m^2 olarak planlanmıştı. Yarışma sonucu birinciliğe değer proje seçilemedi, ikinciliği ve üçüncülüğü kazanan imar planları üzerinde İmar Müdürlüğü elemanları çalışarak uygulama projesini ürettiler. Bu projede ortalama 175-300 m^2 büyüklüğünde toplam 2916 parsel vardı, bunların 2902 parseli konuta ayrılmıştı.

Kamu hizmetlerini (Tekel, PTT, banka, belediye binaları) içeren bir idari merkez, bir dinlenme-eğlence merkezi (sinema, gazino, otel) ve bir de kültür merkezi (halkevi ve kütüphane) vardı. Ayrıca pazar yeri, cami, hamam, dispanser, kahvehane ve karakol yerleri ile okul alanları, çocuk bahçeleri ve her iki alanda da 10-15 dükkândan oluşan ticaret merkezleri vardı. Alanın kentten uzak olması, Bahçelievler örneğinde ol-

Şekil 14. Yenimahalle yerleşme ve ek imar planları.

duğu gibi kendine yeterli bir mahalle tasarımını gerektiriyordu. Proje 1949 yılında onaylandı.

Belediyenin astığı ilanlara 5.756 kişi başvurdu. Başvuranların durumlarını içeren belgeler incelendikten sonra durumları uygun görünen 2.896 kişi kura çekmek üzere çağrıldı. Kurayı çeken 2.085 kişi ile belediye Arsa Tahsis Sözleşmesi imzaladı. Bu sözleşme uyarınca arsayı alan kişi bir yıl içinde konut tiplerinden birine göre inşaata başlayacak ve konut, arsanın bedeli 10 yılda 20 eşit taksitte ödenene dek ipotek altında kalacaktı. İpotek çözülmeden konut satılamıyordu.

Alanda arsa satış fiyatı 1 TL/m^2 olarak saptanmıştı. 1925 yılında Yenişehir'in de aynı fiyattan istimlak edildiği anımsanırsa bu fiyatın oldukça düşük olduğu ortaya çıkar. Nitekim Yenimahalle konusunda bir çalışma hazırlayan Yıldız Tokman, alanda en büyük parselin bedelinin 300 TL olmasına karşılık o dönemde ortalama memur aylığının 200 TL civarında olduğunu ve yılda 30 TL taksite gerek kalmadan bu bedelin bir seferde de ödenebileceğini iletir (Y. Tokman, 1979). Gene Yıldız Tokman'a göre arsa bedelinin tamamını hemen ödeyip yapı tamamlandıktan sonra satanlar olmuştur. Ayrıca hemen herkes yapı bitince ipoteği kaldırıp Emlak Kredi Bankası'ndan kredi alma yoluna gitmiştir. Emekli Sandığı da üyelerine konut kredisi veriyordu. Bu nedenle dağıtılan 2.085 arsanın 2.000'i üzerinde üç yılda yapılaşma tamamlanmıştır (E Yavuz, 1951 ileten Y. Tokman, 1979).

Alanda çok sayıda parsel yaratabilmek için sonradan parsel boyutları küçültülmüş, arka ve önünde bahçesi olan bitişik yapı düzenine gidilmiştir. Yapılar tamamlandıktan sonra konut sahiplerinin çoğu bodrum katlarını ve konut katlarını ayrı konutlara dönüştürmüş ve kiraya verme yoluna gitmiştir. Bu nedenle mahalleye yaklaşık 25.000 kişi yerleşmiş, brüt yoğunluk 200 kişi/hektara, net yoğunluk ise 290 kişi/hektara çıkmıştır (Y. Tokman, 1979). Alanın ortasında kalan 450 parsellik Başvekalet Yapı Kooperatifi ise üzerinde inşaat zorunluluğu olmadığı için aynı süre içinde yapılaşamamıştır.

1950-1954 yılları arasında Ankara belediye başkanlığı yap-

mış olan Atıf Benderlioğlu da bu olayı değerlendirir: '*...Yenimahalle daha başından itibaren noksanlarla sıkıntılarla dolu idi... Belediyenin imkânsızlıkları yanında vatandaşın kusuru da yer alıyordu. Mesela; vatandaşların çoğu binalarını belediye'nin verdiği tipe uygun olarak değil kendi çıkarlarına ve keselerine elverişli bir biçimde yapmaya gayret ediyorlar, bu gelişi güzel hareketler yüzünden hem belediye hem de komşuları ile sürtüşme haline geliyor ve kendi kısıntılarını daha artırıyorlardı. Hasılı, Yenimahalle inşaatı nispeten kontrolden çıkmış, belediye hizmetleri çoğu zaman yapılamaz hale gelmişti*' (A. Benderlioğlu, 1982).

Bahçelievler kooperatifi kurucusu Nusret Uzgören, Ankara'da plan disiplininin, spekülasyon ve bu disiplinin yetkililerin karışarak saptırması gibi nedenler ile bozulmasına ve belediyenin '*plansız*' kurdurduğu Yenimahalle'nin sorunlarına ilişkin olarak '*Bahçelievler örneği dikkate alınsaydı beyhude yere bu sıkıntılar doğmayacaktı*' der (N. Uzgören, 1983).

Atıf Benderlioğlu, Yenimahalle örneğinin önemli bir şehircilik deneyimi oluşturduğunu, bu deneyimden ileriye dönük çıkarsamalar yapıldığını da iletir: '*Mesela, yıllar sonra yol kotları tesbit edilirken hatırda olmayan sorunlar çıkmış, bazı evlerin bodrumu tam kat haline gelirken bazı evlerin de çatıları yol seviyesinin altına düşmüştür. Bu bize yol kotlarının daha önceden altyapı tesisleri ile beraber düşünülmesi prensibini öğretmiş, fuzuli masraf ve külfetin önlemesini sağlamış olsa gerekir*' (A. Benderlioğlu, 1982).

Atıf Benderlioğlu'nun değerlendirmesinde kentin ileri yıllardaki biçimlenmesini etkileyen iki önemli noktanın altını çizmek gerekir: Birincisi Yenimahalle'de arsa spekülasyonunun önlenememiş olduğunu ifade etmesidir (A. Benderlioğlu, 1982). İkincisi ise merkezi hükümet/yerel yönetim arası ilişkilerin kent ölçeğinde örneklenmesidir: '*Hükümete başvurarak Başkent belediyesi için nakdi yardım isteğinde bulunduk. O günlerde bilhassa yokluğu hissedilen su derdini Falih Rıfkı Bey'in "el yüz yıkıyacak su bulmak Devlet işi idi" dediği gibi halletmek istiyorduk...Hükümetçe bu gerekçemiz yerinde görüldü ve 1951 bütçesinin Yardımlar Faslına Ankara Belediyesi için ödenek konul-*

ması prensip olarak kabul edildi...Bütçenin Yardımla Faslı müzakere edilirken ben de mecliste bulunuyordum. O gün Meclisin manzarası görülecek bir şeydi. Mebuslar birer aslan kesilmislerdi...Türkiye haritasında Ankara var da, Van yok mu, Erzurum yok mu, Hakkari yok mu diye bağırıyorlardı. Bu şekildeki konuşmalar çılgınca alkışlanıyor, kıyametler kopuyordu' (A. Benderlioğlu, 1982).

Belediyenin yardım talebi sonunda kabul edilir ama *'Ne yazık ki bu nakdi yardım bir defaya münhasır kaldı, daha sonraki bütçe yıllarında Devlet bütçesinden bir daha yardım görmedik. Ama daha sonraları bildiğiniz gibi Ankara başta büyük şehirlerin belediye bütçelerini kat kat aşan büyük projelerin Devletçe üstlenilmesi yolu açılmış oldu'* (A. Benderlioğlu, 1982).

Hıfzı Oğuz Bekata, Yenimahalle deneyiminin gecekondulaın kent üzerinde artan baskısı karşısında geliştirildiğini iletir ve yönetimler göçenlere altyapılı arazi ve plan desteği verse idi sorunun böyle sonuçlanmamış olacağına değinir, *'Benim de katkım olan Yenimahalle deneyimi böyle bir düşünceden doğmuştu. Fakat sınırlı kaldı ve sonra geliştirilemedi'* der (H.O. Bekata, 1987).

Konut Konusunda Alman Diğer Önlemler

Türk Medeni Kanunu'nun 652. maddesi *'Bir evin muhtelif katları üst hakkı teşkiline mevzu olamaz'* ilkesini koyuyordu (İ. Tekeli ve İ. Ortaylı, 1978). Bu durum, 1923-1930 döneminde de değinildiği gibi kat mülkiyetine engeldi. Dönemin konut modeli ise zaten bahçeli tek konut olarak tanımlanmış ve örnekleri yapılmıştı. Ancak, iki dönem boyunca tartışıldığı gibi arsa ve malzeme fiyatları orta gelir gruplarının bile konut sahibi olmasına engeldi. Bu durumda ancak ticaretten kapital aktarabilen tüccarlar ile bu yatırımın gerektirdiği parasal kaynağa sahip olanlar iskân sınırları içinde apartman yaptırabiliyorlardı.

Artan nüfusun yanısıra yapılan konut sayısı çok azdı (Bkz. Tablo 16). Bu nedenle 1940-1950 dönemi başlarında kat mülkiyeti konusunda baskılar gelmeye başladı. 1948 yılında Noter

Kanunu'nun 44. maddesinde '*gayrimenkul satış ve ayni hak tesis vaatlerine ait senet ve sözleşmeleri tanzim ve deftere tescil etmek*' ifadesi eklenerek kat mülkiyeti yolu açıldı (1. Tekeli ve 1. Ortaylı, 1978). Bu tür mülkiyetin yasallaşması ise, daha önce de değinildiği gibi, ancak 1954 yılında gerçekleşmiştir.

Kat mülkiyetinin yaygınlaşamamasının yanısıra Milli Korunma Kanunu'nun da kiracıları koruma umudu gerçekleşemedi. 1939 yılında dondurulmuş olan kiralar artan fiyatlar ve baskılar karşısında 1947 yılında yeniden gündeme geldi ve 5020 sayılı yasa ile konut kiralarına %20, diğer gayrimenkul kiralarına ise %50 zam yapılmasına karar verildi ancak yeni yapılan binalar bu kararın dışında tutulacaktı. Böylece kirası denetlenen ve denetlenmeye iki grup yapı yanısıra '*hava parası*' olgusu da sürüyordu. Bu durum alt gelir grupları kadar orta gelir grubundaki memur kesiminin konut sorununu da çözümden uzaklaştırıyordu.

Saraçoğlu Örneği

Saraçoğlu hükümeti, memurların konut sorununu çözebilmek için 1944 yılında 4626 sayılı Memur Meskenleri İnşası Hakkında Kanun'u çıkarttı ve aynı yıl hemen inşaata geçildi. Temelini Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun attığı projede amaç, dar gelirli memurlara yönelik düşük maliyetli konutlar üretmekti. Projesini Paul Bonatz'ın hazırladığı 434 konutluk siteyi, 1938 yılında kurulan ve sermayesinin %99'u Emlak ve Eytam Bankası tarafından paylaşılan Emlak Bank Yapı Şirketi yaptı. Bu şirket 1967 yılında feshedilmiştir. 1946 yılında tamamlanan konutlar oldukça pahalıya mal olmuş ve yüksek dereceli memurlara kiralanmıştır. İnşaatın pahalı olmasındaki en önemli etkenin tasarımdaki hatalar olduğu ileri sürülür. Böylece devletin konut sorunu karşısında denediği ikinci çözüm, devlet eli ile konut yapıp vermek de 1925'lerde belediyenin kiralık konut yapma deneyimi gibi amacına ulaşamadı.

Emlak Kredi Bankası

1940-1950 dönemi kapsamında yönetim, konut sorununu çözebilmek için yasal bir çerçeve hazırlamak yanısıra finansman sorununu da çözebilmek için bazı önlemler aldı.

1946 yılında 4947 sayılı yasa ile Emlak ve Kredi Bankası kurularak Emlak ve Eytam Bankası'm devraldı. Bankanın amaçları içinde en önemlisi konutu olmayanlara düşük maliyetli konut yapmaktı. Banka ayrıca Yapı Tasarruf hesabı olan kişiler ile konut kooperatiflerine %6 faizle 15 yıl vadeli kredi verebilecekti. 1940-1950 döneminde bankanın Ankara'daki en önemli uygulaması Saraçoğlu Mahallesi'nin yapımıdır.

Banka ayrıca 1947 yılında Özveren Sokak'ta 8 konutun yapımını, 1949'da da Bahçelievlerde 32 konutun yapımlarını finanse etmiş, 1947 yılında müteahhit sıfatı ile 80 konutlu Sümerbank sitesini inşa etmiştir. Bankanın her zaman üst-orta gelir gruplarına yönelik pahalı konutlar ürettiğini ilerideki örneklerde de izleyeceğiz.

Emlak Kredi Bankası 1947-1955 yılları arasında inşaat işlemlerini gerçekleştirebilmek için üç şirket kurdu. 1947 yılında İstanbul'un imarı için belediye ile ortak İstanbul İmar Limited Şirketi kuruldu. Şirketin 100.000 TL olan kapitalinin %55'ini banka koymuştu. Bu kapital 1951 yılında 500.000 TL, 1955 yılında da 10 milyon TL'ye yükseltildi ve paylar bu kez %50 oranında paylaşıldı. Şirketin eylem alanı konut ve kamu binaları inşaatı ile inşaat malzemesi üretim ve ticareti olarak tanımlanmıştı.

Şirket İstanbul Mecidiyeköy'de 28, Haseki'de 26, Kadıköy'de Koşuyolu semtinde 417 konut ve Etiler'de de apartman blokları inşa etmiştir. Banka, 1953 yılında da 30 milyon kapitali olan Türkiye İnşaat ve Malzeme Limited Şirketi-TİMLO'yu kurdu. Şirketin amacı inşaatın yanısıra teknik araştırma, inşaat malzemeleri üretimini gerçekleştirmek ve turistik tesislerin yönetimini sağlamak idi. Şirket, IV. Levent ve Ataköy'ü inşa etmiştir. 1949-1957 yılları arasında tamamlanan Levent'te 1.374 konut, 1955 yılında tamamlanan Ataköy'de ise 12.000 konut yapıl-

mıştır.[1] Bankanın 1955 yılında kurduğu üçüncü şirket, Ankara İmar Limited Şirketi'nin amacı ise Ankara kentindeki inşaat işlerini üstlenmekti. Şirketin bu amaca tek katkısı 1956-1964 yılları arasında tamamlanan Kumrular sitesi oldu. Emlak Kredi Bankası'nın uygulamaları 1950-1960 döneminde tartışılacaktır.

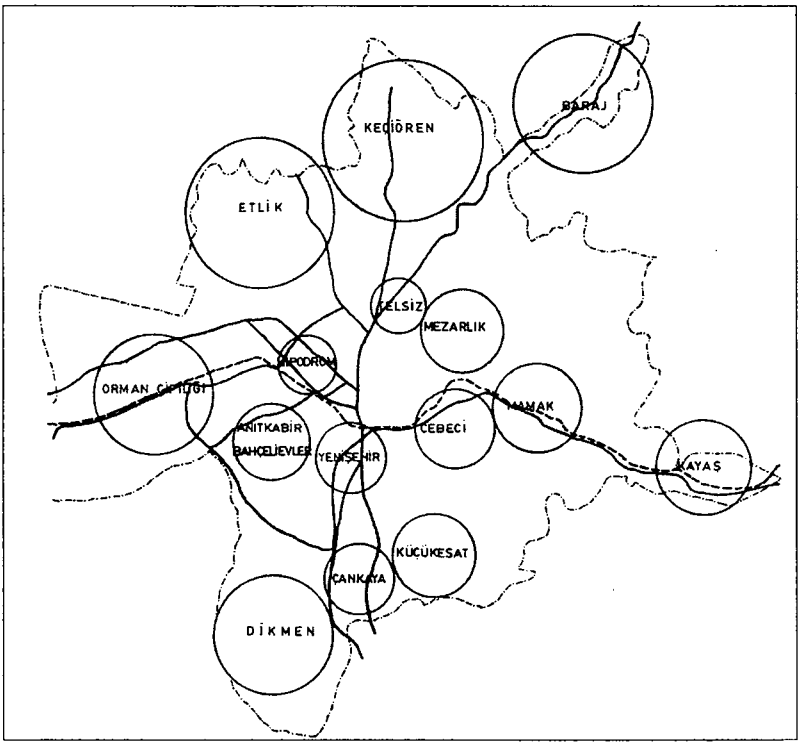
1949 yılına dek Emlak Kredi Bankası konut kredisi veren tek kuruluş olarak kaldı. 1949 yılında çıkan 5417 sayılı İhtiyarlık Sigortası Kanunu ile sigortalı işçilere konut kredisi olanağı getirildi. Yasanın olumlu bir yanı kişisel kredi vermemesi ve konut kooperatifleri kapsamında örgütlenme gereğini getirmesi idi. Öte yanda, Emlak Kredi Bankası genelde ipotek karşılığı kişisel kredi veriyordu. Sigorta, konut kooperatifleri için yapı standartlarını belirleyen bazı koşullar ile kooperatiflerin kuruluş biçimlerine ilişkin bazı koşullar da getiriyordu. Sosyal Sigortalar Kurumu'nun da konut konusundaki eylemleri 1950 yılından sonra belirginleşti.

İmar İdare Heyeti Belgelerinde Kent

1940-1950 dönemi başlarında kent, Eski Kent, Cebeci, Yenişehir, Kavaklıdere, Çankaya, Bahçelievler, İstasyon, Sanayi çevresi, Akköprü ve Ziraat Enstitüleri mahalleleri ile gecekondu türü gelişmeye açılmaya başlayan Atıf Bey, Altındağ, Yenidoğan, Topraklık, Balkeriz gibi semtler ve çevrede Dikmen, Keçiören, Etlik gibi eski bağ dokusu nüvelerinden oluşuyordu (Bkz. Şekil 15). Eski Kentte Anafartalar Caddesi-Balıkpazarı kesimi modernleşmiş ve apartmanlaşmıştı. Başbakanlık, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı görevlerini hâlâ bu kesimdeki binalarda sürdürüyorlardı. Diğer Bakanlık işlevleri Yenişehir tarafındaki binalar tamamlandıkça oraya geçiyordu. Yenişehir tarafında ise bulvarın doğusu; Kızılırmak Caddesi, Akay Sokak ve doğuda da İncesu Deresi ile sınırlanmıştı.

Bu dönemde Sıhhiye kesiminde iki ve tek katlı konutlar çoğunluktayken Kızılay Meydanı'na doğru üç ve dört katlı apart-

1 Menderes'in İstanbul'da giriştiği imar operasyonu için Bkz. T. Şenyapılı, 1978.

Şekil 15. Ankara, 1949.

man sıraları başlıyordu. Necati Bey Caddesi'nin Sıhhiye ile birleştiği köşede Ankara Sineması ve caddenin daha yukarısında Sarar İlkokulu açılmıştı. 1949 yılında da mimar Abidin Mortaş bulvar üzerinde Büyük Sinema binasını tamamladı. Kızılay Meydanı çevresinde ise Yenişehir Postahanesi, Vali Konağı, Kadastro Okulu, Kumrular Sokak'ta Çankaya Kaymakamlığı, Kazım Özalp Caddesi'nin başında da Ulus Sineması yer alıyordu. Yenişehir'deki yoğun gelişme koşutunda ise İş Bankası Yenişehir şubesi de açılmıştı.

Bulvarın batısında Kumrular Sokak, Milli Müdafaa Caddesi ve Necati Bey Caddesi ile tanımlanan üçgen blok konutlarla dolmuştu. 1946 yılında yapımına başlanan Saraçoğlu sitesi ve

gene Kumrular Sokak'ta 1948 yılında yapılan Milli Kütüphane, bu üçgeni güneyde, Genel Kurmay Başkanlığı-Milli Savunma Bakanlığı kompleksine, Necatibey Caddesi'nin güneyinde yer alan Polis Koleji'ne ve İstatistik Genel Müdürlüğü'ne bağladı. Bu üçgenden batıya doğru uzanan Mustafa Kemal Paşa Bulvarı üzerinde, sanayi bölgesindeki gelişme koşutunda Maltepe gelişmeye başlamıştı ancak 1940'ların başında burası henüz 6-7 sokak üzerinde örgütlenmiş bir alandı ve batıda Rasattepe ile sınırlanıyordu.

Kaleden sonra kentin en yüksek tepesi olan bu alan için açılan anıtkabir ve proje yarışmasını 1945 yılında Emin Onat-Orhan Arda projesi kazanmış ve projenin uygulanması için hazırlıklar başlamıştı. Necatibey Caddesi'nin batısında ise Hanımeli, Cihan, Serçe, Özverenler ve Uçar Sokak üzerinde gelişme başlamıştı. Daha batıda, Bahçelievler alanı ise hızla dolmaya başlamıştı. Bu eksende 1946 yılında Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat, Fen Fakültesi'ni inşa etmekteydiler.

Doğuda ise bulvar; Akay Sokak-Kızılırmak Caddesi-İncesu üçgeni; demiryolu koşutunda Cebeci ve Tuna caddeleri ile, Yenişehir üzerinden ise Kazım Özalp Bulvarı ile Cebeci'ye bağlanıyordu. Bu Bulvar üzerinde Türk Maarif Cemiyet Koleji yapılmıştı. 1944 yılında Kazım Özalp Bulvarı üzerinde 1063 numaralı imar adasında Türkiye Büyük Millet Meclisi eski riyaset konağı sonradan yıkılmış ve arsası okul yapımı için Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmişti. Kolej binası bu arsaya yapıldı ve çevrenin gelişmesinde önemli rol oynadı.

Cebeci kesiminde ise Gülhane Hastahanesi, Harita Genel Müdürlüğü, Konservatuvar binası ve Siyasal Bilgiler Fakültesi en önemli binaları oluşturuyorlardı. 1940 yılında mimar Abdullah Ziya Kozanoğlu Hukuk Fakültesi inşaatını bitirmişken, İmar Heyeti, doğum evi ve çevresinin planlarını onaylıyordu.

Bulvar üzerinde Bakanlıklar sitesi tamamlanmak üzere idi. Buraya Ulus'ta kalan Başbakanlık ve Milli Eğitim Bakanlığı'nı geçirmek üzere hazırlıklar yapılıyordu. Bulvar, Akay Sokak'tan sonra sefaretler ve bağlar arasından geçerek Çankaya'ya çıkıyordu. Küçük Esat ve Kavaklıdere semtleri 1940'ların başında

henüz iskâna açılmamıştı. Bulvarın batısında, bugünkü Kavaklıdere kavşağında Çankaya postahanesi, daha batıda ise Güvenevler yerleşmesi vardı.

İstasyon çevresinde, 1942 yılında mimar Bedri Uçar'm tamamladığı Ulaştırma Bakanlığı, Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü ile Meslek Okulu, buğday silosu, odun-kömür depoları, sebze hali ve istasyon ambarları ile gene bir önceki dönemde yapılan memur lojmanları vardı. Hipodrom-stadyum kompleksinin kuzeydoğusunda yer alan Akköprü semtinde kereste ticarethaneleri, doğrama fabrikaları, mermer imalathaneleri ve mezbahanın yanısıra Gümrük Müdürlüğü ve depoları vardı. İstasyon çevresinde olduğu gibi bu kesimde de konut dokusu çok seyrekti. Gene bu çevrede mimar Şevki Balmumcu'nun 1934 yılında tamamladığı Sergi Evi, 1943 yılında mimar Paul Bonatz tarafından Opera binasına dönüştürülüyordu. Aynı yıl içinde eski batak alanda Gençlik Parkı açıldı.

Planda demiryolu ile Maltepe arasında ayrılan sanayi bölgesi gelişmeyi sürdürüyordu. Telgaz adı verilen bu alanda havagazı kuruluşunun yanısıra gıda imalathaneleri, malzeme deposu, oto tamir ve montaj atölyesi, oksijen fabrikası gibi kuruluşlar vardı.

Keçiören yolu üzerinde, Telsiz istasyonunun batısında kalan Ziraat Enstitüsü Mahallesi'nde ise Yüksek Ziraat Enstitüsü, su filtre istasyonu, Ziraat Aletleri Teknik Okulu, Meteoroloji binası olarak kullanılan eski Genel Kurmay Başkanlığı, Tavukçuluk Enstitüsü, kauçuk deneme istasyonunun yanısıra bahçeli konutlar da vardı. Bu çevredeki boş arazi konut kooperatifleri tarafından parsellenmişti. Keçiören yolu üzerinde bu çevrede yer alan Kalaba köyünden sonra Emlak Bankası'nın kurduğu Tepebaşı Mahallesi vardı. Daha kuzeyde ise Ulus merkezinden yaklaşık 7 km. uzaklıkta Keçiören yer alıyordu. Genelde bu semtte bağ ve bahçeler içindeki konutlarda artık yaz-kış sürekli oturuluyordu. Yerleşmenin başlıca mahalleleri Çoraklık Bağları, Kızlar Pınarı, Aktepe, Çoraktepe ve Avni Paşa tepesi idi. Semt, belediye otobüsleri ile kente bağlanmıştı.

Kent merkezinden yaklaşık 6 km. uzaklıkta yer alan Etlik

de Keçiören gibi bağ ve bahçeli konutlardan oluşuyordu ve kente belediye otobüsleri ile bağlı idi. Burada ayrıca bir Bakteriyoloji Serum Laboratuvarı vardı. Etlik de artık yalnız yazları kullanılan bir sayfiye banliyösünden yıl boyu sürekli oturulan bir kent parçasına dönüşme yolunda idi. Kentin güney kesiminde yer alan Dikmen'de de bağ-bahçe dokusu varlığını sürdürüyordu ve burası da yıl boyu yaşanan semtlerden biri olma yolunda idi. Kente daha yakın olması, kent ile birleşme süresini kuzeydeki bağ nüvelerine oranla kısaltıyordu. Dikmen semti kente otomatik telefon santrali ve belediye otobüs servisi ile bağlı idi. Batıda Etimesgut 1944 yılında belediye sınırları içine alınmıştı. Bu kesimde un ve unlu maddeler üreten imalathaneler vardı.

1940-1950 döneminde, 1924 yılında başlatılan gelişme biçiminin toplumsal sonuçları kent ölçeğinde somutlaşmaya başladı. 1930-1940 döneminde Yenişehir kesiminin gelişmesi ve 1940-1950 döneminde bu gelişmenin yaygınlaşması, yoğunlaşması, üst yapı kurumlarının yanısıra artık ticareti de yanma çekmesi sonucu kentte mekânsal ikilem kristalleşmeye başladı. Eski Kentte ana yolların açılıp düzeltilmesi, genişletilmesi ve bu yollar üzerinde ticaret ile birlikte konut dokusunun da yenilenmesi dışında eski dokunun iç kesimlerinde bir yenilenme ve değişme gerçekleşemiyordu. Bunun en önemli nedeni eski dokunun önemli bir kesiminin protokol bölgesi ilan edilmesi ve burada inşaat ve tamirata izin verilmemesi ile birlikte parasal açıdan yeterli olan grupların bu bölgeden Anafartalar Caddesi üzerinde ve Yenişehir tarafındaki apartmanlara geçmelerine karşın kentin alt gelir gruplarının eski dokuda kalmalarıdır. Böylece kentin mekânı gelir gruplarına göre giderek daha da somutlaşan bir farklılaşma göstermeye başlamıştı.

Ankara'nın 1940'lardaki bu mekânsal ikilemini eski dokudan bakarak yorumlayan gazeteci Cüneyt Arcayürek izlenimlerini şöyle açıklar: *'Kent toplumsal yapı açısından adeta ikiye bölünmüştü. Sağlık Bakanlığı ile Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi arasındaki demiryolu köprüsünün Yenişehir yanı erişilmesi oldukça zor, kentin ayrı bir köşesiydi... Devrin önde gidenlerinin*

topladığı 'köprünün öteki yakası'ndaki insanların yaşam düzeyi ile Ulus dolaylarında yaşayanlar arasında belirgin bir ayırım olduğu yadsınamazdı. Özellikle çocukluk günlerimizde, "köprünün öteki yakası"na sızmaya çalışırdık. Belki davranışlarımızdaki hoyratlıktan, belki de o düzeydeki yaşamın gerektirdiği alışkanlıklara uygun düşmeyen tutumumuzdan olacak, "köprünün öteki yakası"ndaki çağdaşlarımız bize biraz tuhaf gözle bakarlardı. Başka dünyalardan gelmiş gibi sözederlerdi, uzak dururlardı bizden. O yakada gençlerin topladığı pastahaneler daha bir batılıydı kuşkusuz. Hor gördükleri, masa örtüleri lekeli meyhanelere gelecek değillerdi ya' (C. Arcayürek, 1983).

Yenişehir'de çağdaş ve varlıklı bir yaşamın gelişmesi, konut altı ticaretin de artık buraya kaymasına karşın Ulus merkezi temel finans ve ticaret işlevlerindeki hâkimiyetini sürdürüyordu. Bu merkezde Şehir Bahçesi, Şehir Lokantası (Karpiç), kitapçılar, Anadolu Klübü, Vagon-li acentası ve Park Palas vardı. Karpiç Lokantası ile yakındaki Ankara Palas dönemin siyasal ve toplumsal yaşamında önemli rolleri olan iki toplanma yeri idi. Ancak bunlar belirli gruplara açıktı.

İmarlı Alanda Kaçak İnşaatlar

1940'lı yıllarda gelişmesini sürdüren imar işlemlerinin en önemli özelliklerinden biri gerek kaçak inşaatlar gerekse kat yüksekliği istekleri ile kentin yoğunluğunun artmasıdır. Kaçak inşaatlar iki grupta incelenebilir: İmarlı alandaki kaçaklar ve imarsız alanda, özellikle 1945'ten sonra hızla büyüyen gecekondular. İmarlı alandaki kaçaklarda iki eğilim izlenir. Birincisi, 1940-1941 yıllarında daha yoğun olan kaçakların 1942 yılından başlayarak azalması diğeri ise 1930'lu yılların sonunda Eski Kentte ve Cebeci'de yoğunlaşan kaçakların 1940'larm başında Yenişehir'e atlamasıdır. Eski dokuda İsmet Paşa, Özgen, Öztürk, Hacı Doğan mahalleleri ile eski yangın yeri ve Çocuk Sarayı Caddesi ile Çankırı Caddesi çevresinde kaçak inşaatlar sürerken Ön Cebeci'de ve Yenişehir'de 1087, 1070, 1044, 1079, 1038, 1074, 1088 numaralı imar adalarından (Bkz. Şekil

16) kaçak ihbarları gelmektedir. Ancak eski dokudaki kaçak ihbarları, daha önce de değinildiği gibi, konutlara tamirat ya da ek yapmak için alınan izinlere uymayarak konut yapılması biçiminde gelişirken, Yenişehir tarafında projeden sapma biçiminde gelişir. Örneğin, 1940 yılında Çankaya Caddesi üzerinde 1.103 numaralı imar adasında arsası olan N.E., arsasının arkasından geçen derenin izini değiştirip arka bahçe sınırını genişletmiştir. Bu tür olaylar karşısında heyet derhal yıkım kararı almaktadır.

Dönemin sonuna doğru, 1947 yılında imarlı alandaki kaçak inşaatlar farklı bir yönelim almış ve bu yıl içinde ilk kez kaçak kat ihbarları heyete ulaşmaya başlamıştır. Kaçak katlar bu işlemin daha kolaylıkla saklanabileceği yoğun eski doku içinde Hamamönü, Misak-ı Milli gibi mahallelerde ortaya çıkmaktadır. Gene bu yıl içinde ortaya çıkan ilginç bir olgu, Bahçelievler alanı içinde kaçak ekler başlanmasıdır.

Gecekondu Mahalleleri İmar İdare Heyeti Belgelerinde

1940-1941 yıllarında Etlik, Akköprü, Aşağı Eğlence Bağları, Bentderesi kenarı, Demirköprü ve İncesu'dan hâlâ baraka olarak adlandırılan gecekondu ihbarları gelmektedir. Ancak bu ihbarlar henüz birkaç konuttan oluşan ufak kümeler içerir. Örneğin 1943 yılında Ayrancı'da dokuz baraka, Etlik yolunda, Kazım Karabekir'in arsasında bir baraka, Cebeci'de üniversiteler için ayrılan alanın güneyinde birkaç baraka, 1944 yılında Demirlibahçe'de okul için ayrılan arsanın önünde ise üç baraka ihbar edilir.

Bu ihbarlardan da anlaşıldığı gibi, 1945'ten önce kentin imarlı kesiminde kendilerine yer bulamayan alt gelir gruplar ki bunlar genelde inşaat, hizmet ve ticaret işlerinin kente çektiği gruplardı, imarlı alan içinde merkeze en yakın alanlarda ve konut bölgeleri içinde bulabildikleri açıklıklara (örneğin, Demirlibahçe'de okul arsası önü gibi) bir, iki baraka yapıp yerleşiyorlardı.

Bu dönemde henüz toplu yerleşmelerin başlamadığı izlenir.

Toplu yerleşmelerin heyete yansıması ise ancak 1947 belgelerinde yer alır. Bu tarihte bir dizi belge 1945'ten sonra bu tür barakaların özellikle Altındağ kesiminde yoğunlaşarak bir mahalle ölçeği oluşturduğunu ve bu olgunun durmadan genişlemesi karşısında heyetin endişe duyduğunu gösterir. Bu konuda ilk belge (7/2/1947-187) kent içinde parselasyonun çok pahalı olduğunu, alt ve hatta orta gelir gruplarının bile bu alanda yer seçemediğini, konut kooperatifleri içinde örgütlenen orta gelir gruplarının ise aynı nedenle ancak inşaat sahası dışında arsa alabildiklerini ve bu alanlarda parselasyon olmadığı için inşaata başlayamadıklarını iletir. Bu durumun alt gelir gruplarını, Hazineye, belediyeye ve özel kişilere ait birçok arsa üzerinde '*Fenni ve sıhhi şartlara uymayan gelişigüzel, izinsiz yapılar, bir takım binalar yapmaya sevkederek, şehrin şurasında burasında gayri muntazam ve çirkin ev kümelerinin ve hatta mahallelerinin teşekkülüne sebeb olmuştur*' denilmektedir.

Heyet bu konuda kentin çeşitli yerlerinde farklı alış güçlerine dönük ucuz arsaların '*hazırlanıp*' satılması, kooperatiflerin eyleme geçebilmesi için de yeni inşaat sahalarının parsellenmesini önermiş ve '*bilhassa fakir halkın ikamet etmekte olduğu Altındağ ismi verilen semtin de imar durumu gözönüne alınarak şehir ve çevresinin yeniden imar bakımından ele alınması*' gerektiğini hatırlatmıştır (Bkz. Ek 12).

Gecekondu Mahallelerinin İmar Planları Yapılıyor

Aynı ay içinde heyet ikinci bir karar alarak (21/2/1947-604) '*Başkent seknesinin en fakir kısmını teşkil eden halkın ikametgah ittihaz ettiği Dağ mahallesi namıyla maruf Atıf Bey, Altındağ, Yeni Hayat ve mümasili mahalleri içine alan sahanın bugünkü çirkin ve gayri sıhhi durumunu ıslah ile düzenlenmesi için*' plan yapılmasını ister ve ihale hazırlıklarına girişir. Bir ay sonra (21/3/1947) Altındağ, Telsiz, Yenidoğan ve Çukuranbar'ın halihazır plan ve parselasyon işi İsmail Hakkı Subaşı ve Niyazi Otmanbölük'e ihale edilir.

Bir ay sonra (4/4/1947-1269) heyete başvuran F.T. adındaki

bir kişi Yeni Hal yanındaki arsada bir hamam yapmak istediğini bunun İsmet Paşa, Atıf Bey ve civarında oturan halkın yıkanma gereksinmesini karşılayacağını iletir. Bu belgeden Atıf Bey yöresi gecekondularının mahalle boyutlarına vardığı anlaşılmaktadır.

Altındağ yöre planlarının ihalesinden 4 ay sonra heyet, ikinci önerisi olan arsa hazırlama konusunu ele alır (26/8/1947-3177/182). Heyet bu önerisinde, imar sınırı kapsamında olup, halen iskân sınırı dışındaki alanlarda '*Fukara ve işçi vatandaşların muhtelif saikler tesiriyle tren güzergâhı, fabrika civarı gibi rağbet ettiği daimi surette kaçak inşaat yapılan mahalleler gibi mıntıkalarda*' İmar Müdürlüğü'nün inceleme yapmasını ve 150-200 m^2 arsalar üzerinde konut yaptırılmasını önerir. Aynı öneri imar sınırı ve iskân sahası kapsamında olup da henüz parsel ve inşaat biçim planları yapılmamış alanlar için de yinelenir. Buralarda fukara mahalleleri için 150-300 m^2 arsalar ifraz edilmesi önerilir.

Heyetin bu belgesinden gecekondu mahallelerinin yalnızca Altındağ'da değil kentin diğer noktalarında (ki bunlar Akköprü, Akdere, Gülveren gibi alanlardır) da oluşmaya başladığı anlaşılır. Nitekim bir gün sonra (27/8/1947-188) İmar Müdürlüğü, heyete bir yazı yazarak Kurtuluş tren istasyonu yakınında su, yol, elektrik durumu iyi olan 110 hektarlık bir arazinin sürekli kaçak inşaatla dolduğunu bildirmiş ve bu bölgede de Dağ Mahallesi gibi bir oluşumun önüne geçilmesi için bu alanın imar haritalarının Altındağ planını yapan harita müteahhitleri Otmanbölük ve Subaşı'ya yaptırılmasını önermiştir. Bu bölge tren yolu kuzeyinde Gülveren mıntıkasıdır.

Aynı yılın sonunda İmar Müdürlüğü'nün bir diğer yazısında (12/2/1947- 5845/276) imar sınırı içinde çeşitli yerlerde çoğu Hazineye ait arazide bir kısmı da tapusuz ve başkalarına ait arsalar üzerinde inşa edilen 105 adet kaçak yapının yapıldığı saptanır. Bu belgelerden 1945-1950 arasında gecekondu olgusunun ortaya çıktığı ve 1947 yılında Altındağ, Gülveren, Akköprü taraflarında mahalle ölçeğine vardığı izleniyor.

1948 yılında Emlak ve Kredi Bankası konut sorununun çö-

zümüne katkıda bulunmak için arazi alıp bir kısmına bina yapıp satmak, bir kısmında da kentsel arsa üretmek üzere ifraz yapmak ve satmak için başvurur (16/1/ 1948-10). Heyetten ucuz ve ufak konutların yapılabileceği bir mahalle için uygun bir yer istenir. Heyet daha önceleri Sarı Kışla binalarını kapsayan Telsiz istasyonu ve civarını bu iş için uygun görmüş ise de bankanın başvurusu üzerine yeni bir araştırma yapar ve Etlik asfaltı, mezbaha yolu, İstanbul Caddesi ve Sebze Bahçeleri arasında kalan alanın uygun olduğunu bildirir. Ancak özel mülkiyet altındaki bu alanın maliyetinin yüksek olacağını da hatırlatarak ilk önerileri olan Keçiören-Etlik asfaltları ile Çubuk Çayı arasındaki Sarıkışla ve diğer askeri binaların yer aldığı alanı, ki bu alan Maliye Bakanlığı'na aittir ve kuzeyde Telsiz istasyonu civarında Hazinenin 100 hektarlık arazisini önerir.

Kent Düşey Eksende de Yayılıyor

Kaçak inşaatlar ile kentin imarlı alanının yoğunluğu artar, imarlı alan içindeki boş eşikler gecekondu ile ve kentin çevresi konut kooperatifleri ile dolarken (özellikle kuzey ekseninde çünkü Çankaya'ya dek bulvar çevresi denetim altında idi) yoğunluğu bir diğer boyutta geliştiren olgu da kat yükseklikleri konusundaki baskıların artmasıdır. 1940-1950 arasında Posta Caddesi'ndeki iki katlı binalar üç kat, Bulvar dört kat, Cebeci'de Konservatuvar civarındaki iki katlı binalar üç kat, Kavaklıdere üç kat, Konya asfaltı dört kat olmuştur. 1944 yılında heyete başvuran Bahçeli Küçük Evler Kooperatifi aynı alandaki diğer kooperatif konutlarının iki katlı olduğunu öne sürerek kendi tek katlı konutlarına birer kat eklenmesi için izin istemiştir. Heyet ise, kooperatifin elinde yeterli yapı malzemesi olduğunu belirterek kat yükseltilmesinin kentteki konut sıkıntısının çözümüne katkıda bulunacağını ileri sürmüş ve izin vermiştir.

Aynı yıl içinde Bahçelievler Yapı Kooperatifi de başvurarak 8 numaralı imar adasındaki tek katlı binaların iki kata yükseltilmesini istemiştir. 1947 yılında Bayındırlık Bakanlığı heyete

başvurarak (4/4/1947-1342) kentin iskân sahasının gereksiz genişlememesi için büyük caddelerin kenarındaki arsalara daha geniş binalar yapılmasını ve varolan binalara olanaklar ölçüsünde kat eklenmesini istemiştir. Bu amaçla bakanlıkta oluşturulan komisyona heyetten de bir üye katılmış ve bu tarihten sonra heyetten çıkan kat izinleri daha da yoğunlaşmıştır.

1948 yılı içinde Sağlık Bakanlığı civarındaki binaların kat yüksekliği artarken, Atatürk Bulvarı, Sakarya, Anafartalar, Meşrutiyet, Denizciler Caddeleri, Çankırı Caddesi-Ulus Meydanı arası, İtfaiye Meydanı, Sağlık Bakanlığı-Refik Saydam Enstitüsü arası, Samanpazarı-Hamamönü çevresi Dörtyol'a dek ve Kızılay-Kurtuluş arası dört kata çıkmıştır.

Heyet bazı kat isteklerini reddetmiştir. Örneğin, 1948 yılı içinde Işıklar Caddesi'nin dört kata çıkması önerisi, kalenin kentin her noktasından görülmesi gerekçesi ile, ki bu Jansen planının getirdiği önerilerden biri idi, reddedilmiştir. Bulvara açılan sokaklardan, bulvarın beş kata çıkması örnek getirilerek istenen, beş kat isteklerine, Çankırı Caddesi'nin beş kat olmasına, Cebeci Caddesi'nin Refik Saydam Enstitüsü'nden sonraki kesiminin dört kat olmasına, bir, iki ve üç katlı konutlardan oluşan Necati Bey Caddesi'nin dört kata çıkmasına, Çankaya Caddesi üzerinde 1103 ada ile Kavaklıdere arasındaki binaların, bu binalar caddeden 15 m geride yapılmış üç katlı ahşap eski binalar olduğu için, dört kata çıkmasına, 1949 yılında da Meşrutiyet Caddesi'nde bloklaşmaya izin verilmemiştir.

Bu kararlardan da izlendiği gibi 1940-1950 yılları arasında kentin ana cadde ile meydanları çevresinde kat artırımına izin verilmekle birlikte konut mahalleleri için Jansen planı düzeni korunmaya çalışılmaktadır ancak 1940'lı yılların sonuna doğru mahallelerin iç kesimlerinde kaçak katların artması heyetin bu engellemesinin etkin olmadığını göstermektedir.

Yollar ve Büyük Projeler İçin İstimlakler Sürüyor

1940-1950 yılları arasında kentte varolan yolların genişletilmesi, merkez yerleşmeyi çevreye bağlayacak yolların açılması

ve bazı meydanların düzenlenmesi işlemleri sürer. 1940-1945 yılları arasında eski dokuda Bahriye, Işıklar, Posta ve Anafartalar caddeleri genişletilirken, Anarfartalar Caddesi'ni İsmet Paşa Parkı'na ve İnönü Okulu'na bağlayan yollar ile Samanpazarı, İnönü Bulvarı ve Koyun Pazarına bağlayan yollar, Yenice Mahallesi, yolları ve eski yangın yerindeki yollar yapılmaktadır. Ayrıca Ogüst mabedi, Hacıbayram ve Lozan meydanları düzenlenmektedir. Hızla konutlaşmakta olan Cebeci'de de yol yapımları sürmekte, kentteki arsaların bu yollara giden kısımlarına İmar Müdürlüğü bedelsiz olarak el koymaktadır. Yenişehir tarafında ise Bulvarın Irak Sefareti-Çankaya arası genişletilmek üzere 1943 yılında istimlak edilmiş, aynı yıl Bağlum yolunun da yapımına başlanmıştır.

Kentte yalnızca yollar için değil büyük projeler için de istimlakler yapılır. 1944 yılında Rasattepe'de yapılacak Anıtkabir yarışmasına gelen projeleri inceleyen heyet, bu inşaat için 535.000 m^2 alan kamulaştırıldığını bildirerek gelen projelerin çok daha fazla alan kamulaştırmayı gerektirmesini eleştirir. Aynı yıl, doğudaki kent mezarlığı için istimlak ve ihale çalışmaları yapılır. Çevre köylerde, örneğin Araplar köyünde bir kişinin tarlasının 45.000 m^2'si ve Cebeci'de Şehitlik civarında 3.333 m^2 alan askeri gereksinmelerle kamulaştırılırken, Üreğil köyü civarında gene bir kişinin tarlasının 4.623 m^2'sini Belediye Su İşleri istimlak eder. Etlik-Çubuk çayı tarlasında 20.000m^2'lik bostan, tarım aletleri için bina yapımına ayrılırken, Keçiören-Etlik arasında Ziraat okulunun kuzey batısında Hazinenin 592.000 m^2'lik arazisinin bir kısmı değerli evrak matbaasının kurulması için Merkez Bankası'na verilmiştir.

Gelişen Semtlerde Düzenin Korunması için Çaba Harcanıyor

1940-1950 yılları arasında kentte yaygın bir inşaat eylemi sürür. Bu eylem ifraz, tevhit ve inşaat izinleri biçiminde heyete yansır. Bu yıllarda heyete yansıyan bu tür istekler genelde Eski Kent, Yenişehir, Keçiören, Etlik ve Cebeci arasında oldukça

yakın oranlarda dağılır (%78, %77, %71, %65, %65). Bu grubu, Bahçelievler ve Maltepe (%44, %36) ve Dikmen (%29) ile Ayrancı, Akköprü-Sebze Bahçeleri ve Kavaklıdere semtleri (%21, %29, %19) izler.

Dış semtlerden Mamak-Kayaş ekseninden gelen istekleri ise Deliller Tepe adı verilen Kocatepe-Küçük Esat semtleri izler. Bu dağılım inşaat işlemlerinin yaygınlaşma biçimini ortaya koyar. İzlendiği gibi, gerek kat yükseltme istekleri, gerek kaçak inşaatlar ve gerek inşaat izin istekleri birinci öncelikle Eski Kent, Yenişehir ve Yenişehir'in iki uzantısı, Bahçelievler ve Cebeci-Mamak ekseninde yoğunlaşmıştır. Bu halkaya Etlik-Keçiören ile, bu semtler ve Eski Kent arasında kalan Sebze Bahçeleri-Akköprü alanı eklenir. Kavaklıdere-Çankaya ekseninde sürmekte olan lüks inşaatlar şimdi Kavaklıdere-Güven kesiminde yoğun konut dokusuna dönüşmeye başlamıştır. Kavaklıdere-Çankaya arası ise hâlâ geniş alanlı villa ve sefaret bina dokusundan oluşmaktadır. Bu nedenle bu kesimde inşaat işlemleri daha yavaş yürümekte ve daha az yoğun görünmektedir.

Bu yıllar içinde heyetin, plan sınırlarım korumayacağı ortaya çıkmıştı. Ancak bu sınırlar içinde ve mücavir alanlarda heyet, planın getirdiği genel düzenleme ilkelerini korumaya çalışıyordu. Örneğin, 1940 yılında Saime Kadın semtinde 36 dönüm tarlası olan bir kişiden gelen fenni kümes yapım isteği, bu alanların planda tarım alanı olarak gösterildiği ileri sürülerek kabul edilmiş, 1943 yılında Balgat'ta Şenyuva Yapı Kooperatifi'nin bir tarlayı ikiye bölerek konut yapma isteği, bölünen parçaların 20.000 m^2'den büyük olmasına karşın bu alanın iskân sınırı dışında yer aldığı ve plana göre tarla olarak kalması gerektiği ileri sürülerek reddedilmiştir.

1941 yılında Keçiören'den gelen 111.750 m^2'lik bir alan üzerinde yapılaşma isteği karşısında heyet verdiği yanıtta *'Henüz imarca işlenmemiş olan ve Ankara'nın sayfiyesi olan bu sahaların yolları açılarak paftaları işlendiği zaman alınacak zayiat gözönünde tutulursa bina arsalarının küçüleceği tabii bulunduğu ve bu itibarla bu gibi küçük arsalara bina yapılmasına müsaade edilmesi halinde buraların sayfiye karakterini kayıp edeceği an-*

laşıldığından talebi vakiin reddine ve mamafih mucibince Keçiören, Etlik, Dikmen ve mümasili sayfiye yerlerinde musaddak planın ana hatlarının muhafazası için yapılacak binaların tarzı ve ciheti tahsisleri itibariyle haiz olmaları iktiza eden arsa vüs'atlerinin tesbit ve tayini için' görevlendirme yapmış (30/5/1941-60) ve aynı gün bu alandan gelen blok inşaat isteği de *'sayfiyelere teşmili muvafık değildir'* diye reddedilmiştir.

1944 yılında Etlik tarafından bağ konutu inşaatı için gelen istekler kabul edilmiş, Aşağı Ayrancı'nın 1917, 1260 gibi bazı adaları için sayfiye konutları düzeni kabul edilmiş, bu alan için 1.000 m^2 parsel içinde 20 m cepheli, bir bodrum üzerine üçer katlı tek konutlar öngören planlar onaylanmış, (17/3/1944-47) 1949 yılında Sebze Bahçeleri semtinde yarış atı ahırı yapılması için izin verilmiştir. Aynı yıl Dikmen'den gelen ifraz isteklerinde 2.000 m^2 taban aranırken Etlik için 3.000 m^2 taban konmuştur.

1945 yılında Akköprü'de Sebze Bahçeleri semtinde ancak bir katlı binalara izin verilmiş, 1946 yılında Dikmen'den gelen ahır inşaat isteklerine *'Dikmen ve havalisinin işlenip tamamen şehirleşmesi çok senelere vabiste olduğu için sütçülük yapılmasına ve geçici olarak ahır yapılmasına'* izin verilmiş, aynı yıl içinde Küçük Esat bağlarında da ahır inşaatına aynı nedenlerle izin verilmiştir. Balgat köyünden gelen bir inşaat isteği de değerlendirilirken, Balgat ve belediye sınırları içindeki tüm köyler için geçerli olmak üzere yeni yapılacak binaların en çok iki katlı olması ve arsaların 500 m^2'den aşağı olmaması kararı alınmıştır.

1948 yılı içinde Emlak Kredi Bankası Kalaba köyü kuzeyinde, Etlik- Keçiören arasındaki Danişment yöresinde bir mahalle kurmak istediğini belirterek harita ve plan isteğinde bulunmuş (13/5/1948-279), iki ay sonra (15/7/1948-389) aynı yörenin iskân sınırı içine alınması için bir diğer öneri getirilmiştir. Heyet birinci öneriyi kabul ederken ikinci öneriyi kentin iskân bölgelerinin zaten geniş olduğunu ileri sürerek reddetmiştir.

Bu kararlar, kentin yakın çevresinde bağ-bahçe-bostan düzeyinde tarımın sürdüğünü ve heyetin, Jansen planında da

önerildiği gibi bu düzenin korunması konusundaki çabalarını yansıtır. Ancak, daha önce de değinildiği gibi, kentteki nüfus baskısı, artan nüfusun büyük çoğunluğunun düşük gelirli oluşu ve plan sınırları içindeki iskân alanlarının çok pahalı oluşu nedeniyle konut için ödeme gücü sıfıra yakın olanlar kentin içindeki eşiklere gecekondu türü konutlar yaparak yerleşirken, bu konuda ödeme gücü daha yüksek olan alt orta ve orta gelir grupları, kentin Jansen planında ufak çaplı tarıma ayrılan mücavir alanlarını zorluyordu.

Bu gelir grupları daha çok konut kooperatifleri içinde örgütlenerek parselasyon planı ve inşaat biçimi saptanması için başvurmaktaydı. İstenen konut dokusu ise genelde bahçe içinde bir ve iki katlı, tek ve ikiz konutlardan oluşmakta idi. Tek katlı konutlar da ileride iki kat olacağı hesabına göre düşünülüyordu. Bu olgu başka bir sorunu, parselasyon planı sorununu ortaya çıkarıyordu. Heyetin değil, kentin mücavir alanları için plan yaptırmak, kentin iskân sınırı içindeki plan değişiklik isteklerini bile karşılayacak gücü yoktu. Üstelik, heyet belgelerine yansıyan istekler, halihazır haritası bile olmayan alanlarda hızla ruhsatsız konut yapıldığını gösteriyordu.

Mücavir Alanların da Planları Yaptırılıyor

Heyetin acil sorun olarak öncelik verdiği kent içi gecekondularını denetleyebilmek için 21/3/1947 tarihinde Altındağ, Telsiz, Yenidoğan ve Çukuranbar'm halihazır harita ve parselasyon işini İsmail Hakkı Subaşı ve Nizayi Otmanbölük'e verdiğini izledik. Ancak mücavir alanlardan gelen istek ve bu isteklerin yanısıra bu alanların hızla konuta açılmasının yarattığı baskılar altında aynı müteahhitlere Çankaya, Dikmen, Etlik, Seyran Bağları ve Küçük Esat da ihale edilmiş, beş ay sonra (27/8/1947-188) Kurtuluş yakınında 110 hektarlık bir alan da iş ilavesi olarak bu müteahhitlere verilmiştir. 1948 yılında müteahhitler ile heyet arasında çıkan bir anlaşmazlık sonucu mukavele feshedilmiş ancak yeniden anlaşma sağlanabilmiştir.

Aynı yıl içinde 1/1.000'lik planda iskân bölgesi olarak sap-

tanmış ama işlenmemiş olan Dikmen semtinde 490 hektar, Samanlık Bağları, Saime Kadın ve Mamak'ta 180 hektar, Keçiören'in Aktepe, Toklu ve Mecidiye bağları semtlerinde 370 hektar alanın halihazır haritalarının yaptırılması ve bu toplam 1040 hektarlık alanın 820 hektarında imar ve parselasyon haritası yaptırılması kararı alınmıştır (23/1/1948-17).

1949 yılında ise Otmanbölük ve Subaşı'ya İncesu Deresi civarında 110 hektarlık bir alanın planları iş ilavesi olarak verilmiştir. Bu arada önceden ısmarlanan bazı parselasyon planlarının bu dönem içinde bitirildiğini, örneğin Dikmen'de, Kızılyokuş-Nahiye binası arasında Hazine arazisinin de yer aldığı yedi adanın (20/4/1944-67), Güvenevler Yapı Kooperatifi'nin güneyindeki alanın İsmet Paşa Mahallesi ile Bentderesi civarının, İsmet Paşa Mahallesi ile Vilayet konağı arasındaki alanın, İsmet Paşa ve Tabakhane mahallelerinin, Dışkapı Meydanı alanının, arkeoloji müzesine dönüştürülen eski bedesten binası ile Atpazarı, Koyunpazarı mahalleleri arası, Keçiören'de Mecidiye bağları ve Maymalak Tepesi yörelerinin parselasyon ve inşaat biçimi planlarının tamamlandığı izlenir. Bu listeden, öncelikle kentin içindeki ve özellikle eski dokudaki ve çevresindeki alanların, ikinci öncelikle Yenişehir'in gelişen uçlarının ve üçüncü öncelikle de mücavir alanların planlarının yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Ancak bu arada planlama ve konut yapımı işlemlerinin paralel hızlar ile gelişmemesi nedeni ile parselasyonu yapılmamış yerlerde de inşaat izni verildiği izlenmektedir. Örneğin 1947 yılında heyet; Dikmen, Etlik, Keçiören, Cebeci ve Balkeriz semtlerinde imarın işlenmemiş olduğu alanlarda, bu durumu da belirterek inşaat izni vermiştir. Bu olgu, daha önce de değinilen, geçici statü ile verilen izinleri kapsar ki bu tür gelişmeler hızla kalıcı nitelik kazanmıştır.

Heyet, hızla geçerliliğini yitiren Jansen planının genel ilkelerini korumaya çalışırken, konut gelişmesinin yoğunluğu ve yaygınlığının yanısıra parasal nedenlerden ötürü de plan değişiklikleri gerekmiştir. Örneğin heyet, 1940 yılında Jansen planında Süleyman Bey mezarlığı olarak bilinen (Necatibey Cad-

desi'nin doğusunda, 1235, 235 numaralı imar adaları arası) alanda önerilen büyük yeşil alanı, bu arazi sahipli olduğu için gerçekleştirememiş ve bu soruna ilişkin belgede (11/10/1940-147) bu alanın istimlaki için yüz binlerce liraya gereksinme olduğu belirtilerek plan değişikliği istenmiştir.

Ayrıca, 1940-1950 döneminde, Cebeci, Bahçelievler ve Eski Kent mahalle planlarında projelere aykırı değişikler yapıldığı izlenir. Bu olguya bir örnek olarak heyetin 5/3/1943-24 işaretli belgesi gösterilebilir. Heyet bu belgede Dışkapı'da Telsiz-Mezarlık yolu arasında, Keçiören ve Baraj yollarının doğusunda kalan alanda Jansen'm yaptığı avan projenin günün gereksinmelerine uymadığını ve özellikle yürürlükteki kurallara uymayan dar ve çıkmaz yolları kapsadığını ve yeniden etüt edilmesi gerektiğini önermiştir.

Bu dönemde Jansen planına ilişkin en dikkat çeken değişikliklerden birisi Tandoğan Meydanı'ndaki havaalanının kaldırılmasıdır (Bkz. Ek 13). Plan uygulamasındaki bu değişiklikler ışığında heyete çeşitli değişiklik önerileri gelmektedir. Örneğin, 1946 yılında Beden Terbiyesi Müdürlüğü'nden gelen bir başvuruda kapalı spor salonunun Akköprü ile İstasyon Caddesi'nin ayrıldığı alanda yapılması önerilmiş ise de heyet bunu reddederek Violi planının uygulanmasında ısrar etmiştir.

Ticaret Yayılıyor

1940-1950 döneminde kentte oluşan bir diğer gelişme de kentsel konut dokusunun Yenişehir ve Cebeci tarafına sarkması ve bu alanlarda yoğunluğun artmaya başlaması ile birlikte, ticaret işlemlerinin bu eksene atlamasıdır. Örneğin 1944 yılında heyete gelen bir başvuruda Cebeci'de 1530 numaralı imar adasında, sinema-pasta salonu ve gazino yapma önerisi gelmiş ve heyet yanıtında Cebeci, Demirlibahçe, Hamamönü gibi önemli mahallelerin ortasında yer alan bu adada böyle işlevlerin gelişmesinin çok uygun olacağını belirtmiştir.

1945 yılında Sakarya Caddesi'nde 1050 numaralı imar adasında bir bina sahibi binasının altındaki lokantayı genişletme

isteği ile gelince, heyet bu sokağın zaten bir çarşı olarak geliştiğini bu adanın karşısındaki 1062 numaralı adada da blok dükkânlar olduğunu belirterek, isteğin geldiği 1050 numaralı adadaki genişlemenin de bloklaşmaya varabileceğini iletmiştir. Gene aynı yıl içinde Anafartalar Caddesi'nden gelen bir dükkân açma isteğini, heyet burasının zaten kentin ticaret merkezi olduğunu belirterek kabul etmiştir. 1949 yılına ilişkin bir belgede de Ulus'ta Kediseven Sokak'taki binaların zemin katlarının dükkân olduğu belirtilir.

Gene aynı yıl Özdemir Sokak'ta dükkân açılması için gelen bir isteğe karşılık olarak heyet bu çevrede hiç dükkân olmadığını belirtmiş ancak durumun incelenmesi gerektiğini de eklemiştir. İstek daha sonraları kabul edilmiştir. Aynı yıla ilişkin bir belgede Güvenevler'de kasap, bakkal ve manav olduğu belirtilmiştir. Mekânda genişlemeye başlayan Bahçelievler'den ise kuzey-güney doğrultusunda açılan ana yol çevresinde çarşı, sinema ve dükkân istekleri gelmeye başlamıştır. 1949 yılında Akay Caddesi devamında Esat Caddesi üzerine dükkân yapma isteğini, heyet, Özdemir Sokak'a izin verdiklerini, bu isteğin de o karar ile uyumlu olacağını belirterek kabul etmiştir.

Bu belgeler ana çarşı, yani dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim malları satan çarşı, Ulus'ta Anafartalar Caddesi'nde nüvelenip ona bağlı Denizciler Caddesi, Konya Sokak, Posta Caddesi, Işıklar Caddesi, Kediseven Sokak, Çıkrıkçılar Yokuşu ve Çocuk Sarayı Caddesi üzerinde dayanaksız tüketim mallarını da kapsayarak gelişirken kentin yeni açılan semtlerinde önce bakkal, kasap, manav gibi dayanıksız yiyecek satan dükkânların geliştiğini yerleşmenin, sınırları ve yoğunluğu geliştikçe (örneğin Cebeci, Yenişehir, Bahçelievler semtleri gibi) sinema, pastahane gibi eğlence-dinlence hizmetlerinin de eklendiğini göstermektedir. 1940-1950 yılları arasında Kızılay'da Büyük Sinema-Sakarya Caddesi arası ve Cebeci'de Kurtuluş-Hamamönü Tıp Fakültesi arası alt-merkezleşirken, Bahçelievler ve Kavaklıdere'de (özellikle Güvenevler kesiminde) ufak çaplı mahalle merkezleri geliştiği izlenir.

Gecekondular o yıllarda çok düşük bir gelir düzeyinde yaşadıkları için ticaret olanakları çok sınırlıdır. Bu dönem ana yola en yakın bir noktadaki bir barakaya sabundan iğne-iplik ve ekmeğe kadar çeşitli tüketim maddeleri satan bakkal yerleşir. Bu mahallelerde kasap, manav ve diğer türde tüketim eşyası satan dükkânlar yoktur.

Belediye Hizmetleri Yayılan ve Yoğunlaşan Kenti İzlemeye Çalışıyor

Kentin mekânda imar sınırları dışına da atlayarak yayılması sonucu altyapı hizmetleri aynı hızla yayılamıyor, belediyenin gücünün önemli bir kesimi bu yayılmayı sağlamak için harcanıyordu. 1945 yılında belediyenin parasal gücünü artırmak için bir önceki dönemde, 1933 yılında kurulan Belediyeler Bankası 4759 sayılı yasa ile İller Bankası'na dönüşmüş ve belediyenin parasal olanakları bu düzenleme ve 1948 yılında 5337 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu ile genişletilmiştir.

1940-1950 döneminin bir özelliği bir önceki dönemde belediyenin eline bırakılmayan altyapı işlemlerinin artık belediyeye devredilmeye başlanmasıdır. 1941 yılında 4325 sayılı yasa ile Ankara Elektrik ve Havagazı İşletmesi Müessesesi kuruldu. 1949 yılında Belediye Meclisi'nin 594 sayılı kararı ile otobüs işletmesi de bu kuruluşa bağlanınca bugünkü EGO kuruluşu ortaya çıktı (İ. Tekeli ve İ. Ortaylı, 1978). Öte yanda, kentin yayılması otobüs işletmesinin olanaklarını zorluyordu.

1942 yılında nüfusun 50.000 civarında bir artış göstermesine karşın İlhan Tekeli otobüs sayısında artma olmadığını, üstelik çoğunun da bozuk olduğunu iletiyor (İ. Tekeli ve İ. Ortaylı, 1978). 1940 yılında otobüs başına kentte 2.000 kişi düşüyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu ithal sorunları 1942 yılında yalnızca 7 otobüsün alınabilmesine yol açmıştı. 1940'lı yılların ortasında 19 otobüs, sonlarında ise 10 otobüs daha alınmış ancak bir yangın sonucu bir miktar otobüs devre dışı kalmıştır. Bu nedenle belediye kamyonlara karoseri geçirterek yeni otobüsler yaptırtma yoluna gitti (EGO, 2004).

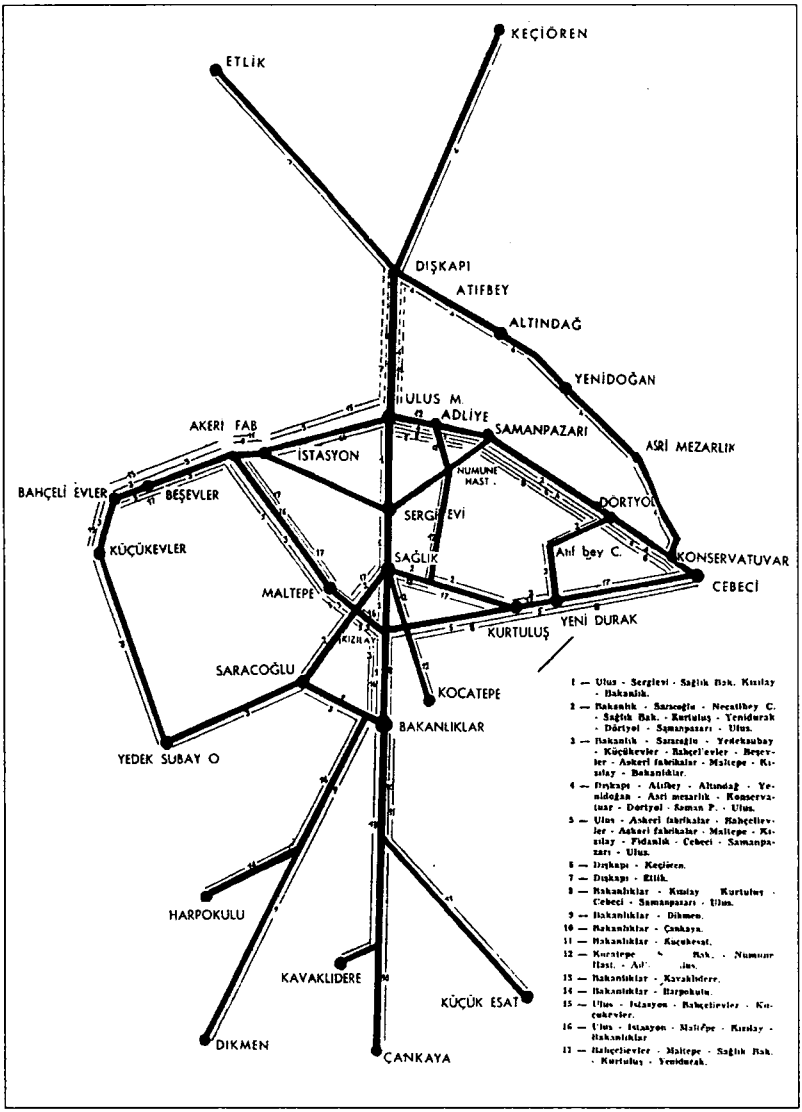
Gerek otobüs işletmesinde arz sorunları gerekse de 1940-1950 döneminin özelliklerinden biri olan sınır genişlemesi dolmuş olgusunun da yaygınlaşmasını birlikte getiriyordu. Ulus-Cebeci ve Ulus-Sıhhiye hatlarında dolmuş servisi yoğunlaştı (EGO, 2004).

1944 yılında katma bütçeli Ankara Otobüs Şirketi kuruldu. 1949 yılında Ulus ve Bakanlıklar kent otobüslerinin iki temel merkezini oluşturuyordu. Ulus'tan ve Bakanlıklar'dan kentin çeşitli semtlerine hizmet götüren 16 otobüs hattı vardı. Bir hat da Cebeci-Bahçelievler arasında işliyordu (Bkz. Şekil 16). Altındağ, Yenidoğan ve Atıf Bey'de gecekondu mahallerinin varlığı Ulus'tan kalkan ve Samanpazarı'na dek inen bir servisin bu mahallelerde de durak yapmasını gerektirmişti (Bkz. Şekil 16, hat 4).

Bakanlıklar'dan bu gecekondu kesimine otobüs yoktu. Ulus'ta aktarma yapmak gerekiyordu. Bu gecekondularda oturanların hemen hepsi kentin marjinal iş kollarında çalışmaktaydılar. Bu iş kolları ise genellikle ticaretten kaynaklanan seyyar satıcılık, çıraklık gibi işlerdi, bir de hamallık gibi hizmet işleri vardı. Bu marjinal iş kolları mekânda ticaretin yoğunlaştığı Ulus'ta yerleşmişti. Bu ilişki Ulus-gecekondu mahalleleri arasında bir otobüs seferini gerektirecek kadar yoğundu. Kentte yoğunluğun bu yayılmanın artması karşısında, yukarıda da değinildiği gibi belediyenin sorumlu olduğu altyapı hizmetleri birleştirilmiş ve EGO kuruluşu ortaya çıkmıştır.

Ankara'nın su sorunu birinci Çubuk Barajı'nın yapılması ile bir derece çözülmüştü ancak artan nüfus ve bu nüfusun mekânda hızla yayılması karşısında 1949 yılında Ankara Sular İdaresi (ASU) kuruldu (İ. Tekeli, İ. Ortaylı, 1978). Böylece 1923-1930 döneminde yabancı şirketlere imtiyaz ile verilen altyapı hizmetleri, 1930-1940 döneminde Nafıa Vekâleti elinde kamulaştırılmış ve ancak 1940-1950 döneminde belediyenin sorumluluğuna verilmişti.

1944 yılında kentin idari örgütlenmesi yeniden düzenlendi. 1934 yılında 2295 sayılı yasa ile mahalle örgütleri ve muhtarlıklar kaldırılmış ve görevlerinin bir bölümü belediyelere dev-

Şekil 16. Otobüs hatları şeması, 1949.

rolunmuştu. Ancak belediyelerin bu görevleri istenilen biçimde yerine getirememesi ve bir bölüm görevlerin de hiçbir kurum tarafından üstlenilmemesi sonucu, 1944 yılında 4541 sayılı yasa ile muhtarlıklar yeniden kuruldu.

1 Eylül 1930 yılında yürürlüğe giren 1580 numaralı Belediye Yasası'nın 4. maddesi gereğince belediyelerin sınırlarının çizilmesi isteniyordu. Ancak, Ankara kentinin sınırlarının 1926 yılında tanımlanmış olduğuna daha önce değinilmişti. Bu sınır İmar Heyeti'nin 9/ 9/1938 tarihli toplantısında aldığı karar gereğince imar sınırı ile birleştirilmişti. Daha sonra, 12/11/1940 tarihinde kuzeydoğu yöresinde bazı kesimler, 23/1/1941 tarihinde Baraj ve Baraj gazinosu, 27/10/1942 tarihinde de Kayaş, Etimesgut köylerinin bazı kesimleri ile Balgat köyünün tamamı belediye sınırları içine alınmıştı.

1944 yılında belediye meclisinin kararı ile kentin sınırları yeniden tanımlanmış ve kentin içinde mahalle örgütlenmesinde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre demiryolunun kuzeyinde 63 mahalle vardı ve bu mahallelerden 6'sı 31 muhtarlık bölgesine ayrılmıştı (Bkz. Ek 14 ve 15). Demiryolunun güneyinde ise 14 mahalle vardı, bunların da 4'ü 29 muhtarlık bölgesine ayrılmıştı (Bkz. Ek 16). Genelde mahalle imara işlenmemiş de ve bu nedenle sokak örgütlenmesi yapılmamışsa da belediye meclisi bu mahalleleri konutların kapı numaralarına göre muhtarlık bölgelerine ayırıyordu.

Sonuç: 1940-1950 Yılları Arası Kentsel Gelişme İçinde Gecekonduların Yerini Hazırlayan Nedenler

1940-1950 döneminde kentte üç ayrı gelişme süreci başlamıştır. 1930-1940 döneminde Bahçelievler Yapı Kooperatifi öncülüğünde konut kooperatiflerinin imar sınırı dışında yer seçme sürecini başlattıkları izlenmişti. Bunun sonucu olarak kent, ulaşım ağının temel verileri olan Atatürk Bulvarı ve Kazım Özalp eksenleri üzerinde yayılmaya başladı. Şekil 15 kentin 1949 yılındaki durumunu göstermektedir. İzlendiği gibi Ulus-Yenişehir nüvesi bulvar boyunca Çankaya'ya ve Dikmen Cad-

desi boyunca da Dikmen'e doğru gelişirken, Yenişehir aynı zamanda doğu Cebeci, batıda da Bahçelievler ile birleşme eğilimi gösteriyor. Ön Cebeci, Maltepe, Kavaklıdere ve Küçükesat semtleri gelişiyordu.

Bu dönemde kentin merkezden dışa doğru ulaşım eksenleri boyunca yayılması koşutunda bir de dıştan içe doğru büyüme olgusu gelişiyordu. Kentsel eylemlerin yoğunlaşması ve böylece yeni istihdam alanlarının açılması ile eski bağ dokusu nüvelerini oluşturan Keçiören, Etlik, Dikmen, Mamak, Kayaş gibi çevre köylerden de gelişme kente doğru yöneliyordu. Bu köylerde oluşan gelişme İmar İdare Heyeti belgelerinde izlendi. Böylece 1940-1950 döneminde giderek merkezden çevreye gerekse çevreden merkeze doğru, 1960'lardan sonra birleşecek bir büyüme biçimi başlamış oldu.

Kentte görülen ikinci büyüme biçimi ise genelde 1930-1940 döneminde başlayan özellikle 1945'ten sonra beklenmedik ölçülere varan kent içi topoğrafik eşikler üzerinde izlenen gelişmedir. Bir önceki dönemde, tarımdaki teknolojik değişme sonucu topraktan kopan yığınların beklenmedik baskısı ile gecekondu mahallelerinin kurulduğunu ve bu mahallelerin kentin istihdam olanakları sunan tek nüvesi merkez ve merkeze en yakın yoğun konut bölgelerine en ulaşılabilir noktalarda, genelde kamuya ait, niteliksel özellikleri nedeniyle imar dışı bırakılmış topoğrafik eşiklere yerleştikleri tartışıldı.

Ankara'da kamu topraklarının ve topoğrafik eşiklerin dağılımı farklı bir biçim gösterseydi ve/veya İstanbul'da olduğu gibi çevrede, merkezin dışında başka işverenler olsaydı. Ankara'da gecekonduların dağılımı da farklı olacak belki de kentin merkezindeki protokol alanı Eminönü-Zeyrek bölgesindeki konut ve hanlar gibi '*geçiş bölgelerine*' dönüşürken kent dışında Zeytinburnu, Gazi Osman Paşa gibi büyük gecekondu mahalleleri kurulacak ve bunların varlığı kentin Şekil 13'te izlenen yayılma biçimini değiştirecekti.

Kentteki bu eşikler ile bu eşikler arasında kalan genelde Hazineye ancak arada özel kişilere de ait olan boş alanlar yalnızca kırdan gelenler tarafından sahiplenilmiyordu. Dönem içi

tartışmalarda da değinildiği gibi, bu kesim içinde Karapürçek, Gicik, Kayaş, Kavak gibi çevre köylerden gelenler de vardı. 1945'ten sonra niceliksel göçün artması ile iki yeni boyutun ortaya çıktığı öne sürülebilir. Bunlardan birincisi, çok az bir yüzde ile de olsa gelen gruplar içinde bazı kişilerin kentin marjinal ya da küçük ticaret ve hizmet işlerinde kendilerini ve ailelerini geçindirecek kadar gelir elde edebilmeleridir. Diğeri ise kente daha önceki dönemlerde varmış ve *'barakalaşma'* olgusu kapsamında topoğrafik eşiklere yerleşebilmiş küçük gruplar ile çevre köylerden kente yerleşmeye ya da mevsimlik çalışmaya gelenlerin varlığıdır.

Bu iki grup, kuşkusuz, kentin yaşamını, olanaklarını, geçmiş deneyimleri daha iyi biliyorlar, kentin yasal sınırlarının hangi noktalarda ne derece zorlanabileceğini tahmin edebiliyorlardı. 1950'lere doğru daha toplu yerleşmelerin açılmasında, en aşırı eşiklerden daha düz alanlara inilmesinde, Cebeci'de Siyasal Bilgiler ve Hukuk fakültelerinin hemen arkalarında oluşan ve yerleşmelere çok yaklaşabilen gecekondu mahallerinin kurulabilmesinde bu deneyimli grubun öncülük ettiği varsayılabilir.

Bu grupların öncülüğünde Atıf Bey, Yenidoğan, Altındağ, Gülveren, Topraklık gibi büyük mahallelerin temelleri atılıyordu. Kuşkusuz parasal durumu biraz daha iyi olan kişiler daha düz alanlara, altyapıya yakın daha düzgün barınaklar yaparak yerleşirken, yeni gelen deneyimsiz, ekonomik ve sosyal dayanışma olanaklarından henüz yoksun gruplar ise aynı alanların daha elverişsiz yerlerine doğal veriler ve toplama malzeme ile *'baraka'* standartlarını bile tutamayan barınaklar içinde yerleşiyordu. Göçenlerin sayılarının artması sonucu ancak 1950 yılı içinde iç dayanışma doğdu ve yaygınlaştı.

Kentin ekonomisinde bu tür iş gücüne gereksinme duyulmadığı için göçenler gerek sosyal gerekse ekonomik doku içinde istenmeyen verilerdi. Bu isteksizlik yasal çerçeve içinde ayrıca somutlaşıyordu. İç dayanışma dışında kentsel çevreye karşın hiçbir savunma mekanizması gelişemiyordu. Gecekonducu grup, gerek kentsel mekânda gerekse fiziksel mekânda

çok yarışmacı koşullar altında yerleşmek zorunda idi. Bu grubu istihdam edebilecek iş kolları çok sınırlı, bu iş kolları içindeki işler de çok geçici olduğu gibi mekânda da zaten yasa dışı bir yerleşme söz konusu idi. Bu nedenle 1950'lerde gelişen iç dayanışma çok bölünmüş küçük parçalardan oluşuyordu.

Bu noktada kurulması gerekli bir diğer ilişki, mekândaki yerleşme biçimi ile göçenlerin kentin ekonomik mekânı içindeki rolleridir. 1940-1950 döneminde kentlerin ekonomik mekânları çok gelişmemişti. Örneğin, Ankara kentinde büyük ve küçük sanayi yaygmlaşamamıştı. En gelişmiş iş kolları ticaret ve bürokratik hizmetlerdi. Kırdan göçen deneyimsiz ve becerisiz nüfusun bu iş kollarına girmesi söz konusu olamazdı. Bu işlere bağımlı olarak gelişen seyyar satıcılık, pazarcılık, temizlik işleri, kapıcılık, hademelik, hamallık ve inşaat işleri bu gruba açıktı ki bu marjinal nitelikli işlerin sayıları ve ekonomi içinde önemleri çok azdı. Bu nedenle aile tüm fertleri ile istihdam alanına girmeye çalışıyordu.

Yenişehir ve Çankaya kesiminde yaşayan üst-orta ve üst gelir grubu ailelerde henüz kadın nüfusun çalışmamasına karşın gerek eski dönem yaşantı biçiminden kalma alışkanlık ile gerekse yaşanan konutlar ve apartman katlarının büyük olması nedeni ile hizmetçi, çamaşırcı, ütücü, evlatlık gibi yardımcılara gerek vardı. Gecekondulu kadın nüfus için çok kısıtlı da olsa bu alan tek istihdam olanağını açıyordu. Yaşam koşullarının bunca sert olması karşısında yaşlılar ve çocuklar da dilenciliğe itiliyordu. Bu dönem meclis kayıtlarında kentlerde dilencilikle mücadele konusunda tartışmalar rastlanır. Özetle, kırdan göçen gruplar kentlerin ekonomik mekânlarının marjininde kalmıştı. Bu ekonomik ilişki kentin fiziksel mekânına '*sefalet mahalleleri*' biçiminde yansıdı. İlerideki dönemlerde bu nüfus grubunun ekonomi içinde işlevinin değişmesi ile mekândaki konumu ve yaşam koşullarının değiştiği de izlenecektir.

Gecekondu türü yerleşmelerin birden yaygınlaşarak kentin tüm yamaçlarını kaplayıp merkezin ve konut bölgelerinin de hemen yanma sokulması, kamuoyu ile birlikte yönetimin de tepkisine neden oldu. Şükrü Kaya'nın 1930'lu yıllarda baraka-

laşmaya karşı ortaya koyduğu yaklaşımın yerini, gecekondu olgusunu kentlerin başına gelen beklenmedik bir olumsuz etken olarak yorumlayan yaklaşım aldı. Salt mekânsal bir sorun olarak nitelendirilen olgunun çözümü de yalnızca mekânda aranıyordu. Yönetimin hâlâ belirli bir konut ve toprak politikası yoktu. Gecekondular için düşünülen bazı önlemler kent ölçeğinde yaygınlaştırılamıyor, spekülasyona engel olunamıyor, gecekondu türü bir mekânsal yapılaşma ile bu yapılaşmayı ortaya koyan nüfusun iş gücü özellikleri arasındaki bağlantı kurulamıyordu.

Mekânsal kapsamda soruna getirilen önlemler, yıkmak ve yasallaştırmak idi. Yasallaştırmak gecekondulaşmayı özendireceği için ancak belirli zamanlarda, örneğin yasalar çıktıkça yapılabiliyordu. Elde kalan tek önlem yıkmaktı ki bu da sorunu hiçbir biçimde çözmüyordu. Daha olumlu yöntemler aranması yönünde de çabalar oldu ise de eksik ve aksak önlemler nedeniyle bunların bu dönemde başarıya ulaşmadığını izledik.

Belediyeye mülk konut üretme görevi verilmemişti. Böyle bir görev verilmiş olsa bile 1940-1950 döneminde gecekonduda yaşayan 50-60.000 kişiye belediyenin konut üretmesi olanaksızdı. Göçenlerin gelirleri düşük ve sürekli olmadığı için kira ödeme olanakları yoktu. En uygun çözüm olan ucuz arsa üretimi Yenimahalle örneğinde denendi ise de bu çözümün de sürekli ödeme gücü olan grupların eline geçtiğini ve en önemlisi de belediyenin eline geçen diğer topraklar gibi bu arsalara da sahip çıkamayıp bunları kiralama ya da tahsis etme yerine sattığını izledik.

Kentin üçüncü eksende gösterdiği gelişme varolan dokuda yoğunluk artışı için gelen baskılar ile kat yüksekliklerinin değişmesidir. Kent topraklarının spekülatif bir mülkiyet altında tutulması ve kentin imar sınırının ve imar planı ile öngörülen gelişme biçiminin nüfusun gelişmesi ile orantılı olmaması nedeni ile kentsel toprağın değeri üzerindeki yapıların değerini çok aşıyor ve artan rantı alabilmek için sürekli kat yüksekliği istekleri geliyordu. Yukarıdaki tartışmada da izlendiği gibi İmar İdare Heyeti bu istekleri yerine getirirken Jansen planı-

mn temel ilkelerini korumaya çalışmış ise de yalnız imarlı değil imarsız alanlarda da artan nüfus baskısı sonucu bu çabalar sonuç vermemiş ve yeni bir plan hazırlama yoluna gidilmiştir.

1940-1950 dönemi kuşkusuz ülke çapında benimsenen kalkınma modelinin değişmesi ve bu kapsamdaki uygulamanın tarım sektöründe bir yapı değişikliğinde sonuçlanması ile özgünleşmektedir. Bu çalışmanın konusu açısından bu dönem, gecekondu olgusunu başlatan iticinin harekete geçtiği ve olgunun ilk ivmesini kazandığı yıllardır. 1950 döneminde değişen ekonomik ve politik koşullar altında gecekondu nüfusunun işlevinin değişmesi koşutunda mekândaki özelliklerin de değiştiğini izleyeceğiz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1950-1960 YILLARI: GECEKONDU SİSTEME YERLEŞİYOR

Dış Veriler

Bağımlı Kalkınmaya Geçiş

1947 yılında tarım sektöründe gerçekleşen yapı değişikliğinin ekonomi üzerinde etkileri 1950-1960 döneminin ilk yarısında belirginleşmeye başladı. Tarım sektöründe mekanizasyonun yanısıra gübre, sulama, tarım ilaçları gibi yatırımlar ile kredi desteği de üretimin artmasına katkıda bulunmuş, üstüste gelen iyi ürün yılları bu verilere eklenmiştir. Aynı süre içinde dış pazarda Kore Savaşı nedeni ile tarım ürün fiyatlarının yükselmesi, üretimin arttığı bir noktada tarım sektörünü dışa pazara açmış ve sektördeki ödemeler dengesini, özellikle büyük toprak sahipleri lehine düzeltmiştir.

Tarım sektöründeki gelişme diğer sektörlerde de gelişmeyi başlatıyor, bu sektörlere giren yatırım ve dış yardım bu olguyu hızlandırıyordu. Askeri harcamaların azalması yatırımların artışını etkilemişti. Marshall yardımı kapsamında karayollarına giden yatırımın yanısıra tarım ürünlerini pazarlara ulaştırma gereği sonucu yol ağı genişliyor, ulaşım araç sayısı artıyordu. Tarım ve ulaşım sektörlerindeki bu gelişme küçük ve orta ölçekte tamir, bakım ve parça yapımı iş kollarını harekete geçirdi.

Genelde, kırda gerçekleşen yatırımların planlanması, örgütlenmesi, idari hizmetlerin görülmesi, tarımsal üretimin denetlenmesi, toplanması, dağıtılması, finansmanının sağlanması gibi idari işler kentlerde yer alıyordu. Bu olgunun yanısıra, bu dönemde kent ekonomilerinin gelişmesine katkısı olan iki etken vardı. Bunlardan birincisi tarımın değişen koşulları türevinde artan gelirin kentlere yatırılması, diğeri ise gene bu koşulların yerinden oynattığı nüfusun kentlerde ucuz iş gücü birikimleri oluşturmasıdır. Böylece Türkiye 1950 sonrasında kentleşmeye önem vermeye başladı.

Bir yanda, makineleşmeye ilişkin bakım, tamir ve üretim işleri kentlerde imalat sektörünü geliştirirken, kentlere dönen tarım geliri ve ticarete yönelen kredi olanakları ticaret sektöründe gelişme olanaklarını birden artırdı.

1950-1960 döneminde Türk kentleri tarihin hiçbir döneminde yaşamadıkları bir nüfus baskısı altında kaldılar. 1950 yılında toplam nüfus içinde %25.1 gibi bir pay alan kentsel nüfusun payı 1960 yılında %31.9'a çıkmış, kentlerde ortalama yıllık nüfus artışı hızı da 1950-1955 arasında 5.57'i bulmuştu. 10.000 nüfusun üstündeki yerleşmelerde ise bu hız %6.48 idi. Kentlere eklenen bu nüfus genelde kentsel iş kollarının gerektirdiği beceri ve deneyime sahip olmadığı için marjinal iş kollarına itiliyor, bu iş kollarının oluşturduğu belli sayıdaki istihdam olanakları karşısında bir iç yarışmaya girmek zorunda kalıyordu.

Yeni ekonomik denge kendi siyasal yönetimini de getirdi ve 1950 seçimlerini, daha önce de sözü edilen, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tartışması sırasında yasaya karşı çıkarak nüveleşen bir grup çevresinde örgütlenen Demokrat Parti kazandı. Parti, Amerikan para, teknik ve eleman yardımı çerçevesinde özel sektöre öncelik tanıyan bir yönetim politikası benimsemişti. Bu politika kapsamında bürokrasinin rolü azalırken artan gelirlerden en büyük payı alan büyük toprak sahipleri ve tüccarların etkinliği ve gücü artıyordu. Dönem içinde ülkeye gelerek çalışmalar yapan Amerikalı uzmanların verdiği raporlarda da örneğin Skidmore, Owings and Merril firması, Do-

nald Marson, Baker, Wagner, Charles Abrams raporlarında tarım sektörünün yanısıra küçük üreticilik ve tüketim maddeleri üretiminin geliştirilmesi öneriliyordu.

Ekonomide sağlanan rahatlık 1953 yılına dek sürdü. Bu yıl içinde Amerika ve Kanada'nın Kore Savaşı sırasında yaptıkları tahıl stokunu dünya pazarlarına sürmesi ile tahıl fiyatları düştü. Yurt içi artı gelirler ise yatırıma dönüşmekten çok tüketime yöneliyordu. Böylece hem devletin hem de özel kaynakların yatırıma ayırdıkları pay birden azaldı. Doğu Ergil, 1953 yılında kısa vadeli tarım kredilerinin tarım yatırımları hacmini aştığını ve aynı yıl içinde toplanan 1,5 milyarlık vergi içinde yalnızca 52 milyonun tarım vergilerinden oluştuğunu iletiyor (D. Ergil, 1978).

Dönem içinde ithalat serbest bırakıldı, bunun üzerine ithalatçılar derhal stok yapma yoluna giderek ithalatta büyük artışlara neden oldular. 1951 yılında Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu çıkartıldı, ancak istenen yatırımları sağlamakta başarılı olamayınca 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkartıldı. Bu yeni yasa ile kâr ve kapital transfer sınırlamaları kalktı ve ulusal kuruluşlara tanınan tüm haklar ve ayrıcalıklar aynı alanlarda çalışan yabancı kuruluşlara da tanındı.

1956 yılında Menderes İstanbul'da imar operasyonuna başladı. Bu operasyonun prestij boyutu olduğu gibi ekonomik boyutu da vardı. Cumhuriyet rejiminin mekândaki yansısını Ankara'da araması koşutunda Menderes de kendi döneminin yansısını İstanbul'da yaratmaya çalıştı. Bu işlemlerde ekonomik politikası iflasa doğru giden bir yönetimin prestijini koruma ve mekânda bir başarı imgesi yaratma endişesi de vardır. Ekonomik açıdan da bir canlılık yaratmak, kentlere yığılmış işsiz ve genelde tek becerileri inşaat işleri olan gruplara istihdam alanı açmak hedeflenmiş olabilir. Menderes'in bu geniş çaplı operasyonunun istenilen başarıya ulaşamamasının iki temel nedeninden birincisi imar işlemlerinin bir plan ya da program kapsamında düzenlenmeyişi, diğeri ise enflasyonun en şiddetli olduğu yıllarda ortaya atılmış olmasıdır.

Ödemeler dengesinin dış pazar fiyatları nedeni ile bozulması, iç pazarda yatırımdan çok tüketime dönük bir politika izlenmesi, hızlı kentleşme bağlamında yapı malzeme sanayii olmayan ülkenin bu konuda yoğun ithalata ve dengesiz harcamalara girmesi fiyatların artmasına ve enflasyona neden oldu. Bu yıldan sonra dönem sonuna dek ekonomi giderek artan kısa vadeli dış borçlarla desteklenmek zorunda kaldı. 1954 yılında ülke dış borçlarını ödemeyecek duruma gelmişti. 1958 yılında devalüasyon yapıldı ve dolar 2.80 TL'den 9.00 TL'ye yükseltildi. Bu durumun getirdiği kazanç gene tarım ve ticaret sektörlerine akarken, bu bağımlı gelişmenin maliyeti sabit ve dar gelirli kesimler içinde ödeniyordu. Bu değişen ekonomik konjonktür kapsamında yeni bir denge kurulması için ekonomik ve sosyal baskıların en yoğunlaştığı bir noktada 1960 darbesi gerçekleşti.

Dış Veriler Etkisinde Ankara Kenti Ekonomik Yapısında Değişme

Ankara kenti, 1950-1960 döneminde ülke düzeyinde kentlerde izlenen değişim ve ekonomik gelişim sürecini en yoğun yaşayan örneklerden biridir. 1950 yılma dek kentin ekonomisine hâkim olan tarım ve ticaret sektörlerinin yanısıra devlet öncülüğünde genelde savaş sanayiine yönelik durgun bir imalat sektörü izlenmişti. Yeni dönemde ilk değişme gene tarım sektöründe başladı. 1948 yılına dek pulluk ve atla işlenen alanlar makineleşmeye açıldı. 1948 yılında ilde 53 traktör varken bu sayı 1951 yılında 541'e çıktı. Makineleşmenin yanısıra suni gübre kullanımı da arttı. Her ne kadar bu gelişmeye Ankara'nın her zaman kısıtlı olan su kaynakları diğer girdilerle aynı oranda katılmadıysa da bu gelişme yeni tarım alanları açtı ve şeker pancarı, baklagiller, sebze ve meyve gibi pazara dönük yeni ürünleri devreye soktu. Yeni açılan alanlar çevrede topraksızlaşmaya neden olurken, otlakların kısıtlanması hayvancılığı da etkilemişti. Varolan alanlarda verim artışına ek olarak yeni açılan alanlardan da gelen gelir Ankara kentinde ticaret, hizmetler ve imalat sektörlerine akmaya başladı.

Sektörler Arası Yeni Denge

Tablo 17, 1955 yılında Türkiye'de ve Ankara ilinde çalışan nüfusun iş kollarına dağılımını gösterir. Bu tabloda, ilde toplum hizmetleri ve kişisel hizmetler sektörleri ile ticaret sektöründe ülkeye oranla bir gelişme başladığı izlenir. Nitekim, 1935 yılında il katma değeri içinde %34.8 gibi bir pay alan hizmetler sektörünün bu katkısı 1960 yılında %49'a çıkmış, 1955 yılında sektörde çalışanların oranı ise %22.3'ten 1960 yılında %25.8'e yükselmiştir. Gene 1955 yılında il ölçeğinde çalışan nüfus içinde ücretli statüye sahip olan erkek (%31.9) ve kadın (%7.6) nüfus oranları Türkiye oranlarının (%20.5 ve %3.8) üstündedir (Bkz. Tablo 18).

Kentte kadın nüfusunun işgücüne katılma eğilimi de artmıştır. Kuşkusuz, kentin özelleştiği idari hizmetler özellikle eğitilmiş kadın işgücü için yaygın bir istihdam alanı oluşturuyordu. Aynı yıl içinde kendi hesabına çalışanların oranının da yüksek oluşu marjinal ve küçük işlerin varlığının bir belirtisidir. Öte yandan, ticarette büyük ölçekli işletmeler de gelişmekte idi. Bu alanda, hem Orta Anadolu'nun ürününü değerlendiren, giderek kapitallerini büyüten anonim şirketlerce yürütülen toptan ticaret gelişiyor, hem de gene aynı çevrede artan gelirin büyük kısmının yattığı perakende ticaret yayılıyordu. Nitekim 1955 yılında ticaret ve bankacılık iş kollarında çalışanların toplama oranı %10.4 iken, bu oran beş yıl içinde, 1960 yılında, %12.3'e çıkmıştır.

Bu dönemde kentte ilginç bir gelişme de imalat sektöründe izlenir. Tarım ve ulaşım sektörlerindeki gelişmenin koşutunda önce makine bakım ve onarımı niteliğinde başlayan imalat, 1954-1958 yılları arasında ithalat kısıtlaması sonucu parça üretimine geçmiş ve Soğukkuyu atölyelerinde yapı elemanları, makine imalatı, inşaat araç-gereçleri, inşaat makineleri, madeni eşya imalatı başlamıştır. 1955-1959 yılları arasında çoğunluğu özel sektöre ait işyerleri kurulmuş ve elektrik motorları, tarım alet ve makineleri, türbin pompaları, traktör ve tarım makinelerinin imalatına geçilmiştir. İthalatın kısıtlanması,

imalatın içeriğini kısa zamanda yatırım mallarına çevirmiştir. Sanayi sektöründe gıda sanayii gene birinci önceliği koruyor, un, bira, şeker fabrikaları, diğer yiyecek imalathaneleri ve et kombinası eylemlerini sürdürüyordu. Nitekim 1935 yılında il sanayi sektörünün toplam katma değer içindeki payı %18.8 iken, 1960 yılında bu oran %22.3'e çıkmıştır. Sanayi sektöründeki işyerlerinin çoğu, özellikle 1955-1959 yılları arasında kurulanlar, özel sektöre ait iken, en yüksek istihdam ve üretimi devlet fabrikaları sağlıyordu. Devlet işletmelerinin büyük birimler olmasına karşın özel işletmeler küçük birimlerden oluşuyordu.

Nüfus artışına oranla gelişen gıda sanayiinin yanısıra konutlaşma ile talebi artan mobilya ve mefruşat sanayii de gelişiyordu. Gene nüfusa bağımlı olarak gelişen bir diğer sektör de inşaat sektörü idi. Bu döneme dek kamu binaları inşaatı önem taşırken, bu dönemde konut yapımı önem kazanmıştır. Nitekim inşaat sektöründe çalışanların oranı 1955 yılında %8.6 iken, 1960 yılında %22'ye çıkmıştır. Çalışanlar açısından en büyük oransal artış bu sektörde izlenir.

Özetlenirse, 1950-1960 döneminde Ankara kentinin ekonomik yapısında önemli değişmeler olmuştur. Tarım sektörünün istihdam ve gelirlerdeki payı azalırken, genel hizmetler, ticaret, inşaat ve imalat sektörlerinin payı ve önemi yükselmiş, boyutları büyümüştür (Bkz. Tablo 22). Bu durum kırın itici etkenlerine karşın kentin ve özellikle Ankara kentinin çekici etkenlerinin ortaya çıktığını gösterir. Önceki iki dönemde kırın itmesine karşın kentlerde özel bir çekicilik yoktu. 1950-1960 döneminin özelliği ise kentlerde çekiciliğin artmasıdır.

Göç

Bu çekiciliğin de etkisinde 1950-1960 döneminde diğer kentler arasında, Ankara kenti, İstanbul'dan sonra ikinci büyük göç çekim merkezini oluşturuyordu. Ankara kentinin hem başkent hem de metropol özelliği taşıması istihdam olanaklarını ve bu olanaklara ilişkin beklentileri artırıyor, aynı

oranda gelen göç de yaygınlaşıyordu. İstatistikler Ankara kenti nüfus artış hızının 1975 yılına dek Türkiye ortalamaları üzerinde olduğunu gösterir. Bu oranın en fazla arttığı yıllar 1950-1955 yıllarıdır.

1950-1954 yılları arasında Ankara belediye başkanlığını yapmış olan Atıf Benderlioğlu da anılarında gecekondu sorununa değinir: *'Sabahın erken saatlerinde çıktığım şehir gezilerinde her gün karşılaştığım manzaranın ürkütücü olduğunu bilhassa belirtmeliyim. Yorganını sırtlayan yüzlerce vatandaşın her gün Ankara'ya akın ettiğini görmek beni cidden huzursuz ediyordu. Bunlar kendi köylerinde yeterince geçim imkânına sahip olamayan işsiz güçsüz vatandaşlardı. "Ankara'ya niçin geliyorsunuz?" diye sorduğumda, durumlarını açıkca söylüyorlar,"Devlet Babadan iş istemeye geldik" diyorlardı. O zaman vali merhum Necati İlter'di "Bunları Ankara'ya sokmamak ya da yerleştirmemek için bir çare düşünelim" diyordu ama bildiğiniz gibi yasalarımız bu göç akımını önlemeye müsait değildi. Seyahat hürriyeti vatandaşın asli hakları cümlesindendi. Üstelik bu davetsiz konukları belediye olarak düzenli bir şehir planı içinde yerleştirme imkânına sahip değildik. Dahası; bizden önce onbinleri bulan gecekonduların süratle artışını da önleyebilecek yeterli zabıta gücünden mahrumduk. Her gün, Hazine belediye veya şahıs arsa ve arazisi üzerine kaçak inşaat yapılacağı ihbarı alıyorduk. Pek çok geceler emniyet müdürü ve jandarma kumandanı arkadaşlarımla birlikte sabahlara kadar nöbet tuttuğumuz oluyordu'* (A. Benderlioğlu, 1982).

Tüm ülkeden göç almakla birlikte Ankara kenti birinci öncelikle Çorum, Yozgat, Çankırı, Sivas ve Kırşehir illerinden göç almıştır. Bu ilk halkayı, Kayseri, Bolu, Konya illeri izler. 1950 yıllarında Orta Anadolu bölgesinin tarımsal açıdan önemli ekiliş alanlarına sahip olmayan illerinin kırsal yörelerinden kaynaklanan göç, zaman, mekân ve ulaşım olanakları açısından en elverişli varış noktasına yönelmişti. Bu varış noktalarının, yüksek gelir ile yaygın, sürekli, çeşitli ve istenen türde istihdam olanaklarına sahip olması aranan özellikler arasındadır.

Dış Veriler Etkisinde Konutlaşmayı Etkileyen Yasal Değişiklikler

1950-1960 döneminin ilk yıllarında siyasal görüşlerin de değişmesi ile bazı önlemler alındı. Bunlardan birincisi, 1951 yılında memurlara verilen konut tazminatları ve ek ödentilerin 5715 ve 5716 sayılı yasalarla kaldırılmasıdır. Daha önceki iki dönemde başkent işlevinin Ankara kentine bir göç hedefi niteliği kazandırdığı ve bu nedenle ülkenin diğer kentlerine oranla çok kısa zamanda büyük bir nüfus artışı aldığına değinilmişti. Bu artışa karşın varolan konut arzının yetersizliği, yeni konut stoku oluşturulmasında engeller nedeni ile ortaya çıkan yavaşlık, arsa ve konut fiyatlarının yanısıra kiraların da çok yüksek oluşu Ankara kentinde memurlara diğer kentlerde verilmeyen parasal ayrıcalıklar getirmişti. Ancak savaş sonrası ülkenin tüm kentleri göç baskısı altında kalınca konut stoklarındaki yetersizlik tüm büyük kentlerde ortaya çıktı. Bu durumda Ankara kentine tanınan ayrıcalıkların anlamı kalmıyordu.

Öte yanda, konut yetersizliği karşısında belediyenin kiralık konuta yönelmesi en akılcı çözüm iken, mülk konut üzerinde durulması sonucu 1950 yılında 5656 sayılı yasa ile belediyeye, alacağı arsalar üzerinde konut yapıp devretme görevi verildi. Bu dönemde gerçekleşen ve gelecek dönemlerin yapı ve kentleşme biçimini saptayan önemli değişikliklerden birisi de kat mülkiyetinin yasallaşmasıdır. 1948 yılında Noter Kanunu'nda bir değişiklik ile bu tür mülkiyetin yolunun açıldığına değinilmişti. Ancak bu olguyu istenilen yaygınlığa getirebilmek için bu değişiklik yeterli olmadı ve sonuçta 1954 yılında 6217 sayılı yasa ile 2644 sayılı Tapu Kanunu'nun 26. maddesi değişti ve kentlerde yüksek yoğunluğa yönelim yolu açıldı (İ. Tekeli ve İ. Ortaylı, 1978).

Bu çalışmada tartışılan gecekondu konusu açısından önemli bir karar da kiralara ilişkindir. 1940 yılında çıkartılan Milli Korunma Kanunu ile kiraların 1939 yılı düzeyinde dondurulduğuna ve 1947 yılında konut sahiplerinden gelen baskılarla konut kiralarına %20, diğer bina kiralarına %50 zam yapıldığı-

na değinilmişti. Özel sektöre öncülük tanıyan yeni model içinde 1953 yılında çıkartılan 6084 sayılı yasa ile kiralar 1955 yılından başlayarak serbest bırakıldı. Bu yasanın kiracılar arasında yarattığı tepki sonucu yasanın yürürlüğe gireceği 1985 yılında 6570 sayılı yasa çıkartıldı.

Yasaya göre, yeni kiralar, 1939 yılı kira değerlerini, konutlarda %200, diğer yapılarda ise %400'den fazla geçmeyecekti. Daha sonraki yıllarda yapılan binalarda ise kira takdir hakkı belediyelere bırakılmıştı. Belediye bu takdir hakkını yukarıda belirtilen yüzdeler içinde kullanabilecekti. 1947 yılından sonra yapılan binalarda ise 1953 yılı Mayıs ayı kiraları üst sınır olacaktı (İ. Tekeli ve İ. Ortaylı, 1978). Ancak, ülkede kiralar hiçbir zaman kira kontratları ile saptanan esaslara bağlı kalmadığından ve bu yazılı anlaşmaların dışında yasa dışı bir konut pazarı oluştuğundan yazılı anlaşmalara dayanan bu kararların hiçbir olumlu etkisi olmadı.

Kiralık konut yerine mülk konuta ağırlık veren görüşler koşutunda ipotek karşılığı kredi veren kuruluşların sayısı artmıştı. Bu dönemde Emniyet Sandığı, Vakıflar ve Yapı ve Kredi Bankaları da konut kredisi veriyordu ancak düşük faiz ve uzun vade ile kredi veren iki kuruluş gene Emlak ve Kredi Bankası ile Sosyal Sigortalar Kurumu idi. (Bkz. Tablo 20-21). Bankanın ucuz konut kredisi veriyor olması, kuruluş yılı olan 1946 yılındaki 100 milyonluk kapitalinin, 1953 yılında 300 milyona, borçlanma oranının da %75'ten %90'a çıkmasına neden oldu. 1953 yılında ipotekli kredi sisteminin yanısıra Yapı Tasarruf Sistemi de uygulamaya koyuldu.

Bankanın ve Sigorta Kurumu'nun uygulamaları bu dönem içinde bankanın kuruluş amacından saptığını ve salt üst orta gelir gruplarına yönelik hizmet verdiğini gösterir. 1950-1960 döneminde bankanın planladığı Ataköy inşaatlarında konutların %66'sının alanı 110-150 m^2 arasında, %33'ünün ise 150-290 m^2 arasında değişiyordu. Nitekim bu son grup konut uzun süre satılamamış ve ikinci kısım inşaatlarda konutların %70'ten fazlasının alanı 100 m^2'den küçük olacak biçimde planlanmıştı. Gene aynı dönem içinde bankanın Ankara'da fi-

nanse ettiği İsrail Evlerinin inşaat alanı 170 m^2 civarında idi[1] (Y. İnkaya, 1972).

İşçi Sigortaları Kurumu Yasası'na göre verilecek kredi oranı yapılacak konutun maliyetinin %50'sini geçmeyecekti. 1952 yılında çıkartılan 5437 sayılı yasa ile kredi oranı %80'e, 1954'te çıkartılan 6381 sayılı yasa ile de %90'a yükseltilmiştir. Ancak 1962 yılına dek Emlak Kredi Bankası aracılığı ile konut yaptıran kurumun kredileri Tablo 25-26'dan izlendiği gibi 100 m^2 ve daha büyük konutlara verilmiştir. Bu konutların *'halk konutu'* ya da *'sosyal konut'* kavramından uzak olduğu açıktır. Tablo 26 kurumun kredilerinin sigortalı yüksek gelir gruplarına verildiğini gösterir. Özellikle 1969 yılından sonra gelir dilimine bakılmadan 60.000 TL kredi verilmesi yüksek gelir gruplarının çıkarlarına hizmet etmiştir.

1956 yılında 6785 sayılı İmar Kanunu kabul edildi. Bu yasa ile 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunu'nun bazı maddeleri yürürlükten kalktı. Yapı ve yolların özellikleri artık yerel koşullara göre biçimlenebilecekti. Ayrıca yasanın 26. maddesi nüfusu 5.000'den yukarı olan belediyelere imar planı yaptırma görevi veriyor, nüfusu 5.000'den az olan belediyelerin ise yol ve istikamet planları yaptırmasını öngörüyordu. Daha önceleri 2290 sayılı yasa tüm belediyelere imar planı yaptırma gereğini getirmişti. Ancak, daha sonraki uygulamalarda hiçbir belediyenin yol ve istikamet planı yaptırmadığı izlenir. Yasanın 11. maddesi ise iskân sınırı dışında geçici yapı izni verilmesine olanak sağlıyordu. Bu tür kararların sakmcalarına daha önce de değinilmişti.

Yasanın 47. maddesi de imar yasalarının belediye sınırları dışındaki bitişik alanlarda uygulama olanağını getiriyordu. Bu madde gelişmenin iskân sınırlarını aşarak mücavir alanlara yayılmaya başlamasının bir göstergesidir. 1940-1950 döneminde özellikle konut kooperatifleri öncülüğünde belediye smırlarını aşan gelişme artık resmen tanınmıştır. Yasanın önemli maddelerinden biri de belediyelere bazı durumlarda arsaları birleşti-

1 Emlak ve Kredi Bankası'nın Levent Mahallesi'ndeki uygulaması için Bkz. T. Şenyapılı, 1978.

rip hamur etme ve yol ve hizmetler için %25 oranında arazi çıkartıldıktan sonra sahiplerine dağıtma yetkisi veren 42. maddedir. Bu madde, 1963 yılında bedelsiz kamulaştırma sayılarak Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiş, 1972 yılında yayınlanan 1605 sayılı değişiklik yasası ile yeniden düzenlenerek eklenmiştir.

1956 yılında çıkarılan bir diğer yasa, özellikle Menderes'in İstanbul'da giriştiği imar operasyonunu kolaylaştırmak için planlanan 6830 sayılı İstimlak Kanunu'dur. Bu yasa uyarınca kamulaştırma kararlarını Belediye Encümeni verecek, kaymakam ya da vali onaylayacaktı. Anlaşma sağlanabilirse kamulaştırma bedeli belediyenin emlakından yapılacak devirlerle de ödenebilecekti. İmar planı olan yerlerde ayrıca bir *'umumi menfaat'* kararı almak gerekmiyordu. Bedeli, belediye encümeninin seçeceği bir komisyon saptayacaktı (İ. Tekeli ve İ. Ortaylı, 1978).

İzlendiği gibi bu dönemde çıkartılan, mekânsal düzenlemeye ilişkin yasalar dönemin hâkim politik ve ekonomik kalkınma modeli doğrultusunda kararlar getirmiştir. Bu yasalar, amaçladıkları bazı olumlu düzenlemeler ötesinde topraktan gelecek rantın toprağı denetleyen gruplar adına maksimize edilmesi için uygun bir ortam yaratmışlardı. Uygulamada da Emlak Kredi Bankası ve Sosyal Sigortalar Kurumu örneklerinde olduğu gibi, olayın giderek bu yönde saptırıldığı izlenmektedir.

Yeni Kalkınma Modeli İçinde Gecekondunun Yeri

1945-1950 Dönemi: Gecekondu Ailesinin Marjinal İşlevi

Türk kentlerinde gecekondu olgusunun 1945'lerde dikkati çekmeye başladığına değinilmişti. Daha önce de tartışıldığı gibi bu yıllarda topraktan kopan küçük çiftçi ve tarım emekçisi için kent tümüyle yabancı, bilinmeyen bir çevre idi. Ülkesel ulaşım ve iletişim ağları; kentsel koşullar, olanaklar ve yaşantıyı kıra yansıtacak düzeyde gelişmemişti. Göçenin istihdam ve yerleşme sorunlarını üstlenecek hiçbir örgüt olmadığı gibi,

kentte henüz yerleşik bir kır nüfus birikimi de oluşmadığından göç öncesi ekonomik ya da sosyal ilişki kurma olanağı da yoktu.

Bu göç, zorunlu ancak güvencesiz ve garantisiz koşullar altında seçeneksiz bir çözüm denemesiydi. Bu nedenle göçe genellikle yalnız aile reisi katılıyor, ailenin kalan üyeleri kırın çok sınırlı geçim koşulları altında yaşamını sürdürüyordu. Böylece, güvensizliğin bir göstergesi olarak sırtında getirdiği yorganı ve belki de hemşehrilerinin devam ettiği bir kahvehanenin adresi ile kente varan göçen, istenmediği ve gereksinilmediği bir ortama giriyordu. Bu yıllarda kentlerde göçenlerin sunduğu emek niteliği düzeyinde yapılabilecek işler yoktu.

Kent ekonomisinde böylesine marjinal bir yer tutmak mekâna da belirli bir biçimde yansıdı. Yeni gelenler kahvehanelerde, parklarda, inşaatlarda, işyerlerinde, bekâr hanlarında yatarken; bir süre iş tutabilenler kentin eski dokusunda kira ile oturmayı denediler ancak kentlerin eski dokusu da sınırlı idi. Konut sorunu sonunda, kentlerin çevresinde eski tarla ve özellikle kamu arazileri üzerinde kenti daha iyi tanıyanların -daha eski, fakir kentlilerin- öncülüğünde altyapısız *'barakalar'* yapılarak çözüldü.

Çevredeki bu denetimsiz tarla ve alanlarda oldukça büyük parseller çevirmek olanağı vardı. Konut yapımında da en fazla kullanılan malzeme kerpiç ya da tahta idi. Kerpiç, daha sonraki yıllarda devreye giren briket gibi büyük kalıplardan oluştuğundan bu tür inşatta önemli bir kriter olan zaman süresinin kısaltılmasını sağlıyordu. Ayrıca ısı kaybını da yavaşlatıyordu.

Kerpiçin gerek yapımı gerekse inşatta kullanımı ustalık gerektirmiyordu. Konut tahtadan yapılıyor ise atılmış ambalaj tahtalarından duvarlar çakılıyor ya da çatılar ve tahtalar birleştirip, duvarlar çatılıyordu. Bu tahta duvarlar birbirlerine köşelerden çivileniyor, ayrıca yere de çivilerle çakılıyordu. Bu duvarların üzeri çamur ya da atılmış tenekelerle kaplanıyordu. Kapı ve pencereler gene yıkılan inşaatlardan toplanıyordu. Damlar ise genelde teneke ile kapatılıp üzerine ziftli muşamba seriliyordu. Bu kulübelerin çoğunda döşeme yoktu. Bu dö-

nemde herkes kendi gecekondusunu yapıyordu, henüz ücretli işçi ya da ustalara gereksinme yoktu.

Kötü koşullar altında olsa da bir barınağa sahip olunduğunda aile kırdan getirtildi. Ancak bu dönemde yaşam koşulları çok zordu. Ailenin tek geliri hane başkanının ara ara kazandığı çok düşük düzeyli ücretti. Aile bunu desteklemek için olanaklar elverdiğince konutun çevresinde bahçe tarımı, ufak çapta kümes hayvancılığı yapıyordu. Ailenin bu dönemde kırla ilişkileri oldukça önem taşır. Aile reisinin gelirinin çok azaldığı ya da sıfıra indiği dönemlerde aile üyelerinin, özellikle küçük çocukların köye gönderilmesi, doğum, sünnet, nikâh gibi törenlerin köyde yapılması, köye gidiş gelişlerinde erzak getirilmesi, aileyi rahatlatan, ona güvence veren tek kaynaktır. Gerek bu güvence kanalını açık tutabilmek gerekse kent yaşamından elde edilen gelir yaşantıyı değiştirmeye yetmediğinden, aile bu dönemde kırsal yaşantısını ve alışkanlıklarını büyük ölçüde sürdürür.

Ancak burada sözü edilen '*dönem*' kronolojik bir belirleme yerine kent yaşantısında bir aşamayı tanımlamaktadır. Yalnızca aile reisinin gelirine dayanan, bu nedenle kırla ilişkilerini sıkı biçimde yaşatan; kent ortamında kırsal yaşantısını sürdüren gecekondu aileleri yalnızca 1945-1950 döneminde değil bugüne dek her dönemde vardı. Ancak genel görünüş olarak 1945-1950 döneminde bu tür aileler çoğunluktaydı. Çünkü ailelerin kentin marjinal işlerinden sağladığı çok düşük düzeydeki gelir başka tür bir yaşantıya olanak vermiyordu.

Gecekonduların bu aşaması dönemin gazetelerinde yerel yönetim haberleri içinde yer yer yansır. Kent yöneticileri ve halkı bu dönemde göçenlere karşı olumsuz bir tutum içindedir. Göçenler kenti '*bozan*', kent kültürünü '*kirleten*', istenmeyen elemanlardır. Kente ne emek ne de gelir açısından yapıcı bir katkıları vardır. Nitekim bu nedenle kent yöneticilerinin bu ekonomik göç akımına engel olmak, gelenleri geri göndermek türündeki çabaları tesadüfi değildir. Gene bu dönemde '*barakalara*' hizmet ve altyapı götürülmediği gibi sık sık yıktırıma uğradıklarını biliyoruz. Böylece 1950'lerin liberal dönemi başladığında

büyük kentlerde marjinal kesimde çalışan ve buna paralel olarak bu kentlerin çevre topraklarını altyapısız, düzensiz, yerleşmeye açan göçen nüfus önemli boyutlara ulaşmaya başlamıştır.

1950-1960 Dönemi: Gecekondu Ailesinin Marjinal Olmayan Ekonomik Statü Kazanmasının Mekânsal Etkileri

1950-1960 dönemi kapsamında kentlerde artan ticaret, küçük sanayi ve altyapı yatırımlarının kentin çekiciliğini artırdığına değinilmişti. Bu dönemde kır *'itiyor'* ancak kent de *'çekiyordu'*. Kentlerin ekonomik yapılarında ortaya çıkan bu değişiklikler gecekondu ailelerinin yaşantısında ve mekânsal düzenlemelerde de büyük değişikliklere neden oldu. Bu değişiklikleri aşağıdaki biçimde özetleyebiliriz:

- Başlayan sanayileşme süreci ve yatırımlar pahalı yabancı teknoloji ve kapital ithaline dayanıyordu. Bu girdilerin pahalı olmasına karşılık kâr edebilmek için bir diğer girdinin emeğin *'ucuz'* olması gerekliydi. Burada kullanılan *'ucuz'* deyimi yalnızca emeğin ücretini kapsamaz, sorunlarını işverene ve devlete mali yük yüklemeden çözebilen bir emeği ifade eder. Örneğin, yerleşme sorunlarını bu tür maliyetler yüklemeden, ikinci el yapı malzemesi ve kendi emeği ile çözebilen, iş kurduğunda gene terk edilmiş binalarda, çok az bir altyapı ile, modası geçmiş ikinci el kapital kullanan emek gibi. Bu tür ucuz emeği ise gecekondu kesimi sağlamaya hazırdı.

Böylece ilk kez gecekondu erkekleri genelde marjinal işlerden küçük çaplı ancak marjinal olmayan işlere geçtiler. Her ne kadar yeni açılan teknik ve bürokratik işlerde çalışmasalar da bu işlere bağımlı olarak inşaat, ulaşım ve hizmet sektörlerinde açılan işlere girebiliyorlardı. Marjinal işler ise ailenin genç erkek çocukları ile kırdan yeni gelenlere kaldı. Bu küçük çaplı işler çok önemliydi, çünkü ekonominin tüm sektörleri modern-çağdaş düzeyde örgütlenemediği için çok gerekli dağıtım, kapitalin kullanım süresini uzatma, servis ve bazı üretim işlevleri küçük çaplı işler kapsamında gerçekleşiyordu.

- Kent ekonomisinde temel önemi olan işlere geçmenin ve

böylece *'işlevsel'* bir nitelik kazanmanın paralelinde gecekondu kesimi politik bir boyut da kazandı. Demokrat Parti 1950'ler öncesinde kentlerin çevresine itilmiş bu kesimin yalnızca ekonomik değil politik önemini de değerlendirdi. Gecekondu nüfusu oy potansiyelini mekâna yerleşmede pazarlık aracı olarak kullanabilme olanağını elde etti. Gecekondu bölgelerinde parti ocaklarına kayıt karşılığı tapu dağıtıldığı, altyapı getirildiği gene dönem gazetelerinde belgelenmiştir. Kent nüfusu ile bütünleşme savaşımı veren gecekondu nüfusu bu deneyimden etkilenmiştir. Nitekim çok yarışmacı ortamlarda girdikleri kent ekonomisi alanında bu nedenle örgütlenemeyen gecekondu nüfusu, mahalle ölçeğinde siyasal destek alabilmek için daima örgütlenmiş (Gecekondu Güzelleştirme Dernekleri), siyasal iktidarları ve statükoyu desteklemiştir. Sosyo-kültürel boyutta dikkatle önlenen kentle bütünleşme olanağını siyasal boyutta bulmuş ve dikkatle kullanmıştır.

- Kent ekonomisinde ve piyasasında marjinal olmayan bir statü kazanabilmenin yankıları mekânda da izlendi. Küçükçaplı işler; sosyal güvence, işsizlik sigortası, süreklilik, artan enflasyona göre gelirin ayarlanmasını sağlayamıyordu ama gene de aile başkanma eskisine oranla daha yüksek, daha sürekli gelir getirebiliyordu. Bu gelir, kadınlar ve çocukların düşük, kısa süreli, düzensiz ve dağınık gelirleri ile de destekleniyordu. Politik ilişkiler sonucu altyapı yatırımlarımn gecekondu alanlarına yönelmesi, artan aile gelirleri ile de birleşince gecekondu mahallelerinin mekânsal kalitesi yükselirken, gecekondu olgusu da resmi olmayan bir kalıcılık kazanma yoluna girdi. Gecekondu yapım süreci de arazinin işgalinden yapı malzemeleri ve emeğin sağlanmasına dek resmi olmayan bir biçimde örgütleniyordu. Böylece eski tarlaların ortasında kurulan *'barakalar'* yavaş yavaş düzenli mahalleler olma yoluna giriyordu.

Bu yıllarda gelirlerini eskisine göre artırabilen aileler teneke damlı kulübelerini tamir edip kiraya vererek kendilerine daha sağlam kondular yapmaya başladılar. Durumunu iyice düzeltebilenler ise alt-orta sınıf mahallerde ufak apartmanlara taşınıyorlardı. Böylece tapusuz bir emlak alım-satım pazarı doğ-

muş ve özellikle eski bölgelerde kiralık alan kuşakları ortaya çıkmaya başlamıştı. Bir yandan yeni bölgeler durmadan yerleşime açılırken eski bölgeler sürekli bir devingenlik içine düşmüştü, geniş alanları çevirmiş olanlar burayı parselleyip satıyorlar, eski *'barakalar'* durmadan tamir görüyor, yanlarına daha iyi nitelikli briketten bazen iki kata bile çıkabilen konutlar yapılıyordu.

Bu yıllarda göç koşullarının da değiştiğini izliyoruz. Artan karayolu ve iletişim yoğunluğu ve kentlerde çeşitli yörelerden kişilerin birikimi sonucu, kent yaşantısı ve kentte kendilerine açık fırsatlar artık kırsal yörelerde biliniyordu. Kent göç için bilinmeyen bir ortam değildi. Kente artık sırtta yorgan ile değil bir akraba ya da hemşerinin adresi ile geliniyor, göçenin yerleşme ve iş bulma sorunları da bu ilişkiler aracılığı ile çözülüyordu. Böylece giderek artan sayıda göçenler ailelerini de yanlarında getirmeye başladılar. Göçenler eskiye oranla daha kısa süreler içinde iş bulabiliyor ve gecekondu yapabiliyordu, çünkü her iki süreç de resmi olmayan yollar ve ilişkiler aracılığı ile çözülüyor, destekleniyordu.

Böylece 1950-1960 döneminde ekonominin genel yönelişi içinde marjinal işlerden marjinal olmayan işlere geçerek vazgeçilmez bir *'işlevsellik'* kazanan gecekondu nüfusuna elbette bu işlevsellikten kâr sağlayan kentli kesimler sahip çıkıyordu. Bu işlevsellik ile oy potansiyeli birleştiğinde gecekondu kesimine bir yanda emeğin *'ucuzluk'* niteliğini koruyacak ve bu niteliğin çok yavaş değişmesini sağlayacak ölçüde (daha fazla değil) gelir ve güvence olanakları sağlanıyordu; öte yandan bu büyük işgücü kitlesinin kentte yerleşikliği fizik mekânda sağlanan yatırımlarda perçinleniyordu. 1950-1960 döneminde gecekondu ailesi ekonomik ve politik açılırdan kentte yerleşmenin temellerini atmıştı.

Gecekondu nüfusunun zaman içinde değişen ekonomik ilişkileri uyarınca mekân üzerindeki yapının da değiştiği vurgulanmıştı.[2] Bu varsayım doğrultusunda gecekonduları zaman

2 İşgücü mekân ilişkisini kuran bir model denemesi için Bkz. T. Şenyapılı, 1981.

içinde sınıflama olanağı var mıdır? İstanbul'da 1955'lerden önceki yapım sürecine ilişkin basılı bilgiyi Tekin Kurucu'nun araştırmasında, Ankara için ise İbrahim Öğretmen'in çalışmasında bulmak olanaklıdır (T. Kurucu, 1965, İ. Öğretmen, 1957). Kuşkusuz her dönemde her tür malzeme ile gecekondu yapılmıştır. Ancak, gerek dış verilerin değişmesi, gerekse konducuların kentsel deneyimleri, yapı bilgi ve hünerlerinin artması ile bu kondular belli dönemlerdeki hâkim özelliklerine göre sınıflandırılabilirler.

1947-1950 arası, henüz gecekondu inşaatlarının yaygınlaşmadığı, kente gelen ve genelde işsiz ve parasız kalan kesimlerin kendilerine para ödemeden barınak bulmak zorunda kaldıkları dönemdir. Bu aşamada toprağı kazıp üstüne tahtalar ve kilim örterek ya da dört kazık çakıp üstünü kilimle örterek barınak yapanlara, eski mezarlara, sur içinde kovuklara sığınanlara rastlıyoruz. Bu dönemde daha yaygın olan bu tür barınaklar daha sonraki yıllarda görüldüklerinde gazete haberi niteliği kazanacak kadar azalmışlardır. Gecekondular yapım malzemesi ve türleri açısından üç grupta derlenebilir:

- Her iki kentte de en yaygın kondu malzemesi kerpiçtir. Yapımı para, beceri ve özel malzeme gerektirmeyen kerpiç, toprak ile su karıştırılıp çatlamaması için içine samantozu atılarak kalıplara dökülür. Tekin Kurucu'nun verdiği bilgiye göre kalıp, 35x60 cm boyutunda ve 10 cm derinliğinde bir dikdörtgendir. Bu kalıp 15x30 ve 20x30'luk dört iç kalıba bölünmüştür. Kerpiçler bu kalıplarda kurutulur. Böylece iri boyutlu yapı malzeme birimleri elde edilir ki, bunlar ile inşaat hem çabuk ilerler hem de ısıyı da çabuk kaybetmeyen bir malzeme elde edilmiş olur. Kerpiç yapının inşaatı her iki kentte de aynı biçimde gerçekleşmiştir. Bir gün önceden taş temel atılır ve üstü toprakla örtülerek gizlenir. Akşam üstü satın alınan ya da yapılan kerpiçler araba ile getirilir ve taş temel üzerine harçsız, üst üste dizilir, üstü çamurla sıvanır. Kapı ve bir pencere için yer bırakılır, kapı ve pencere üstleri lata ile geçirilir. Yıkımcılardan alınan kapı ve pencere takılır. Çatı ziftli muşamba ya da birbirine çıtalarla çakılan tenekelerle kaplanır. Konducunun

top ile satılan 10 m^2 ziftli muşambaya verecek parası yoksa, çatı teneke ile kaplanır. Bugün çok pahalı bir malzeme olan teneke 30 yıl önce fabrika artığı olarak sokaklardan bedava toplanıyordu. Özellikle Zeytinburnu çevresindeki fabrikalardan bu malzemeyi toplama olasılığı yüksekti. Döşeme ise yoktu. Bu yapı türünde bir aralık-bir sofa-bir oda ve altına yakacak ya da malzeme depo edilen bir sundurma yapılıyordu (T. Kurucu, 1965).

- İkinci tür yapı ise ahşap-bağdadi konutlardır. Tekin Kurucu'nun anlattığına göre İstanbul'daki inşaat biçimi şöyledir: Taş-harç ya da taş-çamur bir temel atılıp toprak yüzeyden 10 cm. yükseldikten sonra çift sıra kalas ile hatıl atılır ve üzerinde bina iskeleti çatılır. İskelet çatıldıktan sonra aralarına içten iki katlı bağdadi çıtalar çakılır, arası moloz, çamur ve küçük taş parçaları ile doldurulur. Bu yapı türü daha ucuzdur ve bu türde bir aralık-sofa-iki oda yapılır (T. Kurucu, 1965).

İbrahim Öğretmen ise Ankara'daki yöntemi anlatmaktadır: Sekiz büyük çıtadan önce ikisinin arası ufak çıta ve tahtalarla birleştirilip üstü çamurla sıvanır. Böylece bir duvar çıkmış olur. Bu yöntemle dört duvar da hazırlanır. İkisinde kapı, pencere yeri bırakılır. Hazırlanan duvarlar araba ile çevrilen alana getirilir. 10-15 kişinin yardımı ile köşelerden yere çakılır, çivilerle köşeler desteklenir. Çatı malzemesi gene ziftli muşamba ya da teneke parçalardan oluşur (İ. Öğretmen, 1957).

- Çevrede taş varsa kondu taştan da yapılabilir. İstanbul'da taş elde etmek için Bizans'tan kalma mezarların kırıldığı, kaldırım taşlarının söküldüğü, dönem gazetelerine yansımıştır. Taş kondularda harç yerine çamur kullanılıyordu. Döşeme yoktu ve çatı malzemesi aynıydı.

Bu dönemde, olguya, yerleşme düzeyinde bakıldığında plansız bir gelişme izlenmektedir. Konutlar birbirine göreli değil konturlara göre dizilmişlerdir. Yerleşmenin planından topoğrafyayı tümüyle okumak olasıdır. Genelde konutlar küçük kümeler içinde yerleşmiştir. Yollar ise, bahçe ve konutlardan artan negatif alanlar olarak belirmektedir. Yolun genişliği konutların konumu uyarınca değişmektedir, ancak genelde 7-10

m arasındadır. Gerek iç mekânlar yeterince farklılaşmadığından, gerekse araba sahipliliği olmadığından dış alanlar yoğun biçimde kullanılmaktadırlar. Yolun genişlik farklılaşması ve güneşe yönelimine göre belirli yerlerde kadınlar çalışır, söyleşir küçük ve büyük çocuklar farklı gruplar içinde oynar. Konutlara genelde bu yollardan girilirse de, daha iç yollar üzerindeki konutlara özel mekânlardan girilmektedir.

Merkez hafif ve belirsizdir, doğrusaldır. Kentin ana trafik yollarından birine saplanan gecekondu yolunun mahalleye girdiği noktada bir bakkal dükkânı yer alır. Yerleşme de bu noktadan başladığından konut dokusu burada yoğunlaşmıştır. Yerleşme iç kesimlere doğru yoğunlaştığında, gündelik alışverişi yapan kadınlar olduğundan mahallenin bu kesimlerinde de bakkal dükkânları belirir. Konduların planlarına gelince, yapı malzemesi, teknik bilgi ve dış koşullar sağlam, düzgün, kalıcı iç mekânı farklılaşmış binaların yapımına olanak vermediği için binalar plansız, genelde tek birimden oluşuyordu. Bu birim genelde 25-35 m^2 arasında idi. Tavan yüksekliği içerden 2.26-2.50 m arasında, kapı genişliği ise 86-80 cm arasında değişiyordu. Pencereler ise tek parça ve dardı, çoğunda cam yoktu.

Bu dönemin yapıları iki özelliği yansıtmaktadır. Konducu kentteki barınağını yaparken kentin yapı malzemelerini ve yapı bilgisini kullanmaz. Kırda olduğu gibi çevrede bulduğu malzemeyi ve kır kökenli bir yapı teknolojisini kullanır. Bu yapı dokusunun ikinci özelliği ise, aynı dönemde gerek İstanbul gerekse Ankara'da aynı yapı dokusuna rastlanmasıdır. Bu olgu da kırdan göçen kesimin kırdan ithal ettiği bilgi ve teknolojiyi kullandığını, kent çevresinin özelliklerini yalnız satın almamakla kalmayıp bilmediğini de göstermektedir. Özetle, bu dönemin yapı dokusu kentle bütünleşememiş, kent ekonomisinin marjininde kalmış bir kesimin mekânsal yapısını yansıtmaktadır.

Konduların bu biçim yapılışları ile sürekli yıkım tehdidi altında yaşamalarının da ilgisi bulunmaktadır. 486 nolu yasa uyarınca kondu ancak inşaat sırasında yıkılabiliyor, çatısı yapılıp içinde yaşanmaya başlandı ise yıkım için mahkeme kara-

rı gerekiyordu. Tekin Kurucu'nun verdiği bilgiye göre, kondunun çatısı kapatıldığında içeri bir yatak, bir salıncak, bir soba konup, duvara bir Atatürk resmi asılıyor, kapıya da üzerine tencereye kaynayan bir maltız konuyordu (T. Kurucu, 1965).

Yazarın 1962'de yaptığı araştırmada yetkililer, yıkıma giden polislerin encümenden yıkım kararı almak için başvurduklarını, bu kararın çok geç çıktığını, kararı tebliğ etmek için gelindiğinde konducunun mahkemeye başvurduğunun öğrenildiğini ilettiler (Şenyapılı, 1962). Mahkeme uzun süren bir süreç olduğundan çoğu kez konut yıkımından kurtuluyordu. Eğer yıkım kararı çıkarsa, evin kadınının çocukları ile dama çıkarak direndiği ya da ailenin başka biçimlerde direndiği (gazete haberlerinden) bilinmektedir. Ayrıca, derme çatma, harçsız yapılan konut yıkılsa da fazla bir parasal kayıp olmadan yeniden yapılabiliyordu.

1953'ten sonra her iki kentte de gecekondu alanları dolmuş ancak konducuların konut yapmak için gerekli ilişkileri kurma konusunda deneyimleri artmıştı. Yıkım tehlikesi ile de yaşamak öğrenildiğinden bu dönemde gecekondular daha sağlam yapılmaya başlandı. Yapı malzemesinde de kerpiçin yerini briket aldı. Briket, kerpiçin yararlarına sahip olmanın yanısıra daha sağlam ve düzgün görünüşlü bir malzemeydi. Kondularını yıkımdan kurtarabilenler tahta duvarların içinden briket duvarlar örerek eski duvarları yıkıyor, bu birime yeni briket birimler ekliyorlardı. Kondunun zaman içinde bu sürekli değişim ve gelişimini mekânsal bir model içinde özümleme olanağı yoktur, çünkü bu değişim; arsanın biçimi, topoğrafya, arsanın yönelimi, komşu ile ilişkiler ve yapı ekonomisi gibi verilere göre değişmektedir.

Böylece, 1953-1960 arasında briket binalar yoğunlaşmış, eski kondular eklerle genişlemiş, ilk açılan ve hızlı yapılaşan düzensiz bölgelerde kiracılık oranları artarken arsa, yapım süreci ve yapı malzemeleri üzerinde tekelleşme eğilimleri başlamıştır. Bu üç ayrı tekelleşme olgusundan gazete düzeyinde kamuoyuna yansıyan, arsa üzerindeki tekelleşme olgusudur. İlk yıllarda geniş topraklar çevirme olanağını bazı kişiler kâr kaynağına

dönüştürmüşlerdi. Araştırma kapsamında para ödeyerek tapusuz arazi alan örneklere rastlanmıştır ki, daha sonraları arazinin gerçek sahibi geldiğinde sorun mahkemede çözülüyordu. Ancak bir yanda, kente ancak gecekondu koşulları altında yerleşebilecek nüfus artarken, öte yanda arazi üzerinde mahalli yönetimin düzensiz ve plansız da olsa denetimi artınca bu iki karşıt faktörün arasında tampon görevi gören toprak ağalarının türemesinin yanısıra kamuoyuna aynı yoğunlukta yansımıyan bir olgu, yapım süreci ve yapı malzemesi konusunda başlayan tekelleşmedir. Kentteki koşullar altında yerleşme deneyimi geçirmiş ve bu konuda bilgi birikimi yapabilmiş bir kesimin ortaya çıkmasının sonucu konutlar daha sağlam ve kalıcı yapılabiliyor, iç mekânlarda farklılaşmalar aranıyor, eski konutlara yeni farklılaşmış üniteler ekleniyor, temelle duvarlar ve çatıların daha sağlam yapılması isteniyordu. Bu durum yapı işlerinde uzmanlaşmış bir emek gereksinimini ortaya çıkardı. Uzmanlaşmış ustalar yapım sürecini derhal tekelleri altına aldılar (T. Kurucu, 1965).

Bu ustalar zanaatlarını ya köyde ya da kente geldikten sonra kondu yaparak öğrenmişlerdi. Bu kişiler jandarma ile iyi ilişkiler kurarak bölgeyi kendi denetimlerinde belirli parçalara ayırıyorlardı. Böylece '*kalfa*' statüsüne yükselen bu kişiler kendileri inşaatta çalışmıyor, kahvede oturup aracılık yapıyorlardı. Gecekondu yapmak isteyen kişi bu kalfalara başvuruyor, kalfa kişiye işçi ve usta bulup yer göstererek payını alıyordu. Yapım sırasında jandarma ile sorun çıkarsa kalfa gelip sorunu çözüyordu. Eğer bu kişi kalfalardan bağımsız olarak kondu yapmaya kalkarsa kalfanın ihbarı ile kondu yıktırılıyordu. Aynı tür usta örgütlerinden bu tür kişiler eliyle gerçekleştirilen yapım sürecinin tekelleşmesinden İbrahim Öğretmen de Ankara için söz eder (İ. Öğretmen, 1957).

Aynı dönemde kredi ile yapı malzemesi satışı önem kazanmış, (gecekonducular genellikle yıkımdan çıkan malzeme kullandıklarından) yıkım da bir uzmanlık dalma dönüşmüştü. Bu olgu ardiyeciliğin önemini artırıyordu. Konutu için büyük arazi çevirenlerin bazıları alanın bir tarafında ardiyeciliğe başlı-

yor, bölgede yeni alanlar çevirerek kimi zaman kendisi konut yapıp satıyor, kimi zaman da malzemenin kendisinden alınması koşulu ile alanı parselleyip satıyordu. Elbette bu üç tür '*ağa*' her zaman ayrı ayrı kişiler olmuyor, bu dalların birinde tekelleşmeye başlayan kişi öteki dallara da el atıyordu.

Böylece, 1953-1960 döneminde briket dışında gecekondunun yapı malzemesinde bir değişiklik olmamış, bir aralık-bir sofa-bir oda modülü süregelmiştir. Alanların eski kısımlarında kiracılık başlamış ve yeni kapatılan alanların boyutları 700-1.000 m^2'den 300-400 m^2'ye inmiştir.

Bu dönemde Ankara'da Tuzluçayır Mahallesi'nde gelişen tipik bir gecekondu yapım süreci saptanmıştır. 1956'da Tuzluçayır'da 240 m^2 Hazine arazisi çeviren konducu, ip ile duvar örülecek yerleri işaretledikten sonra, bir hafta boyunca, karısı ile birlikte çalışarak yarım metre derinliğinde temel kazmış ve temeli toprak kodundan bir metre yükseltmiştir. Bu temel üzerinde 2,5 m yüksekliğinde kerpiç duvarlar örülmüş ve çamur-saman karışımı ile sıvanmıştır. Çatı için 12 tane balta ile düzeltilmiş uzun ağaç satın alan konducu, bunları 50 cm ara ile çatıya yerleştirmiş, üzerine yıkımcıdan alınan 50 tane tahta çakmış ve bu 50 tahtayı boş çimento torbaları ile kaplamıştır. Bu düz çatının üzerine 10x10 cm'lik 20 uzun tahta, 10 tanesi bir yanda olmak üzere 50 cm ara ile dizilerek üzerine kafes çakılmış ve ortaya çıkan beşik çatının üstü 1.500 tane kiremit ile kaplanmıştır. Böylece, konducu net kullanım alanı 22.75 m^2 olan bir oda-bir aralık sahibi olmuştur. Bu ilk ünitenin taban alanı ise 36 m^2'dir. Daha sonra konut, yapılan eklerle büyümüş ve 1977'de (biz sahaya girdiğimizde) net kullanım alanı 104.05 m^2'ye, taban alanı ise 114.30 m^2'ye çıkmıştı.

Basında Gecekondu

1950-1960 döneminin başlarında gecekondular gazetelerde önemli bir yer tutmaz. Manşetlerdeki haberler genelde Kore Savaşı, Amerikan dostluğu ve Rusya ile olan anlaşmazlık konularını yansıtır. Bu yıllarda sorun gecekondulardan çok gece-

kondulu nüfusu kentlilerin kabul etmek istememesinden kaynaklanır. Nitekim gazeteler güvenlik sorunlarını vurgulayıp kentlerde işsiz, başıboş gezenlerden yakınırlar. Bu yılların iskân sorunu genelde göçmenlerle ilgilidir.

Gecekondu olgusu basında izlendiğinde gecekondunun 1950-1960 döneminde kazandığı iki nitelik ortaya çıkar. Bunlardan birincisi, gecekonduların bu dönem içinde politik önem kazanmalarıdır. Bu politik boyut sürekli vurgulanırken, gecekondu nüfusunun kente sunduğu ucuz emek katkısı hiç tartışılmaz. Nitekim gecekondu nüfusu politik boyuttaki önemini vurgulayarak Gecekonduları Güzelleştirme Dernekleri kapsamında örgütlenip kent mekânına sağlam ve garantili yerleşebilmek için yönetime baskı yapar, gerekirse kaba kuvvet de kullanır. Altyapı, üstyapı kurumlarının yanısıra toprak ve tapu ister. Bu dönem içinde İstanbul'da sanayiin, Ankara'da ise imalat, hizmetler ve ticaret sektörünün ucuz emek girdisini oluşturduklarının bilincinde değildirler. İşverenler de maliyetini işyerine ödetmeden mekânda ve çoğu kez işyerinin yakınında bazen yanında yerleşerek ulaşım masraflarını da minimize eden düşük ücretli bu nüfusun gecekondulaşmasını desteklemiş olmalıdırlar.

Bu konuda ortaya atabileceğimiz bir varsayım bu dönemde büyük gecekondu mahallelerinin özellikle İstanbul'da fabrikaların yanında oluşmasının raslantısal olmadığı, fabrikaların farklı isimler ve nedenler ile para yardımı yapmalarının yanısıra gerek kent yönetimleri üzerine baskı koyarak gerekse daha genel çerçeve içinde kuvvet dengeleri kapsamında etki yaparak bu olguyu desteklemiş olmaları yolundadır. İşçinin kendi olanakları ile ne işverene ne de kısa vadede kamuya yük olmaksızın, günün koşulları uyarınca '*plansız*' teriminin olumsuz niteliklerini taşıyabilen mahalleler kurabilmesi ve bu '*plansızlığı*' 25 yıl süre ile sürdürebilmesinin ardında kuşkusuz bu yoldan emeği daha ucuza mal edebilen işverenler ile işsizlik sorununa çözüm bulamayan hükümetlerin strateji açısından katkıları vardır.[3]

3 Sanayi-gecekondu ilişkisi için Bkz. T. Şenyapılı ve E. Acar, 1980.

Öte yanda, yöneticiler de gecekondu nüfusunun politik gücünü değerlendirir. Dönem gazeteleri bu çalışma kapsamında örneklendirilemeyecek kadar çok ve çelişkili yıkma ve tapu dağıtma kararları ile doludur. Tapu dağıtma eylemi bilindiği gibi, hep seçim zamanlarına rastlarken, yıkma kararları seçim sonrasında verilir. Dönem gazetelerinde yansıyan ikinci bir boyut ise gecekondu sorununun mekânsal bir sorun olarak nitelendirilmesi ve bu nedenle çözümün bu tür konutları ortadan kaldırıp nüfusun kentin alışılmış konut dokusu içine yerleştirilmesinde aranmasıdır. Hükümet konut yapıp dağıtmak gibi biçimsel bir yaklaşım ile sorunu çözebileceği inancındadır. Yapısal ve ekonomik önlemler alınması olanağı konularında ne basında ne de mecliste bir tartışma platformu oluşmuştur.

Genelde gazeteciler çeşitli röportaj, yazı dizisi ve haberler kapsamında gecekondu mahallelerinin '*sefaletini*' vurgular. Eğer seçim zamanı değil ise yöneticiler sert önlemler alınacağını bildirir, kamuoyu ise konutların yıkılmasından yana değildir. Özellikle kış mevsimlerinde gazeteler kamuoyu doğrultusunda yayın yaparak konutların yıkılmaması, önce yer gösterilmesi konusunda baskılar yaparlar, hükümetlerin ve belediyelerin gücü ise değil bu yığınlara konut yapmak, gerçekleşmiş mahallelere hizmet götürmeye bile yetmez. Böylece kentsel mekânda yönetim ile gecekondu nüfusu çelişkili ve yüzeysel-biçimsel bir ilişki içinde tavizler verip alırken kentin ekonomik mekânında gecekondu nüfusun bu dönemde bütün aile üyeleri ile gördüğü işlevin önemi açıkça tartışılmasa ve tanımlamasa bile artıyor ve gecekondu nüfusu dönemin sonlarına doğru kentlerin belirli oransal ve işlevsel parçaları niteliğini kazanıyordu.

Yöneticilerin gecekondu konusunda çelişkili yaklaşımları dönem başında belirginleşir. 25 Ekim 1949'da göreve başlayan İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, 1 Kasım 1949 tarihli *Hürriyet* gazetesinin verdiği bir habere göre gecekondu mahallelerini gezer. '*Binlerce gecekondu sakini Gökay'ı sevgi ile karşıladı, yoluna çiçekler serpti*', 2 Kasım 1949 tarihli gazetede ise yazar Metin Toker Valiliği uyarır '*Vali (gecekonduculari) hima-*

yesine almış... bir diyeceğimiz yok. Yalnız bugün kendisine mahsus kanunu, nizamı, kabinesi bulunan gecekondular mahallesi yarın inzibat kuvvetine hatta orduya sahip olursa, buna asla şaşmamak gerekir.'

7 Eylül 1950 tarihli *Hürriyet* gazetesi İstanbul valisi ile görüşen Kazlıçeşme, Zeytinburnu, Telsiz gecekondu mahalle halkının sokak aydınlatması, su, kömür dağıtım kuruluşu, okul, hamam, iskele, karakol, tren geçidi istediğini iletir. Bu istekler hiçbir altyapı ve üstyapı olmadan toprağa yerleşildiğini gösterir. Vali ile bu görüşmenin Kazlıçeşme Deri Fabrikasında yapılması ilginçtir.

21 Ekim 1950 tarihli *Hürriyet* gazetesi kent merkezinde gecekondu sorununun tartışıldığı, valinin gecekondu inşaatına izin verilmediğini ilettiğini ve izin veren kaymakamların vekalet emrine alınacağım bildirdiğini yazar.

1950 yıllarında gazetelere yansıyan ilginç bir haber de Saraçoğlu Mahallesi'nin satışa çıkartılıp ya da bir kısmının devlet dairelerine kiraya verilip kalanların satılarak elde edilecek gelir ile ucuz konut yapılmasını öneren yasa taslağının varlığıdır.

31 Mart 1951 tarihli *Hürriyet* gazetesi Ankara'nın gelişigüzel büyüdüğünü, Kayaş, Etimesgut, Keçiören yönlerinde yayıldığı, *'dörtbir yanını'* gecekonduların sardığını, belediye gelirlerinin ise yalnızca belediye sınırları içinden toplanabildiğini iletir. Sınır dışında yerleşenler vergi vermek istemedikleri gibi bunlara hizmet de götürülmemektedir. Bu nedenle belediye yeni bir imar planı hazırlatmaktadır. 21 Mart 1951 tarihli *Hürriyet* gazetesi ise Telsizler semtinde Hazine arazisinin halka dağıtılacağı haberi üzerine 80.000 nüfuslu Dağ (Altındağ) Mahallesi halkının kazma ve küreklerle hücum ettiğini, 1.500-2.000 kişinin araziyi paylaştığını, sonunda polisin gelip halkı dağıttığım iletir.

11 Mart 1951 tarihli *Vatan* gazetesi de Altındağ'a bitişik, Baraja giden yol üzerindeki Telsizler istasyonunun kaldırılacağı haberi çıktığını, Telsizlerin düz arazi oluşu ve kente yakınlığın nedeniyle çekici bir bölge olduğunu ve bu söylenti üzerine 2.000 kişinin gelip alanı parsellediğini bildirir. Ancak alan

PTT'ye aittir ve Telsizlerin kalması da söz konusu değildir ve askerin gelip halkı alandan çıkarıp alanı kordon altına alması ile olay biter.

Bu olay yalnızca toprak üzerindeki nüfus baskısını göstermek açısından değil, gecekondu nüfusunun yasal güçlere karşı birleşebilecek bir iç dayanışma düzeyine vardığını göstermesi açısından ilginçtir. Ancak bu dayanışma yalnızca toprak işgali, toprak ve konutun koruma ve konuta gerekli yaşam çevresini sağlamak konularında oluşabilmektedir. Ekonomik konulardaki sert yarışma düzeyi, bu konularda örgütlenmeyi önler. Belli bir konuda 1.500-2.000 kişi ellerinde kazma ve küreklerle devlete karşı çıkabilirken kendi yaşam standartlarını düzeltebilecekleri konularda birleşememeleri, toprak konusunun öneminin yanısıra bu kesimin ekonomik ve politik koşullar açısından belli bir denetim altında tutulduğunu gösterir. Bu kesimin içinde bulunduğu plansızlığın bir strateji olduğu varsayılabilir.

Gazete haberlerinde 1951 yılında gecekondu nüfusunun politik bir önem kazandığı izlenir. 6 Ocak 1951 tarihli *Vatan* gazetesi Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in İstanbul vilayetine geldiklerini ve gecekondu konusunda bilgi aldıklarını iletir. Bayar burada yaptığı konuşmada *'Gecekondu söylendiği gibi bir beliye değil, sosyal bir zaruret ve ihtiyaç sonucudur. Burada oturan vatandaşlar hükümet yardımına muhtaçtır. Mühim olan noktalardan biri yapılacak evlerin vatandaşların işyerlerine yakın semtlerde olmasıdır. Gecekondular şuraya veya buraya yapılmıştır diye orada oturanlara yeni mesken temin edilmeden yıktırılmamalıdır'* diyerek gecekondu mahalleleri ile işyeri yakınlığını vurgularken (ki bu yakınlığın ulaşım maliyetlerini işveren açısından minimize eden bir boyutu olduğuna değinilmişti) gecekondu nüfusunu bir çeşit hükümet himayesi altına alır.

Ancak daha önce de değinildiği gibi bu dönemde verilen yıkım kararları oldukça yoğundur ve bu yıkıma uğrayanların çoğuna da yer gösterilmemiştir. Örneğin 7 Nisan 1951 tarihli *Vatan* gazetesindeki bir haberde eski saray civarında yıkım olduğu, valinin konutları yıkılanlara Veli Efendi koşu yeri arka-

sında bir alanı parselletip verdiği ve belediyenin de enkazı oraya taşıdığı iletilir. 20 Nisan tarihli gazetede ise o alanın Bez fabrikasına ait olduğunun anlaşıldığı ve başka bir yer aranmakta olduğu haberi yer alır.

Bir yandan da ucuz konut yapıp dağıtma önerileri tartışılmaktadır. 21 Mart 1951 tarihli *Vatan* gazetesi Belediye Meclisinde tek konut-blok inşaat tartışmasının sürdüğünü iletir. Meclis ucuz ve çok konut yapılmasından yanadır ama kent içinde arsa fiyatları metrekarede 150 TL'ye dek yükselmektedir. Bu durumda ucuz konut yapma olanağı pek kalmamıştır. Bu tartışmalar sürerken gecekondu mahalleleri büyümeyi ve biçimsel olarak kentin diğer mahallelerine benzemeseler bile bu yolda ortak çaba harcamayı sürdürmektedirler. Nitekim 10 Eylül 1951 tarihli *Hürriyet* gazetesi Kazlıçeşme halkının kendi çabaları ile yaptıkları Kazlıçeşme Küçük Valide Camii'nin tamamladığını ve açılışa katılan Türk Anıtlar Derneği başkanının kurdeleyi kestiğini iletir.

Böylece gecekondu mahalleleri hükümet desteğinin yanısıra kentin ve ülkenin resmi kuruluşlarınca da tanınma ve varlıklarını kabul ettirme yolunda ilerlemektedirler.

1953 yılında enflasyon ekonomiyi etkilemeye, ticaret ve tarım kapitali kentlerde konut yatırımına dönüşmeye başlamıştı. 1953 yılı gazeteleri bu inşaat '*furyasını*' sergiler. İstanbul kenti, Levent, Küçük Çekmece, Pendik arasında yayılmaktadır. Belediye İmar ve Fen Müdürlüğü istatistiklerine göre 1952 yılında İstanbul'da 1.923 tek konut, 1.399 apartman 250 fabrika ve diğer yapılar ile birlikte 7.538 yapı tamamlanmıştır. 1953 yılında ise 1.491 tek konut, 1.855 apartman ve 500 de tadilat yapılmıştır. 1954 yılının yarısında ise inşaat sayısı 5.000'i aşmıştı, bu inşaat akımını denetleyebilmek için Belediye İmar ve Fen Müdürlüğü dördüncü bir belediye reis muavinliği kurmak zorunda kaldı. 1954 yılında da *Hürriyet* gazetesinin toplumdaki bir eğilime uyarak her ay bir okuyucusuna 20.000 TL konut kredisi vermeye başladığı izlenir.

4 Ocak 1953 tarihli *Hürriyet* gazetesi Ankara'da son iki yıl içinde 3.000'den fazla konut yapıldığını bildirir. Gazetenin

verdiği bilgiye göre 1952 yılında kentte 847 tek konut, 356 apartman inşaatı tamamlanmış, 706 konut tadil edilmiş, 180 konuta ek yapılmış ve ayrıca 90 garaj, 6 iş hanı, 3 cami yapılmıştır. Gecekondu ve belediye sınırları dışındaki inşaatlar bu sayılara katılmamıştır. Ancak, elbette kentteki bu yasal yapılaşma akımının yanısıra bu akımı birkaç kat aşan gecekondular kentleri çevirmeyi sürdürüyordu.

Bu inşaat eylemlerine karşın kiralar hâlâ çok yüksekti ve konut stoku artan nüfusu karşılayamamaktaydı. Kuşkusuz enflasyonist bir ortamda böyle bir harcama biçimi olağandır ancak inşaatların özellikle 1953 yılında artmasının kiraların serbest bırakılacağı haberleri ile ilgili olduğu varsayılabilir. Nitekim aynı yıl enflasyonun etkisi ile gazetelerde pahalılık ve geçim sıkıntısı haberleri ön plana geçmiştir.

18 Şubat 1953 tarihli *Hürriyet* gazetesi gecekondu mahallelerinin altyapı eksikliğinden doğan sorunlarından birini yansıtır. Ankara'da Çubuk Çayı taşıp Varlık gecekondu mahallesinde 150-160 konutu sular altında bırakmıştır. Topoğrafik eşikler üzerine yerleşmenin maliyeti yavaş yavaş ödenmeye başlanır. 1957 yılında açıkta akan, çevresi gecekondularla dolu olan ve bu gecekonduların kanalizasyonunun da aktığı Bentderesi'nin taşması sonucu mal ve can kaybı olmuş ve sonuçta derenin üstü kapatılmıştır.

Gecekondu nüfusu ekonomik mekânda sağladığı ucuz işgücünün öneminin bilincinde olmamakla birlikte politik güçlerinin bilincinde idi ve bu bilinci pratik çözümler elde edebilmek için kullanıyordu. *Hürriyet* gazetesinin 21 Şubat 1955 tarihinde ilettiği bir haberde, İzmir Araphasan Mahallesi'nde yıkılan 100 gecekonduda yaşayan 600 kişinin bir '*protesto mitingi*' düzenlendiğini ve Başbakan Menderes'e 600 imzalı bir telgraf çektiklerini iletir. 6 Mayıs'ta ise İstanbul Gecekondularını Güzelleştirme Derneği yedi kişilik bir heyetle Ankara'ya gelir ve yıkılması söz konusu olan 5.000 gecekondu için yer gösterilmesini ister.

22 Ağustos'ta ise gecekonduları Güzelleştirme Derneği bir toplantı yaparak basma Ankara ve İzmir gecekonduları ile bir-

leşerek bir federasyon kurmak istediklerini açıklar. Aynı toplantıda gecekondulara, iş takibi için resmi dairelere giderken tırnaklarını kesmeleri, saçlarını taramaları, temiz ve kıyafet yasasına uygun biçimde giyinmeleri öğütlenir. Bu ilginç öğütler gecekonducuların kendilerinin kentle bütünleşmemiş ayrı gruplar olduğunun bilincine vardıklarını ancak bu bütünleşme sorununun bir biçimde çözülebileceği sanısında olduklarını gösterir. Yöneticiler gecekondu nüfusunun kentin olağan konutlarına benzeyen konutlarda barındırabilirlerse sorunun çözüleceğine inanmaktalar, buna karşın gecekonducular da kentli gibi giyinip davranabilirlerse bütünleşebileceklerine inanmaktadırlar. Her iki taraf da sorunu benzer bir yüzeysel düzeyde düşünmektedir.

1956 yılında gecekondu *'ağaları'* kişisel düzeyden *'şebeke'* düzeyine geçmişlerdir. 8 Nisan 1956 tarihli *Hürriyet* gazetesi gecekondu yapan ve satan yeni bir şebeke türediğini bildirir. Zeytinburnu'nda eylemlerini sürdüren bu şebeke ekime ayrılan arazi üzerinde *'gündüzleri alenen "gündüz kondu" denen evler'* yapıp satmaktadır. Alanda böyle 1.000 kadar konutun yapıldığı bildirilir. 11 Nisan tarihli gazete belediyenin kaçak inşaatı önleyemediğini, mahkemenin çoğu kez mal sahibini haklı gördüğünü, yasalarda bu tür yapılaşmaya olanak veren boşluklar olduğunu iletir. 14 Nisan'da ise Vilayet Komisyonu inşaat halindeki gecekonduların yıkılması için karar gerekmediği mahalli amir tarafından hemen yıktırılabileceği kararı alır. Bitmiş olan konutlar ise Belediye Encümeni'ne bildirilecek ve alınacak izin ile 15 gün içinde yıktırılacaktır. 7 Haziran 1956 tarihli *Hürriyet* gazetesi ise İstanbul'da 170.000 kişinin işsiz olduğu, herhangi bir kuruluşta ya da maliyede kayıtları olmadığını bildirir. İlgililer bu kişilerin geldikleri yere geri gönderilmeleri için önlem alınmasına karar vermiştir. Bu haberler gecekondu olgusunun ilgililer tarafından ne kadar yüzeysel bir düzeyde ele alındığım gösterir.

Mecliste Gecekondu

1950 yılında Menderes hükümetinin başa geçmesi ile gecekondulara politik yatırım dönemi açılmıştır. 1951 yılında, mecliste İçişleri Bakanlığı bütçesi tartışılırken, gecekondunun yeni bir yasal çerçeve kapsamına alınması (Hamdi Orhon) ve Kadastro Genel Müdürlüğü bütçesi tartışılırken de gecekondularda tapu yokluğunun komşular arası tartışmalara yol açtığı öne sürülerek hızla tapu verilmesi önerilir (Mehmet Özbey). 1953 yılında ise, Celal Gönenç gecekondulara tapu verilmesi gereğini yineler.

6188 Sayılı Yasa

1953 yılında sorunun çok yaygınlaşması Ankara'nın yanısıra İstanbul'da da Zeytinburnu, Taşlıtarla ve Kâğıthane gibi büyük gecekondu bölgelerinin kurulması üzerine, 1954 seçimlerinden bir yıl önce, 6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun çıktı. Tasarının mecliste tartışılması sırasında, Necdet Açanal, ülkedeki konutları %50-70'inin sağlık koşullarına uymadığını, ancak çözümün Hazine arazisinin halka dağıtımında yatmadığını, bu arsaları alacakların farklı değişkenlere göre sıralanması gerektiğini yapılan konutların satılmak yerine kiralanmasının uygun olacağını, gecekonduları ancak sağlık koşullarına uymadığı zaman yıkmak gerektiğini anlatmıştır.

Bu yasada belediyeler 5228 sayılı yasadaki esaslar uyarınca Hazine arazisini alabiliyordu. Belediyeler ayrıca kendi arazilerini de *'ucuz ve basit'* konut yapımı için kullanabileceklerdi. Bu konutlar, maliyet bedelleri üzerinden birinci öncelikle gecekonduları yıkılan kişilere, ikinci öncelikle de sağlığa aykırı konutlarda oturanlara satılacaktı. Sağlığa aykırı yapılarda oturanlar taşınmadan önce konutlarını yıkıp, enkazı kaldıracak, eğer bu yapılmazsa 15 gün sonra konut yıkılacaktı.

Mahalle oluşturan ve toplu halde bulunan ruhsatsız konutlar ise bedellerinin 1/4'ü peşin ödenmek, kalanı 5 yılda 5 eşit

taksitte ödenmek üzere sahiplerine satılacak ve tapu dağıtılacaktı. Yasa ayrıca belediyelerin bu işlevlerini finanse edebilmek için fon oluşturmuş ve 10 yıllık bina muafiyetini 10 yıl daha uzatmıştır. Bu hükümlerden ancak belediye sınırları içinde iki yıldır oturanlar yararlanacaktı. Böylece yasa, kente yeni gelen kesimlerin konut sorununa çözüm getirmiyordu.

Konut kooperatifleri ise 25 konut ya da 25 daireli apartman yapmak için gerekli ana paranın yanısıra sahip olduklarını ispat ederlerse bunlara da arsa tahsis edilecekti. Ancak bu hüküm kooperatiflerin işini güçleştirmekteydi,

Yasa sert hükümler de getiriyordu. Yasanın yürürlüğe girmesinden sonra yapılacak kondular inşaat sırasında ise hemen, iskân edilmiş ise 15 günlük bir süre sonunda encümen kararı ile yıkırılacak, konutu yapan, yaptıran ya da bilerek satın alanlara hapis ve para cezaları uygulanacaktı. Ayrıca yasayı uygulamayan belediye başkan ve memurları için hapis cezası verilecekti. Yasa, 5218 ve 5228 sayılı yasaları da yürürlükten kaldırıyordu.

Bu döneme dek çıkan yasaların genelde konut sorununa yönelik olmalarına karşın bu kez özellikle gecekondu sorununa yönelik olduğu söylenebilecek 6188 sayısı yasa önceki yasalarda sözü edilen sakıncaları ve eksiklikleri taşımış ve gecekondu sorununu çözememiştir. Bunun bir örneği gecekondu sayılarının artışında izlenir.

1956 yılında mecliste, yöneltilen bir soru üzerine İçişleri Bakanlığı'na vekalet eden Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk, 6188 sayılı yasanın yürürlüğe girmesinden sonra izinsiz yapıların saptanmaya başlandığını, gecekonduların yoğun olduğu yerlerde harita ve imar planı yapımının sürdüğünü, Ankara gecekondularında 313 hektarın haritalarının tamamlandığını, 159 hektarın ise parselasyonunun bitirildiğini, 285 kişiye tapu verildiğini, 1950 kişinin ise tapusunun işlem görmekte olduğunu iletmiştir.

1958 yılında Hıfzı Oğuz Bekata'nın sorularına yanıt veren İçişleri Bakanı Namık Gedik, Ankara'da 45.850 gecekondu olduğunu ve bunlarda 222.275 kişinin yaşadığını, bu nüfus içinde 795 kişiye tapu verildiğini, 29.345 kişiye de bir yıl içinde

verileceğini, yeni imar planının uygulanabilmesi için 900 gecekondunun yıkıldığını, 540 konut sahibine başka yerde arsa verildiğini, 492 kişi için de tek konut ve blok apartman yapıldığını söylemiştir. Namık Gedik'in verdiği bilgilere göre, üç büyük kentte gecekondu sayısı ve buralarda yaşayan nüfusun dağılımı aşağıdaki gibidir:

Kent	*Gecekondu Sayısı*	*Nüfus*
Ankara	45.850	222.275
İstanbul	40.000	280.000
İzmir	4.575	20.000

Bu sayısal veriler, sorunun İstanbul'da ve Ankara'da çok yaygın olduğunu, ancak İstanbul gecekondularında nüfusun daha yüksek bir yoğunluk içinde yaşadığını gösteriyor.

Gecekonduların politikaya alet olmasına bir örnek de, Namık Gedik'in 1959 yılında İmar ve İskân Bakanlığı'nın bütçesinin tartışıldığı oturumda, gecekondulara çözüm bulunmaması konusunda gelen eleştirilere karşı yaptığı konuşmadır: *'Bentderesinde ilk gecekondu istimlaklerine başladığımızda, yeni çıkmış bir muhalif parti meb'usları yıkılmaya başlayan gecekonduların kapısında, gecekondululara "şikâyetiniz var mı? Davanızı biz takip edeceğiz" dediler. Gecekondululer, 'hayır' dedi. Bu gecekondu halkı büyük bir vatanseverlikle girişilen hareketleri tasviple bekleyip bugün yapılmış olan apartman lojmanlara yerleştiler. Bugün Bentderesi apartmanların yapılmaya başladığı çok mamur bir semttir'.*

İzlendiği gibi, mecliste zaman zaman milletvekilleri soruna doğru bir açıdan bakmışlarsa da genelde gecekondu yalnızca politik boyutu ile ele alınmış ve partiler arasında bu anlamda bir çekişme konusu olmuştur. Ancak gecekondular da bu olguyu kentte varlıklarını sürdürebilmek için kullanmışlardır.

İmar ve İskân Bakanlığı Kuruluyor

Konut ve gecekondu sorunlarının yaygınlaşması ve ara çözümler ile düzenleyemeyecekleri anlaşıldığı için 1958 yılında

İmar ve İskân Bakanlığı kuruldu, konut ve gecekondu sorunları bu örgütün görev kapsamına alındı. İmar ve İskân Bakanlığı 1923 yılında da gene bir başka konut sorunu ile ilgili olarak gündeme gelmişti.

Cumhuriyet kurulduğunda en acil iskân sorununun savaş ile ortaya çıkan göçmen sorunu olduğunu izliyoruz. Göçmenlerin yerleştirilmesi ve bu tür bir göç ile ilgili diğer sorunların çözülmesi gerekli idi. Yalnızca Lozan Anlaşması gereğince 400.000 göçmenin ülkeye geldiği (F. Yavuz, 1980), 1923-1933 yıllarında ise Balkan ülkelerinden toplam 627.538 göçmenin geldiği kayıtlıdır (C. Geray, 1962). Ankara kenti de bu olaya katılmıştır. 1953'ten önce örnek köy olarak seçilen Etimesgut'ta 126.000 TL. harcanarak 226 kişilik bir göçmen grubu için 50 konut yapılmıştır.

Sorunu çözebilmek için Cumhuriyet'in ilanından 15 gün önce çıkarılan 368 sayılı yasa ile İmar ve İskân Bakanlığı kurulmuştu. 14 ay sonra, 1924 yılında çıkartılan 529 sayılı yasa ile de göçmen sorunu görevi İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan İskân Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Fehmi Yavuz'un ilettiği bilgiye göre 1935 yılında görev 2849 sayılı yasa ile Sağlık Bakanlığı'na geçmiş ve 1950 yılında 5613 sayılı yasa ile de İskân İşleri Genel Müdürlüğü, Tarım Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Toprak İşleri Genel Müdürlüğü ile birleştirilmiş ve Tarım Bakanlığı'na bağlanmıştır. 1950 yılında Bulgaristan'dan 150.000 göçmenin gelmesi sorunu yoğunlaştırmıştır ve Başbakanlığa bağlı Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü kurulmuştur (F. Yavuz, 1980).

1952 yılında hükümet, İstanbul kentinin batısındaki tepelerde kamu arazisi üzerinde Bulgaristanlı göçmenlere 2.000 kadar konut yapılması işini bir müteahhide verdi. Önce Taşlıtarla adı ile anılan bu yöre daha sonra Gazi Osman Paşa adını almıştır.

Ankara'da ise 1953 yılında Bulgaristan göçmenleri ile Avrupa kamp mültecilerine Keçiören, Aktepe'de Hazineye ait bir adadan 230 dönüm tahsis edildi. Hazırlanan imar planlarına göre alanda 220-450 m^2 arsalar ayrılmıştır. Bu arsalarda tek

katlı, ikili bloklar yapılacaktı. 1954 yılında ise Vilayet Toprak ve İskân Müdürlüğü'nün karşı çıkması üzerine parselasyon planlarının arazi özelliklerine uymadığı saptandı ve yenisinin hazırlanması istendi. 1957 yılında ise heyetin bir belgesi Aktepe'de daha önceleri göçmen mahallesi kurulması için parsellenen alanların, 6188 sayılı yasa uyarınca ucuz konut yapımına tahsis edildiği ve imar planında iskân dışında kalan bazı adaların iskân sınırı içine alındığı bildirilir (23/ 7/1957- 541).

1954 yılında ise Akköprü çevresinde de göçmen mahallesi yapılması için bir çalışma hazırlandı. Heyet, Karayolları'nın bu mahalleden çevre yolu geçireceğini bildirerek çalışmanın bu veriye göre yönlendirilmesini istedi. 1955 yılında ise Başbakanlıktan gelen bir yazı uyarınca Akköprü'de göçmen mahallesi olarak ayrılan yerde bir imar adasının kaldırılıp yeşil saha yapılması istendi ve bu istek kabul edildi. 1956 yılında da Akköprü göçmen mahallesinde Hazineye ait alanın bir kesiminin Toprak ve İskân Müdürlüğü'ne verilmesi ve bu kesimde yeni imar planında gösterildiği gibi büyük ve yüksek inşaat bölgesi kurulması istendi ve bu istek de kabul edildi.

1958 yılında Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü, yeni kurulan ve iskân, konut ve arsa politikası oluşması ve uygulanması görevlerini üstlenen İmar ve İskân Bakanlığı'na bağlandı. Böylece konut sorunu ilk kez ülke çapında özelleşen resmi bir kurum tarafından üstleniyordu.

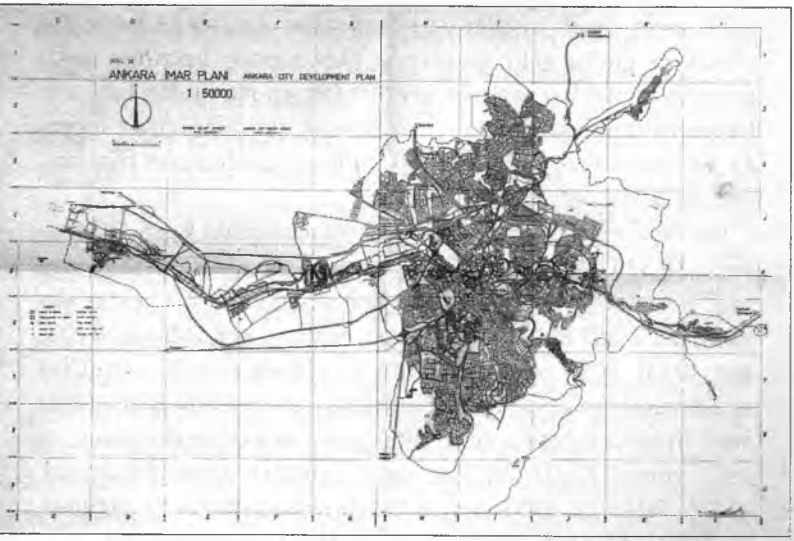
Kentin Mekânda Biçimlenişi: İmarlı Kesim

Mekânda Kent İçi Farklılaşma

1950-1960 döneminde gerek nüfus baskısının olağan dışı artış göstermesi, gerekse bu artışın da etkisinde yaptırılan yeni imar planı kentin biçimsel düzenlemesine yeni bir yön vermiştir. Jansen planının öngördüğü 300.000 nüfus 1950 yılında aşılmıştı (1950 nüfusu 289.197'dir). Kenti bu dönemde biçimlendiren iki önemli karardan biri, Karayolları'nın Konya ve Samsun yollarını birbirine bağlayan çevre yolunu yapması öte-

ki ise yeni imar planının kenti kuzey-güney yönünde yüklemesidir. Kentin 1944 ve 1949 yıllarını gösteren Şekil 14 ile Şekil 17 karşılaştırıldığında kentteki biçimsel farklılaşma açıkça izlenir. 1949 haritasında kuzeyde izlenen Keçiören-Etlik banliyöleri artık kentle birleşmiştir. Bu birleşmeyi sağlayan olgulardan birincisi kuzeyde Altındağ-AtıfBey-Telsizler kesiminin gecekondular ile yerleşmeye açılması ve hemen bu gelişme koşutunda Akköprü-Sebzelerbahçesi-Kazıkiçi Bostanları adasında, İstanbul Caddesi ve Bentderesi boyunca Soğukkuyu yöresinde küçük imalatçıların toplanmasının yanısıra, Ziraat Enstitüsü çevresinde konut kooperatiflerinin yer seçmesidir. İkinci olgu ise, Keçiören, Etlik nüvelerinin kente doğru gelişmeleri, üçüncü bir olgu da arada Kalaba köyü, Aydınlıkevler gibi yörelerin özellikle alt-orta ve orta gelir grubu konut kooperatifleri öncülüğünde ve gecekonduların desteğinde yerleşmeye açılmasıdır.

Demiryolunun güneyinde ise, Atatürk'ün naaşımn 1953 yılında Anıtkabir'e taşınması Maltepe-Anıttepe yöresinin düzenlenmesine ve canlanmasına yol açmış, Bahçelievler ile kent

Şekil 17. Ankara imar planı.

merkezi arasında kalan ve bu nedenle değeri de yüksek olan bu alan da üst-orta ve orta gelir grubu kooperatifleri öncülüğünde Bahçelievler ile birleşme eğilimi göstermiştir.

Bu dönem içinde Bahçelievler'in kendi çevresinde gelişmeye çalıştığı, Abdi Paşa Çiftliği'nin kalan kesimlerinin ifrazlarının yapılması için kooperatiflerin İmar İdari Heyeti'ne oldukça sık başvurdukları izlenir. Doğu kesiminde Cebeci yoğunlaşıyor ancak çevresi de gecekondular ile sarılıyordu. Yeni mezarlık çevresi ve Saime Kadın'ın yanısıra Mamak- Üreğil-Kayaş ekseni ve Cebeci'nin güneyinde Abidinpaşa, Topraklık, Balkeriz yöreleri gecekonduya açılıyordu. Daha güneyde iki önemli olgu, bir önceki dönemde gelişen Kavaklıdere'nin yanısıra Küçük Esat ve Aşağı Ayrancı semtlerinin gelişmeye açılmasıdır. Dikmen ve Yukarı Ayrancı kesimleri henüz seyrek bağ-bahçe düzenini koruyordu.

Bu dönemde kent belirli kurallar çerçevesinde farklı fiziksel ve değer eşiklerinden oluşan bir yüzey üzerinden gelir gruplarının yer seçme süreci kapsamında biçimleniyordu. Bu sürece katılan gruplardan üst ve orta gelirlilerin parasal olanak, sosyal ve ekonomik güçlerine karşın alt gelir gruplarının siyasal gücü, ucuz emek niteliği ve nüfus sayısı üstünlüğü vardı. Bu nitelik ve güçler gelir gruplarına kent toprağı üzerinde farklı pazarlık olanakları sağlıyor, gruplar Jansen planından beri mekânda belirginleşen sosyal ve ekonomik ayrımlar içinde toprağa yerleşebiliyordu. 1950-1960 dönemi içinde arazi fiyatlarının çok arttığı gözlenir.

Belediye sınırları içinde 21.000 hektar arazinin fiyatı 1924 yılında 38.325.000 TL'den 1953 yılında 2.363.800.000 TL'ye çıkmış, gene 1953 yılında kent merkezi çevresinde 860 hektar alanın fiyatı 1.363.800.000 TL olarak saptanmıştır (*Mimarlık* dergisi, 1973). 1955 yılına dek kentte en yüksek arazi fiyatları Ulus ve Samanpazarı çevresinde izlenirken, 1955 yılında Kızılay'daki arazi fiyatları ile eşitlenmiş, 1960 yılına dek dengede kalmış ve 1950 yılında Kızılay fiyatları başa geçmiştir (*Mimarlık* dergisi, 1973). Tablo 22, 1953 yılında kentte arazi fiyatlarının dağılımını, Tablo 23 ise metrekare inşaat fiyatlarını göstermektedir.

Kentte bu dönemde seçenekli ve yoğun bir ulaşım bağlantısı kurulamadığı için, tüm gelir gruplarının birinci seçeneği merkeze yakın yerleşmekti. İleride de tartışılacağı gibi, merkez bu dönemde Bulvarı izleyerek Ulus'tan Yenişehir'e ulaştığı ve kentte böylece doğrusal bir ticaret ekseni oluşturduğu için Bulvar çevresi ancak üst ve üst-orta gelir grupları tarafından karşılığı ödenebilen bir yerleşim bölgesi idi. Bu ekseni doğu-batı yöneliminde kesen Cebeci-Kurtuluş-Anıttepe-Maltepe-Bahçelievler ekseninin pahası ise üst-orta ve orta gelir gruplarınca ödenebiliyordu. Her iki eksen de kendi içinde belirli farklılaşmalar göstermekteydi. Bu eksenlerin içinde kalan topoğrafik eşikler ve çevrelerinde kamuya ait, denetimi zayıf ve eşik niteliği taşıyan alanlarda ise, toprağa hiç bedel ödemeksizin ya da çok az bir bedel ödeyerek yerleşmek olanağı varolduğundan bu alanları gecekondular seçiyordu.

Kentin kuzeyi Jansen planından beri düşük gelirli tarım ve imalat işçileri için planlanmış, gene burada büyükçe bir alan bahçe tarımına ayrılmış (Kazıkiçi Bostanları-Sebze Bahçeleri), büyük kamu kuruluşları da bu kesime yerleşmişti. Orta gelir gruplarının da üst gelir gruplarını izleyerek tren yolunun güneyinde yeni kurulan kent parçasına geçmesi sonucu, alt-orta ve alt gelir grupları Ulus Meydanı'nın kuzeyinde yer seçebildi. Doğuda ise, Kayaş yönünde uzanan demiryolu ve onun koşutunda giden karayolu ekseni kente hızlı ve ucuz bir ulaşım sağlıyordu. Ayrıca, batının düz bir topoğrafyadan oluşmasına karşın doğu kesimi çok engebeli bir taban yapısına sahipti. Bu sel ve heyelan tehlikesi altındaki alanlara toprağa daha fazla para ödeyebilen gruplar talip değildi. Bu nedenle, dönem içinde kentin iç kesimlerine orta ve yüksek gelir grupları yerleşirken kuzey ve doğusuna da gecekondular girdi.

Konut kooperatifleri kapsamında örgütlenen üst-orta gelir grupları Kavaklıdere-Çankaya arasındaki geniş arazileri, eski villa ve bağ alanlarını kapatırken, orta gelir grubu kooperatifleri batıda ve kuzeybatıda Bahçelievler ve Yenimahalle nüveleri çevresinde ve bu dönemde gelişmeye açılan Küçük Esat'ta yer seçiyordu. Alt-orta gelir grubu kooperatifleri ise, kuzey ek-

seninde Dışkapı çevresine yerleşmeye çalışıyorlardı. Batıda Orman Çiftliği ve askeri alanların varlığı gelişmeyi Bahçelievlerden sonra sınırlıyordu.

İmar İdare Heyeti Belgelerine Yansıyan İşlem Yoğunluğu

Kenteki arazi fiyatları dağılımı uyarınca kentin merkez alanlarına yerleşen üst ve orta gelir grupları bu alanlarda yoğunlaşmaya yönelik bir yenilenme sürece başlattılar. Eski az katlı konutlar yıkılıyor, yerlerine cephe hattını sokağa yaklaştıran, inşaat derinliği artan, yüksek katlı apartmanlar yapılıyordu (Bkz. Tablo 24).

1950-1960 dönemi belgeleri, önceki dönem belgelerine oranla imara ilişkin işlemlerde olağanüstü bir artışı yansıtır. Bu olgunun nedenleri, Menderes'in İstanbul'da yoğunlaşmakta birlikte Ankara'da da başlattığı imar operasyonunun yanısıra, enflasyonist ortamda taşınmaz mala yatmaya yönelen artı gelirler ve bu tür yatırımlardan gelen rantın maksimize olmasını sağlayan yasal ve yönetimsel çevredir. 1950-1960 dönemi içerisinde heyete gelen ifraz ve tevhid isteklerinin yıllara göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

Yıllar	*Yüzde (%)*
1950	4
1951	7
1952	10
1953	10
1954	15
1955	22
1956	11
1957	9
1958	6
1959	5

İzlendiği gibi Menderes'in imar işlemlerinin başladığı ve enflasyonun da etkilerinin yoğunlaştığı 1954, 1955 ve 1956 yıllarında inşaata dönük istekler de artmıştır. 1955 yılında

kentteki imarlı ve imarsız kesimlerde kaçak inşaatların dönem içindeki en yüksek değerine ulaştığı izlenir. Gene benzer biçimde, dönem içerisindeki kat yüksekliği isteklerinin %30'u 1955 yılında heyete ulaşmıştır. Özetle, 1954-1956 yılları, kentteki imar işlemlerinin en yoğunlaştığı yıllardır.

Dönemin ilk yıllarında ifrazların sayıca çok yüksek olduğu gözlenir. Konut gelirlerinin çok yükselmesi sonucu, konut sahipleri kat yükseltmenin yanısıra arazilerini de bölerek, bağımsız konut sayısını çoğaltmayı amaçlamaktadırlar. Özellikle gecekondu bölgelerinde geniş arazi kapatanlar, sonradan alanda ifraz isteyerek bağımsız konutlara sahip olmaktaydılar. Bu olguyu denetleyebilmek için heyet, ikiz olarak ifraz edilecek parsellerin içinde bina olmaması ve cephede de eğimin %5'ten çok olmaması koşulunu getirdi (9/5/1952-210).

Bir ay sonra, karar biraz daha ayrıntılandırıldı. Tek parsellerde inşaat cepheleri 20 m ise %8'e değin eğim kot farkı yapmıyordu. %5-12 arasında cephe eğimi olan parsellerde ise, eğimin üst tarafında zemin kat döşemesinin kaldırım üstünden itibaren 0,50 m yükselikte yapılması koşuluyla ifraz edilecekti (20/6/1952-316). Böylece, ikiz bina esasına göre, ifraz yapılabilmesi için arsa içinde bina olmaması ve yol cephesinde arsa eğiminin %12'den az olması gerekiyordu. Ancak belgeler kentteki imar karışıklığı içinde bu karara her zaman uyulmadığını gösterir.

Dönemin ortalarına doğru kentteki imar işlemlerini denetlemek gittikçe zorlaşıyor, kuralları uygulamak olanağı ortadan kalkıyordu. Örneğin 1.000 m^2 temeline göre parsellenmesi planlanmış bir alanda 500 m^2 ve daha küçük parsellerden oluşan bir kooperatif mahallesi kuruluyor. Varolan durumu emsal gösteren büyük parsel sahiplerinin sorunları heyete yansıyordu (Bkz. Ek 17). Heyetin imar planı kapsamında olup henüz detay planları yapılmamış yörelerde inşaat sınırları içinde 3.000 m^2 ve dışında 20.000 m^2 temeline göre planlanmış parselasyon çerçevesinde ifraz, tevhid ve inşaat ruhsatı verdiğini izledik (12/2/1938-302). 1953 yılında devlet şurasının aldığı bir öteki karara göre ise (9/7/1953 gün 53/190-190 sayı) inşaat

alanı içinde ya da dışında *'tahdit ve takyidin'* ancak imar planları yapılmış alanlarda olabileceği esasının getirilmesi ile yeni sorunlar çıkıyordu.

İmar İdare Heyeti belgeleri bu dönemde tam ya da çatı kat, irtifa ve yeni cephe hattı isteklerinin olağanüstü yoğunlaştığını yansıtır. Yeni yapılan yapılarda bile kat yükseltme çabası yoğundu. 1950-1960 döneminin ilk yarısında ifraz isteklerinin çok fazla olmasına karşın dönemin ikinci yarısında parsel tevhidi isteklerinin artmış olduğu izlenir. Bu durum tevhid olgusunun yoğunluk ve böylece rant gelirlerini artırmada sağladığı olanakların sonucudur. Tevhid ile yan yana iki parsele yapılacak iki ayrı yapı arasında bırakılması gerekli açıklık ortadan kalkmakta, inşaat alanı artmaktadır. Eğer parseller üzerinde bitişik konut düzeni varsa, tevhid sonucu cephe uzunluğu artacağı için derinliğin de cepheye oranla artması gerekecek ve inşaat alanı gene artacaktır.

İmar İdare Heyeti belgelerine göre, bu dönemde kentte en yoğun imar işlemleri Deliller Tepe adı verilen Kocatepe-Küçük Esat Mahallesi'nde izlenir. Bu dönemde, bu mahalle yoğun yerleşmeye açılmıştır. Küçük Esat Mahallesi'ni yoğunluk sırası ile Keçiören, Kavaklıdere, Bahçelievler, Etlik, gene bu dönemde yerleşmeye açılan Aşağı Ayrancı ve Çukuranbar, Cebeci, Anıttepe-Maltepe, Kalaba, Yenişehir, Dikmen, Çankaya ve Aydınlıkevler ile Eski Kent ve Demirlibahçe izler. Bu dizi içinde liste başını oluşturan Küçük Esat, Keçiören ve Kavaklıdere'deki gelişme sayısal benzerlik gösterir.

1950 yılına dek, bugün yaklaşık 84 hektarlık bir alan kaplayan Küçük Esat semti bağ ve bahçelerden oluşan seyrek bir doku yansıtıyordu. Küçük Esat semtinin Jansen planı kapsamına alınmadığını, Jansen'in bu alanı yeşil seyrek doku içinde bırakmayı uygun gördüğünü, 1940'ların başında gelişmenin Kızılırmak ve Akay caddeleri ile sınırlandığını izlemiştik. 1945 yılından sonra kentte hızlanan gelişmeden Küçük Esat yöresi de etkilenmiştir. Alanın, gerek Yenişehir merkezine gerekse bulvara yakınlığı, gerekse, bu yörede 1948 yılında üretimini artıran Kavaklıdere Şarap fabrikasının varlığı, mahallenin iskâ-

na açılmasına neden olmuş ve özellikle fabrika çevresine fabrikanın işçileri ve teknisyenleri yerleşmiştir.

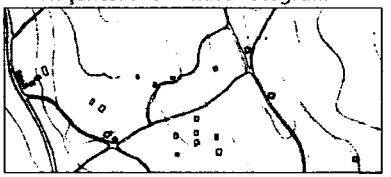
1950 yılında bölgede iskânın yoğunlaşmaya başlaması sonucu mahalle yeni imar planı kapsamına alınmıştır. Bu planda genelde kentte uygulanan ızgara yol planı, topoğrafya ve varolan dokunun önemli verilerine göre düzeltilerek Küçük Esat için de önerilmiştir. Bu ızgara plan içinde tek katlı, bahçeli ve seyrek bir konut dokusu öngörülmüştü. Ancak 1950-1960 döneminde izlenen nüfus baskısı ve spekülasyon sonucu yoğunluk hızla artmış, kat yükseklikleri, cephe hattı istekleri, bloklaşan çok katlı bir dokunun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Bkz. Şekil 18). Bugün cadde üzerinde binalar 7-8, iç kesimlerinde 5-6 kata yükselmiştir. Bölgedeki konutların %15'inin 1950 öncesinde, %20'sinin 1950-1960 döneminde, %28'inin 1960-1970 döneminde, %32'sinin ise 1970-1980 döneminde yapıldığı anlaşılmıştır.

1950-1960 dönemindeki yoğun imar işlerinin önemli bir kesimini kentin özellikle imara yeni açılan bölgelerinin halihazır haritaları ve parselasyon planlarının yapılması oluşturur. Toprak üzerindeki spekülatif mülkiyetin getirdiği rantı legalize etmek çabasındaki arsa sahipleri için bu harita ve planlar, kuşkusuz, önemli belgeler oluşturuyor ve imar planları yeni haklar elde etmelerini kolaylaştırıyordu.

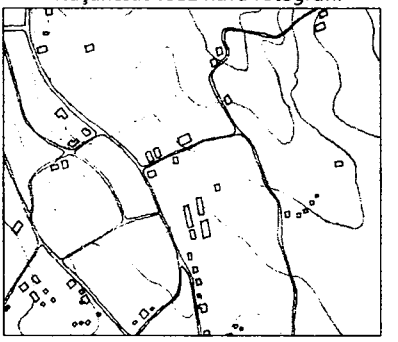
1952 yılında Anıtkabir ve çevresinin '*münhanili*' haritalarının '*acele yaptırılması*'nın yanısıra, Kalaba köyünde 48 hektar, Şafaktepe'de ise 32 hektarlık bir alanın halihazır haritalarının yapılması kararı alındı. Namık Kemal Mahallesi imar planı, Çankaya ve civarının 1/2.000 ölçekli parselasyon planı ve Seyran Bağları planları onaylandı. 1953 yılında ise Keçiören ve Etlik'in bazı kesimleri ile Kavaklıdere, Denizciler Caddesi, Sanayi Çarşısı, Sıhhiye çevresi, Çankaya-Tunalı Hilmi Caddesi arası, Rüzgârlı Sokak alanları parselasyon planları onaylandı.

Aynı yıl içinde, harita müteahhitleri Hakkı Subaşı ve Niyazi Otmanbölük, Çankaya, Küçükesat, Seyran, Etlik, Altındağ, Yenidoğan, Atıf bey, Telsiz ve Çukuranbar'ın halihazır haritaları ve parselasyon planlarını yapmaktaydı. 1955 yılında ise Etlik,

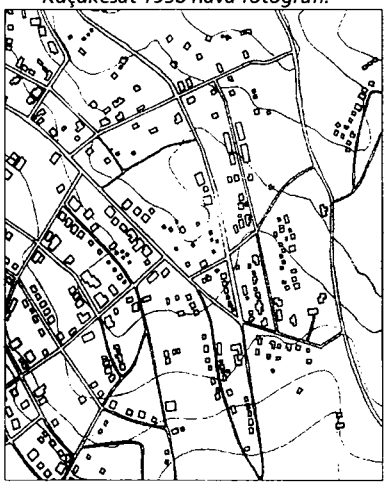
Küçükesat 1944 hava fotoğrafı.

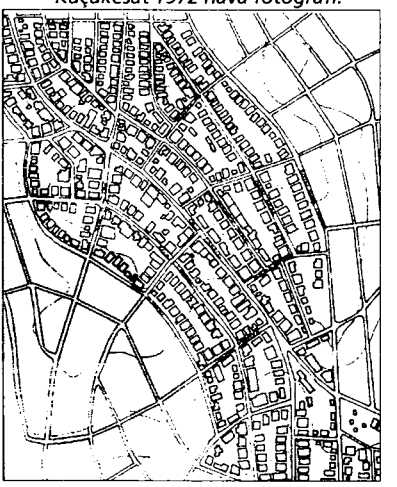
Küçükesat 1952 hava fotoğrafı.

Küçükesat 1958 hava fotoğrafı.

Küçükesat 1972 hava fotoğrafı.

Şekil 18. Küçükesat semti gelişimi.

Sebze Bahçeleri, Yenimahalle, Esenboğa yolu, Varlık Mahallesi, Rüzgârlı sokak civarı, Çankaya ve çevresi, Siyasal Bilgiler Fakültesi arkası, Altındağ, Kalaba, Aktepe, Dikmen, Akköprü parselasyon avan projeleri yanısıra, çeşitli kooperatifler için parselasyon etütleri heyete geldi. Yenişehir, Çankaya, Mithat Paşa caddeleri için de yeni cephe hattı istendi.

1956 yılında kent içinde Çankaya, Küçük Esat, Kavaklıdere Şarap Fabrikası civarı parselasyon avan projeleri onay alırken,

Ayrancı parselasyon etüdü geri çevrilir. Kent çevresinde ise gecekondu bölgeleri Saime Kadın, Gülveren, Altındağ ve Bentderesi avan projeleri çalışılmaktadır. 1957 yılında heyet yeni imar yasasının 35. maddesini yeniden yorumlar. Bu madde imar sınırları içinde kentin ilerideki gelişmesi için ayrılan ve parselasyon planı yapılmamış yerlerde, bu planlar ve planlara göre yol ve kanalizasyon yapılmadıkça yapılaşmaya izin vermiyordu. Heyetin yorumunda ise, bu maddenin yalnızca kentin ilerdeki gelişme alanlarına uygulanabileceği, bu nedenle daha önce imar planı yapılıp Bakanlar Kurulu'nca onaylanmış ve iskâna açılmış bölgelerde yol ve kanalizasyon yapılmamış olsa bile yapılara ruhsat verilebileceği kararı alındı (1/2/1957-57).

Bu karar, kuşkusuz, sağlıksız kentleşmeyi destekleyen bir etken oldu. Aynı yıl içinde gecekondu mahallerinden Şafaktepe, Çinçin Bağları ve Telsizler imar planı avan projeleri gündemde idi. Balkeriz 1/1.000 ölçekli imar planı, alanın çok eğimli olduğu ileri sürülerek, %20-25 eğim gösteren yollarda eğimin azaltılması isteği ile geri çevrildi. Aynı yıl ODTÜ kampus alanı yer seçimi yapıldı ve temel atıldı.

1958 yılında Gençlik Parkı planı onaylandı. Kocatepe Camii alanı ve yeni meclis ve çevresi plan etüdleri heyete geldi. 1/5.000 planda meskun bölge 1/10.000'de ise seyrek iskân bölgesi olarak gösterilen Balgat'ın durumu için 1/5.000 plan kararı esas alındı. Böylece, bu dönem içinde eski çevre köyleri normal iskân bölgelerine dönüştü. 1959 yılında Mamak'ın 1/1.000 ölçekli imar detay planı, Devlet Mahallesi'nin yeni gelişme alanı avan projesi, Etlik 1/1.000 parselasyon planı avan projesi, Balgat imar palanı avan projesi, Altındağ-Hıdırlık Tepe parselasyon etüdü kabul edildi, Yeni Toptancı Hal yeri saptandı. Gençlik Parkı'nda sağlık koşullarına uymayan, mimari nitelikten yoksun 16 lokanta, 20 büfe, Yeni Tiyatro ve Çamlık Senar Gazinosu'nun kaldırılarak yeni bir düzenleme öneren proje onaylandı.

Yeni İmar Planı

Kentin mekânsal düzenlemesinin denetim dışı bir gelişmeye yönelmesi sonucu ikinci bir planı yaptırmak için çalışmalar başladı. Bu kararda yeni imar planı ile yeni haklar kazanacak olan arsa sahiplerinin baskılarının da payı vardı. Ankara Belediyesi Ağustos 1954'te uluslararası bir yarışma açtı. Yarışma 11 yabancı ülkede ilan edildi. Yarışmaya 8'i yabancı 20 proje katıldı. Yarışma Mart 1955'te sonuçlandı. İngiliz kent planlama uzmanı Sir Patrick Abercrombie başkanlığındaki yarışma jürisi Nisan 1955'te Sergi Evi'nde çalışmalarına başladı. Ulaştırma Bakanlığı kenti gezebilmeleri için jüri emrine 3 araba ile bir de uçak vermişti. Yarışmanın koşullarını saptamak ve yarışmacıları yönlendirmek için İmar Komisyonu bir rapor hazırlamıştı. Bu rapor uyarınca yarışmacılardan aşağıdaki önerilerin dikkate alınması isteniyordu (İmar Komisyon Raporu, 1953):

- Kent imar sınırının saptanması ve kentin 1 milyon nüfusa göre programlanması,
- Telsizler bölgesi, Yenimahalle ve Akköprü arasında kalan ve Etlik'e doğru uzanan arazi ile askeri fabrikalar bölgesi, Balkeriz ve Mamak'ta gelişme alanları saptanması ve bunların kent ile bağlantılarının planlanması,
- Kent ölçeğinde TAKS ve KAKS ölçütlerinin belirlenmesi, parselasyon esaslarının saptanması,
- Ticaret bölgesi ve alt çarşıların saptanması,
- Kültür, sağlık ve yönetsel merkezlerin yerlerinin seçilmesi,
- Sanayi ve küçük sanatların, depo, mağaza ve kuruluşların yerlerinin saptanması,
- Ulus-Anafartalar, Samanpazarı-Dışkapı- Ulus-Yenişehir trafiğinin yardımcı yollar önerisi ile hafifletilmesi,
- Ulus, Üniversite, Sıhhiye, Tandoğan, İstasyon, Kızılay meydanlarının düzenlenmesi,
- Protokol alanının durumunun saptanması.

İmar Komisyon Raporu'nda, ayrıca '*modern bir devlet merkezine yakışır bir kültür merkezi*' kurulması isteniyordu. Bu merkez kentin tüm bilim, öğretim, eğitim, sanat ve benzeri gerek-

sinmelerini karşılayacak yer ve kuruluşlar ile bunlara bağlı bir üniversiteyi kapsayacaktı. Raporda ifade edilen komisyon görüşüne göre, kentin 25 yıllık gelişmesi izlendiğinde, '*demiryolu istasyonu ve Anıtkabir semtlerinin müstakbel ve modern Ankara'nın merkezini teşkil etmeğe doğru bir seyir takip edildiği*' saptanıyordu. Bu nedenle önerilen merkezin Anıtkabir çevresinde, Gazi Terbiye Enstitüsü ve Hipodrom yönünde kurulması öngörülmekteydi. Bu site, Sıhhiye-Ulus arasındaki eğitim ve kültür kuruluşları ile bütünleşerek Gazi Çiftliği yönünde seçilen teknik üniversite alanına yönelecekti.

Kentin otelleri ise, Ulus Meydanı ve çevresi, Çankırı Caddesi, İtfaiye Meydanı çevresi, Bakanlıklar çevresi ve Mithat Paşa Caddesi'nde toplanacaktı. Etlik, Keçiören, Kavaklıdere, Dikmen, Kalaba gibi '*sayfiye*'lerde ve Bahçelievler, Hacıbayram ve Kale çevresi, Yenişehir ve Cebeci'de pansiyonlar öneriliyordu. Çankırı Caddesi, İstasyon Çevresi, otel toplulukları ve Kavaklıdere çevresi ise eğlence yerleri için uygun görülüyor, Gölbaşı'nda da bir plaj öneriliyordu.

Komisyonun bu önerileri 1985 yılında 1 milyon nüfusa varması beklenen kent için öngörülen planlama kararlarının, genelde, gerçekten uzak olduğunu gösteriyor. Nüfus tahminlerinde bir önceki yarışmada olduğu gibi, yanılma olmasının yanısıra (1985 için öngörülen nüfus 1962'de geçildi) kentin yapısal bir değişikliğe uğradığı, metropolleşmeye yöneldiği gözden kaçıyor, Kavaklıdere gibi bir semt sayfiye olarak nitelendiriliyordu. Kentin merkezi de Anıtkabir-İstasyon çevresinde gelişmemiş, öngörülen kültür sitesi yapılmamış, burası için planlanan etkinlikler kent içine dağılmıştı. Kentin merkezinde yer alacağı düşünülen teknik üniversite ise (ODTÜ) Eskişehir yolu üzerinde yer seçmiştir. Gerek oteller gerekse eğlence yerlerinin lüks nitelik taşıyanları Kızılay dolaylarına yerleşirken, daha düşük nitelikli olanları Ulus-Çankırı Caddesi tarafına gitmiştir.

Jüri çalışmalarını 9 gün içinde tamamlayarak, İller Bankası mimarlarından Nihat Yücel ve Reşit Uybadın projesine birincilik, Alman Wolfgang Ruthard ve grubu projesine ikincilik, İs-

viçreli William Vetter ve grubu projesine de üçüncülük ödülü verdi. Projeler Sergi Evi'nde bir ay süreyle halka açıldı. Bu tarihten sonra birinci seçilen projenin, jürinin önerileri ve diğer projelerde beğenilen öneriler ışığında çalışılmasına başlandı. Proje, 1957 yılında Bakanlar Kurulu'nca onaylanarak yürürlüğe girdi.

Yarışmayı kazanan plan 1,5 milyon nüfus için 10332 ha. alan üzerinde tasarlanmıştır. Plan belediye sınırları içinde yoğunlaşır. Bu nedenle, kenti desantralize eden ve bu desantralizasyon alanları üzerinde yoğunlaşan 1990 planı zamanında bile belediye sınırları içindeki gelişmeler Uybadin-Yücel planına göre yürütüldü. Genelde Jansen planı ilkeleri korunmuştur ancak Jansen planından farklı olarak daha sonraları gelişecek olan batı koridoru tarafında yollar ve gelişme alanları vardır. Yenişehir, Bahçelievler, Cebeci semtleri üzerinde yoğunlaşan Jansen planına ek olarak Yücel-Uybadin planı Çankaya, Ayrancı, Yenimahalle, Keçiören semtleri üzerinde yoğunlaşır. Kentin güneyinde, Ayrancı, Dikmen, Çankaya ve Küçük Esat'ta topografyaya uygun alanlarda konut gelişmeleri önerilir.

Planın, güney-kuzey yönüne uzanan bulvar ile Konya-Samsun yollarını birleştiren ve kenti çevreleyen İskitler yolu üzerinde dengelendiği ve kentin doğu-batı eksenine oranla kuzey-güney ekseninde yüklendiği izlenir. Bu eksende yüklenmenin en önemli nedenleri kuzeyde yeni gelişme kanallarının zaten açılmış olması, yol bağlantılarının kolay ve hızlı olmasının yanısıra, yarışmacılardan önerilerini belediye sınırları içinde geliştirmelerinin istenmiş olmasıdır.

Plan, Keçiören kuzeyinde ve Baraj yönünde, batıda Etlik yönünde, kuzeyde Aydınlıkevler ve Kalaba köyüne doğru geniş bir iskân alanı açmıştır. Etlik'in hemen her yönünde ve özellikle askeri depolar çevresinde büyük bir gelişme öngörülmüştür. Yenimahalle'nin güneyinde Bahçelievler- Konya yolu arasında, Balgat köyü güneyinde ve doğusunda, Dikmen yönünde de gelişme alanları açılmıştır.

Demiryolunun güneyinde ise, Ayrancı, Dikmen, Çankaya, Küçük Esat'ta gelişme öngörülmüş, Cebeci çevresinde eski Gülhane Hastahanesi'nin doğusunda kalan Balkeriz ve Saman-

lık Bağları'nda da gelişme önerilmiştir. Gene doğuda, Mamak, Üreğil ve Kayaş'ta, kuzeyde Aydınlıkevler çevresinde ve batıda Etimesgut'ta gelişmeler planlanmıştır. Eski iskân alanında, parselasyonu yapılmış, onaylanmış, inşaata geçilmiş bölgeler genelde korunmuş ancak yol, meydan gibi önemli planlama kararları kapsamında bu alanlara girilmiştir. Planda, İncesu çevresinde bir baraj ile eğlence-dinlence yerleri, yeşil alanlar, bitki ve hayvanat bahçeleri önerilmiştir. Anıtkabir çevresi için bir kültür bölgesi düşünülmüştür.

Genelde topoğrafyaya göre düzeltilmiş ızgara sokak planı üzerine oturtulan gelişme bölgeleri anayollar ile birbirine bağlanmış, her bölge için çarşı, park, yeşil alan, okul gereksinmeleri planlanmıştır. Altyapı hizmetlerinin gelmesi zor olan eşikler üzerine yerleşmiş gecekondular belediyenin göstereceği başka alanlara taşınacak bulundukları yerde durumları düzeltilebilecek olanlara kurallar uyarınca hizmet getirilecek, tapu verilecekti. Ancak bu işin çok zor olduğunu İmar Müdürü Talat Özışık da ifade etmiş, gecekondu alanlarında kimi zaman 100 m^2 gibi ufak alanlar üzerine 6-7 konut yapılmış olduğunu, bunları çok düşük parsellere ayırıp aradan yol geçirerek bağımsız parseller biçiminde sahiplerine vermenin olanaksızlığı belirtmiştir (A. Uraz, 1955).

Yeni planda, Ulus gene ana merkezdi, Kızılay'ın merkez olarak gelişiyor olması çok fazla dikkate alınmamıştı. Planda başka da özel bir merkez önerisi yoktur. Soğukkuyu alanı büyük işhanlarına ve büro binalarına ayrılmıştı. Bu bölgelerde çalışan zanaatkârların büyük bir bölümü Madeni Eşya İşçi Kooperatif Çarşısı'na taşınacaktı. İskitler yolunun kuzey doğrusunda, hipodrom kuzeyinde yer alan bu çarşı daha da genişletilecek, atölye, tamirhane ve ateşli küçük sanatlar bu çarşıda ve Kazıkiçi Bostanları'nda toplanacaktı. İstanbul Caddesi'nde yer seçmiş olan keresteciler de marangozhaneler, mobilya ve doğrama atölyeleriyle birlikte İstanbul yolunun 40 km kadar kuzeydoğusuna alınmıştı. Onların yerine ticaret hanları ile mağazalar yapılacaktı. Maltepe'de Jansen planında sanayi bölgesi olan yer, şimdi blok apartmanlara ayrılmıştı. Böylece özel sektör,

İstanbul'da olduğu gibi kent dışında, ana yollar yanında, ucuz, denetimden uzak, büyük alanlar seçerken, kamu sanayii demiryolu çevresinde, bu alandaki depolama, tamir, bakım işleri ve havagazı fabrikası yakınında kalıyordu. Bu sanayi alanı genişlemiyor ama işlevini de yitirmiyordu.

Belediye binasından Ulus Meydanı'na değin uzanan ahşap bina ve dükkânlar kaldırılacak, yerlerine, büro binaları, işhanları, mağaza, otopark ve yeşil alanlar yapılacaktı. İtfaiye Meydanı'na büyük bir adalet sarayı yapılması planlanıyordu. İstasyon iki cepheli olarak düşünülmüştü. Böylece, Maltepe Yenidoğan, Üniversite bölgesi, Balgat ve Bahçelievler en kısa yollarla istasyona açılabilecekti. Kızılay-Dışkapı arasında bulvarın yükünü hafifletmek için yan yollar öneriliyordu. Ulus-Samanpazarı arasında, Konya-Samsun, Eskişehir ve İstanbul devlet yolları için de yardımcı yollar planlanmıştı. Üniversite ve sanat okulları bulundukları alanlarda genişletiliyordu. Demiryoluna paralel geçmesi planlanan Celal Bayar Bulvarı ise ancak 30 yıl kadar sonra açılabildi.

Kat Yükseklikleri Artıyor

Yarışma sonucunda planın müelliflerinden Nihat Yücel İmar Müdürlüğü'ne danışman olarak atanmış, ancak planının kısa sürede yozlaşmasına engel olamamıştır. Planın yapılması ile spekülasyon sınırları kentte yeniden belirlenmiş ve kesinleşmişti. Plan kararlarında bozulma, genelde, kentin belirli ve sınırlı bir alanında gerçekleştiriliyor ve bu alanda bir yasallaşma elde edilirse, öteki alanlara da yansıyordu. Ancak bu bozulma baskı gruplarının etki alanlarına göre de farklılaşıyordu.

Planın en erken bozulan boyutu yoğunluklar oldu. 1968 yılında 634 sayılı Kat Mülkiyet yasasının öngördüğü ve 1968 yılında plandan bağımsız yapılandırılan bölge kat nizam planı yalnızca bulvar üzerine değil, bulvara çıkan yollara da 9-10 kat yükseklik verince ve arka bölgelere de 6 kat yükseklik alınca planda öngörülen 2-3 katlı, bahçeli, ayrık düzendeki doku hiçbir zaman korunamadı.

Planda öngörülen yoğunluklar ile aynı semtlerde 20 yıl sonra varılan yoğunluklar Tablo 25'te verilmiştir. Tabloda 20 yıl içinde semtlere göre değişen yoğunluklar, yukarıda sözü edilen sosyal grupların etki alanları farklılaşmasının sonucudur. Öngörülen yoğunlukların artmasındaki etken kat yükseklikleridir. Bu konuda İmar Müdürlüğü danışmanı olarak Nihat Yücel'in yazdığı bir rapor Ek 18'de verilmiştir.

Kentte varolan iklim koşullarına ters düşmesi, altyapı hizmetlerini zorlaması ve çoğu yerde kullanımını önlemesinin yanısıra binaların statik ve tesisat sistemleri açısından da sakıncaları olan bu kat yükseltme akımına, rant gelirlerini yükseltebilmek için parasal olanaklara sahip konut sahipleri hemen katılmışlar ve çoğu kez de yapı sistemi uygun olmayan binalarını bu bir katın rantı için yıkmaktan çekinmemişlerdir ki bu durum dönem içinde enflasyonun vardığı düzeyin bir göstergesidir.

Bu dönemde, kent içinde yoğunluğu artırabilmek için eski yapılar yıkılıyor, İmar İdare Heyeti'nden yeni cephe hattı, irtifa, çatı katı hakkı, çatı katlarının tam kata tamamlanması için izin isteniyor, bahçeler ortadan kalkıyor, yapı derinlikleri, inşaat alanları, kat yükseklikleri ve bloklaşmalar artıyordu. Özellikle sonradan tam kata tamamlanabilecek çatı katı istekleri çok yoğundu. Bulvar çevresinde, Ulus ve Kızılay'da brüt konut yoğunluğu 500'e doğru gidiyordu. Kavaklıdere, Bahçelievler, Maltepe, Aydınlıkevler, Demirlibahçe, Cebeci gibi alanlarda ise brüt konut yoğunluğu 200'e, neti ise 250-300'e yaklaşıyordu. Keçiören, Seyran, Çankaya, Dikmen, Etlik, Kalaba, Mamak gibi çevre yerleşmelerde ise brüt yoğunluk 75, net 80-85 dolaylarında idi. .

1950 yılının Mart ayında heyete gelen bir başvuru, Kazım Özalp Caddesi'nin 4 kat yükseklik taşıdığını öne sürerek, Mustafa Kemal Bulvarı'nın 3 kattan 4 kata çıkarılmasını istemiş, ancak heyet, iki bulvarın birbirlerinin devamı sayılamayacağı gerekçesiyle isteği reddetmiş, ama yoğunluğun artırılabilmesi için bloklaşmaya izin vermiştir.

Aynı yılın haziran ayında isteğin yenilendiğini ve yeniden reddedildiğini izliyoruz. Gene reddedilen bir kat isteği Kum-

rular Sokak'tan gelmiştir. Heyet, Saraçoğlu apartmanlarının 4 kat olmasına karşın Milli Kütüphane ve Kaymakamlık yapılarının 2 kat olduğu gerekçesiyle sokakta 4 kata izin verilmesine karşı çıkmış, ayrıca bu sokakta böyle bir yoğunluğa gerek de olmadığını öne sürerek isteği reddetmiştir.

Aynı gerekçeyle 3 katlı tek ve blok yapılardan oluşan Necatibey Caddesi'nin 4 kata çıkması, 1952 yılında 3 katlı büyükelçilik yapılarından oluşan Çankaya Caddesi'nin 4 kata çıkması, gene Çankaya Caddesi üzerinde Bakanlıklar-Meclis arasında caddenin karşı yanının 4 kat olması, aynı yıl aynı cadde için gelen 5 kat önerisi reddedilmiş, Çankırı Caddesi'nin 5 kata çıkması önerisi de trafiğin artacağı ve bu caddede arsa sıkıntısı olmadığı gerekçesiyle geri çevrilmiştir. Ancak, Tandoğan Meydanı 3 kattan 4 kata çıkartılmıştır.

1953 yılında Rüzgârlı Sokak'ın 4 kata çıkması, bu sokakta blokların henüz oluşmadığı öne sürülerek, 1954 yılında da Çankırı Caddesi'nden yinelenen kat isteği yeni imar planını beklemek gerektiği gerekçesiyle reddedilmiştir. Ama özellikle 1954 yılından sonra kat yükseltilmesi, irtifa ve bloklaştırma gibi yoğunluk artışı isteklerini heyetin olumlu yanıtladığı izleniyor (Bkz. Ek 19).

1950 yılında İtfaiye Meydanı dolaylarında Sanayi Caddesi'nin ve Çıkrıkçılar Yokuşu'nun 4 kat olmasına, 1951 yılında Milli Müdafaa Caddesi'nin 4 kat olmasına izin verilmiştir. 1952 yılında ise heyet, gelen baskılar altında, bir dizi kat izni vermiştir ki, bu izinler içinde daha önce reddettiği bazı sokaklar da vardır. Heyet bu kararında Kızılay'dan sonra Mustafa Kemal Bulvarı'nın, Kumrular Sokağı'nın, Kızılay-Dikimevi arasında Ziya Gökalp Caddesi'nin, Opera-Dikimevi arasında Talat Paşa Bulvarı'nın 4 kata çıkmasına ve Ulus-Yıldırım Beyazıt Meydanı arasında Çankırı Caddesi'nin 5 kata çıkmasına izin vermiştir (17/6/1962-358).

1954 yılında ise, Selanik Caddesi'nde bloklaşmaya, Güvenevleri'nin bir bodrum üzerine 3 kat, Mithat Paşa Caddesi'nin ise bir bodrum üzerine 5 kat olmasına, Yenimahalle'de kat yükseltilmesine, 1955 yılında da Yenimahalle'de bloklaşmaya,

Işıklar Caddesi'nin bir bodrum üzerine 3 kat biçiminde gelişmiş olan yapı dokusunun 5 kata çıkmasına, Demirtepe köprüsü ile Adakale Sokak arasında Ziya Gökalp Caddesi'nin 5 kata çıkmasına izin verilmiştir.

1954 yılı belgelerinde birden ortaya çıkarak hızla yoğunlaşan bir istek de cephe hatlarıyla ilgilidir. Planlarda cephe hatları saptanmasına ilişkin isteklerin sayısı birden artar, bina sahipleri, binalarını sokak hattına yaklaştırarak inşaat alanlarını büyütme çabasındadırlar. 1950-1951 yıllarında çatı katlarını tam kata dönüştürme isteklerini genelde reddeden heyet, 1954'ten sonra bu konuda da izin vermeye başlar.

1956 yılında ise Tuna Caddesi'ne kat izni verilmiş, İzmir Caddesi'nde 5 kat izni ile yapılmakta olan Balin Oteli sahiplerinin başvurusu önce reddedilse de sonradan yapının 8 kat olarak tamamlanmasına izin verilmiştir.

Nitekim dönemin ikinci yarısında Atatürk Bulvarı'nın 7-8 kata yükseltildiği izlenir. Aynı tür gelişme Çankırı Caddesi'nde de yinelenir. 1959 yılında ise kent için bölge ve yolların kat yükseklikleri ve sayılarına ilişkin plan onaylanmıştır (5/6/1959-446).

Kentte yapı dokusunun sıklaşıp, genişleyip, yükselerek yoğunluk artmasına yönelmesi isteklerini heyet, dönemin ilk yıllarında öteki yapılaşma ile tutarlılık, arka cephelerdeki yapıların güneş ve hava alma durumu, artan yoğunluğun yaratacağı trafik, arsa büyüklükleri, çevredeki yoğunluk gibi ölçütlerle değerlendirerek denetimli bir yoğunluk artışını yönlendirmeye çalışmıştır. Ancak 1954 yılında, gerek nüfusun olağanüstü boyutlara ulaşan baskısı, gerekse özel girişime tanınan olanakları maksimize eden bir siyasal ve yasal ortamın varlığı, gerekse de yatırımları taşınmaz mallara yönelten ekonomik durum, daha hızlı ve düzensiz bir yoğunlaşmanın yolunu açmıştır.

Kat yükseklikleri konusu, kentte gecekondu olgusunun gelişimine benzer bir çizgi izlemiştir. İleride kaçak katları yasallaştırabilecek sosyal ve siyasal gücü ellerinde tutan konut sahibi gruplar kaçak, tam ve çatı yapmaktan çekinmiyor, gerçekten

de, ara ara çıkan kat yükseltme kararları ve imar afları sonucu ek rantlara sahip oluyorlardı. Kat konusunda yapılan savaşım, 1960 yılından sonra daha da artmış, bu plansız yoğunlaşmanın yarattığı çevre sorunları, 1970'li yıllarda insan sağlığı üzerindeki etkisini göstermeye başlamıştır. Planın belediye sınırları dışında yayılmakta olan gecekondular ve bu sınırlar dışına yayılmakta olan kent için karar getirmemiş olması 1969 yılında Ankara Nazım Plan Bürosunun kurulmasına ve kentin yayılma alanlarını kapsayan bir planın hazırlanmasına yol açmıştır.

Konut Kooperatifleri

1940-1950 döneminde gelişmeye başlayan konut kooperatifi akımı, 1950-1960 dönemi içinde kat mülkiyeti hakkının da tanınmasıyla çok arttı. Dönem içinde, Ankara'da 200 kadar yapı kooperatifi kurulmuştur. Bir önceki dönemde olduğu gibi, genelde parasal olanakları kısıtlı olan kooperatifler iskân sınırı dışında yer seçiyor, sonra bu alanın sınır içine alınması için baskı yapıyorlardı. 1950 yılının başında Bahçelievler yapı kooperatifinin tasfiye olduğu izlenir. Aynı yıl inşaat alanı dışında yer alan 12 konut kooperatifi heyete başvurarak arsalarının iskân alanı içine alınmasını isterler ve istekleri benimsenir (5/5/1950-122).

1952 yılında ise benzer bir öneri Baraj yolu üzerinde arsa alan Subay Evleri Yapı Kooperatifi'nden gelir. 1954 yılında Ankara Memurları Ev Kooperatifi, Sebze Bahçelerinde ifraz yapmak üzere başvurduğunda, heyet bu alanın fabrika ve sanayi bölgesi olarak ayrıldığını 1.500-2.000 m^2'den küçük parsellere izin verilmeyeceğini bildirmiştir. Gene aynı yıl, Bahçelievler iskân sınırı bir kooperatifi sınır içine almak için genişletilmiştir. Aynı yıl heyete başvuran Şentepe Yapı Kooperatifi, Yenimahalle'de Etlik ile kendi kooperatif arsaları arasında kalan alanın sınır içine alınmasını istemiş, yeni imar planının beklenmesi gerektiği yanıtını almıştır.

Bir süre sonra gene aynı alan için başvuran Bandırma Yapı Kooperatifi ve 1955 yılında başka bir alan için başvuran İl-

bank Yapı Kooperatifi'ne de aynı yanıt verilmiştir. Ancak, 1956 yılında heyete başvuran Güzelevler Yapı Kooperatifi, kendilerine komşu olan Şentepe Yapı Kooperatifi'nin, arsalarını Yenimahalle'den yeşil bir bantla ayırarak seyrek iskâna göre parselasyon yapmak için izin aldığını ve iskân alanı sınırları içine alındığını bildirerek kendi arsaları için de aynı işlemin yapılmasını istemiştir.

Dönemin sonlarına doğru İmar ve İskân Bakanlığı'nın da kurulması ve Menderes yönetiminin zayıflaması heyet kararlarının daha sertleşmesine yol açtı. Nitekim 1959 yılında heyete başvuran belediye Çankaya'da köşkün arkasında Yıldızevler Kooperatifi arsasının kadastro planlarının yapılarak satıldığını ve inşaatın başladığını bildirerek imar planlarına uygun parselasyon yapılmasını istemiştir. Heyet ise, bu isteği reddetmiş ve iskân dışı yerlerde imar plan düzenlenmesi yaparak iskân alanı içine alınamayacağını bildirmiştir. Aynı yıl içinde, iskân alanı içine alınmak için heyete başvuran Yenimahalle arkasındaki Karşıyaka konut sahiplerinin isteği de, bu alanın belediye sınırları dışında olduğu, mücavir alan olamayacağı gerekçesiyle reddedilmiştir.

Bu dönem içinde İmar İdare Heyeti'ne başvuran kooperatiflerin listeleri Ek 20'de verilmiştir. Bu liste içinde iki ilginç olgu, 1951 yılında 70 milletvekilinin birleşerek kurdukları ve inşaatını bir İsrail firmasına verdikleri Dikmen Yapı Kooperatifi dikkat çeker.

Kuşkusuz ciddi bir konut sorunu yaşamakta olan ülkede konut kooperatifleri denenen çözüm seçenekleri arasında en önemlilerinden biriydi. Üst-orta ve orta gelir gruplarına yönelik bu örgütlenme, gerek olanakların birleştirilmesi gerekse toplu üretim yolunu açtığı için ekonomik boyutlara sahipti. Ancak 1960 öncesi uygulama süreci konut kooperatiflerinin, konut sorununu gerçek anlamda çözmeye yetmediğini gösterir. Bunun nedeni kooperatif üyelerinin beklentileriyle birlikte dış etkenlerde aranmalıdır.

Kooperatiflerin kurulma süreci içinde varolan parasal olanakları birleştirerek maksimize etmek yerine olanaklar elver-

diğince az parasal katkıda bulunarak üyelerin sosyal güçlerini kredi sağlamak üzere birleştirmeleri amaçlanıyordu. Üretilecek konutlar ise toplumun genel değer yargıları koşutunda bahçe içinde, iki katlı, büyük, villa tipi yapılardı. Ortakların çoğunun parasal olanaklarıyla uyuşmasa da bu modül üzerinde direniliyor, projeler inşaat sürecinde değiştiriliyor, çoğu kez inşaatın bitirilebilmesi için ikinci katlar bağımsızlaştırılarak kiraya veriliyordu. Çok daha ucuza çıkabilecek ufak apartman birimleri, sıra konutlar, yoğun teras türü az katlı tipler ve lüks olmayan inşaat biçimleri beğenilmiyordu.

Kent dışında konutlaşmanın maliyeti altyapı açısından yüksekti (Bkz. Ek 21). Belediye genellikle, sokak aydınlatmasının ötesinde bir hizmet getiremiyor, gerekli altyapıyı da ortakların yaptırması isteniyordu. Konut kooperatiflerinden sorumlu Ticaret ve İmar ve İskân Bakanlıkları etkin bir denetim kuramıyor, İmar ve İskân Bakanlığı görevleri arasında olmakla birlikte, gerekli teknik yardımı sunamıyordu. Bütün bu engellere ek olarak, bürokratik mekanizmanın yavaşlığı ve ortakların yasal ve örgütsel çevreye ilişkin bilgi eksiklikleri de gecikmelere ve yanlış kararlara yol açıyordu.

1948 yılında çıkan 5228 sayılı Bina Yapımını Teşvik Kanunu, belediye elinde toplanacak arsaların maliyet değeri üzerinden konut kooperatiflerine de devrini öngörüyordu. Aynı yasa kapsamında getirilen, bir yıl içinde inşaata başlamak ve iki yıl içinde de bitirmek koşulu spekülasyonu önlüyordu. Yasanın bu maddeleri konut kooperatifleri için olumlu bir ortam yaratmıştı. Ancak 1953 yılında çıkan 6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun konut kooperatiflerine arsa verilebilmesi için 25 ayrı konut ya da 25 daireli bir ya da birkaç apartman yapılması koşulu ile kooperatiflerin bu inşaatın yarısını gerçekleştirebilecek kapitali olduğuna ilişkin banka kefaleti gereğini koyarak, bu tür arsaların alt ve alt orta gelir gruplarının eline geçme olanağını ortadan kaldırmıştır.

Büyük parsellere izin verilen bölgelerde bile kooperatiflere 500 m^2 dolayında ifraz yapma hakkı tanındığı için kent orta

gelir gruplarının yerleştiği eksenlerde belediye hizmetlerinin maliyetini artıran bahçeli tek konut düzeniyle yayılıyor, kooperatif örgütü konutlar ortaya çıktıktan sonra dağıldığı için, konutların bakımı yönünde çaba harcanamıyordu.

Böylece, bir yanda konut kooperatifleri içinde örgütlenen ortakların planlanandan çok az bir yüzdesi konut sahibi olabilirken, imar açısından da bu kooperatifler etkin bir biçimde denetlenemiyordu. Örneğin Ek 22 ve 23'te verilen iki belgede izlendiği gibi, bir kooperatif başvurusu Anıtkabir çevresinde yüksek bina yapılamayacağı gerekçesiyle reddedilip kesin karar yeni imar planına bırakılırken, milletvekili ortaklardan oluşan Dikmen yapı kooperatifinin aynı alanda, aynı tür inşaat isteğine olumlu yanıt veriliyordu.

Özetle bu dönem içinde konut kooperatifleri sayıları birden çok artmışsa da konut sorununa etkin bir katkıda bulunamamışlardır.

Ticaret ve İmalatın Gelişimi

1950-1960 döneminde ticaret açısından en önemli olay Kızılay'ın ticarette yoğunlaşıp farklılaşması ve kentteki toplumsal ikilem uyarınca üst ve üst-orta gelir gruplarına yönelik perakende bir satış alanı niteliğini kazanmasıdır. Bu konuda daha önce değinilen arazi fiyatları da bir göstergedir. Fiyatların özellikle Kızılay çevresinde Ulus değerlerine yakın biçimde yükselmesi, Kızılay'da oluşan ve yoğunlaşan pahalı çarşıların yansısıdır. 1950 yılında heyet ticaretin dağıtılması konusunda dikkatlidir. Nitekim Tuna Caddesi'nde bir fırın açılması önerisi, sokağın bahçeli tek konutlardan oluştuğu, bir ticaret bölgesi olmadığı gerekçesiyle reddedilir. Öte yandan, Kavaklıdere'de Özdemir Caddesi'ni Esat'a bağlayan yol üzerinde dükkân yapımına izin verilir. Çünkü aynı izin Özdemir ve Esat caddeleri için daha önce verilmiştir.

1952 yılında Gazi Mustafa Kemal Bulvarı'ndan da Demirtepe köprüsüne değin solda dükkânlar olduğu öne sürülerek sağda da dükkân yapımına izin verilir. Aynı yıl heyet belediye-

nin bir başvurusu üzerine kentte varolan dükkân sıkıntısını önlemek, *'yol kenarlarına kurulan acaip barakalara engel olmak'* ve gelir sağlamak için Yenimahalle Pazar yeri kenarında, Cebeci'de Dörtyol ağzında, protokol bölgesinde, Akalar Mahallesi'nde, Bentderesi asfaltı kenarında, Sergi Evi ile Sağlık Bakanlığı arasında İncesu kenarında ve yeni hal arkasında dükkân yapımına izin verir (25/4/1952-166).

Bu karar dizisi içinde dağılım, Cebeci, Yenimahalle gibi semtlerde alt merkezler oluştuğunu göstermekle birlikte, Ulus'taki merkezin Opera Binası ile Sağlık Bakanlığı arasında uzanarak Yenişehir'deki merkezle birleştiğini de gösterir. Bu çevrede konut olmamasına karşın böyle bir dizi dükkân önerilmesi iki merkezin alış gücünü birleştirme eğilimini yansıtır. Aynı yıl ise Ulus'ta Başbakanlık bahçesinin Çankırı Caddesi'ne bakan cephesine dükkân yapımına izin verilmemiştir.

1949 yılında yürürlüğe giren 5373 sayılı Esnaf Dernekleri ve Esnaf Dernekleri Birlikleri Kanunu gereğince, daha önceki Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuş olan tüm esnaf cemiyetleri feshedilmiş, bir bölümü yeni yasaya uyum yapmış ötekiler ise yeni yasa uyarınca 1950 yılından sonra yeniden kurulmuştur.

1950 yılında Ankara'da varolan 7 esnaf derneği (Şoförler Cemiyeti, Kuyumcular, Kasaplar, Berberler, Fırıncılar, Arabacılar ve Madeni İşler Sanatkârları Dernekleri) birleşerek Ankara Esnaf Dernekleri Birliği'ni kurdu. Birliğin kredi sağlamak, meslek güvencesi, meslek eğitimi, yasal çerçevede yeni ayarlamalar elde etmek gibi amaçları arasında konut ve işyeri sağlamak da vardı. 1953 yılında derneklerin sayısı 37, üye sayısı ise 20.000'e yükselmişti. Bu esnaf ve sanatkârlar, gerek konut gerekse işyeri açısından olumsuz koşullarda yaşıyorlardı. Bu sorunu çözebilmek için Birlik İdaresi, işyeri ve konut kooperatiflerinin kurulmasını destekliyordu.

953 yılı içinde sobacı, tenekeci ve demirci esnafı için işyeri kooperatif arsası satın alınmıştı. Konut yapı kooperatifine ise, önce 400 üye yazılmış, ancak kısa sürede üye sayısı 1.000'i aşmıştı. 1953 yılı içinde bu kooperatif kendisine arsa aramaktaydı. Gene aynı yıl heyet Ulus Meydanı'nda, şehir bahçesi ve

önündeki dükkânların, yarışmaya çıkartılacak Ulus Meydan projesi kapsamına alınması kararını verdi.

1955 yılında ise, Yenişehir'den pasaj yapmak için öneriler geliyordu. Örneğin, 1963 sayılı imar adasından gelen bir başvuruda iki yapının bodrum ve zemin katlarının genişletilerek pasaj yapılabilmesi için izin istenir ve kabul edilir. Ulus Meydanı'nda Şehir bahçesine de geçici statü ile dükkân yapılmasına izin verilir. 1956 yılında heyet Samanpazarı Meydanı arkası için aynı tür bir karar verir. Gene aynı yıl, Sakarya Caddesi'nin ticaret yolu olduğu öne sürülerek 6 katlı ticari bloklar yapılması uygun görülür. Mithat Paşa Caddesi'nin Sağlık Bakanlığı ile Ziya Gökalp Caddesi arasındaki kesimi de ticaret yolu ilan edilir (Bkz. Ek 24).

Ulus Meydanı'nda istimlak edilerek yıkılan dükkânların yerine Opera Meydanı'ndan tren köprüsüne değin uzanan eksen üzerinde, Ankara Palas'ın batısındaki ağaçlık kesimde, Samanpazarı-Esen Park arasında *'acele ve muvakkat'* nitelikte dükkânların inşasına karar verilir. Ayrıca Ankara Palas'ın yanındaki bir arsa sahibinin Merkez Bankası tarafında geçici bir çarşı kurması önerisi de onaylanır. Gene aynı yıl Bentderesi Caddesi üzerinde ve dere kenarında dükkân grupları kurmak için gelen başvuruları, heyet bu alanın yeni imar planında yeşil alan olarak gösterildiğini öne sürerek incelenmek üzere Fen İşleri Müdürlüğü'ne göndermiş ve sonuçta, arsası ile ifraz edilip satmamak ve dere ile arada gerekli mesafeyi bırakmak koşuluyla izin vermiştir.

Heyete bu yıl içinde çok sayıda geçici dükkân yapımı önerileri gelmektedir. Ancak heyet yılın son aylarında yeterince izin verildiğini öne sürerek bu başvuruları reddeder. Nitekim, Kızılay'da Ali Nazmi Apartmanı sahibinin Sakarya Caddesi ve bulvara cephesi olan apartmanı altında çarşı yapma önerisi reddedilir. 1957 yılında ise, Gima satış mağazalarının yerleri Maltepe, Yenimahalle, Bahçelievler, Cebeci, Bentderesi ve Yıldırım Beyazıt olarak saptanır.

Gerek kent içindeki nüfus yoğunluğunun artması gerekse dönemin ekonomik modeli kapsamında tüketimin desteklen-

mesi nedeniyle ticaret çok gelişmiş ve alış gücünü izleyerek mahallelerin içine yayılmıştır. Kentin kendi nüfusunun yanısıra hinterlandına da ticaret hizmeti veriyor olması, merkez çarşıların da çok gelişmesine yol açmış, Ulus ve Yenişehir çarşıları, daha önce de değinildiği gibi, Opera-Sıhhiye üzerinden birleşmiştir. Bu birleşen merkez eksen, elbette kendi içinde nitelik ve nicelik açısından farklılaşıyordu. Heyete yansıyan dükkân açma isteklerinin yanısıra yoğun sayıda kaçak baraka tipi dükkân yapımı ihbarları gelmekte idi. Nitekim kentte varolan bu talebi değerlendiren kapital sahipleri, iş hanı, ticari bina, pasaj tür yoğun ticaret yapılarına yatırım yapma yoluna gitmişlerdir. 1953 yılında Ziya Gökalp Caddesi'nde 1967 sayılı imar bloğunda, 1954 yılında Emekli Sandığı'nın Ulus'ta, Emlak Kredi Bankası'nın Rüzgârlı Sokak'ta, 1956 yılında da Kızılay'da (Soysal Han) yapılması planlanan iş hanları gündemindeydi.

Kentte gelişme ile geleneksel Ulus merkezi, kısmen kendini yenilemekle birlikte, genelde kent nüfusunun çoğunluğunu oluşturan kır kökenli düşük gelir gruplarına dönük özelliğini koruyordu. Merkezin ufak ticaret bölümü modern kapitalist işletme ilkelerinin girmediği, kapital ve cirosu sınırlı dükkânlar ile işportalardan oluşuyordu. Ulus'taki işyerleri içinde yeni gelişen merkezlerin arazi fiyatlarını ve kiralarını ödeyebilenler eski işyerlerini koruyup yeni merkezlerde yeni talepleri karşılamak üzere farklı fiyatlar, farklı düzenlemeler ve işletme biçimleri ile yeni işyerleri açtılar. Yeni merkez rantını ödeyebilmek için gerekli kapital birikimini sağlamak üzere, eski merkezde akrabalar arası adi, kollektif, komandit ortaklıklar kuruluyor, bunlar yeni merkezin limited ve anonim şirketlerinin yanma yerleşiyordu. Bu yeni merkezlerin ucuz malları artık işporta dizilerinde değil, müşteriyi bir noktada toplayıp, yoğunlaştırıp paylaşmak üzere aynı mekânlar içinde birleşen dükkânların oluşturduğu pasajlarda satılıyordu. Eski merkezdeki yenileme ve modernleşme ise, o merkezin ölçeği içinde kalmıştır.

Kentin ana iş merkezi kendi içinde yayılıp, farklılaşırken, mahalle ölçeğinde de ufak merkezler belirmektedir. Bu merkezlerde işlevlerin gelişme biçimi çevredeki nüfusun gelirine

bağımlı olmakla birlikte genelde merkeze ilk gelenler işlevleri farklılaşmamış yiyecek ve inşaat malzemesi satan dükkânlar olmaktadır. Anılan dükkânların hizmet alanı, genelde bir kilometre içinde sınırlanır. Ancak bu mahalle merkezlerinde zaman içinde bir el değiştirme olgusunun gerçekleştiği izlenir. Mahallenin yoğunluğu zamanla artar ise, yükselen rantları ödeyemeyen, sermaye ve ciroları sınırlı, özellikle yoğunlaşmanın bir noktasında gelen (örneğin Gima gibi) örgütlü işyerleri ile yarışamayan küçük bakkallar, inşaat malzemesi satıcıları, onarımcılar, yerlerini kuaför, pastahane, terzi gibi daha uzmanlaşmış işyerlerine bırakmaktadırlar. Bu tür gelişme, özellikle gecekondu bölgeleri merkezlerinde izlenir.

Böylece 1950-1960 yılları arasında kentte Ulus ve Yenişehir'de nüveleşen ve Sıhhiye-Opera ekseni üzerinden birleşen doğrusal bir merkez çarşı ile Kavaklıdere, Yenimahalle, Bahçelievler, Cebeci, Maltepe-Anıttepe gibi yoğun konut mahallelerinde iç çarşılar oluşmuştu. Kentin dış kesimleri ile alt gelir grubu mahallelerinde ve merkez çarşıların marjininde baraka türü dükkânlar yer alıyor, nüfus yoğunluğu ve alış gücü belli bir düzeye varınca bu barakalar yerlerini düzgün mahalle çarşılarına bırakıyordu. Bu düzeni işporta ve seyyar esnaf ile açık pazarlar tamamlamakta idi. Yatay eksende çarşılar nitelik değiştirerek yayılırken merkez alanlarda düşey eksende bir toplanma ve yoğunlaşma eylemi başlamıştı. Arazinin en pahalı olduğu noktalarda iş hanları ve pasajlar yapılarak büroların yanısıra çok katlı dokular oluşturuyordu. Bu çok katlı han ve büro binalarının üst katlarında ve ana merkezlerin arka sokaklarında ise çevreyi çok fazla kirletmeyen ufak imalatçılar yer alıyordu.

Heyete bu dönemde ticaretin yanısıra imalat ile ilgili istekler de yansır. Bu isteklerin çoğu Sebze Bahçeleri-Kazıkiçi Bostanları alanına yönelmiştir. Sebze Bahçeleri kesiminin bir bölgesi fabrika ve sanayi için ayrılmıştı. Bu alanda 1.500-2.000 m^2'lik büyük parsellere izin veriliyordu. Nitekim burada yerleşmek için başvuruların geldiği izlenir. Altyapısı varolan, 1953 yılında kentte imalatla ilgili kuruluşların sayısal dağılımı Tablo 26'da verilmiştir.

1953 yılında Ankara Maden İşler Sanatkârları Dükkânları Yapı Kooperatifi kurularak Kazıkiçi Bostanları'nda parselasyon planı yaptırıp onay için heyete başvurdu. Esnaf dükkânları kooperatifi de bu alan yakınında Yeni Sanayi Çarşısı'nı kurmuştu. YATZA Kollektif Şirketi ise, Sebze Bahçeleri'nde bir oto-revizyon atölyesi kurmak için başvurdu. Gene aynı alanda, Nuh Makarna Fabrikası inşaat izni istiyordu. Nitekim 1954 yılının Ağustos ayında heyete, alanın Sebze Bahçeleri'ne ayrılan ve henüz parselasyon planı yapılmamış ve inşaat biçim düzenlenmemiş kesiminde 46 gecekondu yapıldığı ihbarı gelir ve yıkım kararı alınır. Özetle, bu alan için, yasal inşaat isteklerinin yanısıra sürekli kaçak yapı ihbarları da gelmektedir.

1954 yılında ise, imalat Baraj yoluna doğru kaymış, Baraj yolu arkasındaki sanayi çarşısında yerleşmek için istekler heyete gelmeye başlamıştır. Bu yıl içinde kentte 10 beygir ve üstünde güçle çalışan işyerlerinin sayısı 173 iken, daha az bir güçle çalışan işyerleri sayısı 2.300 idi. Bu durum, daha önce de değinildiği gibi, kentte ufak imalat ve tamirhanelerden oluşan küçük sanayiin yaygın olduğunu gösterir.

Dönem içinde İskitler Caddesi üzerinde küçük sanayi yığılma eğilimi gösterdi. 1958 yılında burada kapalı bir küçük sanatlar sitesi yapılması için karar alındı. Bu alan da kente yakın ve anayollar üzerinde olduğu için cazipti. 1955 yılında, Ankara Demirciler Derneği, heyete başvurarak İskitler Caddesi üzerinde mezbaha yanında bir imar adasının inşaat alanına alınmasını ister. İstek olumlu karşılanırsa dernek bu adayı satın alarak bir demirciler çarşısı kuracaktır. Heyet bu alanın zaten inşaat alanı içerisinde ve sanayi bölgesinin de yakınında olduğunu bildirirse de kesin karar için imar planı yarışmasının sonuçlanmasının beklenmesini ister. Telsizler dolayında ise bir eskiciler pazarı kurulması önerisi kabul edilir.

Bu alanların dışında kentte imalatçıların isteklerini üzerinde toplayan bir diğer alan da İstanbul Caddesi idi. Bu cadde için suni kereste, demir fabrikası kurma istekleri yanısıra çok sayıda kaçak dükkân, atölye, ardiye ihbarı geliyordu. 1956 yılında İstanbul asfaltı üzerinde bir kereste fabrikası kurma isteği üze-

rine heyet asfalt boyunca sanayileşmeye izin verilmeyeceğini, yeni imar planında her çeşit sınai kuruluş için Çiftlik ile Etimesgut arasında geniş sahaların ayrıldığını bildirmiş ise de daha sonra istenen izni vermiştir. Üreğil'de kurulmak istenen havagazı tesislerine önce izin verilmiş sonra bu alanın başka sanayileri de çekeceği düşünülmüş, Kayaş taraflarında sanayiye yer olmadığı üstelik derenin kente pislik taşıyarak çevre kirlenmesine neden olacağı ileri sürülerek reddedilmiştir.

Böylece yeni plan uyarınca Sebze Bahçeleri yöresi iskân bölgesine dönüşürken, kooperatifleşen küçük sanatkârlar İskitler Caddesi üzerinde yerleşmeye ve burada kendi konularında dış ekonomi yaratmaya başladılar. 1958 yılında da İskitler Caddesi avan projesi onaylandı. Kazıkiçi Bostanları ise yoğurt, yağ, reçel imalathanesi gibi küçük çaplı gıda üretimini sürdürüyordu. İstanbul yolunda ise Etimesgut'ta şeker fabrikasının da yapılması ile büyük ve orta çaplı sanayiye dönük dış ekonomiler gelişmekte idi. Ancak arsa fiyatlarındaki spekülatif artış özellikle küçük kooperatiflerin yer seçmesini güçleştiriyordu (Bkz. Ek 25). 1959 yılında ise yoğunlaşan küçük imalatın yerinin değiştirilmesi tartışılmakta idi (Bkz. Ek 26).

Böylece sanayi mekânda farklılaşmaya başlamış, küçük imalat çevre yolu üzerinde toplanırken, orta ve büyük imalat Etimesgut tarafına, İstanbul yolu üzerine gitmişti. Eskişehir yolu üzerinde ise Karayolları, Devlet Su İşleri, Devlet Malzeme Ofisi, Devlet İstatistik Enstitüsü gibi kurumlar için büyük araziler ayrılıyor, zaman içinde bu alanlarda büyük binalar inşa ediliyordu.

Ulaşım, Yeşil Alanlar ve Altyapı

Dönem içinde kentin mekânda yayılması, konutlaşmanın hızlanması ve Menderes'in imar işlemleri koşutunda, olağanüstü yoğun bir yeni yol açma ve yol genişletme etkenliği izlenir. Demiryollarının önemi azalmıştır. Yeni kent planını da bu nedenle bir çevre yolu önerisi getirmiştir. Nitekim 1923-1950 yılları arasında kentte 222 km yol yapılmışken, 1950-1953 yılları arasında 237 km yol yapılmıştır. Gene 1923-1950 arasında

kentte 121 km'lik yol asfaltlanmışken, 1950-1953 arasında 53 km yol asfaltlanmıştır. 1950-1953 yılları arasında 543 adet yeni yol açılmış, 121 adet yol da asfaltlanmıştır (İmar Komisyon raporu, 1953).

Kentteki tüm imar işlemleri gibi, yollarla ilgili işlemler de 1955-1956 yıllarında yoğunlaşmıştır. Ancak, bu yoğunlaşmada 1955 yılında sonuçlanan yeni imar planının da etkisi vardır. Heyete gelen belgeler, 1952 yılı içinde gelişmesi artan Maltepe semtinde yolların araçların dönmesine elverişli olmadığını ileterek genişleme kararı ister. 1954 yılında ise, gündemde, Karayolları'nın yapacağı çevre yolunun özellikleri vardır. Heyet, önerilen yol izini İskitler yolu yakınından geçtiği için onaylamaz. Aynı yıl içinde Balkeriz'de eski Kayseri-yeni çöplük yolu açılmak üzere ihale edilmiştir. Yeni gelişen mahallelerden Kavaklıdere'de yollar genişletilir. Atatürk Bulvarı'nı Güvenevler'e bağlayan Kavaklıdere Sokağı 9,5 m'den 14 m'ye çıkartılırken, Tunalı Hilmi ve Çankaya caddelerinin birleştiği nokta için, çevrede yoğun bir konut dokusu geliştiği ve trafik çok arttığından 24,5 m'ye genişletme kararı alınır.

1955 yılında Küçük Esat tarafında Bestekar ve Akay sokaklarını birleştirme kararı alınırken, kuzeyde Yenimahalle-İstanbul Devlet yolu bağlantısı 24 m'ye çıkartılır. Ulus'taki Bankalar Caddesi ortasındaki refüjü otoparka dönüştürme önerisi ise reddedilir. 1956 yılında işlemler yoğunlaşır. Turgut Reis Caddesi ve Kızılırmak Sokağı'nın yoğunluk yolu olmasına izin verilirken, Selanik Caddesi'ne izin verilmez. Balı[illegible]iz, Ayrancı, Tunalı Hilmi Caddeleri, Kızılay-Sıhhiye arası, Yenimahalle ve Maltepe semtindeki yollar genişletilirken, Ulucanlar yolunun açılma kararı alınır. Üzerine küçük sanayiin yerleşeceği İskitler yolu için de 50 m genişlik kararı alınır. Bu yıl içinde Bentderesi ve Yeni Mezarlık caddeleri de genişletilmektedir. Heyet belgesinde *'bu yollar Cebeci ve Demirlibahçe mıntıkalarını Gülveren ve Yeni Mezarlığa bağlayacaktır ki, bu caddenin geçtiği mıntıkalarda büyük nüfus kesafeti ve trafik olduğundan 30 metre olmaları uygundur'* denilmektedir (27/11/1956-1209). Belgede sözü edilen yoğunluk ise gecekondulardan kaynaklanmaktadır.

Yollar genişlerken bunların bağlandığı düğüm noktalarını da genişletmek gerekiyordu. Bu nedenle, aynı yıl içinde Müdafaa-i Hukuk, Konservatuvar önü, Osmanlı Bankası önü ve Kavaklıdere kavşakları etüt ediliyor, Opera kavşağı için bir alt-üst geçit düşünülüyor ve Ulus Meydanı düzenleme işlemleri yürütülüyordu.

1957 yılında Sakarya Caddesi, İvedik Yolu, Özdemir Caddesi, Küçük Esat semti yolları, Necatibey Caddesi-Sıhhiye arası ve Kurtuluş-Dikimevi arası, Gülveren-Mamak arası, Eskişehir yolu-Atatürk Bulvarı arası bağlantılarının genişletilmesi gündemdedir. 50 m genişlikte Atatürk Bulvarı'na varacak Eskişehir yolunun Akay yönünde devam etmesi planlanmakta, Meclis önü kavşağı etüt edilmektedir. Heyet bir belgesinde *'büyük inkişaf ve kesafet arzeden ve çok büyük bir bölge olan Ayrancı'nın Dikmen Caddesi ile trafik bağlantısının kurulabilmesi ve Dikmen yolu üzerinde servis yapan otobüslerin Ayrancı'ya da hizmet vermesi için yeni Büyük Millet Meclisi arkasındaki'* yolu genişletme kararı alınır.

1958 yılında Atatürk Bulvarı ile Yenişehir, Kavaklıdere-Çankaya bağlantıları ve semt yolları genişletilir. Örneğin, Mithat Paşa-Kızılırmak, Şah Rıza Pehlevi-Hariciye Köşkü, Yeni Meclis-Çankaya, Maarif Koleji-Kızılay, Nene Hatun Caddesi-Cumhurbaşkanlığı Köşkü ve Bülbüldere Caddesi-4 Mayıs semti bağlantıları ile Büklüm Sokak, Paris Caddesi, yeni gelişen Küçük Esat semtinde Ahmetler-Küçük Esat bağlantısı genişletiliyordu. Konservatuvar-Gülveren-Gülseren arası 50 m'ye çıkartılıyor, Yenişehir kesiminde İzmir, Uçar, Ihlamur Sokakları etüt ediliyor, Keçiören-Hipodrom yolunu 35 m'ye, Hipodrom-Yenimahalle yolunu ise 50 m'ye çıkartmak için çalışmalar yapılıyordu. Heyet bu yıl içinde aldığı kararda, Ankara'da yolların genişletilmesi ile parsellerin saha ve derinliklerinin küçüldüğünü öne sürerek imar durumu saptanırken parselin istimlakten önceki derinliğinin dikkate alınmasının uygun olacağı ilkesini getiriyordu (8/8/1958-568).

1959 yılında yol genişlemeleri sürerken Sakarya-Ataç-Sağlık sokakları arası yaya yolu olarak onaylanıyordu (27/3/1959-

1059/9). Hipodrom, Yenimahalle-İstanbul yolu kavşağında ise yonca çalışması sürüyordu. Kentteki yol ağının genişlemesi ile trafik de yoğunlaşıyordu. Dönem başlarında otobüs ve troleybüslerde taşınan yolcu sayısı aşağıdaki gibiydi (İmar Komisyon Raporu, 1953):

Yıl	*Yolcu Sayısı*
1950	19.252.195
1951	23.969.757
1952	29.845.823

1950'li yılların ortasında kent içi otobüs hatlarının sayısı 28'e, toplam ağ 171 km.'ye çıkmıştı, dönemin ikinci yarısında ise hat sayısı 42'ye, hat uzunluğu ise 273 km'ye çıktı ve kamu otobüsleri kentin yeni gelişen alanlarına servis vermeye başladı (EGO, 2004). Hatların artmasına karşın Bahçelievler-Cebeci, Çankaya-Aydınlıkevler gibi kent içi merkez alanlarda taşımacılık özel minibüs işletmeciliği etkisindeydi ve kamunun taşımacılıktaki payı %50'nin altına düşmüştü. Bu merkez alanlarda 11 yolcu taşıyan 300 kadar özel minibüs hizmete girmiştir. Daha sonraları bu minibüslerin Gazi Mustafa Kemal Bulvarı'na girmesi yasaklanmış ve yerlerini 7 kişilik '*station*' dolmuşlar almıştır. Böylece otobüs ve minibüsler kent çeperlerine yerleşmiş olan düşük gelirli gruplara, '*station*' dolmuşlar ise üst-orta ve orta gelir gruplarına hizmet veriyordu (EGO, 2004).

1953 yılında Ankara'da günde ortalama 400 dolmuş 50.000 yolcuyu taşıyordu. Dönem içinde ulaşım araçlarındaki artış, otomobiller lehine gerçekleşmişti. 1953 yılında kentte 3.500 binek arabasına karşılık 91 otobüs ve 23 troleybüs vardı. Bu durumda, dolmuş sistemi hızla yaygınlaşıyor. Doğu-batı ekseni üzerinde de 1952-1953 yılları arasında 5.337.928 yolcu taşıyan banliyö tren seferlerinin önemi gittikçe artıyordu.

Yeşil alanlara gelince daha önceki dönemlerde tartışıldığı gibi, Jansen planının temel ilkelerinden biri kentin içini ve özellikle çevresini yeşil kuşaklarla korumaktı. Ayrıca mikro-klima niteliği olan vadiler ve düzlükler yapılardan arındırılmış, rekreasyon ve dinlenme alanları olarak planlanmıştı.

Ancak, nüfus baskısı ile kent mekânda gittikçe yoğunlaşmış, gecekondular ve imar sınırları içindeki spekülatif arsa fiyatlarını ödeyemeyen konut kooperatifleri kent çevresindeki tarım topraklarını işgale başlamışlardı. 1953 yılında gene de kentte büyük parklar içinde düzenlenmiş 3.471.000 m^2 yeşil alan vardı. Buna ek olarak, çeşitli mahallelerde 22.800 m^2'ye ulaşan yalnızca 8 çocuk parkı vardı (Bkz. Tablo 27).

Kent için yeşil alanların dağılımı ise aşağıdaki gibiydi (İmar Komisyon Raporu, 1953):

Parklar	3.471.000 m^2
Cumhurbaşkanlığı köşkü bahçesi	500.000 m^2
Çocuk bahçeleri	23.000 m^2
Yeşil bulvar şeritleri ve bahçeler	120.000 m^2
Resmi bina ve okul bahçeleri	350.000 m^2
Toplam	4.464.000 m^2

Bu hesaba göre kentte 1953 yılında kişi başına yaklaşık 15,5 m^2 yeşil alan düşmekteydi. Ancak bu yıldan başlayarak kentteki denetimsiz gelişme ve nüfus artışı koşutunda kişi başına düşen yeşil alan gittikçe azalmıştır. Dere kenarlarını ve yeşil tepeleri gecekonduların kaplaması, dere boylarına imalatçıların da talip olması, iç kesimlerdeki yeşillerin ise, apartmanlar tarafından parsellenmesi sonucu, bu standart 1970'li yıllarda Ankara Nazım Plan Bürosu hesaplarına göre kent ölçeğinde 7,85 m^2'ye inmiştir.

Gene 1953 yılı içinde açılan yolların çevresinde 55.000 ağaç olduğu da saptanmıştır (İmar Komisyon Raporu, 1953). Kent içindeki bahçe ve yeşil alanlar en çok bulvar çevresinde ve Maltepe'de toplanmıştı. Kent içi yeşil alanlar kentteki bütün grupların istediği alanlardı.

Bu konuya bir örnek, Cebeci çayırı ve fidanlığı üzerinde gelişmiş olan tartışmadır. 1950 yılında Valilik Cebeci Fidanlığı'nın özel idareye ilişkin kesiminin Cebeci inşaat alanına katıp parsellemek isteği ile heyete başvurmuş, ancak heyet bu isteği *'yeşil alanlar bir şehir planının ana hatlarıdır'* diyerek reddetmiştir.

1951 yılında Cebeci Çayırı'nın İmar Müdürlüğü'ne ait olan bir parçasında bir cambazhane kurulmasına izin verilmiş, 1953 yılında ise bir kireç ocağı işletmesi heyete başvurarak inşaat malzemesi koymak için 1.000 m^2 alan istemiş, bir başka başvuru ise sazlı aile bahçesi için izin istemiş ancak heyet bu alandan daha fazla yer kiralanmaması kararını vermiştir. Nitekim, 1954 yılı içinde Trabzon'dan Hacer Bulaş bu alanda bir saz bahçesi yapılması için istekte bulunmuşsa da bu istek reddedilmiştir.

1955 yılında ise, çayırın 50 m^2'si testi satmak isteyen bir kişiye kiralandı. Daha sonra, aynı yer için bir kararda, çayırın '*sabit tesis ve baraka*' yapılmamak ve imalatçılara verilmemek koşuluyla ancak açıkhava servisi için kiraya verilebileceği saptandı ve hemen ardından alanın bir bölümü odun ardiyesi olarak, 92 m^2'si atış poligonu olarak, 1.000 m^2'si Luna Park için, 400 m^2'si de bir briket imalatçısına kiraya verildi. Aynı yılın sonunda, 2.000 m^2 de sazlı aile bahçesi yapmak üzere kiraya verildi. 1956 yılında Cebeci Fidanlığı'nda yüzme havuzu, gazino, Luna Park, konser alanı yapma kararı alındı. Yeni imar planında ise Cebeci Çayırı stadyum ve spor kuruluşları için ayrıldı. Heyet de bu kararı onayladı.

Kentte eğlence yerleri nüfus artışına oranla çok gelişmiş değildi. 1953 yılında toplam 8.809 kişilik 10 sinema vardı. Bunların içinde en büyükleri Yenişehir'de Büyük Sinema (1.552 kişilik), Cebeci Sineması (1.282 kişilik) ve Ulus'ta Yeni Sinema (1.152 kişilik) idi. Ulus civarında Park, Sus, Sümer sinemaları, Dışkapı'da Nur sineması, Opera Meydanı yakınında Türk Ocağı sineması, Sıhhiye'de Ankara Sineması ve Kızılay Meydam'nda da Ulus Sineması vardı. Kentte Büyük Tiyatro ve Küçük Tiyatro adlarıyla iki tiyatro faaliyette idi, 1956 yılında Üçüncü Tiyatro ve Oda Tiyatroları açıldı. Kentte ayrıca 12 adet gazino türü eğlence yeri vardı. Kentin lüks otelleri, Ziya Gökalp Caddesi üzerinde Modern Palas, Atatürk Bulvarı üzerinde Bulvar Palas ve İzmir Caddesi üzerinde Balin Oteli (inşa halinde) idi.

Kentte ilk kanalizasyon şebekesini Devlet Su İşleri 1950 yılında Yenişehir ve çevresinde 250 hektarlık bir alanda yaptı.

Bu ayrık bir sistemdi. 1952- 1953 yıllarında kentte 24 kanalizasyon büzü döşenmişti. Ancak ileride de izleneceği gibi özellikle imarsız kesimlerde kanalizasyon yoktu. Fosseptik çukurları vidanjörlerle temizlenip kent dışında Çubuk Çayı'na dökülüyordu. Çöpler ise kent dışında Balkeriz'de dökülüp üstü toprakla örtüldükten sonra ilaçlanıyordu.

1954 yılında ikinci Çubuk Barajı'nın açılması kentin su sorununu biraz hafifletmiş ise de imarsız kesimlere gene de yeterli hizmet verilemiyordu.

Kentin Mekânda Biçimlenişi: İmarsız Kesim

Sayısal Özellikler

Daha önce de değinildiği gibi, 1950-1960 döneminde gecekondularda yaşayan nüfus çok artmıştı. Tablo 28, 1950 yılında kentsel nüfusun Ankara semtleri arasındaki dağılımını göstermektedir. Bu tabloda gecekondu semtleri olarak bilinen mahallelerin nüfusları aşağıdaki gibidir:

Aktaş	4.775
Yenidoğan	18.957
Altındağ	19.523
Yenihayat	24.122
Saime Kadın	4.569
Toplam	71.946

Bu sayılar diğer semtlerde yaşayan gecekondu nüfusunu kapsamaz. 1950, 1955 ve 1960 yıllarında ilçelerin nüfus gelişimini gösteren Tablo 29'dan, Altındağ nüfusu artış hızının 10 yıl içinde %20'ye ulaştığı hesaplanabilir. Nitekim bu artış sonucu Altındağ 1953 yılında ilçe statüsü kazanmıştır. En eski ilçe olan Merkez ilçede aynı hız %24, 1936 yılında ilçe olan Çankaya'da ise %159'dur. 1957 yılında ilçe olan Yenimahalle'nin 5 yıl içindeki nüfus artış hızı ise %27 olmuştur. 1955 sayımında Altındağ nüfusunun 98.971'e çıktığı saptanmıştır.

1959 yılında ise Vali Dilaver Argun, 19 Mart tarihli *Zafer* ga-

zetesinde çıkan bir demecinde Ankara'da 60.000 gecekondu olduğunu iletmiştir. Kentin nüfusu 1953 yılında 288.513'ten 1960 yılında 778.000'e çıkmıştır ki Richard D. Robinson'a göre bu nüfusun yarısından fazlası gecekonduda yaşıyordu (R. D. Robinson, 1958). İmar ve İskân Bakanlığı yayınlarına göre 1963 yılında kentin tüm konutlarının %64'4'ü gecekondulardan oluşuyor ve bu konutlarda 385.000 kişi ya da kent nüfusunun %59.22'si yaşıyordu (İmar ve İskân Bakanlığı, 1968).

İmar ve İskân Bakanlığı belgelerine göre 1964 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında merkez gecekondu mahallelerinde (Atıf Bey, Yenidoğan, Altındağ, Telsizler, Çinçin, Aktaş, Gülveren, Gülseren, Mamak, Balkiraz, Türközü, Topraklık, İncesu) 48.992 konut olduğu saptanmıştır. Bu konutların 2.518'i boştu. Kalanlarda ise 49.956 hane yaşamakta idi. Bu hanelerin de 45.206'sı bağımsız konutlarda yaşarken, 1.750 hane konutlarını diğer hanelerle paylaşıyordu. 12.37 km^2 kaplayan bu alanda 210.711 kişi yaşamakta idi.

Bu sayısal verilere göre km^2'ye 3795,96 hane, 3920,13 konut ve 17034,03 kişi düşmektedir (İmar ve İskân Bakanlığı, 1968). Ancak bu sayısal veriler kendi içinde yoğunluk açısından merkezden dışa doğru farklılaşan bir dokunun ortalama değerlerini yansıtmaktadır. Bu farklılaşmayı açıklayabilmek için daha yoğun ve merkezi bir bölge olan Altındağ, Telsizler, Çinçi, Aktaş yöresinde km^2'ye 9347,26 konut 9148,44 hane ve 40.114 kişinin düştüğü iletilir (İmar ve İskân Bakanlığı, 1968). Bu bölgenin dış gecekondu alanlarına oranla bir ve iki katlı, bitişik düzende yapılmış konutlardan oluştuğu düşünülürse iç gecekondu alanlarımn yoğunluğu ortaya çıkar. Dönem kapsamında yapılan gecekondular ise kentin hemen her semtine ekleniyordu. İmar İdare Heyeti belgelerinden alınan bir örnekleme göre 1956 yılında heyete gelen kaçak gecekondu ihbarlarının semtler arasında yüzde dağılımı aşağıdaki gibiydi.

Akköprü	%54
Sadullah Ağa Mah. (kum ocakları, inşaat sınırı dışı)	%14
Kazıkiçi Bostanları (inşaat sınırı dışı)	%13

Altındağ (taş ocakları, inşaat sınır dışı)	%10
Orhan Gazi Mah. (İnşaat sınır dışı)	%9
Etlik (İnşaat sınır dışı)	%6
Topraklık	%4
İskitler Caddesi (İnşaat sınır dışı)	%3
Yenidoğan	%2
Çinçin Bağları	%2
Atıf Bey	%2

Sayısal dağılımın saptanabildiği bu yörelerin dışında gecekondu ihbarları Eski Kent mahallelerinin (İzzettin, Altıntaş, Koyun Pazarı, Çıkrıkçılar Yokuşu vb.) yanısıra kentin çeşitli mahallelerinden de gelmekteydi.

Mahalle Örgütleri

Kent düzeyinde yoğunlaşan gecekondu nüfusu kente yerleşebilmek ve varlığını yasallaştırabilmek için önce idari bir örgütlenme çerçevesine girmeye çalışıyordu. Tüm gecekondu yerleşmelerinin hedefi, kent yönetiminin en ufak idari ünitesi olan mahalle statüsünü elde etmekti çünkü bu statü gecekondu nüfusuna kent yönetiminin yasal bir parçası olma olanağını sağlıyordu.

Ayrıca bu statü ile mahalle düzeyinde teknik altyapı ve eğitim, sağlık, iletişim gibi üstyapı hizmetleri de sağlanabiliyordu. Eğer gecekondu yerleşmesi belediye sınırları dışında ise bir gecekondu güzelleştirme derneği kuruluyor ve dernek 1930 tarihli, 1980 sayılı belediye yasası uyarınca belediyeye başvurarak mahalle olmak isteğinde bulunuyordu. Belediye Encümeni olumlu karar alırsa mahalle örgütü kuruluyor ve genelde mahallenin en girişimci ve örgütleyici kişisi olan dernek başkanı muhtar seçiliyordu.

Mahalle büyüdükçe ve yoğunlaştıkça, 1945 yılında yürürlüğe giren 4541 sayılı yasa uyarınca bölünüyor, mahalle sayıları artıyordu. Ankara kentinde bu bölünme olgusunun oldukça yaygın örnekleri vardır. Bir önceki bölümde 1945 yılında da kentte

77 mahalle olduğuna değinilmişti. 1962 yılında ise kentteki 187 mahallenin dağılımı aşağıdaki gibiydi (İ. Yasa, 1966):

İmarsız Mahalleler	
Merkez	12
Altındağ	53
Çankaya	39
Yenimahalle	8
Toplam	112
İmarlı ve karışık mahalleler	75
Toplam	187

Mahalle sayısı 1965 yılında 201'e, 1968 yılında 244'e, 1970 yılında 235'e ve 1981 yılında ise 296'ya yükselmişti.[4] Gene 1981 yılında imarsız mahalle sayısı 186 olmuştu (Bkz. Tablo 30). Şekil 19'da bu mahallelerin farklı yıllardaki dağılımı izlenmektedir. Mahallelerin bölünme yolu ile çoğalmasına örnek ise Ek 27'de verilmiştir.

Gene 1981 yılında mahallelerin imar durumları ve kuruluş yıllarına göre dağılımları Ek 28'de verilmiştir. Tablo 31'in verdiği bilgi ile Şekil 19 yorumlandığında 1950 yılı öncesinde merkez mahallelerin gelişmesinin yanısıra Baraj'ın açılması sonucu çevresinin mahalle statüsü kazandığı, güneyde Bakanlıklar ve Çankaya ile, kente doğru büyüme eğilimi gösteren İmrahor, Kayaş, Balgat gibi yakın köylerin mahalle olduğu izlenir. 1950-1960 döneminin ilk yarısında ise yoğun ve küçük mahalleler kapsamında Altındağ büyük bir gelişme göstermiş ve bu gecekondu nüvesi, Şafaktepe, Gülveren, Harman, Bahçeleriçi zinciri ile doğuya, Abidinpaşa ve Akdere ile güneye

4 Araştırma kapsamında uzun bir süre geçmiş yıllara ilişkin mahalle sınırlarını bulabilmek için harcandı. Ankara Nazım Plan Bürosu'ndan alman bilgiler 1960 yılı sonrasına ilişkindi. Belediye Fen İşleri Müdürlüğü, Belediye ve İl İmar Müdürlükleri, Devlet İstatistik Enstitüsü, İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü ve Harita Genel Müdürlüğü'nde eski yıllara ilişkin bir mahalle haritası bulunamadı. 1945 yılı mahalle sınırları haritası İlhan Tekeli'nin özel arşivinden verdiği 1945 yılı haritası üzerinde belediyenin bir yayınından (Ankara Belediyesi, 1945) yararlanarak tarafımızdan çizildi. 1965-1970 yılı sınırları ile 1968 yılı sınırları farklı kaynaklardan alındığı için mahalle sayıları farklıdır. 1981 yılı haritası ise Belediye Fen İşleri Müdürlüğü'nden alınmıştır.

Şekil 19. Ankara'da imarlı, imarsız ve imar durumu karışık mahallelerin yıllara göre gelişimi.

açılmıştır. Kuzeyde ise Hasköy mahalle statüsü kazanır. İmarlı ve yarı imarlı mahalleler ise batı ve güneyde gelişmektedir.

1955-1960 yılları arasında ise gecekondu mahallelerine güneyde Türközü, güneydoğuda Kartaltepe, Tuzluçayır, Köstence, Küçük Kayaş mahalleleri eklenir. İmarlı ve yarı imarlı Saime Kadın ve Demirlibahçe yerleşmeleri mahalle olur. Altındağ yöresi de yeni mahallelerin eklenmesi ve Gültepe, Gülseren, Bahçelerüstü'nün açılması ile doğuya sarkar. Kuzeyde ise Bağlarbaşı mahallesi gelişir. Kuzeyde ve batıda bulvar çevresinde imarlı mahalleler oluşurken, batıda Etimesgut ekseni çevresinde büyük ve imarsız mahalleler oluşur. 1960 yılında kentin imarlı kesimlerinin mahalle statüsü kazandığı güney kesimde Küçük Esat, Kavaklıdere yöresi ile Ayrancı- Dikmen

çevresinin geliştiği, kuzeybatıda da Aydınlıkevler'in yanısıra Etlik'e doğru Emrah ve Aşağı Eğlence mahallelerinin ve Yenimahalle ekseninin geliştiği izlenir.

1960-1965 yılları arasında artık kentin çevresi imarsız mahalleler ile sarılmaya başlanmıştır. Dikmen kesiminde Öveçler, doğuda Derbent, kuzeydoğuda Uluğbey, güneydoğuda Toprak-lık ve Şehit Cengiz Topel, Yenimahalle tarafında da Karşıyaka mahalle statüsü kazanır. 1965-1969 yılları arasında yönetsel gelişme artık tümüyle kentin çevresine atlamıştır. 1970-1975 döneminde ise çevredeki bu yaygın gecekondu gelişmesi sürer.

1950-1960 dönemi kapsamında kat mülkiyeti hakkının çıkması orta gelir grubu konutlarının mekânsal dağılımında önemli bir etken olmuştur. Bu dönem kapsamında orta gelir grubu nüfusun artması, bu grupta da konut gereksinmesini artırmıştı. Kentte süregelen ifraz yöntemi ise kat mülkiyet sistemine oranla daha pahalı idi üstelik bürokratik işlemler uzun zaman alıyordu. Altyapının getirilmesi sürecinde de belediye, birçok taraf yerine tek bir kooperatif ile karşı karşıya kalmayı yeğliyordu. Ekonomik süreç içinde konut kredilerinin de artması sonucu orta gelir grupları merkezdeki arsalar üzerinde çok mülkiyetli bir apartman dokusu içinde yerleşirken, bu alanlarda artan yoğunluk bir süre sonra hizmetlerin yetmemesine ve çevre kirlenmesine neden oldu. Ayrıca bu alanlarda mülkiyet de donmuştu. Gerek bu olumsuz etkenler gerekse 1960 yılından sonra artan araba sahipliği önce üst gelir gruplarının sonra da üst orta gelir gruplarının batı ve güney eksenlerinde merkezden uzaklaşmalarına neden oldu. Gecekondular da onları izledi. Şekil 19'da bu gelişme biçimi izlenebilmektedir.

Gecekondu bölgelerinin mahalleler kapsamında örgütlenmesi belediyenin de desteklediği bir gelişme biçimi oldu. Mahalleler kırdan da alışık oldukları '*imece*' türü yardımlaşmalar içinde elektrik, su, yol, kanalizasyon gibi hizmetlerin getirilmesine para ve emek katarak belediyeye yardımcı oluyor, belediye bu örgütler ile bu katkıların sağlanması için pazarlığa oturabiliyordu. Örneğin böyle bir pazarlık kapsamında belediye, belirli bir

hizmetin getirilmesinin tümüyle belediyeden beklenmesi durumunda hizmetin ancak uzun bir zaman sonucunda sağlanabileceğini ileterek mahallenin bu sürece emek yatırması koşulu ile sürenin kısaltılabileceği bir seçenek önerebiliyordu. Ankara Belediyesi Sular İdaresi Genel Müdürü Levent Tosun, Hıdırlıktepe'ye (Altındağ) su götürme projesini, '*Araçların gidebileceği yollar bile yoktu. Tepeye doğru çıktıkça projenin zorluklarını görüyordu. Bu geçit vermez yollardan iki boruyu nasıl çıkartacaktık*' diye anlatır. Sonunda halka bu yollardan kazma işini yapacak taşıtların çıkmasının mümkün olmadığı anlatılır, halk su yollarını kazmayı kabul eder ve böylece mahalle çeşmelerine 1979 yılında su getirilir (Y. Seyman, 1986).

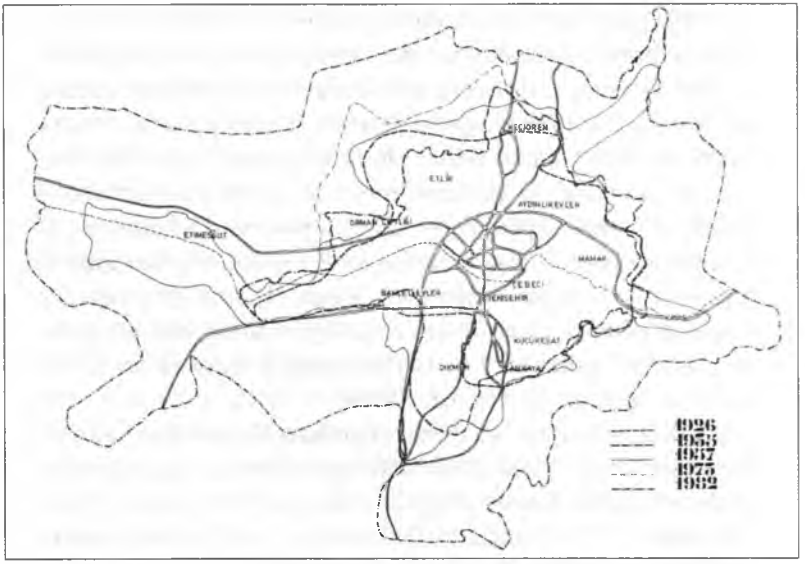
Mahalle sayılarının ve nüfusun artması ile belediye sınırları da genişliyordu. Şekil 20 belediye sınırlarındaki genişlemeyi göstermektedir.[5] Kentin kapladığı alan da 1924 yılında 1.500 hektardan, 1938 yılında 16.000 hektara, 1970 yılında gecekondular ile birlikte 31.000 hektara çıkmıştır.

Gecekondu Mahallelerinin Topografik Özellikleri

Kentteki gelişmeyi topografik veriler çerçevesinde değerlendirebilmek için de bir çalışma yapıldı. Ek 28 mahalleleri kuruluş tarihleri ve eğimlerine göre sıralamaktadır. Gelişmenin ilk yıllarında merkeze en yakın ancak yüksek eğim gösteren alanlarda imarsız mahalleler kurulmuş ve daha sonraki yıllarda kentin ana yollarının çevresi imarlı mahallelerle kaplandıkça onların da çevresindeki düz alanlara imarsız mahalleler yerleşmiştir. Bu çevre alanlarda da düz yerler doldukça aralarındaki yüksek eğimlere yeni gecekondu mahalleleri kurulmuştur.

Genelde Ankara gecekondu mahalleleri merkezlere ve ana ulaşım bağlantılarına yaklaştıkça, yüksek eğimler üzerine yerleşmiştir. Bu çalışma, eğimin gecekondu türü konutlaşmaya

5 Mahalle sınırları saptanmasında karşılaşılan güçlükler belediye sınırlarının çizilmesinde de karşımıza çıkmıştır. Şekil 33'te izlenen sınırlar gene belediyenin yayınından yararlanarak (Ankara Belediyesi, 1945) ve 1960 yılı sonrası sınırların ölçeğinin değiştirilmesi ile tarafımızdan çizilmiştir.

Şekil 20. Ankara belediye sınırları değişimi.

bir engel oluşturmadığını göstermektedir. Ancak genelde bu yüksek eğim eşikleri üzerine yerleşme biçiminin hizmetler açısından kent bilançolarına getirdiği yük açıktır.

Bu topografik eşikler üzerine yerleşen mahallelerde gerek yapı kümeleri gerekse sokak dokuları topografyanın yöneliminde biçimleniyordu (Bkz. Şekil 21). Bu özellik hafriyat yapma olanağı olmayan tüm gecekondu bölgelerinin ortak mekânsal verisidir. Konut alanları incelendiğinde sokak ve konutların bir plan düzeni içinde gelişmediği izlenir. Konutlar adayı çevreleyen sokaklardan en iyi biçimde hizmet alacak bir düzende yerleştirilmediği gibi sokaklar da altyapıyı taşıyacak özelliklere sahip değildir. Çoğu kez arazide hayvanların ya da yayaların dolaşarak açmış olduğu izler önce patika sonra yollara dönüşmüştür. Bu patikaların tanımladığı düzgün olmayan adalar içinde konturlar, çevrilen arazinin biçimi, yönelimi, topoğrafyanın diğer özellikleri gibi etkenler konutların farklı yönelimler ile yerleşmesine neden olmakta, sonradan konutlara

Plevne Mahallesi, Altındağ.

Plevne Mahallesi, Altındağ.

Türközü Mahallesi, Çankaya.

Şekil 21. Altındağ'dan doku örnekleri (Kaynak: 1975 Hazine planından çizilmiştir).

hizmet ulaşabilmesi için yollar açılmaktadır. İlk yerleşen konutlar bu yollar kenarında yapılaşırken, adaların içi daha az yoğun kalmaktadır.

Genelde yayaların planlayarak değil dolaşarak açtıkları bu yollar; boyutları, nitelikleri ve yönelimleri açısından yaya ulaşımına dönüktür. Mahallede yoğunlaşma arttıkça önce yol dokusu olanaklar ölçüsünde düzeltilir, iç yollar oluşur. Üçüncü aşamada ise ortak kullanımlar (cami ve okul) için yer ayrılır ve bina yapılır. Bu çalışma kapsamında ele alınmayan ve 1970'lerde izlenen bir aşamada da ana yol kenarında apartmanlaşma başlar. İstanbul'da bir gecekondu mahallesinin ge-

lişmesine ilişkin çalışmada bu tür alanlarda konutlaşmanın alanın bir noktasından başlayıp eklenerek homojen bir biçimde oluşmadığı saptanmıştır (T. Şenyapılı, 1981). Konutlar küçük kümeler içinde topoğrafyanın en uygun ve ana yollara en yakın noktalarında oluşmakta, zamanla bu kümelerin içleri yoğunlaşmakta ve kümeler bitişmektedir. Gecekondu mahallelerinin daha başka yerleşme örüntüleri varsa da 1960 öncesi yerleşmeler genelde burada tartışılan yöntemi izlemişlerdir.

Gecekondunun mekânsal dokusu içinde köşe başları daima önem kazanmıştır. Altyapı getirme kolaylığı ve doku geliştiğinde parsele değer kazandırma özelliği taşıyor, belki de bu noktalar boş arazi içinde röper noktalarını oluşturuyordu. İlk konutlaşma, yolların konturlara uyarak oluşturduğu köşe başlarından başlıyor, ilk merkezleşmeler gene böyle noktalarda oluşuyor, apartmanlaşma da ana yollar kenarındaki köşelerden başlıyordu. Daha sonraları, 1970'li yıllarda apartmanlaşmanın duvar çektiği ana yolların gerisinde kalan gecekondu mahalleleri ana yolla bağlantıyı koparmak için dayanabildiklerince, içeri doğru uzanan patikaların köşelerini tutuyorlardı. Bu olgunun örnekleri Dikmen ve Hoşdere caddeleri boyunca hâlâ izlenebilir. Emlakçılarm kapatıp gecekondu için parselledikleri bölgelerde de parselasyonun, köşebaşı noktalarını maksimize ederek dar ızgaralara dönüştüğü gözlenmektedir.

Gecekondu Mahallelerinde Bazı Mekân Standartları

Bu çalışma kapsamında gecekondu türü konutların yapısal özellikleri ayrıntılandırılmayacak ancak genel bazı mekânsal ölçütlere değinilecektir.[6] Ankara kentinde 1970'li yıllarda yapılan araştırmalar 251-500 m^2 arasındaki arsaların ve 76-100 m^2 arasındaki konut taban alanlarının en yaygın ölçüler olduğunu gösterir. Bu ölçülere göre TAKS değeri 0.23 çevresindedir (T. Şenyapılı, 1981). Bu değerler geniş alanların kapatılmasına karşın bunun ancak 1/4'ünün konut yapımında kullanıl-

6 Gecekondu türü konutların özelliklerine ilişkin ayrıntılı bir tartışma için Bkz. T. Şenyapılı, 1981.

dığını yansıtır. Charles Hart ise 1947 yılında yerleşmeye açılan Zeytinburnu'nda en yaygın arsa ölçülerinin 51-100 m^2 grubu ve onu izleyen 101-150 m^2 grubu olduğunu iletir (C. Hart, 1969). Hart'ın değerleri İstanbul'da çok yarışmacı koşullar altında kapatılan arazi ölçülerini yansıtır.

Ankara'da özellikle dış alanlardaki mahallelerin işgali sırasında koşulların daha uygun olduğu varsayılabilir. Kapatılan arsa alanı dış koşullara göre; örneğin, siyasal ortam, arazi üzerindeki yarışma yoğunluğu, arazinin mülkiyet durumu, kent içindeki konumu ve topoğrafik özelliklere göre değişmektedir. Konut başına ortalama alan ise Tuzluçayır'da 76.6 m^2, Akdere'de 74.4 m^2 ve Yıldız'da 76.5 m^2 olarak saptanmıştır (T. Şenyapılı, 1981). Ancak 1976 yılında saptanan bu değerler çeşitli kez yıkılan ve zaman içinde eklerle genişlemiş konutları da kapsamaktadır.

Kemal Karpart'ın verdiği bilgilere göre İstanbul'da Hisar arkası gecekondularında ortalama konut alanı 60-80 m^2 arasında değişiyordu (K. Karpat, 1976). İmar ve İskân Bakanlığı yayınlarına göre de Bursa, Diyarbakır, Erzurum ve Samsun gecekondularında ortalama konut alanı 49-74 m^2 arasında idi (İmar ve İskân Bakanlığı, 1968). Bu değerler genellemelere varabilmek için yetersiz ise de gecekondu alanlarına ilişkin bir ölçek vermektedir. Sayısal veriler ise Ankara kenti gecekondu değerlerinin bu ölçeğin üst sınırları çevresinde yer aldığını gösterir.

1950-1960 döneminde yapılan ve sonradan eklerle genişleyen bazı gecekondu boyutları aşağıdaki gibidir:

- Plevne Mahallesi (11.5 m x 4.50 m, yükseklik 2.75 m, taş kerpiç)
- Toprak Mahallesi (8.50 m x 3.50 m, yükseklik 2.85 m, briket, ahşap)
- Etlik Mahallesi (12.50 m x 4.00 m, yükseklik 2.70 m, kerpiç), (5.00 m x 15.00 m, yükseklik 3.00 m, hımış), (6.80 m x 4.20 m, yükseklik 2.85 m, kerpiç), (10.00 m x 4.50 m, yükseklik 2.85 m, kerpiç), (5.00 m x 12.00 m, yükseklik 2.70 m, kerpiç, toprak)

- Kazıkiçi Bostanları (5.20 m x 10.30 m, yükseklik 2.30 m, kerpiç, hımış)
- Çalışkanlar Mahallesi (8.00 m x 7.00 m, yükseklik 2.90 m, kerpiç)
- Çinçin Bağları (4.00 m x 4.00 m, yükseklik 2.30 m bağdadi)
- Askeri Cezaevi arkası (3.60 m x 5.20 m yükseklik 2.35 m, kerpiç, hımış)

Bu örnekler yıkım olasılığının yüksek olduğu bir ortamda çok sınırlı parasal olanaklarla gerçekleşen konutların çok daha ufak ve niteliksiz birimlerden oluştuğunu gösterir. Bazı gecekonduların ilk aşama planları üzerinde yapılan ölçümlerde de inşa edilen ilk birimlerin net kullanım alanlarının 15-35 m^2 arasında çeşitlendiği saptanmıştır. Bu araştırmaya göre ilk birim genelde 3.00 m x 3.50 m, 2.80 m x 3.20 m, 4.50 m x 3.00 m, 4.00 m x 5.00 m gibi ölçüleri olan bir oda ve 2.70 m x 2.00 m, 2.00 m x 1.80 m gibi ölçüleri olan bir oda ve 2.70 m x 2.00 m, 2.00 m x 1.80 m gibi ölçüleri olan bir aralık-sofadan oluşmaktadır. En yaygın oda boyutu 3.00 x 4.00 m dir (T. Şenyapılı, 1981).

Gecekondu yapımı genelde malzemeciden kredi ile alınan malzemeye dayandığı için kimi zaman inşaat sırasında malzeme bitebilmekte, konducu da bulabildiği malzeme ile inşaatı sürdürmektedir. Dolayısıyla, duvarlar ahşap bir parça ile ya da tuğla sıraları ile bitebilmekte, pencere, kapı boyutları, çatı örtüsünün parçaları değişebilmektedir. İzolasyon malzemesi kullanılmadığından açıklıkların dar ve küçük olması önem kazanmaktadır. Bu nedenle pencere boyutları 0.50-1.00 m arasında kapı genişlikleri ise 0.80-0.90 m arasında değişmekte, iç tavan yüksekliği de 2.40 m çevresinde bitebilmektedir.

1950-1960 dönemi kapsamında Ankara kenti gecekondu mahalleleri arasında yatay bir hareketlilik de başlamıştır. Bu olgu sonucu gecekondu mahalleleri kendi aralarında yoğunluk, konut niteliği ve sahipliği ve yaşayan nüfusun niceliksel ve niteliksel özellikleri açısından farklılaşıyordu. En eski ve en olumsuz koşullar altında yerleşilen ve yoğunluğun da en yüksek olduğu merkez bölgede konut sahipleri olanak elde ettik-

lerinde aynı alanda ancak genellikle de başka alanlarda daha düzgün, daha az yoğun, bahçeli gecekondular yaparak ya da alt orta gelir grubu apartmanlarına taşınarak alandan çıkmaktaydılar. Böylece merkez alanlarda TAKS yükselir, yoğunluk artarken, çevre alanlarda kapatılan araziler daha büyük oluyor, yoğunluk ve TAKS değerleri düşüyordu.

Örneğin, hane başına düşen nüfus Gülveren, Topraklık, Çinçin gibi daha iç bölgelerde 4.83 iken, Esat, Çankaya, Dikmen gecekondularında 4.62 idi. Ortalama aile büyüklükleri de Dikmen ve Etlik gibi yeni ve dış gecekondu bölgelerinde 5.9 iken Altındağ'da 4.9'a inmişti. Gene Etlik-Dikmen gecekondularında nüfusun 63.6'sı, 30-40 yaş grubunda ve %13.4'ü 50 yaşın üzerinde idi, buna karşın Altındağ'da da nüfusun %49.7'si 30-40 yaş grubunda, %26'sı ise 50 yaşın üzerinde idi. Bu durum yeni gelen nüfusun dış kesimlere düşük yoğunlukla eklendiği bir modelin yansısıdır.

Tablo 32 Ankara ve İstanbul'da yapılan gecekondu alan çalışmalarında elde edilen bazı konut standartlarını göstermektedir. Bu tabloya göre konut başına düşen nüfus zaman içinde en az 4.24 ile 7.2 arasında oynar. Oda başına nüfus ise 1.72 ile 3.08 arasında değişir ancak 1.72 değeri 1976 yılında 3.08 değeri ise 1962 yılında Akdere'de saptanmıştır. Bazı Fransız normlarına göre oda başına 2 kişi bile normal kabul edilmektedir. Eski gecekondular, içine eklentiler yapılarak mekânı genişletildiği veya da kendi içinde odalara bölündüğü gibi büyüyen çocuklar da evlenerek ayrı konutlar açmışlardır. Ankara gecekondularında zaman içinde yatay büyüme olgusunun gerçekleşmesi bu oranların düşmesine neden olmuştur. Konut başına düşen oda sayısının da zaman içinde yükselmesi bu varsayımı destekler.

Özetlenirse mekâna ilişkin bilgiler Ankara gecekondularında genelde bahçe içinde, tek katlı, yoğunluğu düşük ve oldukça homojen bir yerleşme biçimi gösterir.

Gecekondu Nüfusunun Demografik Özellikleri

Gecekondu nüfusuna ilişkin özellikler birçok kaynaklarda yayınlandığı için burada ayrıca ayrıntılandırılmayacak ancak Ankara kentine ilişkin alan araştırmalarından kaynaklanan bazı çalışmaların konuya ilişkin sonuçları karşılaştırılacaktır. Ankara'da gecekondu nüfusunun demografik özellikleri Tablo 33-37'de okunmaktadır. Bu tabloların bulguları kısaca özetlenirse, daha önce de değinildiği gibi Ankara gecekondu nüfusunun büyük bir yüzdesinin Ankara ili içinden ve komşu illerden olmak üzere yakın çevreden göç ettiği izlenir. Gelen nüfus temelde erkek ağırlıklı genç bir gruptur. Ancak kadın-erkek oranları arasındaki fark, nüfus yakın çevreden göç ettiği için çok fazla değildir. Yakın çevreden göç eden kişiler kenti tanırlar, olanakları bilirler, tanıdıkları vardır. Bu nedenle aileleri ile birlikte gelenler ya da ailelerini kısa zamanda getirenler örneğin doğudan göçen gruplara oranla daha yüksektir.

Hâkim yaş gruplarını ve median yaşları gösteren Tablo 39, 1950'lerde oldukça genç bir grubun kente göç ettiğini (20-30 yaş grubu) gösterir. Nitekim daha sonraki yıllarda örneğin 1970'lerde sahaya giren araştırmacılar daha yaşlanmış bir grup bulmuştur. Göç olgusu, özellikle 1950'lerde gelen göç, kente ilişkin çok az bir bilgi ve ilişki düzeyinden kaynaklandığından, bu olguya ilişkin risk ve güçlükleri ancak çok genç yaş grupları üstlenebiliyordu. Kuşkusuz göç kararının psikolojik boyutlarını da bu genç grup daha kolaylıkla kabullenebilmekteydi.

Yerleşik gecekondularda izlenen demografik özelliklerin başında aile büyükleri gelir. Gecekondulardan derlenen bilgiler aile büyüklüğünün kent ile kır arasında bir düzeyde kaldığını gösterir. Geçen süre içinde aile büyüklükleri ve hane başına düşen nüfus azalma eğilimi göstermiştir. Tablo 35'ten de izlendiği gibi 1956 yılında 4-5- 6 nüfuslu ailelerin toplama oranları 56 iken, 1974 yılında %43.3'e inmiştir. Aileler çekirdeksel bir nitelik kazanırken, çocuk sayıları da ekonomik koşulların etkisinde azalmaya başlamıştır.

Demografik veriler incelenmekte olan diğer veriler koşutunda kentte kalış süresine ve gecekondu mahallelerinin özelliklerine göre farklılaşmaktadır. Demografik veriler gecekondu nüfusunun genelde kırdan genç yaşlarda göçtüğünü gösterir. Aile büyüklüğü zaman içinde azalmaya yönelmiştir. Aileler genelde 2-3 çocuktan fazla çocuk sahibi olma eğilimi göstermezler. Aileler artık çekirdeksel bir nitelik taşımakta, iç dayanışma yüksek olsa bile aileler bu ilişkileri ayrı çekirdeksel birimler düzeyinde sürdürmeyi yeğlemektedirler.[7]

Gecekondu Nüfusunun İş Kollarında Dağılımı

Ankara'da yapılan saha araştırmalarında, araştırmacılar farklı sınıflamalar kullanmakla birlikte oldukça benzer sonuçlara varmışlardır. Bu sonuçlar zaman perspektifi içinde gözden geçirilirse Gönül Tankut araştırmasında 30 hane başkanının 13'ünün becerili işçi, 8'inin düz işçi, 3'ünün memur olduğu, 2'sinin ticaret, 1'inin şoförlük yaptığını iletir. Üç kişinin ise belirli bir işi yoktur. Kadınlar ise iş buldukça konutlarda hizmet işleri yaparlar. İş yerleri genellikle Kavaklıdere-Sıhhiye arasında dağılmıştır (G. Tankut, 1963). Granville Sewell'in örnekleminin ise %33'ü becerili işçi, %19'u düz işçi iken, %19 ticaretle uğraşır, %18 küçük memurdur, %9 ise sürücülük yapar. Çalışan nüfusun %15'i eski, %12'si ise yeni merkezde çalışırken, %10'u çevredeki konut alanlarında iş bulmuştur. %21'inin işyeri belli değildir (G. Sewell, 1964).

İbrahim Yasa'nın örnekleminin %27'si becerili işçi-zanaatkâr, %17'si küçük esnaf-tüccar, %15'i müstahdem, %11'i ise düz işçi (amele), %14.5'i memurdur (İ. Yasa, 1966). İmar ve İskân Bakanlığı saptamalarında ise Gülveren, Çinçin ve Topraklık gecekondularında hane başkanlarının %53.11'inin zanaatkâr, usta, becerili işçi ve amelelik, %11.62'sinin odacılık-kapıcılık yaptığı, %9.82'sinin ise memur olduğu saptanmıştır (İmar ve İskân Bakanlığı 1968). Aktoluğ, Özbay, Özgökmen

7 Gecekondu nüfusunun demografik özellikler için Bkz. T. Şenyapılı, 1981.

çalışmasında ise hane başkanlarının %28.56'sı teknisyen, usta, işçi, %30-60'ı memur, müstahdem, %20.40'ı ise tüccar, esnaftır (B. Aktoluğ, et.al, 1965-66).

Birsen Gökçe'nin örnekleminde ise %14.8'in becerikli işçi-teknisyen, %13.4'ün öğretmen, memur ve astsubay, %23.2'nin hizmet işçisi- müstahdem ve %8.2'sinin gündelikçi ve düz işçi olduğu saptanmıştır (B. Gökçe, 1971). Emre Kongar'ın Altındağ sonuçlarında ise %20.9'un becerili işçi, %4.6'nın yarı becerili işçi olduğu anlaşılır. %12.7 küçük esnaf, seyyar satıcı, %11.1 ise temizlik işçisi, hizmetçi, müstahdem, kapıcı, çöpçü, aşçı ve öteki hizmet işlerini yaparlar (E. Kongar, 1973). Zeki Erdoğmuş örnekleminde %48.25'inin şahıslara özel işyerlerinde çalıştığını ve genellikle garsonluk veya kapıcılık yaptığını saptamıştır. Ayrıca %29.41 kamu kesiminde, %18.04 ise kendine ait işyerlerinde çalışır (Z. Erdoğmuş, 1978). Drakakis-Smith ise Dikmen, Etlik ve Altındağ gecekondularındaki örnekleminde %29'un geleneksel küçük ticaret ve modern becerisiz işlerde çalıştığını saptamıştır (D. W. Drakakis-Smith, 1975).

Kemal Kartal'ın örneklem nüfusunun %16'sı devlet memurudur ve bu terim odacı, bekçi ve benzeri küçük memurları kapsar, %11 bağımsız çalışır ki bu kesim içinde de bakkal, manav, inşaat malzemecisi, kamyon sahibi gibi örnekler vardır. Kalan nüfus (%66) tezgâhtar, hamal, işportacı, inşaat işçisi, pazarcılık gibi işler arasında dağılmıştır (K. Kartal, 1978). Bir diğer çalışmada hane başkanlarının servis işçiliği (%25), memur (%22) ve küçük girişim (%13) kollarında yığılma gösterdiği saptanmıştır[8] (T. Şenyapılı, 1981).

Bu dağılım gecekondu nüfusunun genelde '*küçük çaplı*' ticaret, esnaflık, becerisiz işçilik ve '*küçük memurluk*' ile marjinal işlerde çalıştıklarını ortaya koyar. Ancak gecekondu mahalleleri yoğunluklar, nüfusun bazı özellikleri ve konuta ilişkin bazı veriler açısından farklılaşmalarının yanısıra gecekondu nüfusunun çalıştıkları işler açısından da farklılaşmaktadırlar. Örneğin İmar ve İskân Bakanlığı, Çankaya yöresinden kaldırıla-

8 Gecekondu nüfusunun yaptıkları işler ilgili bir tartışma için Bkz. T. Şenyapılı, 1981.

cak 678 gecekonduda yaptığı araştırmada memur-kapıcı-müstahdem grubunun çoğunlukta olduğunu, Esat, Çankaya ve Dikmen gecekondularında ise odacı-kapıcı-garson, seyyar satıcı, şoför grubunun hâkim olduğunu saptamıştır (İmar ve İskân Bakanlığı, 1968).

Kentin bürokratik iş merkezine (Bakanlıklar) ve yüksek gelir gruplarına açık yeni ticaret merkezlerine yakın alanlara bu tür merkezlerin becerisiz ve küçük çaplı işlerini görebilecek gruplar yerleşmektedir. Eski merkeze yakın gecekondu bölgelerinde yaşayanlar ise daha çok bu merkezde açılan ticarete ilişkin iş kollarında kendilerine iş bulabilmektedirler. Ankara kentinin, örneğin İstanbul'a oranla zaman ve mekân mesafelerinin önemli maliyetler ile aşılabilen eşikler oluşturmaması nedeni ile Ankara'da işyeri ile birlikte konutu da değiştirme ya da kesinlikle işyerinin yakınına yerleşmek gibi endişeler çok yoğun olmamıştır. Bu yerleşme biçiminde kentte bu dönemde sanayiin yaygın ve yoğun olmamasının da etkisini dikkate almak gerekir.

İmar İdare Heyeti Belgelerinde Gecekondu

1950-1960 döneminde İmar İdare Heyeti'ne yansıyan belgelerde, 6188 ve 6288 sayılı yasalar ile gecekondu nüfusuna dağıtılması öngörülen arsaların denetlenemeyen bir gecekondu hücumuna konu olduğu izlenir. 1950 yılında Danıştay'ın 6. dairesi '*İmar Mıntıkası dahilinde kaçak yapılan ve imar mevzuatına aykırı bütün inşaatlar hakkında karar yetkisini*' İmar İdare Heyeti'ne vermişti (19/11/1949-49/509 ve 45/1915 K). Bu nedenle dönem kapsamında heyete bu konuya ilişkin belgeler gelir. 1950 yılında heyete gelen bir ihbarda Mamak tren istasyonu karşısında ahşap bir '*baraka*' yapan ve hakkında işlemin süregeldiği bir kişinin bu kez de '*barakanın*' ahşap duvarları içine tuğladan iki oda yaptığı bildirilir. Bu ada ise 5218 sayılı yasa ile halka dağıtılması kararlaştırılan mavi alanların içindedir, ancak buranın detay planları yapılmamıştır. Konutun yasa tarihinden sonra yapıldığını dikkate alan heyet yıkılması için

karar alır. Bu örnek gecekonducuların konutlarını bir '*oldubitti*' süresi içinde sağlamlaştırarak yasaların boşluklarını aradıklarını göstermesi açısından ilginçtir.

İncesu'da 1943 yılında yapılan bir gecekondu için heyet, bu parselin 20 dönümden fazla olduğunu ve bu alanda sürdürülecek tarım için bu binanın kullanılabileceği kararını almıştır. Ancak 1950 yılında burada kaçak konut sayısının arttığı ihbar edilir. Detay planları yapılmamış da olsa bu konutlar mavi alan içinde olduğundan yıkım kararı alınmaz. Benzer bir karar da Seyran Bağları için alınır. Saime Kadın'da ise mülkiyeti Birim Evler Yapı Kooperatifi'ne ait iskân dışı bir parselde yapılan 6 gecekondu için yıkım kararı alınır. Özel mülkiyetteki arsalar üzerinde yıkım olasılığının yüksek oluşu, buna karşın özellikle dağıtım için saptanmış alanlarda yapılan gecekondulara ilişilmemesi bu alanların hızla gecekonduya açılmasına neden olmuştur.

Bu nedenle 1951 yılında İmar Müdürlüğü, heyete başvurarak 5218 sayılı yasa ile tahsis edilen ucuz arsalar üzerinde yapılan binaların bu yasa kurallarına ve bina sahipleri ile belediye arasında yapılan sözleşmelere uymadığını bildirmiş ve heyetin bu değişikliklere ilişkin görüşlerini öğrenmek istemiştir. Heyet ise yanıtında bir karara varabilmek için bu durumdaki bina sayısının saptanması gerektiğini bildirmiş ve konu kesinliğe ulaşamamıştır.

Öte yandan, heyet bu tür anlaşmazlıklara son verip alan üzerinde bir denetim kurabilmek için bu alanların imar planlarının yaptırılmasına çalışır. 1951 yılında, Talat Paşa Bulvarı'nın iki yanında 62 hektar alan kaplayan Eski Kent, II nolu mavi alan kapsamında Balkeriz bağlarından yaklaşık 30 hektar, Cebeci Caddesi ile demiryolu arasında kalan ve üzerinde Cavit Paşa köşkünün de bulunduğu 6 hektarlık bir alan, Kalaba köyü ve çevresinde 200 m'lik bir şerit, Anıtkabir girişindeki 5 hektarlık bir alanın halihazır ve parselasyon planlarımn ihaleye çıkartılması kararı alınır. Gene 1954 yılı içinde Seyran, Altındağ, Yenidoğan, Atıf Bey, Çukuranbar, Telsiz ve Etlik gecekondu alanlarının diğer bazı alanlar ile birlikte halihazır harita ve par-

selasyon planlarının yapılması işinin harita müteahhitleri Niyazi Otmanbölük ve Hakkı Subaşı'na verildiği izlenmişti.

1952 yılında ise *'özellikle imar parsellerini işgal eden gecekondu sahiplerinin bu parselleri tasarruflarına geçirerek içindeki gecekonduların müstakil arsalar içinde ifraz talebinde bulunduklarını ve son senelerde bazıları yıkılmadan ifraz taleplerinin kabul edildiği'* gerekçesi ile ikiz olarak ifraz edilecek parsellerin içinde bina olmaması ve cephe eğiminin %5'i aşmaması kararı alındığına daha önce de değinilmişti. Heyete böyle bir karar aldıracak düzeyde yaygınlaşan bu tür olaylar gecekonducuların kentin yasal çerçevesini zorladıklarını gösterir.

1953 yılında heyete, gecekondu bölgelerinden gelen kaçak konut ihbarlarının yanısıra kaçak konut yaptırarak kiraya verenlerin sayısında artış olduğu izlenir. 1954 yılında ise Hukuk ve Siyasal Bilgiler fakülteleri arkasında yapılmış gecekondular olduğu, bu alanın imar etüdünün İmar Müdürlüğü'nce hazırlandığı ancak alanın 6188 sayılı yasa ile ilgisi olmadığının anlaşıldığı bildirilerek çevredeki parselasyon sistemine ve kent planlama kurallarına uygun yeni bir parselasyon avan projesi hazırlanması istenir.[9]

Gene aynı yıl 6188 sayılı yasa uyarınca hazine ve belediyenin Akköprü çevresinde Varlık Mahallesi yöresindeki arsalar üzerinde konut tipi ve parselasyon etüdü yaptırıldığı bildirilir. Jansen planında iskân dışı olan Kalaba ve Şafaktepe gecekondu alanlarındaki gelişme dikkate alınarak bu alanların iskân sınırı içine alınarak planlarının yapılmasına karar verilir.

1955 yılında ise bu alanın planları hazırlanmıştır. *'Gecekonduların zeminini teşkil eden arazinin büyük kısmının belediyeye ait bulunması nedeniyle 6188 sayılı yasaya tevkifen ev sahiplerine tahsis ve temlik edilmesi düşünülerek mevcut evlerin mümkün olduğunca korunmaya çalışıldığı'* bildirilerek planlar onay için bakanlar kuruluna gönderilir.

Gene aynı yıl 6188 sayılı yasa uyarınca Altındağ bölgesindeki gecekonduların rölevelerinin yaptırılarak halihazır durum

9 Bu alandaki gecekondulara ilişkin bir çalışma için Bkz. İ. Öğretmen, 1957.

saptandıktan sonra hazırlanan parselasyon planı avan projesi heyete sunulmuş, onay almış ve kesin planların hazırlatılmasına karar verilmiştir.

1955 yılında ilginç bir olgu heyetin zabıta denetimlerine ilişkin uyarısıdır (Bkz. Ek 29). Heyet sahada yaptığı saptamalarda kaçak inşaat konusundaki denetimlerinin yetersiz olduğu izlemiştir. Bu konuda 1962 yılında Ankara kentinde yapılan bir araştırmada bir belediye yetkilisi Kartaltepe Mahallesi'nin oluşumunu iletmiştir (T. Şenyapılı, 1962). İletilenlere göre Kartaltepe 1951 yılında kartalların yuva yaptığı bir tepe idi. Tepeye önce 3 konut yapıldı ve hemen yıktırıldı. Arkadan 10 konut daha yapıldı ve yerleşme büyümeye başladı. Kendisi ile görüşülen ve bu yöreden sorumlu olan yetkili gecekondulara karşı sert önlemler alınmasından yana idi. Tepede su olmadığından gerekli su aşağıdaki düzlükten yukarı taşmıyordu. Yetkili, zabıta ile gidip alanı çevirdiğini ve bütün su kaplarını tepeden aşağıya attırdığını iletti. Ancak iktidardaki partinin yerel temsilcisine hemen başvuran halka itfaiye demirbaşından bir su tankı verilmiş ve kısa zaman sonra da elektrik direkleri dikilmiş, cami için yer ayrılmıştır. 1951 yılında sayıları 37 olan konutlar, 1962 yılında 3.700'e varmıştı. Gene yetkilinin ilettiğine göre gecekonducuların kullandığı yöntemlerden biri de gecekondunun iktidardaki siyasal partiye ilişkin bir bina olduğunu belirten bir levha asmaktı.

Böylece gecekondu yapımı, seçim zamanları, yerel yöneticilerin tutumu (örneğin yapılan görüşmelerde belediye başkanı Kemal Aygün'ün çok sert olması ve 1954 seçimlerinden önce 84 gecekonduyu yıktırmasına karşın onun yerine gelen Cemal Göktan'ın daha ılımlı bir tutuma sahip olduğu iletildi) ile dalgalanan ama sürekli artış gösteren bir çizgi üzerinde gelişiyordu. Sert yöntemler kuşkusuz çok etkin değildi. Politikacıların açık, işyerlerinin ise gizli desteği yanısıra yasal boşluklar da vardı. Yasa, konut ancak yapım sırasında yakalanırsa yıkılabileceğini öngörüyordu. Eğer içine yerleşilmişse encümen kararı gerekiyordu ki bu karar çıkarıldığında konut sahibi mahkemeye başvurmuş oluyordu. Uzun bir süreç olan mahkeme döne-

mi sonunda konut genelde yıkımdan kurtuluyordu. Konutun içinde yaşanıyor izlenimi verebilmek için başvurulan yöntemlere daha önce değinilmişti.

Bir diğer sorun da yıkım işlemlerinde çalışan personelin de fakir ve gecekonduda oturan kişilerden oluşması idi. Belediyede görüşülen bir başka yetkili ise bu konuda deneyimini aktardı (T. Şenyapılı, 1962). Yetkili, kendisine bağlı polis güçlerini yeniden örgütlemiş ve sorumlu olduğu bölgede gecekonduda oturan tüm polisleri başka ekiplere vermişti. Kendi ekiplerine de rüşvet alacak kişiyi derhal atacağını bildirerek sorumlu olduğu yöreyi çok küçük alanlara bölmüş, her birine bir ya da iki zabıta memuru atamış ve yörede bir gecekondu yapılırsa sorumlu memurun işten atılacağını bildirmiştir. Bu tür önlemler kuşkusuz farklı ve güçlü nedenlerin yarattığı olguyu durduramıyor, bir süre için başka semtlere kaymasını sağlasa bile yeniden eski ivmesini kazanıyordu.

1955 yılında ise heyet, kentin '*banliyösünü*' oluşturan Mamak, Kayaş, Etimesgut gibi bölgelerden ifraz isteklerinin geldiğini ve bunlara mahalli imar planlarını beklemeleri gerektiğini bildirildiğini iletir. Ancak istekler çok arttığı için heyet '*İmar hudutları dışında kalan mezkur mıntıkaların icabında mevzii parselasyon etüdleri yapılacağından, buralardaki kadastro ifrazlarının 3.000 m²'den ufak olmamak şartı ile yapılmasına*' karar verir (24/6/1955-675). Bu örnek Jansen planında olduğu gibi kentteki plan kararlarının değiştiğini göstermektedir.

1956 yılında ise heyet, inşaat sahası kapsamında olup imar detay planları henüz yapılmamış yerlerdeki kaçak inşaata ilişkin kararların belediye encümenince alınması gerektiğini bildirir (22/2/1956-379).

1956 yılı içinde ilginç bir olay olgu Keçiören yolu üzerinde 6188 sayılı yasa kapsamına giren, su süzgeci yanında Gümüşdere mahallesi halkının parselasyon planlarını kendilerinin hazırlatıp onaya sunmalarıdır. Aynı yıl 6188 sayılı yasanın uygulaması ile ilgili olarak Altındağ'ın ikinci kısım planları onaylanır. Heyet, 6188 sayılı yasa uygulaması için gecekondu alanlarının hızla plan denetimine alınmasında ısrar etmektedir.

Heyet belgeleri arasında plan yapılma işlemlerini hızlandırmak için gerekli bir pantoğraf aletine bütçeden 6.000 TL. ayrıldığına ilişkin bir belge de vardır. Gene aynı yıl heyet belgelerinde, kentte bazı alanların 6188 sayılı yasa uyarınca ucuz konut bölgesi olarak gelişmeye açılması için belediyeye verildiği izlenir.

1958 yılında ise Arka Topraklık'ta arazi kaymasından ötürü mahalli sakinlerine bir kısmı Hazineye ait olan ve onaylı imar planının iskân sahası dışında yer alan Şişkindere yöresinde gösterilen yer için imar planı avan projesi uygulanmıştır. Keçiören'de 6188 sayılı yasa uyarınca vatandaşlara dağıtılacak Aktepe çevresi de seyrek iskân bölgesi olarak saptanmış ve imar planına bu karar geçirilmiş ve kuralar çekilmiştir. Daha sonraları 1960 yılında danışman mimar Nihat Yücel'in bu alanın planını genişleterek yeniden düzenlendiğini izliyoruz.

1959 yılında da Aktepe'de golf sahasının güneydoğusunda 6188 sayılı yasa uyarınca arazi dağıtmak için avan proje yapıldı. Gene aynı yıl Macun semtinde bazı parseller 6188 sayılı yasa kapsamına alınacağından alanın nazım plan kapsamına alınması istendi ise de heyet böyle bir iskân bölgesine kentin gereksinmesi olmadığını öne sürerek isteği reddetti. Bu süre içinde Topraklıkta Mithat Paşa İlkokul arkasındaki gecekonduların kaldırılması ve bu alanın imarı için belediyenin parselasyon planı isteği de heyete geldi.

1959 yılında ise iskân sınırı dışında bulunan gecekondu alanlar heyete başvurup alanlarında büyük nüfus yoğunluğu ve konutlaşma olduğunu bildirerek imar planı kapsamına alınmak isterler (Bkz. Ek 30). Heyet, Kartaltepe, Şafaktepe, Mamak, Akdere'den gelen istekleri kabul ederken, Çinçin Bağları ile mezarlık arkasında eski kireç ocağı karşısındaki mahalle ve Balgat'dan gelen istekleri, imar planına uymadıkları gerekçesi ile reddeder. Sarıkışla karşısında belediyeye ait bir alanda gelişen gecekonduların da kaldırılarak alanda bir yeşil saha yapılmasını ister. Aynı yıl içinde heyete başvuran belediye, Çubuk Çayı kuzeyinde kurulan Varlık Mahallesi gecekondu bölgesinin Çubuk Çayı'nın ıslahı nedeniyle yapılacak iş-

lemlere yer açmak üzere kaldırılacağını ve mahalle halkının Macun köyü çevresinde Hazine arazisi üzerinde yaptırılacak konutlara geçirileceğini bildirir. Bu nedenle önerilen yeni alanın iskân sınır içine alınması istenmektedir. Heyet bu durumda isteği kabul eder.

Gene 1959 yılı içinde heyet 6188 sayılı yasaya ilişkin işlemlere bir düzen getirebilmek için belediyenin, bu yasa kapsamındaki alanlarda alanı 500 m^2 ve daha fazla olan bağımsız imar parsellerinde, üzerinde konut varsa o kısmın ifraz edilip sahibine bırakılmasına ve bu tür parsellerin yarısının bina sahiplerine tahsisine ilişkin isteğine karşın, bu tür parsellerin (500 m^2 ve daha büyük) ikizlerde en az 10 m, bloklarda 7 m olmak üzere ifrazında sakınca görmediğini iletmiştir. Böylece herkesin bağımsız tapuya sahip olması hedeflenmiştir.

1959 yılına ilişkin ilginç bir belge de kentin imar konularındaki işlemlerine ve özellikle gecekondulara ilişkin görgü ve bilginin artması için belediyenin, heyeti bir Avrupa yolculuğuna gönderme kararıdır (Bkz. Ek 31).

Çevre Sorunları Kapsamında Gecekondu

Bu çalışma kapsamında incelenen gecekondu mahalleleri, katı ve sıvı atıkların temizlenmesi, hava kirliliği, çevre bozulması, gürültü, yeşil alanların varlığı gibi çevre ölçütleri açısından da ele alındı ve bu çevre koşullarının sağlık üzerindeki etkileri araştırıldı. Genelde gecekondu mahallelerinin çevreye ilişkin sorunları zaman perspektifi içinde olağan dışı bir değişmezlik ve süreklilik gösterir. Bu sorunların 1950 yılı ile 1983 yılı arasında değişmeyen kaynağı kentsel altyapı ve diğer kentsel hizmetlerin yetersizliğidir. 1950 yılında gecekonduların en önemli sorunları kanalizasyon, yol, su, elektrik, yeşil alan gereksinmesinin yanısıra sağlık ve eğitim hizmetlerinin eksikliği idi.

1983 yılında gecekondu mahallelerine bu hizmetler büyük ölçüde götürülmüş ise de bu kez (gecekondu mahallelerinin bazı kesimlerinin hâlâ bu hizmetlerden yoksun olması yanısıra) hizmetlerin yetersizliği sorun olmaktadır. Bu yetersizliğin

iki önemli nedeni altyapının eskimesi ve kullanımın başlangıçta planlanan ya da düşünülenin çok ötesinde bir yoğunluğa açılmasıdır.

Bugün görüşme yapılan mahallelerin hepsinde yinelenen ve en başta vurgulanan sorun kanalizasyondur. Kanalizasyonlara yöneltilen yakınmaların başında sistemin sık sık tıkanması ve patlayarak taşması gelmektedir. Sistemin verimli işlememesinin nedenleri arasında eskime, bağlantı kanallarının yetersizliği, pis suyun yanısıra yağmur ve özellikle gecekondu bölgelerinde ahırların da bu sisteme bağlanması, boruların yüzeye yakın geçirilmesi (genelde sistem kurulurken belediye ile yapılan anlaşma uyarınca halk kanalları kazmakta, belediye de boruları döşemektedir, bu nedenle borular yüzeyde kalmakta, kayalık araziye ise kanalizasyon getirilememektedir) vardır. Bir mahallede de kanalizasyon tıkandığında açmaya gelen yetkililerin tıkayıcı elamanları çıkartıp o noktada bıraktıkları ve yağışlar başladığında sistemin yine tıkandığı anlatılmıştır.

Sistem üzerinde en olumsuz etkiyi kuşkusuz yoğunluk artışı yapmaktadır. Şehir plancısı Murat Güvenç'in verdiği bilgiye göre yoğunluk artışının sistem üzerinde iki olumsuz etkisi vardır. Bunlardan birincisi tüketilen suyun artışıdır. Yapılan araştırmalar kişilerin tükettiği su miktarı ile üretilen sıvı artıklar arasında yüksek bir korelasyon olduğunu saptamıştır. Örneğin, akarsuyu olmayan bir gecekonduda kişi başına günde 20 litre su tüketilirken aynı konuta su bağlandığında tüketim günde kişi başına 100 litreye yükselmektedir. Bu tür bir tüketim biçiminin sisteme getirdiği yük açıktır.

Güvenç'in verdiği ikinci önemli bilgi ise yoğunluğun bir diğer boyutu, mekâna yayılması ile ilgilidir. Yağan yağmur boş bir araziye homojen bir yoğunlukla düşer ve toprakta *'tutulur'* iken, arazi konutlarla kaplandığında bu su konutların dam ve su borularında birikerek belirli noktalarda yoğun ve hızlı bir biçimde kanalizasyon sistemine ve toprağa girmekte ve sistemi olumsuz yönde etkilemektedir. Kanalizasyonu olmayan yerlerde açılan çukurlar ise fosseptik nitelik taşımamakta, özellikle eğimli arazide taşma ve sızma yapmaktadır. Kanalizasyonun

yetersiz olduğu yörelerde ise çevrede akan çaylar sıvı atıklara hedef olmaktadır.

Gecekondu mahallelerinden gelen ikinci yakınma ise yollar ile ilgilidir. Ankara'daki tüm gecekondu bölgelerinde son yıllarda asfalt yol bağlantıları yapılmışsa da mahallelerin iç yollarının çoğu arazinin elverişsizliği nedeni ile yapılamamış, yapılan yollar da konutuna su bağlamak isteyenlerin kazdıkları kanallar, sel ve heyelanların etkisinde bozulmuştur. Birçok mahallede yollar çamur ve toz içindedir, kaplaması yoktur, eğimli arazide merdivenlerle bağlanır, acil durumlarda araç bile giremez. Yolların düzensizliği çöplerin de birikmesine neden olur.

Su sorunu tüm gecekondu mahallelerinde süregelmektedir. Bu mahallelerin büyük bir kesiminde su sisteminin varolmasına karşın sular çok düzensiz akmakta, mahalleler uzun sürelerle susuz kalmaktadırlar. Belediyenin arada tankerle ya da özel kişilerin traktörle getirip sattığı sulardan ve kuyulardan yararlanılmaktadır. Suların kesilmediği zamanlarda da borular sık sık delinmektedir.

Gecekondu mahallelerinde çöplerden de yakınılmaktadır. İletildiğine göre ana yollar üzerinde çöp toplama hizmetinin daha düzenli olmasına karşın ara yollarda çöpler birikmekte, düzensiz toplama nedeniyle kapaklı çöp varillerinin yanında çöpler yığılmaktadır.

Plansız yerleşilen bu mahallelerde konut ve yollardan artakalan alanlar doğal yapısında bırakılmakta ve bu alanlarda çöpler, çeşitli atıklar ve pis sular birikmektedir. Yeşil ve oyun alanlarından yoksun olan bu yörelerde boş araziler oyun alanı olarak işlev görmektedir. Genelde katı atıkların bir dereceye dek denetlenebilmesine karşın, sıvı atıkların daha önemli bir sorun yarattığı izlenmiştir. Hemen tüm gecekondu mahallelerinin iç kesimlerinde pis sular açıkta akmakta ve birikmektedir.

Genelde gecekondu alanları yüksek eğimli alanlarda kuruldukları için, eğer yakın çevrede havayı kirleten özel bir etken yoksa, hava kirliliğinden kentin düz ve çukur alanlarındaki imarlı mahalleler kadar çok etkilenmemektedirler. Ancak merkez ilçede örneğin Yavuz Sultan Selim, Sinan Paşa, Fatih gibi

mahalleler gibi çevredeki tepelerden ötürü rüzgâr almayan yörelerde hava kirlilik oranları çok yükselir. Özellikle kışın sobalarda yakılan düşük nitelikli kömür, çöp artıkları ve odun, baca dumanlarını çok yoğunlaştırmakta ve insan ölçeğinde yaymaktadır.

Bu tür çevre sorunlarının bedeli, gecekondu çevresindeki konut ve yaşam koşulları ile de birleşince insan sağlığını etkilemeye başlamıştır. Örneğin, Aralık 1966-Eylül 1968 yılları arasında Abidin Paşa ve Saime Kadın gecekondu mahallelerinde toplam 7.322 kişilik bir nüfustan %6 tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen bir grup üzerinde bağırsak paraziti araştırması yapılmıştır (N. Baykan, 1969). Araştırma nüfusu olan 347 kişinin %42.37'sinde parazit enfestasyonu bulunmuştur. Bu enfestasyon en fazla 7-14 yaş grubunda izlenmiş ve onu 15-24 ve 45-65 yaş grupları izlemiştir.

Araştırmacılar bu sorunun gecekondu ortamından çok kır ortamından kaynaklandığını ve gelen göçler, arada yapılan ziyaretler ile kente taşındığını ileri sürmekle birlikte, çevre sağlığının yeterli olmadığını, şehir suyunda ve kullanılan diğer sularda parazit yumurtası görüldüğünü, tuvalet çukurlarının fosseptik nitelik taşımadığını, sinek ve böcek mücadelesinin etkin olmadığını da eklemektedirler.

Eylül 1970-Eylül 1971 tarihleri arasında 4.000 kişinin yaşadığı Abidin Paşa gecekondu mahallesinde %10 örneklem ile 200 gecekondu ailesi, 200 de apartmanda yaşayan aile seçen bir diğer araştırmacının bulguları da ekonomik çevre koşullarını yansıtır (E. Gönen, 1972). Araştırmacıya göre gecekondu aileleri sofralarında et, süt, yumurta gibi yapıcı ve onarıcı besinlere, meyve sebzelere fazla yer verilmez. Kente geldikten sonra kadınların alıştıkları yiyecekler arasında karnabahar (%75.59), muz (%1.65), konserve (%33.85), portakal (%19.68) ve ıspanak-pırasa (%17.32) vardır. Ailelerin %74'ü aynı kaptan yemek yerken, ailelerin %48.5'i leğen içinde banyo yapar.

Olumsuz çevre koşullarından en çok etkilenen grup ise çocuklar ve kadınlardır. Abidin Paşa'da ailelerin %56'smda çocuk

ölümü olmuş, annelerin %84.61'i düşük, %10.26'sı hem düşük yapmış hem de kürtaj yaptırmıştır.

1968-1973 yılları arasında Tuzluçayır, Kartaltepe, Akdere'de 663 hane üzerinde yapılan bir araştırmada annelerin yarısından fazlasının konutlarında doğum yaptığı, ailelerin de %53.1'inde çocuk ölümü olduğu saptanmıştır (Ş. Cin, et. Al., 1975). Canlı doğan 1.000 çocuktan 267'si ölmekte, ölüm oranı ise %27.1'i bulmaktadır.

Gecekondu alanlarında yoğunluğun yüksek olması kızamık, suçiçeği gibi enfeksiyon hastalıklarının ve solunum sistemi hastalıklarının hızla yayılmasına neden olmaktadır. Gene aynı araştırmada çocuklar arasında kansızlığın yaygın olduğu ve 0-6 yaş grubu çocukların %26'smın ağırlık olarak; bunun yanısıra erkek çocukların %56.9'unun, kız çocuklarının ise %46.7'sinin boy yönünden gelişme geriliği gösterdiği saptanmıştır.

Yirmi yıllık bir dönem içinde kentin çevresini saran, kendi içinde gelişen ve sosyo-ekonomik olanakları ölçüsünde farklılaşan gecekondu alanlarının kent bilançoları üzerindeki etkisi olumlu muydu sorusu ortaya çıkmaktadır.

Yazar, 1961 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü lisansüstü ders programı kapsamında gecekonduların kent bilançoları üzerindeki etkilerini ölçmeye çalışmıştır (Şenyapılı, 1962). Bu analizde yerel yönetim dışında kamu örgütleri, gecekondu ve diğer konutlar arasında ayırım yapmadıkları için kesin hesaplamalara varma olanağı bulunamamıştır. Bu örgütler verdikleri hizmetleri tek konutlara verilen hizmetler olarak sımflandırıyorlardı.

Enerji konusunda 1961 yılında derlediğimiz bilgilere göre Ankara'daki tüm ana gecekondu bölgelerinde elektrik vardı ama her konduda yoktu. Bu konuda yetkililer gecekonduların çok az elektrik tükettiklerini ve dolayısıyla *'iyi müşteri'* olmadıklarını belirtirler. Anılan yılda her dört konut için bir elektrik direği dikiliyor ve bu işlem 800-1.000 TL. arasında yatırım gerektiriyordu. Aynı yılda Ankara'da 30.000 gecekonduya elektrik verildiği öne sürülüyordu. Bu durumda 6 milyon TL.'lik yatırım yapıldığı hesaplanabilir. Öte yandan elektriğin

kilovatı, vergiler ile birlikte 25 krş'tan satılıyordu ve yetkililer bir gecekonduda ayda 20-35 kilovat elektrik kullanıldığını söylüyordu. Böylece belediye elektrik harcamasından yılda yaklaşık 2 milyon lira alıyordu ki bu para yalnızca direklere yapılan yatırımı bile karşılamıyordu.

1961 yılında, gecekondu bölgelerinde su genelde mahalle çeşmelerinden elde ediliyordu. Su İşleri Müdürlüğü, belediyenin çeşme için başvuran her muhtarlığa çeşme yapılması için emir verdiğini, 1961 yılında Ankara gecekondu bölgelerinde 600 çeşme olduğunu ve son iki yılda bu çeşme tesisatlarının yapımı için bir buçuk milyon lira harcandığını bildirmişti. Buna karşılık, konutta akarsu var ise, genellikle bir gecekondunun yıllık su tüketimi 90 m^3 civarında idi, suyun m^3'ü ise 50 krş'tu. Böylece akarsuyu olan bir gecekondu yılda 45 TL. ödüyordu.

Sağlık konusuna gelince, 1962 yılında özellikle gecekondulara hizmet veren üç ana-çocuk sağlığı merkezi vardı: Telsizler'de (Altındağ), Cebeci ve Yenimahalle'de. Çinçin bağlarında açılmış olan bir diğer merkez ise bina elverişli olmadığından kapanmıştı. Bu merkezlerde çevre mahallelerde oturanların listeleri vardı. Böylece anneler randevu ile merkeze davet ediliyorlardı. Eğer randevuya gelinmezse adrese bir hemşire göndererek nedeni araştırılıyordu. Bu merkezlere gecekondu bölgelerinin dışında da hasta geliyordu. Ancak randevu sistemi onlar için işletilmiyordu. Telsizler'deki merkez hem doğum kliniği hem de hastabakıcı ve ebeler için yatılı eğitim merkezi idi. On beş yataklı bu merkezde dört doktor görev yapıyordu. Yenimahalle merkezinde üç, Cebeci'de ise iki doktor çalışıyordu ama bu merkezlerde yatak yoktu. Üç merkezde de halka süt tozu ve vitamin yardımı yapılıyordu.

Merkezlere süt tozu, vitamin, ilaç ve tıbbi gereçleri UNICEF veriyordu. İlgili bakanlık, bir merkezin kuruluş giderinin 30.000 TL., yıllık işletme giderinin ise 10-15.000 TL olduğunu belirtmişti. Bu merkezlerin yanısıra, Altındağ'da Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı 300 yataklı bir poliklinik ve bir de Altındağ İlçesi Hükümet Tabibliği ve Keçiören'de de bir poliklinik vardı. Ancak bu kurumlar yalnızca gecekondu halkına hizmet vermiyordu.

Öte yandan gecekondu halkı muhtardan fakir kâğıdı alma yolu ile devlet hastahanelerinde parasız muayene olabiliyordu. Araştırmanın yapıldığı yıllarda bu gecekondu alanlarında en yaygın hastalık tüberkülozdu. Kızılay gecekondu bölgelerinde dispanser açarak bu hastalıkla mücadele görevini yüklenmişti.

Daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalar ise gecekondu bölgelerinde görülen en yaygın hastalık türlerine altyapı ve çevre sağlığı yetersizliğinin yol açtığını sergilemiştir. Genelde topoğrafik nedenlerle kanalizasyon sistemlerinin en son getirilen hizmet türü olması, fosseptik çukurların izolasyon ve bakımının düzenli yapılamamasından ötürü salgın hastalıklar kolayca yayılabilmektedir. Örneğin 1970'de İstanbul, Sağmalcılar bölgesinden kaynaklanan parakolera salgını gibi. Ankara'da yapılan çalışmalar da gecekondulu çocuklarda bağırsak parazitlerinin yaygın olduğunu ortaya koymuştur.

Yukarıda yapılan analiz her ne kadar kesin bir yargıya varmaya yeterli değilse de gecekondulara götürülen hizmetlerin maliyetinin bu bölgelerin ödeyemeyeceği kadar yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu hizmetleri karşılamak için ödenen vergilere gelince, bu konuda vergi dairesi ile belediye arasında ilginç bir çelişki vardı. Vergi dairesi gecekondular ile diğer konutlar arasında vergi ödeme açısından bir ayrım gözetmiyordu. Vergi dairesinin görevi kenti sürekli tarayarak yeni yapılan konduları saptamak ve vergi almaktı. Ancak personel darlığı, gecekondu bölgelerinde düzgün yolların olmaması ve kapısında numara olan düzgün konut bulunmaması gibi nedenlerden ötürü yeni konutların saptanması süreci çok yavaş gelişiyordu.

Vergi dairesinin yeni kurulan konduları vergi kaynağı olarak olumlu bulmasına karşın, aynı kondular belediye tarafından yıkıma uğruyordu. Konducular genelde vergi ödemeye istekliydiler. Çünkü ödenen vergi karşılığı alınan makbuz konutu yasallaştıran bir belge sayılıyordu. Konutlar yapıldıkları yıldan sonraki on yıl boyunca vergiden muaf olmalarına karşın, belediye yetkililerinin 1962'de yaptıkları tahmine göre kentte var olduğu sanılan 80.000 gecekondudan yalnızca 3.000 kadarı vergi ödemiyordu. (Şenyapılı, 1962). Gene yetkililerin verdiği

bilgiye göre belediye kaçak yapılmış bir gecekondu saptadığında bunun yıkılması için 15 gün süre tanıyordu. Ancak, bu süre içinde vergisini yatıran konducu süre sonunda yıkıma gelen zabıtayı vergi makbuzu ile karşılıyordu. Olay böylece mahkemeye intikal ediyor, aylar sonra sonuca bağlandığında konutun kesin yapım tarihini saptamak güçleşiyor ve çoğu kez gecekondu yıkımdan kurtuluyordu.

Bu durumda gecekondu bölgelerinin ödediği vergiler bu bölgelere götürülen hizmetleri karşılamaya yetişiyor muydu? 1961 yılındaki çalışmada vergi dairesinin tüm gecekondular için toplam bir sayı elde edilemediğinden yazar çeşitli gecekondu bölgelerinden yirmi gecekondu seçerek ödenen vergileri araştırmıştır:

Konut	*Mahalle*	*Ödenen Vergi (TL. Brüt)*
İki oda, hol	Sinan Paşa	120
Beş oda, iki hol	Sinan Paşa	432
İki oda, hol	Aktaş	84
Bir oda, hol	Dikmen	120
Bir oda, hol	Dikmen	300
İki oda, hol	Saime Kadın	300
İki oda, hol	Gülveren	480
Bir oda, hol	Ayrancı	180
Bir oda	Çinçin Bağları	60
Üç oda, hol	Yenidoğan	72
İki oda, iki hol	Yenidoğan	120
Bir oda, hol	Yenidoğan	120
İki oda	Çalışkanlar	156
Bir oda	Çalışkanlar	90
Bir büyük oda	Çalışkanlar	120
Bir oda, hol	Çalışkanlar	120
İki oda	Çalışkanlar	126
Üç oda, hol	Çalışkanlar	196
Üç oda, hol	Çalışkanlar	330
Bir oda, hol	Çalışkanlar	120

Bu dizinin ilginç bir yönü benzer görünen konutların farklı miktarda vergi ödemesidir. Konutların iç mekân bölünmeleri benzeşmektedir. Yapı malzemeleri, hizmetlerin bağlanmış olması, mutfak bulunması gibi konularda farklılaşabilecekleri beklenirse de, ödenen vergilerin bunca farklı oluşu şaşırtıcıdır. Yazar bu konuyu soruşturduğunda, vergi takdirinde belirli ölçütlerin kullanılmadığını, bu takdirin daha çok kişisel ilişkiler ile düzenlendiği yanıtını almıştır. Öte yandan, diziden izlendiği gibi bir gecekondu yılda ortalama 183,8 TL. vergi ödüyordu. Ancak bu ödeme vergi dairesinin yeni yapılan konduyu bulması ve/veya konducunun vergi ödemeye istekli olduğu hallerde gerçekleşiyordu. Burada verilen sayılar genel olsa da gecekonduların, gelir kaynağı olmaktan çok kent bilançoları üzerinde parasal yük oluşturduğu izlenimi vermektedir.

Sonuç: 1950-1960 Yılları Arası Kentsel Gelişme İçinde Gecekonduların Yerini Hazırlayan Nedenler

1923-1930 yılları kapsamında gecekondunun yerini hazırlayan nedenler şöyle özetlenebilir:

- Kentte becerisiz, deneyimsiz işçiyi istihdam edebilecek bir ekonomik yapının temellerinin atılması,
- Bu gruba açık istihdam kollarının sürekli ve tek kişinin kazancı ile aileyi geçindirebilecek düzeyde gelir sağlamaması,
- Gelen grupların kent yaşantısına hızlı uyumlarını sağlayacak gelir ve kültür birikimine sahip olmamaları,
- Toprak üzerinde spekülatif bir mülkiyet biçiminin gelişmesi,
- Cumhuriyet yönetiminin açık ve tutarlı bir toprak ve konut politikasına sahibolmaması,
- Eski dokunun bu nitelikteki nüfusa verebileceği konut alanlarının kısıtlı oluşu,
- Kent merkezinde ve çevresinde kamuya ait boş ve denetimsiz alanların varlığı, merkezdeki bu eşiklerin plan dışı bırakılması.

1930-1940 ve 1940-1950 dönemlerinde ise belediyenin bir

dönem önce kamulaştırarak topladığı arsaları bu kez parasal ve diğer baskılar altında satması kamunun kent toprakları üzerindeki denetimini zayıflatmıştır. Bu dönemde konut sorununun çok yoğunlaşması nedeni ile devlet bazı çözüm seçenekleri geliştirmiştir:

- Konut sorununun çözümünü kişilere bırakarak bu çözüm için ek tahsisat vermek (1927 yılı),
- Konut yapıp kiraya vermek (1925 yılında belediyenin Sıhhiye'de yaptığı konutlar, 1946 yılında Saraçoğlu Mahallesi deneyimi),
- Ucuz arsa üretip konut yapımını arsa sahibine bırakmak (Jansen planında Amele Mahallesi önerisi, 1950 yılında Yenimahalle deneyimi).

Orta gelir gruplarının kendi geliştirdikleri bir öneri de konut kooperatifleri oldu. Kuşkusuz bu çözümlerin tümü, sürekli ve güvenceli bir işi ve kredi olanakları olmayan, değil konut için peşin para yatırmak ya da taksit ödemek, ailesini doyuracak kadar bir geliri bile kazanamayan gecekondu nüfusunu dışlamakta idi. Önemli olan, yönetimin bu dönemde bu grubu konut sorunu çözülmesi gerekli, önemli bir emek kesimi olarak görmemesidir. Eğer resmi görüş bu yönde gelişmiş olsa idi grubun sayısal boyutları daha denetlenebilir ölçeklerdeyken, ucuz arsa ve hizmetlerin getirilmesinin kamuca üstlenildiği, bu kesimin ise inşaata ilişkin becerisini koyduğu organik çözümler aranabilirdi.

Ancak, çalışma kapsamında da tartışıldığı gibi, bu dönemde ekonominin kısıtlı yapısı içinde bu grubun önemli bir emek katkısı yoktu. İnşaat işlerine ek olarak sayıları ve çeşitleri gerçekten sınırlı olan marjinal işlerde çalışıyorlardı. Ekonomi içindeki konumları gerçekten de marjinaldi, sistemden çıkartıldıklarında sistemin dengesi fazla etkilenmeyecek, yerlerine kolayca yeni gruplar gelebilecekti. Bu nedenle yönetim açısından bu gruplar konut sorunu çözülerek kente yerleştirilmesi değil, tam tersine etkili bir çözüm bulunarak geri gönderilmesi gerekli gruplardı. Bu görüş çerçevesinde sorunları ile yalnız bırakılan gruplar ulaşım maliyetini minimize eden, merkeze

en yakın eşikler üzerinde önce doğal verileri kullanarak sonra da çevreden toplama malzeme ile *'barakalarını'* yaptılar. Şükrü Kaya'nın ifade ettiği gibi bu gruplar açıkta kalıp yönetime sorun çıkartmadıkça bu *'barakalar'* geçici kabul edilebilirdi. Nasılsa uzun vadede parasal olanaklarını geliştirebilenler kentin alışılmış biçimindeki konutlarına geçecekler, diğerleri ise geliştirilecek bazı önlemler sonucu (kente gelenlerden vergi almak, kentin girişlerini denetlemek, kente gelenleri örnek olmak üzere arada toplayıp geri göndermek gibi önerilerin ciddi olarak tartışıldığı biliniyor) geri gidecekti.

Kentin ekonomisinin marjininde kalmak bu grupları kent mekânında da marjine itti. Mekânsal açıdan da marjinal *'sefalet mahalleleri'* türedi. Bu nüfus gruplarını ülkenin yapısal ekonomisi içinde yorumlayamayan yönetim, yasal bir çözüm geliştirebilmek için çabaladı. Getirilen çözüm *'varolanlar yasallaşsın, yenisi yapılmasın, yapılırsa yıkılsın'* önerisi idi.

1950-1960 döneminde oluşan yapısal bir ekonomik değişiklik gecekondu kesiminin ekonomi içindeki rolü ve önemini birden değiştirdi. Bu olgunun türevinde de bu grupların mekândaki konumları değişti:

- Tarımda emek-yoğun teknolojiden kapital-yoğun teknolojiye geçişin neden olduğu yapısal değişme kentlere yönelen, tarihte daha önce yaşanmamış boyutlarda bir göçü harekete geçirdi.

- Ekonomik politikanın değişmesi ile ekonominin tüm dallarında özel sektör öncülüğünde başlayan gelişme ticaret ve özellikle hizmetler sektöründe becerisiz-deneyimsiz işçilere önemli bir istihdam alanı açarken sanayiin birçok kolunda da aynı biçim *'ucuz'* emeğe gereksinme başladı. Benimsenen dışa bağımlı gelişme biçimi içinde ekonominin en önemli girdilerinden biri kırdan göçenlerin oluşturduğu *'ucuz'* emek idi.[10] Bu konumda, göçenler artık ekonominin marjinal bir elemanı olma özelliğini kesinlikle kaybetmişler, bu kez ekonominin temel ögelerinden biri olma niteliği kazanmaya başlamışlardı.

10 *'Ucuz emek'* boyutunun ekonomi içindeki önemini vurgulayan bir tartışma için Bkz. T. Şenyapılı, 1981.

- Yalnızca ekonomik değil politik boyutta da taşıdığı statükocu yaklaşım potansiyelinin sezilmesi ve iktidar partisince olumlu değerlendirilmesi, bu grupların kent ekonomi ve yaşantısının önemli ögeleri niteliği kazanmasına neden oldu.

- Ekonomik ve politik mekânlarda değişen statü, mekândaki yansısını değişen, gelişen, yasallaşan, yerleşen ve büyüyen gecekondu mahallelerinde buldu. Kentlerin sayısal çoğunluğunu elde eden bu gruplar kentin ekonomik, politik ve fizik mekânlarının işlevsel ve bu açıdan da bütünleşmiş parçalarını oluşturuyordu. Ancak kent bu mekânlarda bütünleştiği ve denetlediği bu nüfusu sosyo-kültürel mekânda segrege etmiştir.

Gecekondu nüfusu ekonominin ve kentsel yapının gelişmesinde önemli rol oynamıştır:

- Ekonomiye katmış olduğu *'ucuz'* emek boyutunun sanayileşmenin gelişmesinde çok önemli katkısı olmuştur.

- Bu tür emeğin *'ucuz'* oluşu yalnızca işverenin bu kütlenin sayısal çoğunluğuna ve beceri düzeyine dayanarak düşük tuttuğu ücretlerden kaynaklanmaz.

- Bu işçi kütlesi, fabrikalar ya da Ankara'da örneğini izlediğimiz gibi, ticaret ve hizmet sektörlerinin mekândaki yerlerine en yakın alanlara yerleşerek ortaya işverenin ödediği ücrete eklenebilecek bir ulaşım maliyetinin çıkmasını engellemiştir.

- Gecekondu türü bir yerleşme biçimini yaratarak

• Yapım maliyetini gene işverene ya da kamuya yüklemeden konut sorununa çözüm getirmiştir,

• Gecekondu türü konutların en önemli özelliği ve kentin alışılmış konut yapımı biçimi ile en önemli farkı, iki tür konutun farklı yasal çerçevelere oturması değil kentin *'yasal'* konutlarının tek aşamada tamamlanması ve bir seferde büyük bir yatırımı içermesine karşın gecekondu türü konutların zaman içinde değişen ve gelişen bir niteliğe sahip olmasıdır. Bu konuda yapılan bazı araştırmalar gelişme olgusunun planlı bir süreçten çok bir *'ekleme'* süreci oluşturduğunu ve bu gelişim sürecinin 10-20 yıl sürebildiğini göstermiştir (T. Şenyapılı, 1981). Kondu sahibinin parasal olanakları koşutunda gelişen

bu olgu kuşkusuz ekonomiye *'ucuz'* bir kentleşme boyutu getirmiş ve konuta yatırılacak yatırımın zaman içinde dağılımı sağlanmıştır.

- Gecekondu emeğinin üretici olarak yarattığı daha düşük kalite ve ucuz mallar kentin olağan pazarlarına giremeyen gecekondu nüfusuna açık pazarlar sağlamıştır,

- Ekonominin bir kesimi sanayileşen ancak çevresi boş kalan sektörlerinde küçük üretim, onarım, parça yapımı, bakım gibi *'küçük çaplı'* ve marjinal nitelikli işleri yüklenerek sektörlerin bu dalları da sanayileşene dek işlev görmesini sağlamıştır,

- Kent içi birçok hizmet ve ticaret işlerini dükkân kirası ve ulaşım maliyeti ödemeden, kent içinde dolaşarak, arzı konutlara dek getirerek kentin alt gelir gruplarına açık standartlar ve alışveriş olanakları yaratmış, bu kesimlerin kentte sorun yaratmadan varlıklarını sürdürmesini sağlamıştır.

Özetlenirse, gecekondu olgusu ekonomiye getirdiği olumlu ve olumsuz katkıları ile kesin bir kalkınma biçimini tanımlamış ve bu kalkınma biçimi kapsamında gecekondu nüfusu, kendi geliştirdiği çözümlerle birçok boyutta kent ile bütünleşemeyen büyük bir nüfus kitlesinin barınmasından doğacak ve sistemin güvencesini sarsacak sorunların çıkmasına engel olmuştur.

TABLOLAR

TABLO 1
19. ve 20. Yüzyıllarda Ankara Kentinde Nüfus Gelişimi

Yıl	*Nüfus*	*Kaynak*
1813-14	20.000'den az	J. M. Kinneir
1831	22.000 (yaklaşık)	Nüfus Sayımı
1834-36	28.000	C. Texier
1835-3	15.200	W. F. Ainsworth ve F. R. Chesney
1836-7	24.200	B. Poujoulat
1848	23.470	A. Galanti
1863	28.000	A. Galanti
1861	45.000	G. Perrot
1880	27.825	V. Cuinet
1881	25.595	Nüfus Sayımı
1882	32.000	E. Mamboury
1890	25-30.000	R. Naumann
1900	32.051	Vilayet Salnamesi (1318)
1902	33.768	Vilayet Salnamesi (1320)
1927	74.553	DİE
1935	122.720	"
1940	157.242	"
1945	226.712	"
1950	289.197	"
1955	451.241	"
1960	650.067	"
1965	905.660	"
1970	1.467.304	"
1975	1.997.980	"
1980	2.561.767	"

Kaynak: 1813 ile 1902 tarihleri arasındaki nüfuslar (S. Aktüre, 1978)'den, 1831 ve 1881 nüfus sayım değerleri ile G. Perrot kaynaklı nüfus (*Yurt Ansiklopedisi,* 1982)'den, Naumann kaynaklı nüfus ise (Ankara Rehberi, 1949)'dan alınmıştır.

TABLO 2
1927 Yılı Sanayi Sayımına Göre Ankara İlinde İşyeri ve Çalışan Sayısı

Sektörler	*İşyeri Sayısı*	*Çalışanlar*
Maden çıkartma	80	654
Tarıma dayalı sanayi	499	1.288
Dokuma	132	378
Ağaç ürünleri	136	402
İnşaat	93	668
Maden maden işletmesi, makine sanayii	317	672
Diğer	19	181
Toplam	1.276	4.243

Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Sanayi Sayımı, Ankara 1927

TABLO 3
1926-1933 Yılları Arasında Ankara Kentinde Yapılan Bina Sayıları

Yıl	*Yapılan bina sayısı*
1926	240
1927	367
1928	246
1929	87
1930	230
1931	275
1932	151
1933	140

Kaynak: Arif Şentek, 1978

TABLO 4
1927 Yılında Ankara İlinde Nüfusun İş Kollarına Dağılımı

Sektörler	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*
Tarım	17.916	5.092	23.008
Sanayi	6.893	138	7.031
Ticaret	4.898	113	5.011
Özel hizmetler	956	244	1.200
Kamu hizmetleri	4.709	177	4.886
Hâkimler	264	5	269
Askeri hizmetler	10.600	-	10.600
Ulaşım	565	2	567
Diğer	1.207	239	1.446
İşsiz	17.065	36.065	53.563
Toplam	65.506	42.075	107.581

Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Md. İstatistik Yıllığı, Ankara, 1931 – 1932

TABLO 5
1932 Yılında Ankara'da
Teşvik-i Sanayi Yasası'ndan Yararlanan İşyerleri

Sektörler	*İşyeri Sayısı*	*Çalışan Sayısı*
Tarıma dayalı sanayi	10	109
Dokuma	3	156
Ağaç ürünleri	7	302
Kâğıt ve basın	3	113
Maden	1	13
Tarım araçları	1	35
İnşaat	1	75
Kimya	1	160
Diğer	5	110
Toplam	32	1.073

Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Sanayi İstatistikleri, Ankara, 1933.

TABLO 6
1935 Yılında Ankara Kentindeki Yapıların Kullanıma Göre Dağılımı

	Konut		*İşyeri*		*Resmi Bina*		*Toplam*	
Eski Kent	12.558	% 80	3.484	% 80	568	% 49	16.610	% 73
Yenişehir	1.030	6	214	5	109	9	1.353	6
Cebeci	980	6	103	2	57	5	1.140	5
Bağlar	2.804	16	572	13	429	37	3.805	16
Toplam	17.372	100	4.373	100	1.163	100	22.908	100

Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, Ankara, 1935 – 36, Cilt 8.

TABLO 7
1935 Yılında Ankara Kentinde Yapıların Kullanıma Göre Farklılaşması

Barınaklar	*Eski Kent*	*Yenişehir*	*Cebeci*	*Bağlar*	*Toplam*
Tek konut	11.402	838	943	2.696	15.879
Apartman	182	156	12	1	351
Pansiyon	9	1	1	1	12
Otel	40	1	-	-	41
Han	31	-	-	6	37
Bekâr odası	72	11	7	25	115
Baraka	822	23	17	75	937
Toplam	12.558	1.030	980	2.804	17.372
İmalathane ve ticarethaneler:					
Dükkân	2.447	116	57	74	2.694
Han	9	-	-	-	9
Fabrika ve değirmen	33	6	4	26	69
Hamam	8	-	-	-	8
Fırın	41	-	3	5	49
Garaj	59	70	3	37	169
Ahır	338	2	27	319	686
Ardiye, depo vb.	511	18	9	101	639
sair binalar	38	2	-	10	50
Toplam	3.484	214	103	572	4.373
Kamu binaları:					
Okul	42	7	12	10	71
Kışla	-	-	-	1	1
Resmi binalar	422	100	29	406	957
Hastahane	13	1	16	1	31
Cami, mescit	81	-	-	10	91
Kilise	1	-	-	1	2
Havra	2	-	-	-	2
Sinema, tiyatro vb.	7	1	-	-	8
Toplam	568	109	57	429	1.163
Genel Toplam	16.610	1.353	1.140	3.805	22.908

Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, Ankara, 1935-36, Cilt 8.

TABLO 8
1935 Yılında Ankara Kenti Konutlarında Oda Sayısı

Oda sayısı	*Eski Kent*	*Yenişehir*	*Cebeci*	*Bağlar*	*Toplam*
1	3.820	42	170	847	4.880
%	30	4	17	30	
2	4.062	64	234	839	5.199
%	32	6	24	30	
3	2.077	141	199	517	2.934
%	16	14	20	18	
4	1.238	125	135	314	1.812
%	10	12	14	11	
5	474	122	78	99	773
%	4	12	8	4	
6	300	142	89	72	603
%	2	14	9	3	
7	100	63	22	21	206
%	1	6	2	1	
8	84	92	27	27	230
%	0.0	9	3	1	
9	38	50	8	87	104
%	0.0	5	1	0.0	
10	237	180	14	19	450
%	2	17	1	1	
Bilinmeyen	127	9	4	41	181
%	1	1	0.0	1	
Toplam	12.558	1.030	980	2.804	17.372
%	100	100	100	100	100

Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, Ankara, 1935-36, Cilt 8.

TABLO 9
1935 Yılında Ankara Kenti Konutlarında Konfor Durumu

Konfor Durumu	*Eski Kent*	*Yenişehir*	*Cebeci*	*Bağlar*	*Toplam*
Su					
Var	1.113	915	77	153	2.258
%	9	89	8	5	13
Yok	11.418	113	900	2.633	15.064
%	91	11	92	94	87
Bilinmeyen	27	2	3	18	50
%	0.0	0.0	0.0	1	0.0
Elektrik					
Var	3.632	969	567	363	5.531
%	29	94	58	13	32
Yok	8.899	59	410	2.423	11.791
%	71	6	42	86	68
Bilinmeyen	27	2	3	18	50
%	0.0	0.0	0.0	1	0.0
Havagazı					
Var	211	829	51	37	1.128
%	2	80	5	1	7
Yok	12.320	199	926	2.749	16.194
%	98	19	95	98	93
Bilinmeyen	27	2	3	18	50
%	0.0	0.0	0.0	1	0.0

Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, Ankara, 1935-36, Cilt 8.

TABLO 10
Ankara Otomatik Telefon Abonelerinin Dağılımı

	Abone Sayısı		
Yıllar	*Resmi*	*Özel*	*Toplam*
1926	189	462	651
1927	193	583	876
1928	197	975	1.172
1929	204	1.247	1.451
1930	215	1.429	1.635
1931	217	1.480	1.697
1932	221	1.611	1.832

Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, İstanbul, 1932-33.

TABLO 11
1937 Yılında İmar İdare Heyeti'nin Öngördüğü Arsa Büyüklükleri

Kentsel Bölgeler	*Yolların Özelliği*	*En Az Arsa Genişliği, m^2*	*En Az Cephe Genişliği, m^2*
Eski Kent	1. ve 2. sınıf yollarda	500	18
	Diğer yollarda	400	16
Yenişehir-Cebeci, Devlet Mahallesi	1. ve 2. sınıf yollarda	700	20
	Diğer yollarda	500	16
Devlet Mahallesi-Çankaya arası	Her sınıf yollarda genellikle	1.000	20
Akköprü, Sebze Bahçeleri, Amele Mahallesi	Her sınıf yollarda genellikle	Onaylı parselasyon planlarında gösterilen çöp ve genişliklere göre	
İstasyon çevresi ve Sanayi Bölgesi	İş yerinin özelliğine göre ifraz yapılmak üzere geçici olarak	2.000	20

Kaynak: 17.12.1937 – 3758 H tarih ve sayılı İmar İdare Heyeti belgesinin eki.

TABLO 12
1936-1948 Yılları Arasında Kırsal ve Kentsel Türkiye'de Kişi Başına Düşen Gelir (TL)

Yıl	*Tüm Nüfus*	*Kırsal Nüfus*	*Kentsel Nüfus*
1936	265	149	645
1943	324	197	744
1945	307	179	731
1948	388	215	748

Kaynak: Z. Y. Herslag, 1968, ileten D. Ergil, 1978.

TABLO 13
1941 Yılında Ankara'da Teşvik-i Sanayi Yasası'ndan Yararlanan İşyerleri

Sektörler	*İşyeri Sayısı*	*Üretimin Dağılımı %*
Tarıma dayalı sanayi	12	75.3
Dokuma	3	12.3
Ağaç ürünleri	7	9.8
Madeni eşya ve makine	2	2.5
Kimya	2	0.1
Toplam	26	100.0

Kaynak: *Yurt Ansiklopedisi,* 1983.

TABLO 14
1945 Yılında Ankara İlinde Nüfusun İş Kollarına Dağılımı

	Erkek	*Kadın*	*Toplam*
Tarım	118.394	39.785	158.269
Sanayi ve imalat	30.209	1.644	31.583
İnşaat ve mobilya	6.162	34	6.196
Ticaret	14.127	1.260	15.387
Ulaşım ve haberleşme	8.273	499	8.772
Kamu hizmetleri	56.360	5.060	61.420
Özel hizmetler	999	1.757	2.756
Bilinmeyen	142.406	274.663	417.069
Toplam	370.768	329.758	695.526

Kaynak: İstatistik Genel Müdürlüğü, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1960.

TABLO 15
5218 Sayılı Yasa Kapsamındaki Alanların Özellikleri

Alan No.su	*Adı*	*Yapılaşmamış Alan (ha.)*	*Gecekondu Alanı (ha.)*	*Toplam Alan (ha.)*
I	Altındağ, Atıf Bey Yenidoğan, Telsizler	150	310	460
II	Mamak, Balkeriz	300	210	510
III	Seyran, İncesu, Topraklık		130	130
IV	Dikmen, Karabiber Çiftliği	380		380
V	Etlik'in bir kısmı	40		85
VI	Çerçi Deresi, İvedik yolu	46		46
	Toplam	916	650	1.611

Not: V no.lu alanda 45 hektarlık askeri alan vardır.
Kaynak: M. Uğur, 1954, ileten Y, Tokman, 1979.

TABLO 16
Ankara Kentinde 1936-1942 Yılları Arasında Verilen İnşaat Ruhsatlarına Göre Konut Yapımı

Yıllar	*Alınan Ruhsat Sayısı*	*Yapılan Konut Sayısı*
1936	769	720
1937	993	870
1938	673	820
1939	828	610
1940	179	260
1941	205	220
1942	340	220

Kaynak: Şefik Bilkur, 1944, ileten Arif Şentek, 1979.

TABLO 17
Türkiye'de ve Ankara İlinde Çalışan Nüfusun İş Kollarına Dağılımı (%)

	1955		*1965*		*1975*	
	Türkiye	*Ankara*	*Türkiye*	*Ankara*	*Türkiye*	*Ankara*
Tarım, ormancılık, avcılık, balıkçılık	77.4	57.5	71.9	42.7	64.1	32.3
Maden çıkarma	0.5	0.1	0.6	0.3	0.7	0.4
İmalat sanayii	6.0	6.6	7.1	9.4	7.6	13.7
İnşaat sanayii	1.6	4.3	2.6	6.1	2.7	4.5
Elek., gaz, su	0.1	0.4	0.2	0.7	0.1	0.3
Ticaret, mali kurumlar, sigorta, lokanta, otel	2.8	4.5	2.9	6.3	6.1	12.5
Ulaştırma, haberleşme, depolama	1.5	2.8	2.1	4.5	3.1	4.4
Toplum hizmetleri, kişisel hizmetler	4.1	9.3	6.2	15.9	11.4	29.7
İyi tanımlanmamış faaliyetler	6.0	14.5	6.4	14.1	4.2	2.2
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: *Yurt Ansiklopedisi*, 1983.

TABLO 18
Türkiye'de ve Ankara İlinde Çalışan Nüfusun İşteki Yerine Göre Dağılımı (%)

	1955						*1975*					
	Türkiye			*Ankara*			*Türkiye*			*Ankara*		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
İşveren	0.6	-	0.3	0.9	-	0.5	1.2	0.1	0.8	1.8	0.2	1.4
Ücretli	20.5	3.8	13.3	31.9	7.6	23.9	38.1	9.4	27.7	65.7	46.5	60.6
Aile işinde ücretsiz	26.9	91.2	54.6	17.4	86.6	40.3	21.7	86.6	45.2	10.9	48.6	20.9
Kendi hesabına	43.8	4.7	27.0	31.3	4.9	22.6	38.1	3.6	25.6	21.5	4.7	17.0
Bilinmeyen	8.2	0.3	4.8	18.6	0.9	12.7	0.9	0.7	0.3	0.1	-	0.1

Kaynak: *Yurt Ansiklopedisi*, 1983.

TABLO 19
Ankara İlinde Sektörlere Göre Katma Değer (%)

Sektörler	*1935*	*1960*	*1965*
Tarım	46.4	28.7	15.1
Sanayi	18.8	22.3	27.0
Hizmetler	34.8	49.0	57.9

Kaynak: İmar ve İskân Bakanlığı, Bölge Planlama Dairesi.

TABLO 20
Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın
Ankara ve İstanbul Kentlerinde Yaptığı Toplu Konut İnşaatları

Yeri	*Yılı*	*Konut Sayısı*	*Müteahhide Yaptırılan*
Namık Kemal Mah. (Ank)	1946		434
Özveren Mah. (Ank)	1947	8	
Sümerbank Evleri (Ank)	1947		80
Bahçelievler (Ank)	1949	32	
İller Yapı Koop. (Ank)	1950		151
Levent I (İst)	1951	411	
Koşuyolu I (İst)	1952	105	
Koşuyolu II (İst)	1953	159	
Özveren (Ank)	1953	8	
Levent II (İst)	1954	319	
Koşuyolu III (İst)	1954	155	
Atatürk Bulvarı (İst)	1954	94	
Gülveren I (Ank)	1954	96	
Deliller Tepe I, II (Ank)	1955	51	
Levent III (İst)	1956	277	
Gülveren Evleri (Ank)	1957	60	
Levent IV (İst)	1958	367	
Gülveren Sosyal Konutları (Ank)	1959	432	
Yenimahalle Sitesi (Ank)	1961	1.263	
Emekli Subay Konutları (Ank)	1961	600	
Şenesen Evler (İst)	1961	48	
Ataköy I (İst)	1962	662	
Emekli Subay Konutları (İst)	1962	956	
Telsizler I (Ank)	1963	304	
Bahçelievler Blok Apt. (Ank)	1963	75	
Ataköy II (İst)	1964	852	
Telsizler II (Ank)	1967	200	
Telsizler III (Ank)	1968	408	
Kurtuluş Blokları (Ank)	1968	260	
Ataköy 3, 4 Mah. II kıs. (İst)	1969	120	
Ataköy 3, 4 Mah. III kıs. (İst)	1970	500	

Kaynak: T. Emlak Kredi Bankası, 1973'ten derlenmiştir.

TABLO 21
Sosyal Sigortalar Kurumu'nun 1976 Yılına Değin Ankara ve İstanbul Kentlerinde Yaptırdığı Konutlar

Yeri	*Konut Sayısı*
Ankara	
Oleyis	188
Varlık	484
Gayret	440
Ayrancı (Kolej Öğret.)	24
Kul Yapı Koop.	2
Nato (Telsizler)	32
Genel İş-Sağlık	68
Basın İş	122
AOÇ	1.696
İstanbul	
Örme	49
Çeşitli	2
Eczacıbaşı	7

Kaynak: A. Çenberci, 1977.

TABLO 22
1953 Yılında Ankara Kentinde Arazi Fiyatları Dağılımı

Semt	*Metrekare Arazi Fiyatı (TL.)*
Ulus Meydanı:	
Anafartalar Caddesi üstü	1.500-2.500
İç kısımlar	800-1.300
Bankalar Caddesi üstü	1.500-2.000
İç kısımlar	800-1.000
Çankırı Caddesi üstü	800-1.000
İstasyon Caddesi üstü	500-1.000
Çıkrıkçılar Yokuşu	
Cadde üstü	60-80
İç kısımlar	30-40
Hisar yolu cadde üstü	60-100
İç kısımlar	50-80
Karaoğlan Caddesi üstü	1.000-1.500
İç kısımlar	500-800
Samanpazarı Semti	
Merkezi kısım	500-800
Kale arkası	200-500
Adliye arkası cadde üstü	800-1.000
İç kısımlar	40-60
Kale civarı	30-50
İç kale	10-15.20
Bentderesi	
Köprü civarı	100-200
Hisar yolu arası	200-500
Turgutreis mah.	30-50
Turgutreis mah. iç kesimler	10-20
Akköprü	
Cadde üstü	50
İç kesimler	30
Etlik asfaltı kesimi	40
Kazıkiçi Bostanları	20-50
İstasyon Caddesi arası	150
Hipodrom civarı	20
Sıhhiye	
Atatürk Bulvarı civarı	60
Sarar Okulu arası	40
Refik Saydam arası	40
Sağlık Bakanlığı çevresi	50
Necatibey Caddesi çevresi	40

TABLO 22 (devamı)
1953 Yılında Ankara Kentinde Arazi Fiyatları Dağılımı

Semt	*Metrekare Arazi Fiyatı (TL.)*
Bakanlıklar	200-500
Yeni TBMM çevresi	50
Güvenevler gazino kesimi	40
Güvenevler iç kesim	30
Güvenevler ve Ayrancı bağları semti	15-20
Küçük Esat arası Akay Caddesi üzeri	40-60
Küçük Esat Caddesi üzeri merkez kesimi	30-40
Küçük Esat Caddesi iç kesimler	20
Yenişehir	
Kızılay ve Atatürk Bulvarı üstü	800-1.000
Ziya Gökalp Caddesi üzeri	200
Mithat Paşa Caddesi	100
Kızılay Bakanlıklar arası Bulvar üstü	300-500
Meşrutiyet Caddesi üzeri	40
İç kesimler	40
Maltepe	
Tepe kesimi	20
Necatibey Caddesi üzeri	40-50
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı üzeri	60
İç kesimler	20
Demirtepe çevresi	60
Gazhane çevresi	30
Gazhane-Sıhhiye arası	40
Kolej	
Kurtuluş arası asfalt üstü	40
İncesu Topraklık mevkii merkezi kesim	20
İncesu Topraklık iç kesim	10
Kurtuluş Caddesi üstü	40
Kurtuluş iç kesimler	20-30
Cebeci	
Asfalt üstü	40
İç kesimler	20-30
Demirlibahçe semti	20
Balkeriz Bağları kesimi	10-15.5
Samanpazarı arası cadde üstü	80-100
Samanpazarı arası iç kesimler	30-40
Çankaya	
Asfalt üstü	60-100
İç kesimler	30
14 Mayıs kooperatif arası	20
Küçük Esat arası	15-20
Kavaklıdere semti	20
Kavaklıdere cadde üstü	30
Kavaklıdere iç kesimler	15-20

TABLO 22 (devamı)
1953 Yılında Ankara Kentinde Arazi Fiyatları Dağılımı

Semt	*Metrekare Arazi Fiyatı (TL.)*
Bahçelievler	
Merkez semt	30
AOÇ arası	20
Balgat arası	10
Balgat köyü	10
Anıtkabir arası	20
Maltepe arası	20
AOÇ çevresi	10
Dışkapı	
Yıldırım Beyazıt meydan üstü	150
Yıldırım Beyazıt Etlik asfalt üstü	70
Yıldırım Beyazıt Ulus meydan arası (Pazar yerinden önce)	150-200
Yıldırım Beyazıt ulus meydan arası (Pazar yerinden sonra)	500-1.500
Keçiören	
Asfalt üstü	12
Şose üste	10
Gazino çevresi	15
Tepebaşı ve çevresi	5-8
Kalaba cadde üstü	15
İç kesimler	5
Etlik	
Cadde üstü	15
Bağlık kesimler	8
İç kesimler	5
Yenimahalle	
Cadde üstü ve iç kesimler	5 - 20

Kaynak: İmar Komisyonu Raporu, 1953.

TABLO 23
1951, 1952 ve 1953 Yıllarında Kentte Metrekare İnşaat Fiyatları (TL)

	1951	*1952*	*1953*
Lüks inşaat	165-190	175-200	190-215
Daha az özenli inşaat	140	150	165
Basit inşaat	90-100	110-110	110-115
Ticarethaneler (kaloriferli)	120-150	130-160	140-170
Genelde ticarethane ve kuruluşlar	125-150	135-160	145-180

Kaynak: İmar Komisyon Raporu, 1953.

TABLO 24
1938 ve 1953 Yılları Arasında Ankara Kentinde Konut Sayıları

Yıl	*Ev*	*Apart.*	*Ekler*	*Otel*	*Garaj ve Dükkân*	*Yıl Toplamı*
1938						228
1939						247
1940						94
1941						94
1942						105
1943						75
1944						82
1945						107
1946						111
1947						423
1948						497
1949						708
1950						980
1951	1.340	83	73	4	74	1.737
1952	1.306	243	110	4	92	1.592
1953	432	227	50	8	35	752

Kaynak: İmar Komisyon Raporu, 1953.

TABLO 25
Ankara'da Bazı Örnek Konut Alanlarında Planla Önerilen ve Gerçekleşen Net Nüfus Yoğunlukları

	1957 İmar Planında öngörülen net nüfus yoğunluğu (kişi/hektar)	*ANPB ölçümlerine göre 1977'de gerçekleşen net nüfus yoğunluğu (kişi/hektar)*
Emek Mah.	378	532
Gazi Osman Paşa	390	469
Cebeci	447	650
Çankaya	321	477
Maltepe	426	529
Yukarı Ayrancı	473	634
Aydınlıkevler	160	410
Bahçelievler	69	317
Küçük Esat	304	586
Mebusevleri	148	225
Etlik	245	532
Keçiören	100	277
Yenimahalle	358	379

Kaynak: C. Çakan ve Y. Okçoğlu, 1977.

TABLO 26
1953 Yılında Ankara Kentinde İmalathane ve Ticarethane Sayıları

Un değirmenleri	8
Makarna ve bulgur fabrikaları	3
Süt ve tereyağı fabrikaları	3
Şarap ve bira fabrikaları	6
Bisküvi imalathaneleri	2
Gazoz imalathaneleri	7
Taş, toprak, demir sanayii fabrikaları	3
Mozayik, künk, mermer işleri atölyeleri	5
Soğuk demir atölyeleri	10
Döküm atölyeleri	7
Kereste ve doğrama atölyeleri	20
Oto tamir atölyeleri	12
Kauçuk ve lastik imalathaneleri	9
Elektrik, enerji, makine ve kimya sanayii	6
Oksijen fabrikası	1
Toptan ticaret dükkânları	385
Perakende ticarethaneleri	3.010
Lokanta, birahane, istirahat ve eğlence yerleri	674

Kaynak: İmar Komisyon Raporu, 1953.

TABLO 27
1953 Yılında Ankara Kentinde Yeşil Alanların Dağılımı

	Alan (m^2)
Parklar	
Gençlik Parkı	340.000
Emniyet Parkı	18.000
Hisar Parkı	46.00
Hacettepe Parkı	134.000
Aktepe Parkı	560.000
TBMM Parkı	70.000
Babaharman Parkı	40.000
Anıtkabir Parkı	600.000
Maltepe yeşil kuşakları	150.000
Cebeci spor sahası	88.000
AOÇ	1.200.000
Baraj	800.000
Söğütözü Parkı	25.000
Gölbaşı Tesisleri	800.000
Parklar İçindeki Çocuk Bahçeleri	
Gençlik Parkı	7.500
Emniyet Parkı	2.800
Hisar Parkı	3.000
Hacettepe Parkı	6.000
Bağımsız Çocuk Bahçeleri	
Bahçelievler	2.200
Bahçelievler	4.800
İncesu	3.500
İçhisar	600
Aydınlıkevler	3.200
Keçiören	800
Yenimahalle	4.200
Yenimahalle	3.500
Resmi Bina ve Okul Bahçeleri	350.000
Bahçe ve Yeşiller	90.000

Kaynak: İmar Komisyon Raporu, 1953.

TABLO 28
1950 Sayımına Göre Nüfusun Kent İçi Dağılımı

Semtler	*Nüfus*	*Semtler*	*Nüfus*
Merkez ilçe		Çankaya ilçesi	
Aktaş	4.775	Cebeci (merkez)	16.589
Yenidoğan	18.957	Kayaş	2.371
Altındağ	19.523	Mamak	5.918
Dışkapı	9.339	Saime Kadın	4.569
Kalaba	3.215	Cebeci-Kurtuluş	13.813
Keçiören	1.450	Kavaklıdere	3.985
Etlik	2.860	Küçük Esat	206
Akköprü	7.597	Çankaya	1.977
İçkale	7.614	Dikmen	1.714
Samanpazarı	16.707	Yenişehir	27.282
Yenihayat	24.122	Bahçelievler	8.273
Etimesgut	2.798	AOÇ	1.813
Merkez	37.596	Toplam	88.870
Yenimahalle	1.967		
Toplam	158.520	Askeri birlikler	8.141
		Yatılı okullar	1.079
Askeri birlikler	14.567	Sefaretler	469
Hastahaneler	1.783	Bölgeler dışı	3.891
Yatılı okullar	1.919	Cezaevleri	189
Bölgeler dışı	7.236	Emniyet mensupları	355
Cezaevleri	335		
Emniyet mensupları	632	ÇANKAYA İLÇESİ	102.904
MERKEZ İLÇE	184.992		
MERKEZ İLÇE	184.992		
ÇANKAYA İLÇESİ	102.904		
KENT NÜFUSU	287.896		

Kaynak: İmar Komisyon raporu, 1953.

TABLO 29
1950, 1955, 1960, 1965 Yıllarında İlçelerde Nüfusun Gelişimi

İlçeler	*1950*	*1955*	*1960*	*1965*
Merkez	288.536	171.281	129.934	130.520
Çankaya	-	180.989	304.077	470.454
Altındağ	-	98.971	148.420	218.464
Yenimahalle	-	-	67.636	86.222
Toplam	288.536	451.241	650.067	905.606

TABLO 30
1981 Yılında Ankara'da İmarlı, İmarsız ve Karışık Statüdeki Mahalle Sayı ve Yüzdeleri

İlçe	*İmarlı*	*İmarsız*	*Karışık*	*Toplam*
Merkez	10	38	4	52
%	19	73	8	100
Çankaya	43	65	9	117
%	37	55	8	100
Altındağ	21	63	10	94
%	22	67	11	100
Yenimahalle	12	20	1	33
%	36	61	3	100
Toplam	86	186	24	296
%	29	63	8	100

TABLO 31
Ankara Mahallelerinin Kuruluş Tarihlerine Göre Dağılımı

	1926	1930-*1940*	1941-*1950*	1951-*1960*	1961-*1970*	1971-*1979*	*Toplam*
Merkez İlçe							
İmarsız	33			5			38
İmarlı	10			-			10
Karışık	3			1			4
Çankaya İlçesi							
İmarsız		5	1	17	14	27	64
İmarlı		2	1	27	6	6	42
Karışık		-	-	5	2	3	10
Altındağ İlçesi							
İmarsız			1	35	16	11	63
İmarlı			-	12	6	3	21
Karışık			-	-	4	6	10
Yenimahalle İlçesi							
İmarsız				5	2	13	20
İmarlı				-	-	2	2
Karışık				9	1	1	11
Toplam	46	7	3	116	51	72	295

TABLO 32
Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Mekânsal Yapı Özellikleri

Araştırmayı Yapan	*Yeri*	*Yılı*	*Toplam N*	*Konut Sayısı*	*Konut Sahibi %*	*Kiracı %*	*Kendi Konutunu Yapan %*	*Konut Başına Nüfus*	*Oda Başına Nüfus*	*Konut Başına Oda*
İ. Öğretmen[1]	SBF arkası	1956	1518	358	44.10	55.90	–	4.24	2.55	1.66
G. Tankut[2]	Akdere	1961	1480	300	80.000	20.000	74.00	4.90	2.80	–
G. H. Sewell[4]	Akdere	1962	1404[3]	274	78.00	12.00	75.00	5.12	3.08	1.66
İ. Yasa[5]	Ankara Çeşitli	1962	5038	916	59.000	31.00	16.00	5.50	2.70	1.47
İ.İ.B.[6]	Gülveren									
	Çinçin Bağları	1962	40037	8280	60.31	39.68	57.31[7]	4.83	2.38	2.02
	Topraklık									
İ.İ.B.[8]	Esat	1963								
	Çankaya	1964	19784	3643	–	–	–	5.43	–	–
	Dikmen									
B. Aktoluğ[9]		1965								
İ. Özbay	Mamak	1966	238	50	61.00	39.00	–	4.80	1.93	2.51
S. Özgökmen										
B. Gökçe[10]	Ankara Çeşitli	1971	5820	934	80.30	19.60	–	6.20	2.20	2.73
E. Kongar[11]	Altındağ	1971	2175[12]	433	57.30	42.10	–	5.02	–	–
Z. Erdoğmuş	Kıbrıs Bayraktar									
	İlkokul bölgesi	1973	–	255	68.62	31.37	47.00	–	–	–
D.W.Drakakis-Smith[14]	Dikmen Etlik	1974	3434[15]	582	78.20	18.90	–	5.90	1.80	3.20
W. B. Fisher	Altındağ		2798	571	48.90	45.20	–	4.90	1.90	2.60

TABLO 32 (devamı)
Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Mekânsal Yapı Özellikleri

Araştırmayı Yapan	*Yeri*	*Yılı*	*Toplam N*	*Konut Sayısı*	*Konut Sahibi %*	*Kiracı %*	*Kendi Konutunu Yapan %*	*Konut Başına Nüfus*	*Oda Başına Nüfus*	*Konut Başına Oda*
F. Eke[16]	Altındağ									
	Gülveren									
	Aktepe-Pamuklar	1975	2433	468	68.00	32.00	–	5.20	–	–
G. Payne[17]	Ankara Çeşitli	1975	4513[18]	921	74.00	22.00	39.00	4.89	–	3.20
S. Aktüre[19]	Ankara Çeşitli	1976	658[20]	124	51.00	49.00	–	5.31	–	–
K. Kartal[21]	Çankırı köylerinden									
	1976 sonuna dek gelenler	1977	2878	399	–	–	–	7.20	–	–
T. Şenyapılı[22]	Akdere									
	Tuzluçayır									
	Yıldız	1977	3473	708	70.00	28.00	–	4.90	1.72	2.85
C. W. M. Hart[23]	İstanbul									
	Zeytinburnu	1962	31213	6717	56.20	43.70	68.60	4.60	2.90	1.58
K. Karpat[24]	İstanbul									
	Nafibaba									
	Baltalimanı									
	Celalettin Paşa	1968	–	949	–	–	91.00	–	–	–
İ. İ. B.	Bursa İzmir	1964								
	D. Bakır Samsun									
	Erzincan									
	İstanbul (Ana. Yak)	1969	45756	9204	60.79	34.03	9.81	6.14	2.11	2.89

TABLO 32 (devamı)
Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Mekânsal Yapı Özellikleri

Araştırmayı Yapan	*Yeri*	*Yılı*	*Toplam N*	*Konut Sayısı*	*Konut Sahibi %*	*Kiracı %*	*Kendi Konutunu Yapan %*	*Konut Başına Nüfus*	*Oda Başına Nüfus*	*Konut Başına Oda*
T. Şenyapılı[25]	İstanbul Gültepe Zeyrek Eminönü Gazi Osman Paşa İstinye	1976	5431	1124	46.00	52.00	29.00	4.83	1.79	2.66

Not:
- Oda başına 2,5 kişi - kişi başına 8m² den az konut alanı - hane başına 40 m² den az konut alanı - PATOLOJİK EŞİK
- Oda başına 2 kişi - kişi başına 8 . 01 = 14 m² konut alanı - hane başına 40 - 70 m² konut alanı - KRİTİK EŞİK
- Oda başına 1,5 kişi - kişi başına 14.01 m² ve üstü konut alanı - hane başına 70 m² ve üstü konut alanı - NORMAL EŞİK

(A. Yörükan: Gecekondularla İlgili Rapor Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Konut Özel İhtisas Komisyonuna Sunulan Rapor, 1971).

Kaynak: T. Şenyapılı, 1981.

TABLO 32'YE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

1 İ. Öğretmen, 1957.
2 G. Tankut, 1963.
3 Toplam nüfus yaklaşıktır. Ortalama aile büyüklüğü ile aile sayısı çarpılarak tarafımızdan hesaplanmıştır. Tankut ayrıca, Akdere'de yoğunluğun 200 kişi/ha olduğunu, aile başına brüt 250 m² arazi düştüğünü, İstanbul'da ise bu değerin 1965 m² olduğunu iletiyor.
4 G. H. Sewell, 1964.
5 İ. Yasa, 1966.
6 İmar ve İskân Bakanlığı, 1964.

TABLO 32 (devamı)
Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Mekânsal Yapı Özellikleri

TABLO 32'YE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

7 Yalnız Gülveren ve Çınçin Bağları için.
8 İmar ve İskân Bakanlığı, 1964.
9 B. Aktoluğ, et. Al, 1966.
10 B. Gökçe, 1971.
11 E. Kongar, 1973.
12 Toplam nüfus yaklaşıktır. Aile büyüklüğü tablosundan tarafımızdan hesaplanmıştır. Nüfus/konut oranı da tarafımızdan hesaplanmıştır.
13 Z. Erdoğmuş, 1977.
14 D. W. Drakakis – Smith and W. B. Fisher, 1975.
15 Toplam nüfus yaklaşıktır. Ortalama aile büyüklüğü ve hane sayıları tablosundan tarafımızdan hesaplanmıştır. Nüfus/konut oranı da tarafımızdan hesaplanmıştır. Aynı kaynakta aşağıdaki bilgi de verilmektedir:

Kişi Başına Konut Alanı		
Eski Gk. Nüfus %	*Yeni Gk. Nüfus* %	*Kişi Başına Konut Alanı* m^2
30.5	18.0	$5m^2$'den az
43.2	46.6	5-9.9
14.7	21.3	10-14.9
11.6	14.1	15 m^2'den fazla

16 F. Eke, 1979.
17 G. Payne, 1977.
18 Toplam nüfus yaklaşıktır. Ortalama aile büyüklüğü ile hane sayısı çarpılarak tarafımızdan hesaplanmıştır. Nüfus/konut oranı ve kiracı-konut sahibi oranları da tarafımızdan hesaplanmıştır.
19 S. Aktüre, 1977.
20 Toplam nüfus yaklaşıktır. Ortalama aile büyüklüğü hane sayıları çarpılarak tarafımızdan hesaplanmıştır. Nüfus/konut oranı da tarafımızdan hesaplanmıştır.
21 K. Kartal., 1978.

TABLO 32 (devamı)
Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Mekânsal Yapı Özellikleri

TABLO 32'YE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

22 T. Şenyapılı, 1981.

23 C. W. M. Hart, 1969. Aynı kaynakta aşağıdaki bilgi de verilmektedir:

Konut Sahiplerinin İşgal Ettikleri
Ortalama Arazi Genişliği

Konut Sahipleri %	*Alan m²*
6.9	1 – 50
27.6	51 – 100
24.3	101 – 150
14.7	151 – 200
12.0	201 – 250
12.3	251 – 300

Konut sahiplerinin işgal ettikleri ortalama alan 145.96 m^2'dir. Bir başka kaynakta verilen bilgiye göre Zeytinburnu gecekondu bölgelerinde yerleşme yoğunluğu (yollar dahil) hektar başına 320 kişi iken Şişli ve Ataköy'de hektar başına 250 kişidir. Şişli'de kişi başına 24.3 m^2 konut alanı düşerken, Zeytinburnu gecekondularında kişi başına 7.2 m^2 düşer. (G. Özdeş, 1965).

24 K. Karpat, 1976. Daha sonraki yıllarda, özellikle Karpat'ın Nafi Baba ve Baltalimanı datasını kullanan bir başka araştırmacıya göre 34 hektarlık alanın yaklaşık %21'ini ulaşım ağı, %1'ini açık alanlar, okullar ve diğer toplumsal binalar kaplıyordu. Alanın yaklaşık %78'i konutlar, dükkânlar ve arsalar ile kaplıydı. Hektara yaklaşık 36 konut, 209 kişi düşüyordu. Ortalama konut büyüklüğü 60 / 80 m2 arasında değişiyordu. Örneklem içinde en küçük konut 20 m en büyük konut ise 120 m idi. Ortalama arsa büyüklüğü 216 m kadardı. İlk çevrilen arsa boyutları ise 1.000 ile 1.500 m2 arasında değişiyordu. (M. Heper, 1977).

25 T. Şenyapılı, 1981.

TABLO 33
Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre
Göçen Nüfusun Geldiği Yerler

Araştırmayı Yapan	*Yeri*	*Yılı*	*Hane Sayısı*	*Nüfusun Geldiği yer*
İ. Öğretmen	SBF arkası	1956	358	%25 Ankara ili içinden %28 Komşu illerden
G. Tankut	Akdere	1961	300	%53 Ankara çevresinden
G. H. Sewell	Akdere	1962	274	2/3 125 km öteden %40.60 mil çevreden
İ. İ. B.	Gülveren	1962	3.789	%35.67 Ankara ili içinden %23.16 Komşu illerden
Aktoluğ, et. al.	Mamak	1965-66	238	%28.57 Ankara ili içinden %28.57 Komşu illerden
E. Kongar	Altındağ	1971	433	%33.9 Ankara ili içinden %37.2 İç Anadolu'dan
G. Payne	Ankara Çeşitli	1975	921	%59 Ankara ili içinden
T. Şenyapılı	Akdere Tuzluçayır Yıldız	1974	708	%22 Ankara ili içinden %24 Komşu illerden

TABLO 34
Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Yaş Ortalamaları ve Kadın-Erkek Oranları

Araştırmayı Yapan	*Yeri*	*Yılı*	*Ortalama Yaş*	*Kadın-Erkek Oranları*
G. Tankut	Akdere	1961	17	%46 kadın,
G. H. Sewell	Akdere	1962	15.5 (erkek nüfus 34.5, kadın nüfus 29.2)	–
İ. Yasa	Ankara	1962	40 (erkek nüfus %48.1, kadın nüfusun %49'u 26-40 yaş grubunda)	–
Aktoluğ, et. al.	Mamak	1965-66	19	%47 erkek, %53 kadın
B. Gökçe	Ankara	1971	Aile yaş ort. 38.5 (erkek nüfus 44.7 kadın nüfus 31.1)	%84.1 erkek, %15.8 kadın
E. Kongar	Altındağ	1971	%21.0 40-49 yaş grub. %19.2 50-49 yaş grub.	–
Drakakis-Smith	Dikmen Etlik	1974	%63.6 30-49 yaş grub.	
Drakakis-Smith	Altındağ	1974	%49.7 30-49 yaş grub.	
K. Kartal	Ankara Çeşitli	1977	%64 30-39 yaş grub.	
T. Şenyapılı	Akdere Tuzluçayır Yıldız	1977	Erkek nüfus 39.0, Kadın nüfus 36.0	–

Not: Tankut, Sewell ve Aktoluğ, vd. araştırmalarında verilen ortalamalar tüm örneklem nüfus içindir.

TABLO 35
Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Aile Büyüklükleri

Araştırmayı Yapan	*Yeri*	*Yılı*	*Aile ya da Hane Büyüklüğü*
İ. Öğretmen	SBF arkası	1956	4-5-6 nüfuslu aileler %56 Konut başına ort. nüfus 2.24
G. Tankut	Akdere	1961	Aile büyüklüğü 5.0
G. H. Sewell	Akdere	1962	4-5-6 nüfuslu aileler %56 Aile büyüklüğü 5.1
İ. Yasa	Ankara Çeşitli	1962	Hane büyüklüğü 4.5
İ.İ.B	Gülveren Çinçin Topraklık	1962	Hane büyüklüğü 4.83
Aktoluğ, et. al.	Mamak	1965-66	4-5-6 nüfuslu aileler %53.04 Aile büyüklüğü 4.85
B. Gökçe	Ankara Çeşitli	1971	5-6 nüfuslu aileler %43.4 7-8 nüfuslu aileler %27.2
E. Kongar	Altındağ	1971	4-5-6 nüfuslu aileler %42.4 Aile büyüklüğü 5.9
Drakakis-Smith	Dikmen-Etlik	1974	5-6 nüfuslu aileler %33.1 Aile büyüklüğü 5.9
Drakakis-Smith	Altındağ	1974	5-6 nüfuslu aileler %33.1 Aile büyüklüğü 4.9
G. Payne	Ankara Çeşitli	1975	Hane büyüklüğü 4.9
S. Aktüre	Ankara Çeşitli	1976	Aile büyüklüğü 5.3
K. Kartal	Ankara Çeşitli	1977	Aile büyüklüğü 7.2
T. Şenyapılı	Akdere Tuzluçayır Yıldız	1977	Aile büyüklüğü 5.22

TABLO 36
Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Çocuk Sayıları

Araştırmayı Yapan	*Yeri*	*Yılı*	*Çocuk Sayıları*
I. Öğretmen	SBF arkası	1956	2-3-4 çocuklu aileler %64
I. Yasa	Ankara Çeşitli	1962	Aile başına 3.37 çocuk
B. Gökçe	Ankara Çeşitli	1971	2-4 çocuklu aileler %44.4 5-6 çocuklu aileler %31.8
Drakakis-Smith	Dikmen-Etlik	1974	1-2 çocuklu aileler (10 yaşın altında) %46.9
Drakakis-Smith	Altındağ	1974	1-2 çocuklu aileler (10 yaşın altında) %47.8
K. Kartal	Ankara Çeşitli	1977	Aile başına 4.6 çocuk
T. Şenyapılı	Akdere Tuzluçayır Yıldız	1977	2-3 çocuklu aileler %44.9

TABLO 37
Bazı Gecekondu Araştırmalarına Göre Okuryazarlık Durumu

Araştırmayı Yapan	*Yeri*	*Yılı*	*Okuryazarlık Durumu*
G. Tankut	Akdere	1961	Okuryazar %53
G. H. Sewell	Akdere	1962	Okuryazar %47
I. Yasa	Ankara Çeşitli	1962	Okuryazar %70
Aktoluğ. et. al.	Mamak	1965-66	Okuryazar %71.59
E. Kongar	Altındağ	1971	Okuryazar %65.7
K. Kartal	Ankara Çeşitli	1977	Okuryazar %81
T. Şenyapılı	Akdere Tuzluçayır Yıldız	1977	Okuryazar %79

EKLER

EK 1
Ankara Belediyesi Hudutnamesi (1926)

(Çankaya'da Gazi Paşa Köşkü)nün arkasındaki sırttan şarka doğru bed ile (Küçük ve Büyük Esat arkası)'ndan ve, (Aşağı İmrahor)'u dahile alarak, (Samanlık), ve (Tuzluçayır) ve (Davulcu bağları)'ndan şimale doğru, Üreğil (Şahpınarı), (Karaağaç) dahile alınmak suretiyle, (Hüseyin Gazi Dağı)'nın eteğinden şarka doğru bir hattı müstakim takibi ile (Karacakaya Bağları) içeriye alınarak, oradan garbe dönerek (Zülfazil Karyesi)'nin karşısında (çubuk Çayı)'na ve Çubuk Çayından (Köprü)'ye ve tekrar şimale doğru, (Sarı Burun Tepesi), (Toklu ve Mecidiye) dahilde kalarak, (Hacıkadın Tepeleri)'ni (Aktepe), (Kızlarpmarı), (Kuşçağız Bağları)'nı takiben garbe doğru geçerek (Etlik) ve (Yukarı Ayvalı Tepeleri)'ni takiben (Kurtini Bağları)'ndan, (Etlik Dağı) dahilde kalarak, (Havvaana Pınarı) hizasından, (Yağmurbaba)'dan geçen (Macunyolu)'ndan, (Macun Caddesi)'ni takiben (macun Çayı) ve (İstanoz Yolu)'nu kat'ederek (Macun Caddesi)'nden (Güvercinlik Çiftliği) arkasındaki (Çakıltepe) dahilde kalmak şartı ile (Sivrihisar Caddesi)'ni ve onu takiben Kabakyazısından) (Abdi Paşa Çiftliği Vadisi)'ni takiben Balgat yolunu kat'etmek suretiyle (Karabiberler Çiftliği) ve (Kirazlıdere) ile (Dip karadere Bağları)'da dahilde kalmak üzere (Kırşehir Caddesi) kat'edilerek (Çal Tepesi)'nden ve (Dikmen Bağları)'ndan (Dikmen Yolu)'nu takiben (Gazi Paşa Köşkü) arkasındaki (Mühye Yolu)'ndan (merdivenli Kuyu)'ya mentehi olur.

Kaynak: Ankara Belediyesi, 1945

EK 2
1930'ların Başında Ankara Kentindeki Banka, Şirket ve Sanayi Kuruluşları

1930'ların başında Ankara kentindeki banka, şirket ve sanayi kuruluşları aşağıda verilmiştir (S. Kandemir, 1932).

Bankalar:

1. Devlet Bankası
2. Türkiye İş Bankası
3. Türkiye Ziraat Bankası
4. Emlak ve Eytam Bankası
5. Sanayi ve Maadin Bankası
6. Osmanlı Bankası (şube)

İmalathaneler:

1. Avram Sigal Gazoz Fb.
2. Başlangıç Marangoz Fb.
3. Belediye Un ve Ekmek Fb.
4. Bozöyük Müskirat Fb.
5. Cumhuriyet Un Fb.
6. Çini Fb.
7. Dayıbey Müskirat Fb.
8. Deri Fb.
9. Emniyet Şirketi Marangoz Fb.
10. İzzet Şerif Bey Gazoz Fb.
11. Mensucat Fb.
12. Mobilya Marangoz Fb.
13. Kavaklıdere İlk Şarap İml.
14. Saime Kadın Un Fb.
15. Sebat Un fb.
16. Suhulet Marangoz Fb.
17. Sebat Marangoz fb.
18. Turan Marangoz Fb.
19. Türk Şarap İmalathanesi
20. Bozöyük Gazoz Fb.
21. Belediye Buz Fb.
22. Bomonti Bira Fb. (şube)

ŞİRKETLER:

Anonim Şirketler:

1. Barut ve Mevaddı Infilakiye Inhisarı TAŞ
2. Av ve revolver fişekleri Inhisarı TAŞ
3. Ankara Çimento TAŞ
4. Ankara Palas TAŞ
5. Ankara Etlik Havagazı TAŞ
6. Anadolu Otomobil ve Otobüs TAŞ
7. Ankara Un ve Ekmek TAŞ
8. Ankara Malzamei İnşaiye TAŞ
9. Aksaray Azmi Milli TAŞ
10. Kozlu Kömür İşleri TAŞ
11. Memurin Kooperatif Şirketi
12. Şark Ecza Deposu AŞ (şube)
13. Türk Yapıcılık Limited Şirketi
14. Selahaddin Refik Bey Fabrikası Türk Limited Şirketi
15. Cumhuriyet İnşaat TAŞ
16. Milli İhracat, İthalat Şirketi
17. Bomonti Fabrikaları TAŞ (şube)

Kollektif Şirketler:

1. Kantariye K.Ş.
2. Şark Levazımı İnşaiye K.Ş.
3. Osman Ferruh ve Senai Kazmirci K.Ş. (şube)
4. Rehberi Ticaret K.Ş. (şube)
5. Salti ve Frago K.Ş. (şube)
6. Koçzade Vehbi Bey ve Şürekası K.Ş.
7. Yeni Sinema K.Ş.

Birinci sınıf tüccarlar: Çulhazade Rıfat Bey, Kınacızade Şakir Bey, Koçzade Vehbi Bey, Serattarzade Rasim Bey, Hanifzade Ahmet Bey, Çubukçuzade Arif Bey, Mermercizade Tahsin Bey, Culhazade Ahmet ve Mehmet Beyler, Yağcızade İsmail Bey, Mühendis Şevki Niyazi Bey, Mühendis Ali Haydar Bey, İbrahim Bey.

EK 3
Ankara Kenti Yönetim Bölgeleri

Selahattin Kandemir'in verdiği bilgiye göre 1930 yıllarının başında Ankara kenti dört bölgeye ayrılır: Eski Kent, Yenişehir, Cebeci ve Bağlar yöresi (S. Kandemir, 1932). Eski Kent ayrıca, Yukarıyüz (kale ve etrafındaki mahalleler) ve Aşağıyüz (Hacı Bayram ve civarı) olarak ikiye ayrılır. Bu bölgeler kendi içlerinde karakol bölgelerine göre tanımlanmıştır:

Yukarıyüz	Aşağıyüz
Atpazarı polis bölgesi	Hacı Bayram polis bölgesi
Alaeddin	Ahi Yakup
Anafarta	Ahi zafer
Arslanhane	Ak Şemsedin
Cebeci	Altıntaş
Çeşme	Atıf Bey
Demir Fırka	Balaban
Demirlibahçe	Bostancı
Direkli	Bozkurt
Emirler	Börkçüler
Gicik	Fevzi Paşa
Kale	Hacı Bayram
Kayabaşı	Hoca Paşa
Mollabüyük	İnkılap
Nazım Bey	İsmet Paşa
Rüstem	İzzettin
Sabuncu	Tabakhane
Sakarya	Yeni Turan
Saraçsinan	
Şürkiye	
Ürgüp	
Yusuf Abbas	

Yukarıyüz	Aşağıyüz

Koyunpazarı polis bölgesi

- Beyazıt
- Duatepe
- Dumlupınar
- Erzurum
- Hacı Ayvaz
- Hacı Halil
- Hacı Halil
- Hacı Murat
- Hacı Seyit
- Helvai
- İstiklal
- Koyunpazarı
- Kurtuluş
- Mukaddem
- Musa Bey
- Müruri
- Osman
- Ön Cebeci
- Poyracı
- Uluğ Bey

Yenişehir polis bölgesi mahalleleri:

- Yenişehir
- Çankaya
- Kavaklıdere

Keçiören Bölgesi bağları	Etlik Bölgesi bağları
Aktepe	Ayvalı
Cevizlik	Eğlence
Çoraklık	Etlik
Danişment	İncirlik
Deliktaş	Kurtini
Gülükaya	
Hacıkadın	
Kalaba	
Keçiören	
Kızlarpınarı	
Kubbeli	
Mecidiye	
Toklu	
Ziraat Mektebi	

Polis merkezi bölgesi dışındaki mahalleler

Büyük Ayrancı
Küçük Ayrancı
Büyük Esat
Küçük Esat
Dikmen
Frenközü

EK 4
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA ŞEHRİ
İMAR MÜDÜRLÜĞÜ
Şubesi

Öz: .....

Umumî No.
Hususî No.

13.V.1937 Perşembe toplantısı

Evrak No. 2047.H

Karar No. 125

Müdürlükden yazılan 2047.H numara ve 7.V.1937 tarihli yazı okundu :

Emlâk bankası memurlarından Mümtaz imzasile yapılan muracaattan Geçiörende grup halinde binalar inşa edileceği ve bu yerin bağlı vaziyet plânına göre Professör Yansenden gelen Ankara civarı plânına dahil olduğu ve 1/5000 mıkyasında bulunan Ankara civarı plânının tetkiki sırasında bu muracaatında nazarı itibare alınması istendiği anlaşıldı.

Tetkik edilen vaziyete göre 1/5000 mıkyasında Professör Yansenden gelen Ankara civarı plânına dahil olan bu yerin tesbit ve alacağı şekil hakkında bu günlerde Ankaraya gelecek olan Profesöründe mütaleası alındıkdan sonra icabı düşünülmek üzere tekrar heyetimize sevkinin muvafık olacağına karar verildi.

İdare hey'eti R. D. Müsteşarı	Üye A. B. Reisi	Üye B.ve malî K.U.M.
Üye Köprüler ve Şo.D.R.	Üye Hz. D. Reisi	Üye İmar Müdürü

EK 5
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA ŞEHRİ
İMAR MÜDÜRLÜĞÜ
Şubesi
Umumî No.
Hususî No.

193

Hulâsa:

I/IO/933 pazar toplantısında

Karar No. 11

Evrak No. I2I2.D

Müdürlükten gelerek komisyonumuza havale olunan ak köprüde İstanbul caddesi üzerinde Hüseyin efendinin arasisinde mahalle teşkilatı hakkındaki evrak okundu.

Dosya arasında meskûr mahalde mahalle teşkilatı hakkında vekiller heyetince 927 senesinde verilmiş bir kararı mevcut ise de Yansen - plânının daha sonra olması ve heyeti vekileden tasdik edilmiş bulunması dolayısiyle eski kararın bir hükmü olamayacağı anlaşılmış ise de burada yapılan evlerin muhafazası imkânı için üzerinde evleri gösteren bir plâ la Yansene yazılmasına karar verildi.

Komisyon reisi	aza	aza	aza	aza
D.M.	A.B.Reisi	M.U.Müdürü	Y.U.Müdürü	Hz.U.Müdürü

EK 5/1
İmar İdare Heyeti Belgesi

ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü

Umumi No.
Hususi No.

Ankara. / /

Öz : 7/7/939 Toplantısı
Evrak No:3242.J

K A R A R

Karar Numarası:139

Müdürlükten yazılarak Hey'etimize havale olunan 3242.J numara ve 4/7/939 tarihli yazı okundu ve ilişiği dosya tetkik edildi .

Etlik yoliyle Akköprü caddesi arasında Küçük Bahçeler sahasına isabet eden 1602 Kadastro adasının 7 numaralı Evkafa ait parselde Hüseyin oğlu Halil tarafından izinsiz olarak beş baraka yapıldığı Belediye Fen işleri Direktörlüğünün 1533 numara ve 28/6/939 tarihli ve ilişiği zabıt varakası münderecatından ve mahallen yapılan tetkikattan anlaşılmakla tasdikli Şehir planına ve bu babdaki Hey'etimiz kararına tevfikan bu sahada ancak bir parselde bir ailelik küçük evler yapılması lâzım geldiğinden izin almadan ve -- İmar Müdürlüğünün tasdikı olmadan yapıldığı bildirilen , sözü geçen barakaların 1504 numaralı kanun mucibince hedmine karar verildi.

İdare Hey'eti Reisi Vali ve Belediye R. Nevzat Tandoğan	Üye Maliye Müsteşarı Cemal Yeşil	Üye S.İ.M.V.Müsteşarı Asım Arar
Üye Na.V.K.Ş.D.R. A;Talip Üran	Üye Da.V.Hk.Müşaviri Ekrem Ergüven	Üye Da.V.Mah.İ.U.M. Rüknettin Nasuhioğlu
Üye İmar Müdürü M.Şeşkel	Üye Belediye Fen İş.Müdürü Fuat Dağtekin	

EK 5/2
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü

Umumî No.
Hususî No.

Ankara, / . /

Öz : 12/5/939 toplantısı
Evrak No: 2129.J

K A R A R

Karar numarası: 244

Müdürlükten yazılarak Hey'etimize havale olunan 2129.J numara ve 11/5/939 tarihli yazı okundu ve ilişiği tetkik edildi.

Ankaranın Telsizler, Atıfbey, Yenidoğan, Altındağ ve Yenihayat mahallesi adı verilen yerlerde kaçak olarak yapılıp Belediye Fen İşleri Direktörlüğünün 579 numara ve -- 25/4/939 tarihli yazısı ve ilişiği zabıt varakalarında izinsiz olarak yapıldığı tesbit edilen inşaatın musaddak imar planına nazaran inşaat ve iskân sahası olmayan yerlerde yapılmış olmaları itibariyle 1504 No.lu kanuna tevfikan yıkılmaları hususunun karar altına alınması istendiği görüldü.

Tetkik edilen vaziyete göre bu inşaatın bulunduğu sahalar hakkında Başvekâlet ile Maliye Vekâleti arasında uzun boylu muhaberat cereyan etmiş ve buraların kadastrosunun derhal ikmali lüzumu Maliye Vekâletine bildirilmiş olduğundan bu hususa ait dosyaların tetkikiyle varılacak neticenin Hey'etimize bildirilmesi için Ali Talip Güran, Faik Türel, Ekrem Ergüven, Muhlis Sertel ve Fuat Demirözü'nden mürekkep bir komisyon teşkiline karar verildi.

İdare Hey'eti Reisi	Üye	Üye
Vali Ve Belediye R.	Maliye Müsteşarı	S.İ.M.V.Müsteşarı
Nevzat Tandoğan	Cemal Yeşil	Asım Arar

Üye	Üye	Üye
Mâ. V. K. Ş. D. R.	Dz.V. Hk. Müşaviri	Dz.V. Kah.İ.U.M.
A. Talip Güran	Ekrem Ergüven	Faik Türel

Üye	Üye
İmar Müdürü	Belediye Fen İş. Müd.
Muhlis Sertel	Fuat Demirözü

EK 6
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü

Umumi No.
Hususi No.

Ankara, / /

Öz : 2/6/939 Toplantısı
Evrak No. 2748.J

K A R A R

Karar Numarası: 3

Müdürlükten yazılarak Hey'etimize havale olunan ---- 2748.J Numara ve 26/5/939 Tarihli yazı okundu .

8 Er metre irtifaında bina yapılmasına müsaade edilen, tarzı inşaları blok olan Yenişehirde II59 Adanın 2,3 ve 4 numaralı parsellerinde yapılan binaların IO,48 metre irtifaında yapılmış oldukları mahallen icra kılınan tetkikattan anlaşıldığı cihetle bu defa I5 parselde yapılmak istenen binanın da ayni saçak irtifaını muhafaza etmesi zaruri görüldüğünden bermucibi teklif I5 parselde yapılacak bina plânlarının ana güre tasdik edilmesine karar verildi .

İdare Hey'eti Reisi	Üye	Üye
Vali ve Belediye R.	Maliye müsteşarı	S.İ.M.V.Müsteşarı
Nevzat Tandoğan	Cemal Yeşil	Asım Arar
Üye	Üye	Üye
Na. V.K.Ş.D.R	Da.V.H.K.Müşaviri	Da.V.M.İ.U.M.
A.Talip Güran	Ekrem Ergüven	Fait Türel
Üye	Üye	
İmar Müdürü	Belediye Fen İş.Müd.	
M.Sertel	Fuat Demirözü	

EK 7
Bahçelievler'de Bir Örnek Parselde Değişme

1451 ada 700 m^2'lik parsellerden oluşmakta idi. Bu parseller üzerine Bahçelievler Yapı Kooperatifi 'D4' tipi konutlar yaptırmış ve 1945 yılından önce ortaklara teslim etmişti. Bu konutlar iki katlı, zemin katta terasları olan, arka bahçeli yığma yapılardı.

- 1451 ada/13 no.lu parseldeki konut sahibi komşu binaya doğru uzanan terasını kapatarak bir oda eklemek istedi ve isteği kabul edildi. (17/2/1948).
- 12/13 no.lu parsellerin sahipleri yeni bir ifraz istemi ile belediyeye başvurdu. (20/4/1948).
- Bu parsellerin arka yüzleri boyunca açılan 20 m'lik yoldan cephe alacak biçimde yaklaşık 300 m^2'lik parsellere ifraz olma önerisini İmar İdare Heyeti, böyle bir düzenleme Bahçelievlerin genel karakterine uymayacağı gerekçesi ile reddedir. (29/4/1948).
- İmar İdare Heyeti, 840 sayılı kararı ile adanın arka cephesi boyunca tek katlı dükkân yapımına izin verir. (29/6/1956).
- 13 no.lu parselin yeniden ifrazı istenir. (25/5/1960).
- İmar İdare Heyeti'nin 376 sayılı kararı ile 13 no.lu parsellin ifrazı ve 327 ve 382 m^2'lik 28 ve 29 no.lu parsellere bölünmesi onaylanır. (17/6/1960).
- 28 no.lu parsele ifrazdan sonra tanınan iki kat yapı izninin artırılması istenir. (27/7/1960).
- İmar İdare Heyeti'nin 609/60 sayılı kararı ile 6.5 m. Saçak düzeyi 12.5 m'ye çıkartılır. (2/12/1960).

İzlendiği gibi 15 yıllık bir süre içinde yapı düzeni çok daha yoğunlaşmış ve değişmiştir ki bu örnek Bahçelievler'de çok yaygındır.

EK 8
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
NKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü

Umumî No. .....
Hususî No. .....

Ankara. / /

K A H A R

Öz : 3/3/939 toplantısı.
Evrak No: 724.J

Karar numarası: /85

Müdürlükten yazılarak Hey'etimize havale olunan 724. J numara ve 3/3/939 tarihli yazı okundu.

Küçük evler sahasının şimalinden geçen Etlik yolu üzerinde imarın 665 inci adası içinde kalan kadastronun 1609 adasının Muhasebei Hususiye ye ait 21 parselinde Kafia'ca bir "silindir tâmirhanesi" yapılmasına 3627 numaralı musaddak plâna muvafık bulunması itibariyle müsâde edilmiş idi. Bu kerre Vilâyetten vurut edip dosyasına konulan 7/2/939 tarih ve 334/49 No.lu tezkereye bağlı plânlara göre ayni mahalde ayrıca garaj, demirhane, depo ve anbar binalarının ilâve edilmek istenildiği anlaşıldı.

Tetkik edilen vaziyete göre yapılması istenilen binaların burada yapılabilmesi sözü geçen 3627 numaralı plânda bâzı tâdilat icrasını icap ettirmekte ise de esasen ihtiyaca pek de uygun düşmiyen "Amele mahallesi" plânının yeniden etud edilerek bugünkü ihtiyaçlara ve Şehrin inkişafına daha salih bir hale konması zarureti mevcut olduğundan bu tâdilatın icrasına kadar taahhura tahammulu olmayan bu tesisatın ileride musadak 3627 No.lu plânın tâdilinde alacağı şekil gözönünde tutulmak üzere yapılması istenen binaların inşasına müsâde edilmesine karar verildi.

İdare Hey eti Reisi
Vali Ve Belediye R.

Üye Üye

Üye Üye Üye Üye Üye

EK 9
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA ŞEHRİ
İMAR MÜDÜRLÜĞÜ
Şubesi

1931

Umumî No.
Hususî No.

Hulâsa:

17. II. 935 tarihli toplantı
Evrak No. 136. E

Karar No.
- 17 -

İmar hududu haricinde ve Belediye hududu dahilinde Tapuca laalettayin yapılmakta olan ve yapılmak istenilen ifrazlar hakkında Müdürlükden yazılan ve müzakere edilerek bir karara bağlanması talep edilen 136.E numaralı tezkere ve ilişiği dosya tetkik ve uzun uzadıya müzakere edildi.

Belediye hududu dahilinde yapılacak olan bu ifrazların şekli ve saha itibariyle tahdidi hakkında kanunlarda her ne kadar bir madde yok isede bunların laalettayin ifrazları halinde İmar hududunun hemen çevresinde pek yakın bir zamanda telafisi kabil olmayacak ve memleketçe büyük malî fedakârlıklara mal olacak bir takım inşaatın yapılmasına meydan vereceği aşikâr olduğu gibi Belediye hududuna kadar tevsi edilmesi kuvvei karibeye gelen İmar plânınında tatbikatına büyük manilerin zuhuruna sebep olacağı cihetle keyfiyetin bertafsil zikri suretiyle bu hususta şimdiden XX icap eden tetbirlerin alınması için içeri işler bakanlığına yazılmasının İmar Müdürlüğüne tebliğine karar verildi.

Komisyon Reisi	Aza	Aza	Aza	Aza	Aza
D. M.	A.B.Reisi	M.M.müdürü	Y.U.müdürü	Hz.M.müdürü	İmar müdürü

EK 10
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA ŞEHRİ
İMAR MÜDÜRLÜĞÜ
Şubesi
Umumî No.
Hususî No.

... 193

Hulâsa: ...

7/II/933 salı toplantısında

Karar No. 216 Evrak No. 2422.D

Müdürlükten gelerek komisyonumuza havale olunan mevcut Ankara İmar plânının Belediye hududuna kadar büyütülmesi hakkında Pr. Yansenle teati edilen mektuplar ve profesörün ilk teklifinden pek uzun olarak talep eylediği 22500 lira hakkındaki evrak ve İmar Müdürü beyin bu bapta yazdığı şayanı dikkat rapor mütalâa ve tetkik olundu.

İcabı müzakere olunarak Ankara plânının esaslı surette ikmali için Belediye hududuna kadar teşmili muvafık olduğu ve Pr. Yansenin bu işi yapmak için teklif ettiği 22500 liranın mutedil bir fiat olduğuna ve mümkün bu masarifin 934 bütçesiyle alâkadar olmasına binaen bütçeye vazı'a imkân olduğu takdirde esas mukavele ve müdüriyetin raporu nazarı dikkate alınmasına karar verildi.

Komisyon reisi	aza	aza	aza	aza
D.M.	A.B.Reisi	M.U.Müdürü	Y.U.Müdürü	HZ.U.Müdürü

EK 11
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü

Ankara, 17 / 3 / 1949

K A R A R

Umumî No. .....
Husuî No. .....

Öz: Demiyolu Ev Kooperatifinin dilekçesinin inoeleridiği H. .....

Karar No: 75

Keçiörenle Etlik arşasında Danişment mevkiine tesadüf eden ve 1/10000 ölçekli musaddak imer planında iskan bölgesi dışında bulunan Devlet Demiryolları Memurlar Kooperatifinin arsalerinin iskan sınırı içine alınması ve bina yapılmak üzere parselasyonunun yapılmasını istedikleri Müdürlüğün 17/3/949 gün,898 sayılı yazısiyle de halihazırda şehir planında iskan dışında arazi almış 10 kadar kooperatif bulunduğu ve bunların ayni konuda Müdürlüğe tahriren ve şifahen müracaatta bulunduklarını ve bu kooperatiflerin eskidenberi iskan içine alınmamış olduğunu ve şehir planında iskan mıntakası olan yerlerden yaranın parselasyonunun yapılmış olduğunu,parselasyonu yapılan bu kısımların da % 50 sinin boş olduğunu ve halihazırda 1400 hektarlık bir sahanın da parselasyonunun yapılmakta bulunduğundan bahsile iskan dışında bulunan kooperatiflerin iskan dahiline alınmasına bir lüzum ve zaruret olmadığını ve bu'ların iskan dahiline alınmasının Belediye hizmetlerini imkansız bir hale getirmek bakımlarından faydasız ve zararlı olduğunu, esasen bu kooperatiflerin tatbik sahasına geçmeleri le mümkün görülmediği mütalâa edilmektedir.

Yapılan inceleme sonunda; gerek yapı kooperatiflerinin,gerek şehir iskân hududuna civar ve bitişik büyük arsası sahiplerinden bazılarının,arazilerinin iskan hududu içine alınarak küçük parseller halinde ifraz ve inşaata müsaade edilmesini istemekte oldukları anlaşılmaktadır.

İskan hududuna yeni arazi ilave edilmesi halinde ilk zamanlarda buralardaki arsa fiyatlarında nisbi bir ucuzluk dolayısiyle bir miktar yeni bina inşası teşvik edilmiş olacağı ve yapı kooperatiflerince de bir mikter yeni bina inşasına teşebbüs edileceği ihtimal dahilinde görülmektedir.

Bu suretle şehirde bir miktar yeni bina vücude gelmesi menfaatına karşı:

1- Şehrin ziyadesiyle dağılacağı cihetle Belediye hizmetlerinin de o nisbette artacağı,

2- Esas şehir sahasının baş kalacağı ve eski şehir kısımlarının imarının tamamen geri kalacağı cihetle toplu ve merkezi bir şehrin halka temin edeceği rahat yaşama ve randımanlı çalışma imkanlarını sağlıyabilecek bir topluluk merkezi haline gelebilmesi imkanlarına işkal edeceği,

3- Müsaddak şehir planında sayfiye mıntakalariyle birlikte 5000 hektarı bulan iskan mıntakasının halihazırda 2/3 nün boş bulunduğu, esasen sayfiye mıntakaları hariç tutulsa dahi şehrin merkezini teşkil eden 2000 hektarlık inşaat bölgesinin 3 ve 4 katlı binalarla dolması halinde 450 bin nüfusu istiap edebileceğinden şehrin istikbaldeki inkişafı ihtiyacına göre de halihazır iskan sahasının kafi vüsatte bulunduğu kayda değer görülmüştür.

Yukarıda açıklanan fayda ve mahzurları itibarıyle iskân sahalarının genişletilmesi konusunun bilhassa Belediyeye yükliyeceği külfet göz önüne alınarak bu hususta bir karar ittihazından evvel Belediye Meclisinin noktai nazarının öğrenilebilmesini temin maksadiyle Belediye Meclisinden istişari mahiyette bir karar alınması için durumun Belediye Başkanlığına bildirilmesine Kurulumuzun 17/3/949 günlü toplantısında karar verildi.

Yönetim Kurulu Başkanı Ankara Belediye Bş. Dr. Ragıp Tüzün	Üye Sa.ve So.Y.B.İs.U.Md. C. Atasagun	Üye İçiş.B.Tet.Ku.Bş. H.Berksun
Üye Ma.B.Büt.ve Ma.K.U.Md. H. Hüsman	Üye Ba.B.Y.F.Ku.Bş. A.T.Güran	Üye İçiş.B.Hukuk Müş. E.Ergüven Y. Kemal Adal
Üye İmar Müdürü Y. Sadi Cimilli	Üye Ba.B.Y.ve İ.İ.Rs.Mü. Orhan Alsaç	

EK 12
İmar İdare Heyeti Belgesi

ANKARA B[illegible]Sİ
İmar Müdürlüğü
Umumi No.
Hususi No.

Öz: 7/2/1947 toplantısı
Evrak No: 187

K A R A R

Karar No: 14

Müdürlükten yazılarak Kurulumuza havale edilen 17/1/1947 gün ve 187 numaralı yazı okundu:

Ankara'da günden güne artmakta olan meskun ihtiyacını karşılamak ve vatandaşları kısa bir zaman içinde ev sahibi kılmak ve bu meyanda fakir halkın ikametine tahsis edilecek, şehrin merkez ve banliyolerine yakın sahaların tayin edilerek bunların birbirine evvel etüdlerinin yapılarak parselasyon işlerinin ikmali ile bu yerlerin inşaata hemen elverişli bir hale getirilmesinin ilk plânda alınması gerekli işlerin başında gelmekte olduğu şüphesizdir. Her ne kadar şehir içinde parselâsyonu yapılmış bir kısım arsa mevcut bulunmakta ise de, bunların kısmı azamının pek yakın ve herkese elverişli olmamaları yüzünden bunları Hazine, Belediyeye, Özel kişilere ait bir çok arsalar üzerine fennî ve sıhhî şartlara uymıyan gelişigüzel izinsiz bir takım binalar yapmağa sevkederek şehrin gerisinde büyük ölçüde gayrı muntazam ve çirkin ev kümecikleri ve hattâ mahallelerin teşekkülüne sebep olmuştur. Bu itibarla şehrin muhtelif semtlerinde inşaata müsait ve her kesin elverişli arsalar hazırlıyarak halkın ihtiyacına arzedilmesi takdirinde, hem arsa ihtikârının ve hem de halk ihtiyacının karşılanacağı tabiî bulunmaktadır.

Bu meyanda ortaklarına bina yapmak emeciyle teşebbüse girişerek arsa satın almış olan bir kısım kooperatiflerin aldıkları yerlerin inşaat sahası dışında bulunmalarından faaliyete girişememiş olmaları da gözönünde tutulursa, yeniden bir takım sahaların inşaata tahsisi ve parselâsyonlarının yapılması halinde kooperatiflere büyük bir faaliyet sahası açılmış olacağı tabiî olmakla beraber bilhassa fakir halkın ikamet etmekte olduğu Altındağ ismi verilen semtin de imar durumu gözönüne alınarak şehir ve çevresinin yeniden imar bakımından ele alınmasının gerektiği mütaleasına varılmıştır.

Yapılan incelemeler sonunda; Çiftlik-Bahçelievler asfaltının Çiftlik-Belgat yoluyle birleştiği noktadan başlıyarak Çiftlik inşaat sahasının batı sınırını takiben tren hattına ve oradan şimendüfer hattı boyunca Ankara istikametinde İmtidat ve kışlak hattının birleştiği dirsekten kuzeye doğru tevcih ile Etlik'in batı ve kuzey hudutlarını dolaşarak Şeker Şirketi ve Devlet Demiryolları kooperatiflerini ve Emlâk Kredi Bankasının Kalaba köyü kuzeyindeki arsasını içine alan ve Keçiören'in batı, kuzey ve doğu hudut hatlarını muhafaza eden

EK 12 (devamı)
İmar İdare Heyeti Belgesi

1

ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü

Umumi No.
Hususi No.

- 2 -

Ankara, / /

Öz:

ve tekrar kuşak hattına mülâki olup golf sahasının kuzeyindeki kooperatifleri de ihtiva ile kuşak hattını takip ve bu hattın Saimekadın'da Ankara-Kayseri hattiyle birleştiği yerin şimalinde dirsek teşkil ettiği kıvrıntı noktasından şimendüfer hattının kuzeyine paralel ve Mamak inşaat sahasının doğusundan Samanlı bağları inşaat sahasını dolaşarak Cebeci'deki Aktepe ormanlığının güneyinden şehir imar hududuna varan ve oradan da şehir hududunu takip ederek yine Dikmen'in inşaat sahası hududunu muhafaza ederek Dikmen köprüsünün ilerisindeki Millî Savunma kamulaştırma sınırındaki yolu ve bu yolu takiben Çiftlik-Bahçelievler yollarının birleştiği yerde sona eren çevre hattı içindeki saha, takribî iskân sahası olarak kabul edilmiş ve yukarıki düşüncelere göre:

1- Yeni imar hududunun kesin olarak tahdidi,

2- İskân sahası içinde kalan askerî bölgelerin durumu,

3- Bugünkü tasdikli plâna göre iskân sahasındaki şehir içi ve dışı işlenmeyen yerlerin işlenmesi,

4- Tesisleşmiş iskân çerçevesi içinde kalan bölgelerin işlenmesi,

5- 3 ve 4 üncü maddelerde yazılacak işler arasında, bilhassa fakir halkın iskânı için yer ayrılması ve bunun işlenmesinin birinci plâna alınması,

6- Halk ve kooperatiflerin iskân sahası içinde inşaata geçebilmeleri için konulacak kayıtlar,

İmar Müdürlüğünce etüd edildikten sonra, tatbikata esas olacak programın hazırlanıp Yönetim Kurulunda görüşülmesine karar verilmiştir.

Yönetim Kurulu Başkanı Vali ve Belediye R. İzzettin Çakmak	Üye Sa.ve So.Y.B.İş.M.Md. C.Atasagun	Üye İçiş.B.T.Kurulu B. H.Berksun
Üye Ma.B.Büt.ve Mu.K.M.Md. H.Hüsman	Üye Ba.B.Y.P.Kurulu B. A.T.Tiran	Üye İçiş.B.Hk.Müşaviri E.Ergüven
Üye İmar Müdürü V. Fikri Alpay	Uzman Üye Yüksek Mimar A.Kömürcüoğlu	

EK 13
İmar İdare Heyeti Belgesi

İmar Müdürlüğü

Sayı No. .....

Esas No. .....

Özü: 4/9/942 tapalntısı
Evrak No: 3142.M

K A R A R

Karar numarası: 118

Müdürlükten yazılarak Hey'etimize havale olunan 3142.M numara ve 4/9/942 tarihli yazı okundu ve ilişiği 8600 numaralı plân tetkik edildi.

Bahçeli evlerin şimalinde Çiftlik asfaltı üzerinde Bahçeli Evler Yapı Kooperatifine ait olup Vekiller Hey'etinden musaddak 10/4000 ve 1/1000 Şehir imar plânlarında inşaat mıntakası iken tevsii derpiş edilen tayyare alanı dolayısiyle gerekliliği düşüncesiyle 5344 numaralı plânda yeşil olarak gösterilen 1537 numaralı adanın Nâfıa Vekâletinin 8710/14794 numara ve 13/10/938 tarihli yazısında burada tayyare meydanı yapılmasından sarfınazar edilmesi üzerine parsele edilmesi talep edilmekte olması hasebiyle yapılan tetkikatta tayyare alanı yapılmasından sarfı nazar edildiğinden sözü geçen adanın musaddak plânlarda olduğu gibi inşaata tahsisi muvafık görüldüğünden parsel taksimatını göstermek üzere tanzim edilen 8600 numaralı plân ve burada yapılacak inşaat için Bahçeli Evlerdeki bina ahengi muhafaza edilmek, 7.5 metre irtifalı ikişer katlı münferit bina inşa tarzı kabul olunarak 1351 numaralı kanunun 12 inci maddesine tevfikan tasdik edilmek üzere İcra Vekilleri Hey'etine arzına karar verildi.

İdare Hey'eti Reisi	Üye	Üye
Vali ve Belediye R.	S.İ.M.V.Müst.	Dâ.V.Müst.Mu.
Tandoğan	A. Arar	H.Berksun

Üye	Üye	Üye
Ma.V.Müst.Mu.	Nâ.V.K.şo.D.R.	Da.V.Hk.Müşaviri
H.Aykent	A.T.Güran	E. Ergüven

Üye
İmar Müdürü

Üye
Belediye Fen İş. Müd.
V. Müdürü

EK 14
1944 Yılında Mahalle Bileşimleri

Mahallenin Adı	Birleşen mahalleler
1 Akalar	Hacı Murat
	Mevcut
	Osman mahallelerinin bir kısmı
2 Akbaş	Aslanhane
	Mevcut
3 Akköprü	Eski Yeni Turan
4 Aktaş	Aktaş
	Gülveren bahçelerinin bir kısmı
5 Altındağ	Altındağ
6 Altıntaş	Balaban
	(kısmen) Börekçiler
7 Anafartalar	Hoca Paşa
	Baklacı
8 Atıf Bey	Eski Atıf Bey
9 Baraj	Yeni teşkil
10 Başkır	Direkli
	Saraç Sinan
11 Bentderesi	Ahı Yakup
	İzzettin
	(kısmen) Börekçiler
12 Bozkurt	Eski Bozkurt
13 Çeşme	Eski Çeşme
14 Çimen Tepe	Musa Bey
	Mukaddem mahallelerinin bir kısmı
15 Demir Fırka	Ramazan
	Şemsettin
	Emirler
	Demir Fırka
16 Demirtaş	Eski Demirtaş
17 Doğan Bey	Eski Doğan Bey
18 Dua Tepe	Musa Bey
	(kısmen) Dumlupınar
	Osman

Mahallenin Adı	Birleşen mahalleler
19 Dumlupınar	Kul Derviş
20 Ege	Gökçe oğlu
	(kısmen) Doğan Bey
21 Erzurum	Kısmen eski Erzurum
22 Etlik	Bütün Etlik bağları
23 Fevzi Paşa	Eski Fevzi Paşa
24 Gün doğdu	Kısmen (Erzurum)
25 İç kale	Emirler
	Ramazan
	Şemsettin
	Demir Fırka'nın aksamı
26 İnkılap	İnkılap
	Tülüce
27 İnönü	Hacı Abbas
	Beyazıt
	(kısmen) Arslanhane
28 İstiklal	Türk ocağı
	(kısmen) Yeğen Bey ve Miysakı Milli
29 İsmet Paşa	Eski İsmet Paşa mahallesi
30 Keçiören	Bütün Keçiören semti
31 Kılıç Arslan	Kale
	Alaettin
32 Kırgız	Hacı Ayvaz
	(kısmen) Mukaddem
33 Kızıl Elma	Boyacı Ali
34 Koyun Pazarı	Dellal Karaca
	Koyun pazarı
	(kısmen) Arslanhane
35 Köprü başı	Ak Şemsettin
36 Kurtuluş	Boyacı
37 Meydan	Osman (kısmen)
38 Miysaki Milli	(kısmen) Miysakı Milli
	Doğan Bey
39 Nazım Bey	(kısmen) Mevcut
	Eski Nazım Bey
40 Necati Bey	Eski Necati Bey
41 Oğuz	Yusuf Abbas
	Sabuncu
	(kısmen) Mevcut

Mahallenin Adı	Birleşen mahalleler
42 Orman Çiftliği	Yeni kuruldu
43 Özbekler	Eski (Şükriye)'nin bir kısmı
44 Öz Türk	Ahi Zafer
	Hacı Bayram
45 Özgen	(kısmen) Öksüce
46 Pazar	(kısmen) Arslanhane
	Mevcut
47 Sakalar	(kısmen) Yeğen Bey
	İstiklal
	Öksüzce
	Mukaddem
48 Sakarya	Eski Sakarya
49 Spor	Yeni kuruldu
50 Su Tepe	Hacı Arap
	(kısmen) Arslanhane
51 Sümer	Eski duatepe
52 Şen yurt	Eski Şen yurt
53 Şükriye	(Şükriye) nin diğer kısmı
54 Tabakhane	Eski Tabakhane
55 Turan	Hacı Murat
56 Ülkü	(kısmen) Mukaddem
57 Yalçın kaya	Kaya başı
	Molla Böyük
58 Yeğen Bey	Hacı Eshap
	(kısmen) Doğan Bey
	Miysakı Milli
59 Yenice	Eski Yenice
60 Yeni Doğan	Eski Yeni Doğan
61 Yeni Hayat	Eski Yeni Hayat
62 Yeni Turan	(kısmen) Eski köprü başı
63 Etimesgut	Yeni kuruldu
64 Yenişehir Cumhuriyet	Eski Yenişehir: Cumhuriyet
65 Yenişehir: Cebeci	Eski Yenişehir: Cebeci
66 Yenişehir: Çankaya	Eski Yenişehir: Çankaya
67 Devlet	Yeni kuruldu
68 Yenişehir: Kavaklıdere	Eski Yenişehir: Kavaklıdere
69 Mamak	Eski Mamak
70 Kayaş	Yeni kuruldu
71 Üreğil	Eski Üreği

Mahallenin Adı	Birleşen mahalleler
72 Araplar	Eski Araplar
73 Karaağaç	Eski Karaağaç
74 Orta İmrahor	Eski Orta İmrahor
75 Küçük İmrahor	Eski Küçük İmrahor
76 Balgat	Yeni kuruldu
77 Şükrü Saraçoğlu	Yeni kuruldu

Kaynak: Ankara Belediyesi, 1945

EK 15
1944 Yılında Merkez Belediye Örgütlenmeleri

Mahalleler

1 Akalar
2 Akbaş
3 Akköprü
4 Aktaş (2 muhtarlık bölgesi)
5 Altındağ (10 muhtarlık bölgesi)
6 Altıntaş
7 Anafartalar
8 Atıf Bey (6 muhtarlık bölgesi)
9 Baraj
10 Başkır
11 Bentderesi
12 Bozkurt
13 Çeşme
14 Çeşme
15 Demir Fırka
16 Demirtaş
17 Doğan Bey
19 Dumlupınar
20 Ege
21 Erzurum
22 Etlik (2 muhtarlık bölgesi)
23 Fevzi Paşa
24 Gündoğdu
25 İç Kale
26 İnkilap
27 İnönü
28 İstiklal
29 İsmet Paşa
30 Keçiören (3 muhtarlık bölgesi)
31 Kılıç Arslan
32 Kırgız
33 Kızıl Elma
34 Koyun Pazarı
35 Köprübaşı
36 Kurtuluş
37 Meydan
38 Misakı milli
39 Nazım Bey
40 Necati Bey
41 Oğuz
42 Orman Çiftliği
43 Özbekler
44 Öztürk
45 Özgen
46 Pazar
47 Sakalar
48 Sakarya
50 Sutepe
51 Sümer
52 Şenyurt
53 Şükriye
54 Tabakhane
55 Turan
56 Ülkü
57 Yalçınkaya
58 Yeğen Bey
59 Yenice
60 Yenidoğan (6 mah. böl.)
61 Yeni Hayat (2 mah. böl)
62 Yeni Turan
63 Etimesgut

Kaynak: Ankara Belediyesi, 1945

EK 16
1944 Yılında Çankaya Belediyesi Örgütlenmesi

Mahalleler

1 Yenişehir Cumhuriyet Mahallesi (14 muhtarlık bölgesi)
2 Yenişehir Cebeci Mahallesi (8 muhtarlık bölgesi)
3 Yenişehir Çankaya Mahallesi
4 Devlet Mahallesi
5 Yenişehir Kavaklıdere Mahallesi (4 muhtarlık bölgesi)
6 Mamak Mahallesi (3 muhtarlık bölgesi)
7 Kayaş
8 Üreğil
9 Araplar
10 Karaağaç
11 Orta İmrahor
12 Küçük İmrahor
13 Balgat
14 Şükrü Saraçoğlu

EK 17
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü

Umumî No. -
Hususî No.

Ankara, 7/8/953

Özü: 4455 ada 8 parselin ifrazı Hk.

K A R A R

Karar No:448

4455 ada 8 parsel sahibi Adviye Fenik evvelce vaki müracaatında 1563 M2 sahalı arsasının iki kısma ifrazını talep etmiş, arsa vüsatleri kararnamesi gereğince 1000 M2 sahalı parseller teşkil edilmesi icap eden mıntıka dahilinde bulunan arsasının münferit bina yapmak üzere ifrazına mevzuatın müsait bulunmadığı ancak ikiz bina esasına göre ifraz mümkün olmakla beraber bunun içinde arsa dahilinde bina bulunmaması ve yol cephesinde arsa meylinin %12 den az olması 9/5/953 gün ve 210 sayılı İmar İdare Heyeti Kararı ile tesbit edilmiş bulunduğundan mevcut bina ve garajın bedmi halinde ikiz bina yapmak üzere ifrazın mümkün olabileceğinin tebliğ edildiği.

Dilekçinin 1000 M2 esası üzerinden parsellenmesi düşünülen mıntıka dahilinde 500 ve daha küçük sahalı parseller teşkil edilmek suretiyle kurulan kooperatif mahalleleri ile bu prensibin bozulduğunu bildirmekte olduğu ve arsasının arka tarafındaki şeritvari parselin belediyece yol haline ifrağı düşünüldüğüne göre durumun tetkikini talep ettiği,

Arsa vüsatleri kararnamesinde üçüncü bölge olarak vasıflandırılan ve her sınıf yıllarla en az 1000 M2 sahalı ve 20 metre cepheli parseller yapılması tesbit edilen bölgede kooperatif ve emsale mahalleleri için daha küçük parseller teşkil edilebileceği ayni kararnamede belirtilmiş olmakla mezkür mıntıka tamamen kooperatif mahallesi haline gelmiş ve arzu edilen karekteri kaybetmiş bulunduğundan halen meri kararname hükümleri muvacehesinde müteferrik kısımlardaki büyük sahalı parsel sahiplerinin haklı itirazlarına cevap vermekte güçlük çekildiği,

Mevzuun İdare Heyetimizce incelenerek kooperatifler mahallesi haline gelmiş bulunan ve arsa vüsatleri kararnamesinde 3 üncü mıntıka olarak vasıflandırılan saha içerisindeki arazi sahiplerinin tevali eden müracaat ve tazyiklerini karşılamak ve anormal derinlikte parsellerden teşekkül eden 4455 ada 2 nolu parselin yol haline ifrağı halinde bu yoldan cephe almak üzere münferit inşaata tahsis edilecek 500 M2 lik ifrazlar yapılıp yapılamıyacağı hususunun ayni ada 8 parsel sahibine tebliğ edilmek üzere karara bağlanmasının istendiği, Müdürlüğün 6/8/953 gün ve 7273 sayılı yazısından anlaşıldı.

Yapılan inceleme sonunda; Bu gibi işler hakkında evvelce alınmış olan İdare Heyeti Kararları ve mevzuat çerçevesinde hareket edilmesine, Heyetimizin 7/8/953 günlü toplantısında karar verildi.

İmar İdare Heyeti Reisi
Ankara Belediye Reisi
Atıf Benderlioğlu

Üye
Ba.ve S.Y.V.Sağ.İ.G.M.
Dr. Arif Anıl

Üye
İçiş.V.Ka.İ.G.Md.
Cezil Olcayto[illegible]oğlu

Üye
Ma.V.Milli Em.G.Md.Mu.
Enver Sevgen

Üye
Ba.V.Y.Fen Hey.Rs.
A.T.Güran Y.
Mevsuf Gün

Üye
İçiş.V.Huk.Müş.
H.Kümbetlioğlu

Üye
İmar Müdürü
Şekip Akalın Y.
Telat Üzışık

Üye
Ba.V.Y.ve İ.İ.Rs.Mu.
Orhan [illegible]saç

EK 18
Nihat Yücel'in Yoğunluklar Konusunda Hazırladığı Rapor

Ankara İkâmet Bölgelerindeki Bina İrtifalarının ve
İskân Kesafetinin Tespiti Hakkında

Ankara şehrinin, Alman Şehircilik Uzmanı Jansen tarafından hazırlanmış olan İmar Planında, adı geçen uzmanın belediye ile ilgisinin kesilmesine kadar geçen müddet içinde bina gabarileri için konulan iyi ve hesaplı ölçüler ile tatbikat yapılmış ve şehrin ilk olarak bir plan tahtında kurulup gelişmesi başlamıştır.

1935 – 1936 senelerinde Jansen'in belediye ile alakası kalmayınca bu tarihten 1955 senesine kadar, nüfusu süratle artıp genişleyen şehrin sahaları yetkisiz ve bilgisiz ellerde hazırlanan planlar ile her türlü mesleki icaplardan ve görüşlerden uzak olarak tahakkuk ettirilmiştir.

Ne şehir ne yol şebekesi ve ne de şehrin ihtiyacı olan amme tesisleri, sosyal, kültürel ve tesisler ihtiyaca göre hazırlanabilmiş değildir.

Bugün çekilen sıkıntılar bu arada yapılan bilgisiz tatbikattan ileri gelmektedir. Gene bu devrede bina irtifaları için tespit edilen garip ölçüler yüzünden (6 – 8,50 metre, 11,25 metre gibi) şehirde halledilemeyen bodrum katları problemi ortaya çıkmıştır. Yeni İmar Talimatnamelerinin tatbikatı bugün dahi eski gabarilere göre inşa edilmiş binalar sebebi ile rahat ve pürüzsüz şekilde yapılamamaktadır.

Şehir dahilinde mevcut yollar üzerinde yapılacak inşaatlara verilen normal irtifalar, mebde noktası olan zemin kat kotuna göre teşekkül ettiğinden, eski kat ölçülerinin zemine göre yarı gömülü olarak meydana getirdiği zemin – bodrum arası katlar şehrin her noktasında ihtilaflı müzmin meseleler çıkarmaktadır.

1955 senesinde beynelmilel müsabaka ile hazırlanan projemizde, şehir %25'ten fazla parseli teşekkül etmiş yapı adalarında mevcut nizamın korunması düşünülmüş idi. %25'ten fazla parseli olan adalar ile yeni inkişaf sahaları için yabancı memleketlerde uygulanan inşaat emsali formülünü teklif ediyorduk. İmar İdare Heyeti, azadan Ali Talip Görün'ün hazırladığı 17.6.1955 gün ve 650 sayılı bir karar suretini ve buna ekli bölge kat planını, şiddetle muhalefetimize rağmen kabul etti. Bu 650 sayılı karar inşaat emsali formülünü şehrin bütün meskun ve teşekkül etmiş bölgelerinde de tatbik ettiğinden, muayyen irtifalarda teşekkül ede-

rek muvazeneli bir şekil alan iskân sahaları yer yer irtifa yükselerek bozulmaya başladı.

Zamanın idarecilerine yaptığımız müracaatlara menfi ve alakasız cevaplar aldık. Bu kötü tatbikattan ancak bazı kooperatifler (Tabiidir ki memnun olmayarak) masun kaldılar. Emsal formülünün bu şekilde yanlış tatbik edilmesi neticesi şehrin her yerinde birer kat fazla yükselen binalar belediye için bir gaile vaziyetine girdi. İmar İdare Heyeti yapılan hatayı anlayarak bu 650 sayılı kararı sekiz ay sonra tatbikattan kaldırıp yerine Muvakkat Yapı Talimatnamesini tatbike koydu.

Şehirde eski karar ile yer yer yükselen binalar civarları için kötü fakat mücessem bir örnek teşkil ettiğinden belediye her yerde kat ilavesi verilmesi için tazyikler karşısında kaldı. Daima politik mevzuu olabilen imar işleri bu meselede de azami şekilde istismar edilmiştir.

Talimatnameler ile meşru şekilde yapılan kötü tatbikatın yanısıra bir nevi gecekondu olan kaçak katlar da şehrin istikbalini ciddi şekilde tehdit etmektedir. Devlet otoritesinin sıfıra indirildiği bu mevzuda, sebepler, politik olduğu gibi kontrol teşkilatının daima kıfayetsiz olması ve vazifenin suistimal edilmesi ve cezai müeyyidelerin resmi makamlarca yerine getirilememesidir.

Kaçak inşaatların meşru hale getirilmesi kanun nizam dışı bu hamleyi, yardım edip bir basamak atlatmak demektir. Müsamahalar bu merdiveni sonsuz sürüp giden kötü bir yol haline getirecek, bir inşaat mevsimi geçince meşru olanın üstüne ilave edilecek yeni kaçak katlar için teşebbüsler ve zorlamalar yeniden başlayacaktır.

Son olarak yeni hazırlanan bölge kat planı, spekülatif gayelerin, kötü örneklerinin zorlanmasının neticesi şehire yeni kat ilaveleri yapılması sebebi ile meydana gelen vaziyeti islah için teklif edilmektedir.

Halbuki, mer'iyette olan kat nizamları planında, Ankara'daki nüfus kesafetleri ile bölge hesaplanarak,

İki katlı bölgelerde hektar başına 240 nüfus,

Üç katlı bölgelerde hektar başına 360 nüfus,

Dört katlı bölgelerde hektar başına 520 nüfus,

Beş katlı bölgelerde hektar başına 650 nüfus

İsabet ettiği tespit edilmiştir.

Bu ölçüler şehircilikte mer'i olan kesafet ölçülerini fazlasıyla aşmaktadır.

Teklif edilen bölge kat planında altı kat olarak düşünülen mıntıkada nüfus kesafeti hektar başına 739'u bulmaktadır.

Ankara'da bilumum sosyal ve kültürel tesisler, çocuk bahçeleri, otoparklar, yeraltı tesisleri (Kanalizasyon, havagazı, elektrik, su, telefon) esasen kifayetsiz durumda olduğundan, mevcut bölge kat planı ile şehre verilen iskân kesafeti ölçülerini azaminin üzerine çıkarmıştır.

Bu duruma göre, en ücra noktalarına kadar bir (apartman şehri) haline getirilen Ankara'nın yeni kat ilaveleri ile daha da feci şartlara maruz bırakılacağına kani bulunuyorum.

Eldeki talimatname ve bölge kat planı İmar Vekaletince Fransız şehircisi J. H. Calsat'ya da tetkik ettirilip, adı geçen müteahassının da bizimle aynı kanaatta olduğunu görerek, İmar Vekaleti Planlama ve İmar umum Müdürü Mithat Yenen, Şehircilik Dairesi Reisliğinden Turgut Tuncay, Ankara İmar Müdürü Orhan deniz, Belediyeler Planlama Müdürlüğü'nden Yılmaz Gürer ile birlikte toplanan komisyonumuzda bu çok önemli mevzuda mutabakatımızla kesafet ölçülerinin katiyen artırılmaması gerektiği kararına varmış idik.

Şehrin kesif bölgelerinde iskân hacmini bu şekilde arttırmak 11715 sayılı, Sivil Müdafaa esaslarını tespit eden nizamnameye de tamamiyle tezat olacak vaziyetler yaratmaktadır.

Ankara'nın halli imkânsız yeni problemler içine sokulmaması için kaçak inşaatlara mani olacak otoritenin tesisi ve bu gibi teşebbüslerin kesin sert tedbirlerle akim bırakılması şarttır.

Kaynak: C. Çakan ve Y. Okçuoğlu, 1977

EK 19
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü
Umumi No.
Hususi No.

Ankara, 13.4.1956...

Özü: Muvakkat Yapı Talimatnamesi Hk.

- K A R A R -

Karar No: 557

Ankara Muvakkat Yapı Talimatnamesinin, Milletlerarası jürinin tavsiyeleri ve tasvip ettiği nâzım plân projesi esasları uyarınca tanzim edilecek talimatnameler ve nâzım planının kesinleşmesi için geçecek müddet içindeki tatbikatta nazara alınacak esasları ihtiva etmekte olduğu,

Ancak;

a) Şehrin Modern esaslara göre imarına geçildiği tarihten bu güne kadar yapılmış plânlar ve alınan kararlarla mülk sahiplerine daha fazla katlı binalar yapmak hakkı bahşedildiğinin bir realite olduğu,

b) Milletlerarası müsabaka ile kabul edilen nâzım plân projesi esasları ve jüri raporu şehirde tatbikına geçilmiş plânlara göre yapılmış bulunan binaların kat adetlerinin artırılması zarureti ni ifade ettiği,

c) Muvakkat Yapı Talimatnamesinin mevcut imar tafsilât plânlarını iptal ettiğine dair sarih veya zımni bir hüküm ihtiva etmediğ buna mukabil; Hukuk anlayışı ve müesses nizamın; evvelce kabul edile bir esasla tanınan hakkın sonradan hazırlanan ve tatbikına geçilen bir hükümle ortadan kalkmasına müsait olmadığı, tabiri mahsusile, hukuk nizamının; müktesep hakların tanınması temeline dayandığı,

Bu sebeplerden binaen sözü edilen talimatnameden önce kesinleş miş plânlarla tanınan kat esasına göre proje tasdik edilmesinin lüzumuna,

Keyfiyetin bir kerre de İmar İdare Heyetimizce incele nerek gerekli kararın istihsalinin istendiği, Müdürlük ve Hukuk Müş virliğinin 4/4/956 gün ve 2812 sayılı yazısından anlaşıldı.

Yapılan inceleme sonunda; Bina derinlikleri, bina irtifaları ve arsa vasıtaları kararnamelerinin, bu kararnameye aykırı olan hükümlerinin yürürlükten kaldırılmış sayılmasının tabii olduğuna ve bunun prensip kararı olarak kabulü ile Müdürlük Şubelerine tamimine, Heyetimizin 13/4/1956 günlü toplantısında karar verildi.

İmar İdare Heyeti Reisi
Ankara Belediye Reisi
Avukat
Orhan Eren

Aza
S. ve İ. İ. Müd.
Dr. Arif Kamil

Aza
Da. V. ve İ. İ. Müd.
Cahit Ortaç

Aza
Na. Askerî Müd.
Enver Sevgen

Aza
Na. V. Y. Fen Heyeti Rs.
A. Talip Güran

Aza
Da. Hukuk İş.
Kemal Yardakul

Aza
İmar Müdürü
Talât Özışık

Aza
Na. V. Y. ve İ. İ. Rs.
Orhan Alsaç

EK 20
1950-1958 Yılları Arasında Ankara Kentinde Yapı Kooperatifleri

1950
- ME-TE Yapı Kooperatifi (Dikmen)
- Esen Evler Yapı Kooperatifi (Baraj Yolu)
- Uğurlu Yapı Kooperatifi (Baraj Yolu)

1951
- Emek – Sen Yapı Kooperatifi (Bahçelievler)
- Berrak Evler Yapı Kooperatifi (Anıtkabır Çevresi)
- Maarif Evler Yapı Kooperatifi (Anıtkabir çevresi)
- 14 Mayıs Yapı Kooperatifi (Kavaklıdere)
- Kalaba Yapı Kooperatifi
- Ziraat Enstitüsü Yapı Kooperatifi
- İller Bankası Yapı Kooperatifi (Maltepe)
- Yayın Evler Yapı Kooperatifi (Küçük Esat)
- Arı Yapı Kooperatifi (Küçük Esat)

1952
- Hava Meydanları Çalışanları Yapı Kooperatifi (Aşağı Ayrancı)
- Gazeteciler Yapı Kooperatifi (İngiliz Sefareti Arkası)
- Kavaklıdere Yuva Yapı Kooperatifi
- Subay Evleri Yapı Kooperatifi (Baraj Yolu)
- Ekin Yapı Kooperatifi (Güvenevler)
- Ucuz Evler Yapı Kooperatifi (Balgat Yolu)
- Sağlık Yapı Kooperatifi (Seyran Bağları)
- Şeker Şirketi Mensupları Yapı Kooperatifi (Yenişehir)

1953
- Eti Yapı Kooperatifi (Bahçelievler çevresi)
- Özemek Yapı Kooperatifi (Kavaklıdere)
- Karayolları Mühendis Evleri Yapı Kooperatifi (Etlik)
- Aydınlıkevler Yapı Kooperatifi
- MTA Yapı Kooperatifi (Balgat Yolu)
- Ülkü Yapı Kooperatifi (Kavaklıdere)
- Devlet Demir Yolları Yapı Kooperatifi (Kalaba – Danişment)
- Hukukçular Yapı Kooperatifi (Bahçelievler)

1954
- Ankara Memurları Ev Yapı Kooperatifi (Sebze Bahçeleri)
- Emlak Kredi Bankası Genel Müdürlüğü Yapı Kooperatifi (Kalaba)
- 30 Evler Yapı Kooperatifi (Küçük Esat)
- Ankara Üniversitesi Öğretim Üyeleri Blok Evler Yapı Kooperatifi (Kavaklıdere)
- Şentepe Yapı Kooperatifi (Yenimahalle)
- Barındırma Yapı Kooperatifi (Yenimahalle)
- Devlet Tiyatrosu Sanatçıları Yapı Kooperatifi (Ayrancı)
- Petek Yapı Kooperatifi (Küçük Esat)
- İller Bankası Memur Evleri (Küçük Esat)

1955
- Zümrüt Evler Yapı Kooperatifi (Bahçelievler)
- İlbank Yapı Kooperatifi

1956
- Yataklı Vagon Mensupları Yapı Kooperatifi (Ayrancı)
- Yeşilyuva Yapı Kooperatifi (Dikmen)
- Hizmet Yapı Kooperatifi (Seyran Bağları)
- Güzel Evler Yapı Kooperatifi

1957
- Birlik Yapı Kooperatifi
- Petrol Yapı Kooperatifi
- Alınteri Yapı Kooperatifi
- Emniyet Mensupları Yapı Kooperatifi
- Erciyaş Yapı Kooperatifi (Dikmen)
- Konur Yapı Kooperatifi (Konur Sokak)
- Karayolcular Yapı Kooperatifi (Balgat köyü güneyi)
- Sümerbank Arsa Alma ve Ev Yaptırma Kooperatifi
- Merbank Yapı Kooperatifi (Keçiören – Danişment)
- Koru Yapı Kooperatifi (Keçiören)
- Mimar Sinan Yapı Kooperatifi (Dikmen)
- Dahiliye Vekaleti Memurları Arsa Alma ve Ev Yaptırma Kooperatifi
- Kavacık Subay Evleri Yapı Kooperatifi
- Soğuksu Kerestecileri Yapı Kooperatifi (Dikmen)
- Pınar Yapı Kooperatifi (Bahçelievler)
- Dostlar Yapı Kooperatifi
- Zafer Yapı Kooperatifi (Balgat)
- Maliye Mensupları Yapı Kooperatifi

- Işın Evler Yapı Kooperatifi (Kalaba)
- Meram Yapı Kooperatifi (Deliller Tepe)
- Şenyuva Yapı Kooperatifi (Bahçelievler)
- Zafer Yapı Kooperatifi
- Tirebolu Yapı Kooperatifi (Maltepe)
- Hizmet Yapı Kooperatifi
- Gülşen Evler Yapı Kooperatifi (Dikmen)
- Doğan Memur ve Aileleri Yapı Kooperatifi (Balgat)
- Vagon – Li Mensupları Yapı Kooperatifi (Balgat)
- Bira ve Ziraat Üretme İşçileri Yapı Kooperatifi
- Mebusevler Yapı Kooperatifi
- Emel Yapı Kooperatifi
- Besen Yapı Kooperatifi
- Çamlık Evler Yapı Kooperatifi (Keçiören)
- Adliyeciler Yapı Kooperatifi (Dikmen)
- Yeşilyuva Yapı Kooperatifi
- Dikmen Yapı Kooperatifi
- 14 Mayıs Yapı Kooperatifi
- Yurt Yapı Kooperatifi (Bahçelievler)
- Tesisatçılar Yapı Kooperatifi (Dikmen)
- Kırlangıç Yapı Kooperatifi
- Bahar Yapı Kooperatifi

1958
- Devlet Hava Yolları Memur ve Müstahdemleri Yapı Kooperatifi
- Sigortalı İşçiler Yapı Kooperatifi
- Yıldırım Yapı Kooperatifi
- Yedi Evler Yapı Kooperatifi (Keçiören)
- Yıldız Evler Yapı Kooperatifi (Çankaya)

Not: Bu listedeki kooperatifler İmar İdare Heyeti belgelerinde adı geçen kuruluşlardır. Bu nedenle liste bu yıllarda kentte varolan tüm yapı kooperatiflerini kapsamaz.

EK 21
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü
Umumi No. .....
Hususi No. .....

Ankara, 26/7/955.....

Özü: Hususi şahıslar tarafından imar dışı gölgelerde yapılan parselasyonlar Hk

- K A R A R -

Karar No:830

Belediye Başkanlığının Fen İşleri yazıları ile şehir civarında imar harici veya müstakbel inkişaf sahalarında, bir çok kadastre parsellerinin küçük parçalar halinde halka satıldığından bahsedilmekte, neticenin ilerde imar durumu bakımından doğacak mahsurların göz önüne alınarak gereğinin İmar İdare Heyeti tarafından incelenerek gerekli karara varılmasının istendiği, Müdürlüğün 26/7/955 gün ve 8338 sayılı yazısından anlaşıldı.

Yapılan inceleme sonunda;

1-Belediye sınırları dahilinde olan sahaların imar plânı 50 yıllık nüfus artımına göre ve 1 milyon nüfus esası nazari itibare alınarak beynelmilel müsabaka ile hazırlanmıştır.

Mezkûr plân Yapı Yollar Kanununun 4 cü Maddesinin (A) fıkrası gereğince tesbit ve tahdit edilmiş olduğundan imar dışı kalan bölgelerde hiç bir suretle parselasyon yapılmıyacağı, 20000 metre kareden küçük olan parsellerde inşaata müsaade edilmiyeceğininve buralara yol, su ve elektirik gibi amme hizmetlerinin götürülemiyeceğinin Ankara halkına ilânına;

2-Belediye sınırı haricinde olan sahalar içinde İl İdaresi kanununun 2 ve 11 inci Maddeleri hükümlerine göre Valilik tarafından gerekli tedbirin alınarak ayrıca Ankara halkına ilânına Heyetimizin 26/7/955 günlü toplantısında karar verildi.

İmar İdare Heyeti Reisi Ankara Vali ve Belediye Reisi Kemal Aygün	Aza S.ve İ.M.V.S.İ.U.Md. Dr.Arif Anıl	Aza Da.V.Ma.İ.U.Md Cahit Ortaç
Aza Ma.V.Milli Em.U.Md.Mu. Enver Sevgen	Aza Na.V.Y.Fen Heyeti Rs. A.Talip Güran	Aza Da.Y.Hukuk İşiş. Kemal Özgüney
Aza İmar Müdürü Talât Özışık	Aza Na.V.Y.ve İ.İ.Rs.Mu. Orhan Alsaç Y. Zahit Mutlusoy	

EK 22
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü

Umumî No.
Hususî No.

Ankara, 28.1.1955

Özü: Dikmen Yapı Kooperatifi Hk.

K A R A R

Karar No: 71

Dikmen Yapı Kooperatifimin sahibi bulunduğu Çiftlik asfaltı ve Balgat yollarının birleştiği yerde kadastro 1819 ada 128 parsel'in İdare Heyetimizin 26/11/954 gün,787 sayılı kararıyle iskân sahası dahiline alınmış olduğu,

Bu defa mezkûr kooperatifce ilişik olarak sunulan parselâsyon avan projesinin tasdikının talep edildiği,

Yeni bir şehircilik anlayışiyle müstakil adalar üzerinde azamî inşaat sahaları kullanılmayıp,esasen mühat bulunan sahada farklı kat yapılarak nizamî inşaat sahalarının şakulî bloklar şekline çevrilmiş bulunduğu,

Mektep,Çocuk bahçesi,Gazino,çarşı gibi ihtiyaçları karşılamak için yerleri ayrılmış olan avan proje Müdürlükce mahsurla görülmemekle beraber,mevzuun İdare Heyetimizce de tetkik edilerek gerekli kararın verilmesinin istendiği,Müdürlüğüm 28/1/1955 gün ve 718 sayılı yazısından anlaşıldı.

Yapılan inceleme sonunda;Dikmen Yapı Kooperatifine ait kadastro 1819 ada 128 parselin parselâsyon avan projesinin kabulüne ve bu bölgede kooperatif teklifi gereğince 12.50 m.irtifada blok apartmanlar inşaasının uygun olduğuna,Heyetimizin 28/1/1955 günlü toplantısında karar verildi.

İmar İdare Heyeti Rs. Ankara Vali ve Belediye Reisi Kemal Aygün	Aza S.ve İ.M.V.S.İ.U.Md. Dr.Arif Anıl	Aza Da.V.Ma.İ.U.Md. Cahit Ortaç
Aza Ma.V.Millî Em.U.Md.Mu. Enver Sevgen	Aza Na.V.Y.Fen Heyeti Rs. A.Talip Güran	Aza Da.V.Hukuk Müş. Ekrem Vardarlı
Aza İmar Müdürü Talat Özışık	Aza Na.V.Y.ve İ.İ.Rs.Mu. Orhan Alsaç (Bulunmadı)	

EK 23
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü
Umumi No.
Hususi No.

Ankara, 4/2/1955

Özü: 2649 adada yapılacak kat mülkiyeti apartmanı Hk.

- K A R A R -

Karar No: 109

1-Bahçelievler 2649 ada sahibi Şerif Uzun Vekili Y.Mimar İsmet Barutçu'nun vaki müracaatında şehrimizde teşekkül eden bütün kooperatiflerin bahçeli tek ev sisteminde yapılarak şehrin yayılmasına ve neticede Belediye hizmetlerinin genişleşmesine sebeb olduğu,

2-Ankara halkı meskeh buhranı çekmekte, dolayısiyle inşa edilen binaların kira bedellerinin yüksek olmasından bahisle ekli eskizlerde görüldüğü üzere arsanın en münhat yerde bulunması ve meskur sahanın zemininden 30 metre yüksekte tepe üzerine oturmuş Anıt-kabire mani olmayacak şekilde saçak irtifaı 14.50 M. olan semin kat çarşı ve otopark olarak kullanılmak üzere kolonlar üzerinde 80 daireli bir veya iki blok sistemine müsaade talep edildiği,

Anıt-kabir silüetine mani olmıyacağı ve yeni şehircilik anlayışına uygun olarak imar adasının tamamına sahip bulunması bakımından büyük bir yeşil saha üzerinde inşa edilecek modern bloklar Müdürlükçe mahsurla görülmemekle beraber mevzuun İdare Heyetimizce de tetkik edilerek gerekli prensip kararının verilmesinin istendiği, Müdürlüğün 9/12/954 gün ve 11655 sayılı yazısından anlaşıldı.

Azadan A.Talip Güran ve Talat Özışık tarafından mahallindeki tetkikata binaen yapılan inceleme sonunda;

Anıt-kabir civarındaki binaların alçak yapılacaklarına dair müteaddit prensip kararları muvacehesinde teklifin yerine getirilmesinin uygun olmadığına ancak beynelminel nazım plan müsabakasının neticesi alındıktan sonra mevzuun tekrar görüşülebileceğine, şimdilik bölgenin tasdikli planına göre muamele yapılabileceğine, Heyetimizin 4/2/1955 günlü toplantısında karar verildi.

İmar İdare Heyeti Reisi Ankara Vali ve Belediye Reisi Kemal Aygün	Aza S.ve İ.M.V.S.İ.U.Md. Dr.Azif Ahıl	Aza Da.V.Ma.İ.U.Md Cahit Ortaç
Aza Ma.V.Milli Em.U.Md.Mu. Enver Sevgen	Aza Na.V.Y.Fen Heyeti Rs. A.Talip Güran	Aza Da.V.Hukuk Müş. Ekrem Vardarlı
Aza İmar Müdürü Talat Özışık	Aza Na.V.Y.ve İ.İ.Rs.Mu. Orhan Alsaç	

Bahçeli ev tarzındaki sistemin kooperatifçiliğe müsaadeyi müteakip ihtiyar edilmesinden fakat yüksek binaya müsaade verildiğinden bu teklifin esaslı surette neticeye iktiran etmiyeceğine.

EK 24
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü

Umumi No.....

Hususi No.....

Ankara : 6.4.1956

Özü: Kesafet ve Ticaret yollarının tesbiti Hk.

- K A R A R -

Karar No. 553

Tasdikli Yapı Talimatnamesi gereğince şehir dahilinde kesafet ve ticaret yollarının tesbitinin İdare Heyetimizce su komisyonuna havale edilmiş olduğu, bu hususta şehirde ve tasdikli bölge plânında uzun incelemeler yapan komisyonun raporunun ekli olarak sunulduğu, tetkik ve tasvibinin istendiği, Müdürlüğün 4/4/956 gün ve 1525 sayılı yazısından anlaşıldı.

Yapılan inceleme sonunda; tasdikli bölge plânında gösterildiği veçhile:

TİCARET YOLLARI

Dışkapı meydanı-Opera kavşağına kadar(23 m. saçak seviyesi)
Sıhhiye-Yeni meclis antresi (23 m. saçak seviyesi)
Ulus Meydanı-Anafartalar-Samanpazarı meydanı
Denizciler caddesi
Konya caddesi-Işıklar caddesi iltisakına kadar
Işıklar caddesi
Sanayi caddesi-Devran oteline kadar
Sıhhiye-Necatibey caddesi-Kumrular sokağı iltisakına kadar
Meşrutiyet caddesi(Atatürk Bulvarı ve Kâhatpaşa caddesi arası)
Ziya Gökalp caddesi(Adakalı sokağı kavşağından Kızılaya kadar)
Gazimustafa Kemal Bulvarı (Kızılaydan Demirtepe köprüsüne kadar)
posta caddesi
Sakarya caddesi(Atatürk Bulvarından Kâhatpaşa caddesine kadar)
Rüzgârlı sokak(Çankırı caddesi ile Akköprü-İstanbul caddesi arası)
Tuna caddesi(Atatürk Bulvarı ile Kâhatpaşa caddesi arası)

Ticaret yolları olarak tesbit edilmişlerdir.

Tasdikli Bölge plânında gösterildiği veçhile

KESAFET YOLLARI:

Samanpazarı meydanından Konservatuvar önüne kadar
Kâhatpaşa caddesi (Sıhhiyeden Meşrutiyet caddesine kadar)
Necatibey caddesi(Kumrular sokağı ile Subayevleri arası)
Adakalı sokağı kavşağından Dikimevine kadar Ziya Gökalp ve Cebeci caddesi

./.

EK 24 (devamı)
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü
Umumi No. ——
Hususi No. ——

Ankara, ...

- 2 -

Gazi M.Kemal Bulvarı(Maltepe Köprüsü-Tandoğan Meydanı-Beşevler Kuşaklama kanalına kadar Çiftlik caddesi)
İstanbul-Akköprü caddesi(Müdafaı Hukuk Meydanından İskitler caddesi kavşağına kadar)
Özdemir caddesi(Küçükesat yolundan 14 Mayıs Koo.girişine kadar)
Küçükesat yolu(Akay sokak dahil Belediye Kooperatifine kadar)
Kumrular sokağı
Talâtpaşa Bulvarı (Opera kavşağından Samanpazarı meydanına kadar)
Emlâk Bankasının yanından başlıyarak Denizciler caddesine bağlanan yol.
Anıt-Kabir eteğindeki Turgutreis caddesi.

Kesafet yolları olarak tesbit edilmelerine,Heyetimizin -- 6/4/956 günlü toplantısında karar verildi.

İmar İdare Heyeti Reisi
Ankara Belediye Reisi
Avukat
Orhan Eren

Aza
S.ve İ.M.V.S.İ.Y.Md.
Dr.Arif Anıl
(Muhammed)

Aza
Da./.Ma.İ.U.Md.
Cahit Ortaç

Aza
Ma.V.Millî Em.U.Md.
Enver Saygan

Aza
Ma./.Y.Fen Heyeti Rs.
A.Talip Yiğan

Aza
Da.V.Hukuk Müş.
Ekrem Vardarlı

Aza
İmar Müdürü
Talât Özışık

Aza
Ma.V.Y.ve İ.İ.Rs.
Orhan Alsaç

EK 25
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü

Umumi No. ____
Hususi No. ____

Ankara : 28/XI/958.
Özü: Umum Hurdacılar Derneği H

- K A R A R -

Karar No:903

Umum Hurdacılar Derneğinin yaptığı müracaatta,Küçük Sanayi Bölgesinde Belediyeye ait arsalardan bedeli mukabilinde tahsis yapılmak suretiyle gerekli tesislerinin kurulmasına müsaade talep ettiği,

Müdürlükçe yapılan incelemede mezkûr bölgede Belediyeye ait arsa mevcut olmadığının tesbit edildiği,

Müşavir Mimarca bu mevzuda Ankara Nâzım imar plânında küçük esnaf teşekkülleri için çeşitli yerler ayrıldığı,bu arsaların bu günkü durumlarının meydana getirdiği güçlükler veya arsa fiatlarının çok yüksek oluşu sebebleri ile bu esnaf teşekküllerinin karşılaştıkları müşküller tarafından da müşahade edildiği bildirilmekle beraber,Nâzım plâna aykırı yeni yerler seçilmesi mevzuunun Belediyece tetkik edilerek meticelenmesinin lüzumlu olduğunun mütalaa edildiği,

Meselenin İdare Heyetimizce de incelenerek gerekli kararın verilmesinin istendiği,Müdürlüğün 4/XI/958 gün ve I4I97 sayılı yazısından anlaşıldı.

Yapılan inceleme sonunda;Küçük Sanayi mıntıkasında Belediye yeri bulunmadığından mezkûr derneğe Belediyece yeni bir yer gösterilmesinden sonra mevzuun tetkik edilebileceğine,Heyetimizin 28/XI/958 günlü toplantısında karar verildi.

İmar İdare Heyeti Reisi Ankara Vali ve Belediye Reisi Dilaver Argun	Aza S.ve İ..V.S.İ.U.Md. Dr.Arif Ünal	Aza Da.V.Ma.İ.U.Md. Cahit Ortaç
Aza Ma.V.Milli Em.U.Md. Enver Sevgen	Aza Da.V.Hukuk Müş. Ekrem Yardarlı	Aza D.K.Y.E.Pro.Fen Hey. Muzaffer Uluşahin
Aza İmar Müdürü Y. Fethi Tulgar	Aza Na.V.Y.Fen Hey.Azası Hüseyin Kara	

EK 26
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü
Umumi No. Kerestecîler ve
Hususi No. Marangoz esnafı

Ankara, ...23/I/959....
Üzü: Kerestecîler sahası Hk.

- K A R A R -

Karar No:67

1-İmar plânında küçük sanayi bölgesinin kifayetsizliği ve şehrin merkezinde bulunuşu ile sık sık vukua gelen tehlikeli yangınların önlenmesi düşüncesiyle Ankara Valiliğinin 4/6/957 gün ve 2193 sayılı yazıları ile Kerestecîler ve Marngozların yenimahalle-İvedik yolu güneyinde guruplandırılması istenmiş olduğu,

2-Mezkûr yere ait parsellasyon plânının hazırlanarak İdare Heyetimizin 420/957 sayılı kararı ile tasdik edildiği,

3-Bilahare mezkûr mahal uygun görülmediğinden Hükmetimizce keresteci ve marangozların Çorum-Samsun kavşağı kuzeyindeki sahaya nakli istenmiş ve hazırlanan plân 554/957 sayılı İdare Heyeti kararı ile tasdik edilmiş ve Vafıa Vekâletince de 7/3/958 tetihinde tasvip edilmiş olduğu,

4-Mobilyacılar, Kurdacılar ile Kemercilerinde aynı mahalde guruplanması düşüncesiyle yeniden hazırlanan plânın da İdare Heyetimizin 803/958 sayılı kararı ile tasdik edilmiş ve fakat kati plânının henüz yapılmamış olduğu,

5-Müşavir Mimar 27/IC/958 günlü mütalaasında keresteci ve marangozların guruplanması için yukarıda safahatını zikrettiğimiz mahalleri tasvip etmediğini Müdüriyete ve İdare Heyetine şifahi olarak bildirildiğini ve Riyasete vermiş olduğu mütalaasında da Sanayi bölgeleri için Hükümet ve Belediyece tedbir alınıp alınmıyacağının bildirilmesini beyan ettiği.

6-Riyaset ilişik yazılarında ki hususların Belediye Meclisi azalarınca sorulduğundan bahisle İdare Heyetimizce incelenerek karar verilmesini istediği,

Mevzuun tetkiki ile gerekli kararın istihsalinin istendiği, Müdürlüğün 23/I/959 gün ve I44II sayılı yazısından anlaşıldı.

Yapılan inceleme sonunda; İmar İdare Heyeti Kuruluş kanunuyla verilmiş selahiyete binaen İmar kanunu, nizamnamesi ve talimatnamesi esasları dairesinde vazife görmekte ve karar ittihaz

EK 26 (devamı)
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü
Umumi No.....
Hususi No.....

-2-

Ankara, ...

etmektedir. ki bu kararların ittihazından dolayı istizaha muhatap tutulamıyacağı gibi kanun nizamname ve talimatname ahkâmına aykırı telakki olunan kararlarının icrasından dolayı umumî hükümler dairesinde selâhiyettar makamlara müracaat hakkının tabiatiyle mevcut bulunduğuna ve bu itibarla gündeme alınmış mevzu hakkında bir muamele yapılmasına imkan görülemediğine, Heyetimizin 23/I/959 günlü toplantısında karar verildi.

İmar İdare Heyeti Reisi
Ankara Vali ve Belediye Reisi
Dilaver Argun

Aza
S.ve İ.K.V.S.İ.[illegible].Md.
Dr.Arif Amil

Aza
Da.V.Ma.İ.K.Md
Cahit Ortaç

Aza
Ma.V.Milli Em.U.Md.
Enver Sevgen

Aza
Da.V.Hukuk Müş.
Ekrem Vardarlı

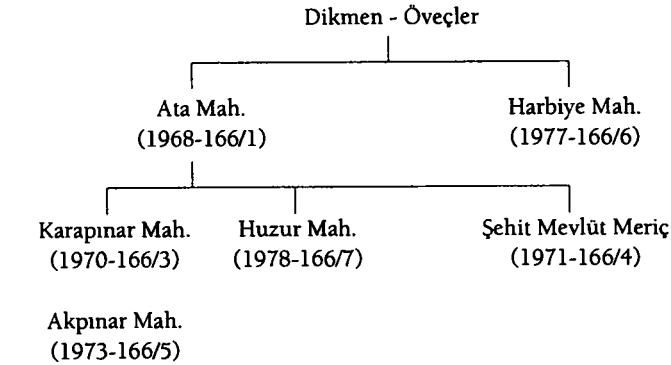
Aza
D.K.Y.E.Pro.Fen Hey.Md.
Muzaffer Uluşahin

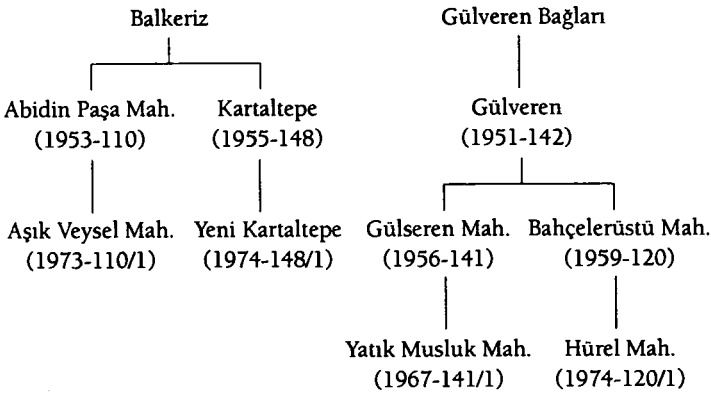
Aza
İmar Müdür V.
Fethi Tulgar

Aza
Na.V.Y.Fen Hey.Azası
Hüseyin Kara

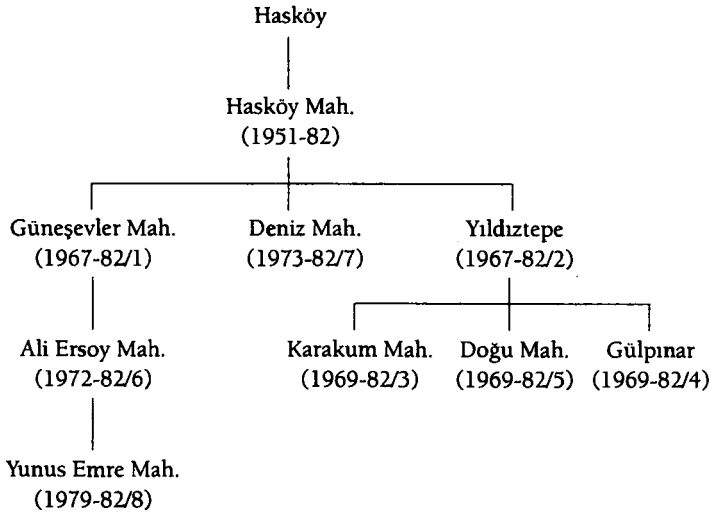
EK 27
Bazı Gecekondu Mahallelerinde Bölünme Örnekleri

Çankaya ilçesi

Altındağ ilçesi

EK 28
1981 Yılında Ankara Gecekondu Mahallelerinin Kuruluş Tarihleri, 1980 Nüfusları ve Eğimleri*

Kuruluş Tarihi	Adı	İlçesi	1980 Nüfusu	Eğim
11/3/1926	· AKALAR	M 1	2.063	0 - 6
"	· AKBAŞ	M 2	1.068	9-35
"	· AKKÖPRÜ	M 3	361	0
"	· ALTINBAŞ	M 4	715	0
"	İ-ANAFARTALAR	M 6	32	0
"	· ALTINTAŞ	M 5	547	2-3
"	· BAŞKIR	M 8	1.262	17-35
"	İ-BOZKURT	M 10	385	0
"	· ÇEŞME	M 11	1.105	17-35
"	· ÇİMENTEPE	M 12	114	0
"	· DEMİRFIRKA	M 13	1.203	0
"	İ-DEMİRTAŞ	M 14	615	0-6
"	İ-DOĞANBEY	M 15	1.344	0
"	İ-ERZURUM	M 18	3.033	0-17
"	K-FEVZİPAŞA	M 20	315	0
"	İ-GÜNDOĞDU	M 21	1.874	0
"	· İÇKALE	M 22	1.920	0
"	İ-İNKİLAP	M 23	564	0
"	· İSTİKLAL	M 24	1.193	6-35
"	· İZZETTİN	M 9	1.253	0-9
"	· KILIÇARSLAN	M 26	225	0
"	· KIZILELMA	M 28	368	0
"	· KOYUNPAZARI	M29	-	0
"	· KÖPRÜBAŞI	M 30	1.991	0
"	· MEYDAN	M 32	647	0
"	· MİSAKI MİLLİ	M 33	830	0
"	· NAZIMBEY	M 34	877	12-35
"	K-NECATİBEY	M 35	1.120	0

(*) Mahalle isimleri yanına konan noktalar 'imarsız' mahalleleri, İ harfi 'imarlı' mahalleleri ve 'K' harfi de imarlı-imarsız, karışık mahalleleri göstermektedir. İlçe isimleri sütununda M, Ç ve A harfleri Mamak, Çankaya ve Altındağ ilçelerini temsil eder.

Kuruluş Tarihi	Adı	İlçesi	1980 Nüfusu	Eğim
11/3/1926	· OĞUZ	M 36	361	0
"	· ÖZBEKLER	M 37	616	0
"	· ÖZGEN	M 38	265	0
"	· ÖZTÜRK	M 39	631	0
"	· PAZAR	M 40	730	9-35
"	· SAKALAR	M 41	975	0
"	İ-SAKARYA	M 42	2.717	0
"	· SUTEPE	M 44	147	0
"	· ŞENYURT	M 46	262	0
"	K-ŞÜKRİYE	M 47	2.151	0-35
"	· TABAKHANE	M 48	337	0
"	· TURAN	M 49	2.364	0-6
"	İ-ÜLKÜ	M 51	829	3-9
"	· YALÇINKAYA	M 52	2.178	35
"	· YEĞENBEY	M 53	605	0
"	İ-YENİCE	M 54	255	0
"	· YENİTURAN	M 56	-	0
15/11/1935	· ÜREĞİL	Ç 173	1.245	17-35
"	İ-ÇANKAYA	Ç 129	10.587	3-12
				12-35
15/111938	· AŞAĞI İMRAHOR	Ç 116	290	17 - 35
"	· İ-İNCESU	Ç 146	6.230	12-35
"	· KARAAĞAÇ	Ç 147	3.200	9-12
"	· KAYAŞ	Ç 150	2.346	17-35
"	· ORTA İMRAHOR	Ç 164	336	17-35
10/5/1944	BALGAT	Ç 122	12.931	3-9
23/3/1945	İ-DEVLET	Ç 132	1.370	2-9
"	· BARAJ	A 65	4.854	
19/2/1951	· ALPASLAN (İnönü)	M 7	1.186	0
"	· TURGUTREİS (İsmet Paşa)	M 50	3.849	6-35
"	· ARAPLAR (İnönü)	Ç 114	1.731	17-35
19/6/1951	· BAHÇELERİÇİ (Mamak)	Ç 119	4.053	17-35
21/2/1951	· GÜLVEREN (Gülveren bağları)	Ç 142	8.533	9-17

Kuruluş Tarihi	Adı	İlçesi	1980 Nüfusu	Eğim
19/6/1951	· HARMAN (Mamak)	Ç 145	5.731	12-35
19/2/1951	İ-NAMIK KEMAL (Şükrü Saraçoğlu)	Ç 163	1.902	0
26/101951	· ŞAFAKTEPE	Ç 172	5.668	9-17
9/3/1951	· HASKÖY	A 82	2.337	9-35
"	İ-ZİRAAT (Atıf Bey)	A 109	2.707	6-12
22/12/1952	İ-ÇAMLITEPE (4 no.lu Mah.)	Ç 128	8.621	12-17
10/8/1952	· AKTAŞ (Aktaş 2 no Mah.)	A 58	3.229	6-9
10/3/1952	· ATIF BEY (Atıf Bey 3 no Mah.)	A 60	899	12-35
"	· ATİLLA (Aktaş 1 no Mah.)	A 59	4.153	9-17
"	· 1. SULTAN MURAT (Yenidoğan 8 no Mah.)	A 66	5.885	9-35
"	· CEMAL BEY (Yenidoğan 2 no Mah.)	A 67	4.571	12-35
"	· ÇALIŞKANLAR (Yenidoğan 9 no Mah.)	A 68	9.536	6-9
13/9/1952	· ÇANDARLI (Altındağ 3 no Mah.)	A 69	1.974	17-35
10/3/1952	· ENGÜRÜ (Altındağ 9 no Mah.)	A 73	2.805	17-35
"	· ENVERPAŞA (Atıf Bey 5 no Mah.)	A 74	1.230	17-35
"	· FATİH (Yenidoğan 6 no Mah.)	A 75	2.916	
"	· FAZIL AHMET PAŞA (Atıf Bey 6 no Mah.)	A 76	895	12-35
"	· FEHMİ YAĞCI (Atıf Bey 1 no Mah.)	A 77	3.101	9-17
"	· FERMANLAR (Altındağ 6 no Mah.)	A 78	1.680	9-35

Kuruluş Tarihi	Adı	İlçesi	1980 Nüfusu	Eğim
23/2/1952	· GÜMÜŞDERE (Kalaba)	A 81	2.079	12-35
10/3/1952	· HAYRİ ARTMANLAR (Altındağ 8 no Mah.)	A 83	2.291	6-9
"	· HÜRRİYET (Yeni Doğan 3 no Mah.)	A 84	2.440	17-35
"	· KARTALLAR (Altındağ 2 no Mah.)	A 87	2.384	17-35
"	· ORHANGAZİ (Yenidoğan 11 no Mah.)	A 90	4.355	17-35
"	· ÖNCÜLER (Altındağ 1 no Mah.)	A 91	2.404	6-35
"	· SİNAN PAŞA (Yenidoğan 4 no Mah.)	A 96	1.682	17-35
"	· SOKULLU (Yenidoğan)	A 97	1.700	17-35
"	· ULUBATLI HASAN (Atıf Bey 4 no Mah.)	A 101	1.866	17-35
"	· YAMAÇ (Yancılar)	A 103	1.147	35
"	· YAVUZ SELİM (Yenidoğan 10 no Mah.)	A 104	1.058	17-35
"	İ-YILDIRIM BEYAZIT (Atıf Bey 2 no Mah.)	A 106	1.292	0-9
"	· YILMAZLAR (Altındağ 4 no Mah.)	A 107	1.713	9-17
30/6/1953	K-ZÜBEYDE HANIM (Akköprü)	M 57	6.664	0
11/3/1953	· ABİDİNPAŞA (Balkeriz)	Ç 110		6-35
"	İ-BALKİRAZ	Ç 123	11.603	9-17
27/10/1953	İ-BÜYÜK ESAT	Ç 125	2.833	12-17
26/2/1953	İ-GAZİ OSMANPAŞA (14 Mayıs)	Ç 140	6.269	6-35
27/10/1953	İ-KÜÇÜK ESAT	Ç 157	4.699	6-12
11/3/1953	İ MEBUSEVLERİ	Ç 161	5.523	6-35
27/10/1953	K-SEYRAN	Ç 171	12.251	17-35
21/10/1953	İ-KALABA	A 86	7.651	9-35

Kuruluş Tarihi	Adı	İlçesi	1980 Nüfusu	Eğim
23/2/1954	· AKDERE (Topraklık)	Ç 111	10.778	17-35
"	İ-KARARGÂHTEPE (Şentepe)	A 99	6.117	9-35
15/2/1954	İ-VARLIK (Akköprü)	Y 192	3.404	3-12
14/3/1954	İ-EMEK	Ç 135	28.374	3-12
17/3/1955	· KARTALTEPE (Balkeriz)	Ç 148	6.614	9-17
"	· KÖSTENCE (Kayaş-Üreğil)	Ç 156	6.461	17-35
"	K-SAİME KADIN (3 no Cum. Mah.)	Ç 169	10.315	17-35 12-17
"	· TÜRKÖZÜ (Türközü Bağları)	Ç 176	9.431	17-35
2/3/1955	· GÜLTEPE (Atilla)	A 80	5.834	6-9
16/3/1956	· GÜLSEREN (Gülveren)	Ç 141	11.789	3-9
21/12/1957	İ-CEBECİ	Ç 126	7.105	9-17
"	İ-ERTUĞRUL GAZİ (Fakülteler)	Ç 136	9.574	12-17
25/6/1957	GÜZELTEPE (Ayrancı)	Ç 144	7.224	
25/2/1957	· BAĞLARBAŞI	A 64	9.284	12-35
25/2/1957	İ-ÇİÇEKLİ	A 70	8.031	1-17
"	İ-ŞEFKAT	A 100	6.563	0-12
26/6/1957	İ-ŞENLİK (2 no Mah.)	A 98	22.458	6-17
"	İ-YAKACIK (3 no Mah.)	A 102	8.902	6-17
6/3/1957	· BAHÇEKAPI (Etimesgut)	Y 183/1	429	
"	· ERLER (Etimesgut)	Y 183	817	
"	· İSTASYON (Etimesgut)	Y 187	6.445	

Kuruluş Tarihi	Adı	İlçesi	1980 Nüfusu	Eğim
6/3/1957	· OTUZ AĞUSTOS (Etimesgut)	Y 189	11.322	
12/3/1958	K-DEMİRLİBAHÇE (1 no Mah.)	Ç 130	16.203	9-17
"	İ-FAKÜLTELER (Cebeci)	Ç 138	9.742	3-17
2/7/1958	· DOĞANŞEHİR (Sultan Murat)	A 71	2.020	17-35
"	· GÖKÇENEFE (Sultan Murat)	A 79	2.019	3-12
"	· PLEVNE (Sultan Murat)	A 93	3.450	0-9
7/3/1959	· EVLİYA ÇELEBİ (Yeni Turan)	M 19	5.324	0
13/3/1959	· BAHÇELERÜSTÜ (Gülveren)	Ç 120	7.574	12 –17
7/3/1959	İ-GÜVEN (Ayrancı)	Ç 143	15.824	6-17
24/2/1959	· Küçükkayaş (Kayaş)	Ç 158	6.743	17-35
7/3/1959	· TUZLUÇAYIR (4 no Mah.)	Ç 175	8.367	17-35
30/6/1959	İ-Kavacık SUBAYEVLERİ (Oleyis)	A 88	8.849	6-35
11/5/1959	· KEMAL ZEYTİNOĞLU (Çalışkanlar)	A 89	1.911	12-17
24/2/1959	· ÖZGÜRLÜK	A 92	2.364	3-6
11/5/1959	· SERVER SOMUNCUOĞLU (Çalışkanlar)	A 95	6.217	12-17
3/6/1959	· BEREKET (Etimesgut)	Y 180	2.958	9-35
22/6/1959	İ-GAZİ (Çiçekli)	Y 185	5.328	9-35
4/8/1960	· SIĞINAKLAR (2 no muh)	M 43	2.373	6-17
"	· YENİHAYAT (1 no muh)	M 55	2.180	17-35

Kuruluş Tarihi	Adı	İlçesi	1980 Nüfusu	Eğim
4/8/1960	· ARKA TOPRAKLIK (4 no Mah.)	Ç 155	4.224	17– 35
"	İ-AYRANCI	Ç 117	22.767	12-35
"	İ-BAHÇELİEVLER (9 no Cum. Mah.)	Ç 121	15.896	2-6
"	İ-CUMHURİYET (3 no Cum. Mah.)	Ç 127	342	
"	İ-DİKMEN (13 no Cum. Mah.)	Ç 133	9.441	12-35
"	İ-ETİ (7 no Cum. Mah.)	Ç 137	2.694	0
"	İ-FİDANLIK (2 no Cum. Mah.)	Ç 139	3.323	0
"	İ-KAVAKLIDERE (1 no Cum. Mah.)	Ç 149	12.041	3-17
"	İ-KIZILAY (12 NO Cum. Mah.)	Ç 152	3.785	0
"	İ-KOCATEPE (5 no Cum. Mah.)	Ç 154	2.359	0
"	İ-KORKUTREİS (11 no Cum. Mah.)	Ç 155	3.129	0
"	İ-KÜLTÜR (6 no Cum. Mah.)	Ç 159	8.255	0-17
"	İ-MALTEPE (8 no Cum. Mah.)	Ç 160	14.142	2-9
"	İ-MEŞRUTİYET (4 no Cum. Mah.)	Ç 162	1.952	0
"	İ-ÖNCEBECİ (5 no Mah.)	Ç 165	7.463	0
"	· YİĞİTLER (Engürü)	A 108	2.902	17-35
11/3/1962	İ-AYDINLIKEVLER	A 62	17.419	3-9
26/7/1962	· KARŞIYAKA (Karşıyaka)	Y 194	13.275	9-17
19/6/1964	· ULUBEY	A 109/1	11.789	6-9
2/3/1966	· BOĞAZİÇİ	Ç 131/1	8.253	17-35
25/11/1967	· KEKLİK PINARI (Keklik Pınarı)	Ç 133/1	3.222	

Kuruluş Tarihi	Adı	İlçesi	1980 Nüfusu	Eğim
10/3/1967	· YATIK MUSLUK (Gülseren)	Ç 141/1	7.476	3-12
25/11/1967	· YEŞİLBAYIR (Kayaşkarabayır)	Ç 150/1	7.029	17-35
30/11/1967	· AYVALI	A 63/1	8.509	9-35
"	· ESERTEPE (İncirli)	A 85	6.337	9-35
19/12/1967	· GÜNEŞEVLER (Hasköy)	A 82/1	12.771	9-17
30/11/1967	K-İNCİRLİ (İncirli)	A 85/1	12.020	9-17 9-35
"	· KUŞCAĞIZ (Pınarbaşı)	A 94/1	12.733	9-35
"	· ÖNDER (Ulubey)	A 109/2	12.981	3-9
"	İ-PINARBAŞI (Pınarbaşı)	A 94	7.527	
26/6/1967	K-YILDIZTEPE (Hasköy)	A 82/2	6.117	6-17
20/7/1967	K-BEŞTEPELER (Gazi Mah.)	Y 188/1	6.647	2-9
13/3/1967	· MACUN (Macun)	Y 195	4.409	0-3
8/8/1968	· ATA (Dikmen Öveçler)	Ç 166/1	5.148	9-35
3/9/1968	K-YILDIZEVLER (Yıldızevler)	Ç 144/1	23.913	3-9
28/5/1968	İ-AHİLER (Aydınlıkevler)	A 62/1	15.102	3-6
5/1/1968	İ-ABDULLAH PALA (Radar)	A 70/1	16.151	3-17
3/4/1969	· BOSTANCIK	Ç 147/1	3.224	6-17
31/1/1969	· CEVİZLİDERE	Ç 166/2	7.886	3-17
12/8/1969	· İLERİ (İncesu)	Ç 146/1		9-35
"	· TEPECİK (Köstence)	Ç 156/1		17-35

Kuruluş Tarihi	Adı	İlçesi	1980 Nüfusu	Eğim
10/1/1969	İ-TINAZTEPE (Seyran Bağları)	Ç 171/1	11.009	17-35
25/8/1969	· BADEMLİK (Pınarbaşı)	A 94/3	7.176	
1/8/1969	· BATTALGAZİ (Önder)	A 109/4	8.200	6-9
11/7/1969	· DOĞU (Yıldıztepe)	A 82/5	3.365	17-35
"	· GÜLPINAR (Yıldıztepe)	A 82/4	8.590	12 - 35
1/8/1969	· HACILAR (Önder)	A 109/3	66.610	9-12
7/5/1969	K-KAMİL OCAK (Şefkat)	A 100/1	8.329	3-9
11/7/1969	· KARAKUM (Yıldıztepe)	A 82/3	4.185	12-35
25/8/1969	· KÖŞK (Aktepe)	A 64/2	4.977	
28/3/1979	· 23 NİSAN (Köşk)	A 64/4	3.664	
2912/1969	İ-ÖRNEK (Ziraat)	A 109/5	15.956	0-6
24/4/1969	· UFUKTEPE (Kuşcağız)	A 94/2	9.943	9-35
16/12/1970	· İLKER	Ç 133/2	12.568	12-35
29/6/1970	· KARAPINAR (Ata)	Ç 166/3	3.494	17-35
16/12/1970	· ŞİRİNTEPE (Boğaziçi)	Ç 131/2	11.950	17-35
"	K-GÜÇLÜKAYA (Yakacık)	A 102/1	7.605	17-35
10/3/1970	İ-SİTELER (Ulubey)	A 109/6	14	0-9
10/11/1971	· ÇUKURANBAR (Kızılırmak)	Ç 153/1	5.012	3-12
29/4/1971	· MİSKET (Tuzluçayır)	Ç 175/2	5.821	17-35

Kuruluş Tarihi	Adı	İlçesi	1980 Nüfusu	Eğim
29/4/1971	· ŞAHİNTEPE (Tuzluçayır)	Ç 175/1	9.461	12-35
22/2/1970	· ŞEHİT MEVLUT MERİÇ (Ata)	Ç 166/4	7.414	6-35
29/12/1971	İ-AKTEPE (Aktepe)	A 64/1	5.463	
30/6/1971	İ-SEYFİ DEMİRSOY (Ahiler)	A 62/2	11.696	6-9
24/8/1971	İ-ŞAHLAR (Aktepe)	A 64/3	8.596	
25/10/1971	· YAYLA (Esertepe)	A 63/2	6.337	17-35
7/12/1972	İ-ALİ FUAT BAŞGİL (Büyük Esat)	Ç 125/1	5.726	6-12
27/11/1972	· GEN. ZEKİ DOĞAN (Samanlık Bağları)	Ç 170/2	6.544	12-35
27/11/1972	· KAZIM ORBAY (Samanlık Bağları)	Ç 170	6.280	17-35
23/12/1972	İ-KAZIM ÖZALP (Büyük Esat)	Ç 125/2	5.450	6-35
27/11/1972	· MUTLU (Samanlık Bağları)	Ç 170/3	16.509	9-35
27/11/1972	· PEYAMİ SEFA	Ç 170/1	14.197	17-35
21/11/1972	K-ALİ ERSOY (Güneşevler)	A 82/6	8.490	3-6
13/71972	K-BASINEVLERİ (Emrah)	A 72/1	10.563	9-35
25/9/1972	· DOĞANÖZ (Ufuktepe)	A 94/4	9.238	
13/7/1972	· SÜVARI (30 Ağustos)	Y 189/1	5.538	
22/5/1973	· AKPINAR (Karapınar)	Ç 166/5	4.751	
15/5/1972	· AŞIK PAŞA (Bağcılar)	Ç 118/3	55.587	9-35 6-3
17/3/1973	· AŞIK VEYSEL (Abidin Paşa)	Ç 110/1	8.168	9-35

Kuruluş Tarihi	Adı	İlçesi	1980 Nüfusu	Eğim
14/3/1973	İ-Aziziye (Güzeltepe)	Ç 144/2	16.039	9-17
15/5/1973	· BAĞCILAR	Ç 118	4.755	17-35
"	· BOZTEPE (Bağcılar)	Ç 118/4	1.815	12-17
17/7/1973	· EGE (Boğaziçi)	Ç 131/3	23.244	17-35
15/5/1973	· KIRKONAKLAR (Bağcılar)	Ç 118/5	5.195	12-35
"	K-MURAT	Ç 118/2	4.033	12-17
"	K-UMUT	Ç 118/1	6.917	12-35
8/1/1973	· ATAPARK (Kuşçağız)	A 94/5	10.573	9-35
25/5/1973	· ÇALDIRAN (Yeşilöz)	A 105/2	3.105	17-35
17/3/1973	K-DENİZ (Hasköy)	A 82/7	7.690	6-9
8/1/1973	· DOĞANTEPE (Hasan Sarı) (Battalgazi)	A 109/8	11.461	17-35
"	· FERİDUN ÇELİK (Battalgazi)	A 109/7	32.475	6-17
17/7/1973	· ŞENYUVA (Güzelyurt)	A 105/3	2.236	
31/1/1973	K-UYANIŞ (Kenan Öner)	A 94/6	5.900	
19/6/1973	· ÇİĞDEMTEPE (Pamuklar-Güventepe)	Y 199	10.046	9-35
18/6/1973	· KALETEPE (Pamuklar-Güventepe)	Y 198	5.318	6-35
11/6/1973	· KAYALAR (Pamuklar-Güventepe)	Y 197	5.947	6-17
19/6/1973	· YAHYALAR (Pamuklar-Güventepe)	Y 200	18.659	2-17
"	· YEŞİLEVLER (Pamuklar-Güventepe)	Y 2019	12.419	2-12
28/6/1973	· GÜVENTEPE (Çerçideresi)	Y 194/2	6.335	3-9

Kuruluş Tarihi	Adı	İlçesi	1980 Nüfusu	Eğim
28/6/1973	· PAMUKLAR (Çerçideresi)	Y 182/1	7.906	12-35
15/11/1974	· ÇAĞLAYAN (Tuzluçayır)	Ç 175/3	4.982	17-35
30/5/1973	· HÜREL (Bahçelerüstü)	Ç 120/1	4.460	17-35
15/11/1974	· MALAZGİRT (İlker)	Ç 133/3		
27/9/1974	· ŞAHAP GÜRLER (Yeşilbayır)	Ç 150/2	4.416	6-12
15/6/1974	· YENİ KARTALTEPE (Kartaltepe)	Ç 148/1	3.778	12-35
31/7/1974	K-AKGÜNLER (Çiçekli)	A 70/2		9-35
22/12/1975	· ÇAMLIK (Battalgazi)	A 109/9	5.301	0-6
24/3/1975	· ŞEHİT KUBİLAY (Ayvalı)	A 63/3	12.335	9-35
"	· YEŞİLTEPE (Güzelyurt)	A 105/4	5.235	17-35
27/1/1975	İ-BARIŞ (Karşıyaka)	Y 194/3	3.974	6-12
"	· GÜZELKAYA (Karşıyaka)	Y 194/4	12.580	9-12
16/6/1975	· BURÇ (Pamuklar-Güventepe)	Y 196	11.854	6-9
8/1/1976	· EKİN (Bostancık)	Ç 147/2	7.379	6-9 17-35
21/9/1976	· HÜSEYİN GAZİ (Keçikıran)	Ç 151	4.239	3-6
17/2/1976	· GÜZELYURT (Yeşilöz)	A 105/1	3.035	
21/9/1976	· ÇUKURCA (Büyükesat)	Ç 125/3	7.070	6-35
15/3/1977	· ALTIAĞAÇ (Hüseyin Gazi)	Ç 151/1	6.124	17-35

Kuruluş Tarihi	Adı	İlçesi	1980 Nüfusu	Eğim
15/3/1977	K-HARBİYE (Öveçler)	Ç 166/6		3-17
19/7/1977	İ-EMNİYET (Gazi)	Y 185/1	8.447	9-35
18/7/1977	K-ORMAN ÇİFTLİĞİ (Orman Çiftliği)	Y 188	6.011	0-3
2/5/1978	· DEMETLALE (Demetevler)	Y 194/6	22.273	0-6
"	· DEMETGÜL (Demetevler)	Y 194/5	20.338	3-9
"	· DEMET (Demetevler)	Y 194/1	13.048	6-17
12/5/1977	· DOSTLAR (Köstence)	Ç 156/2	14.035	17-35
27/9/1978	· HUZUR (Ata)	Ç 166/7	3.649	9-35
8/5/1979	İ-MUHSİN ERTUĞRUL (Küçükesat)	Ç 157/2	15.308	6-12
"	İ-DOĞUŞ (Küçükesat)	Ç 157/3	4.599	6-12
"	İ-ESATOĞLU (Küçükesat)	Ç 157/1	6.460	9-17
19/4/1979	· GÖKKUŞAĞI (Karapınar)	Ç 166/8	4.715	12-35
24/3/1979	K-YUNUS EMRE (Ali Ersoy)	A 82/8	7.070	9-12

Kaynak: Ankara Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü

NOT: Eğim ölçümleri ODTÜ, Şehir Bölge Planlama Bölümü 2. Sınıf öğrencileri Ahu Aksüt, Hakan Alp ve Alım Erdemir tarafından yapılmıştır.

EK 29
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü
Umumi No.
Hususi No.

Ankara, 30/9/955

Özü: Kontrol teşkilatı
Hk.

- K A R A R -

Karar No:1031

İdare Heyetimizi ilgilendiren bazı mevzular hususunda mahallinde tetkikata gidildiği zaman ve ayrıca sair günler yapılan müşahadelerde Çankaya, Merkez, Yenimahalle ve Altındağ bölgeleri kontrol teşkilatının müdahalelerinin zamanında ve şiddetli olmadığı tesbit edilmiştir.

Baş şehrimiz güzel Ankaramızın imar faaliyeti ve estetiğinin muhafazası bakımından çok mühim rolü olan bu teşkilatın, vazifesini daha müdrik olarak çalışmasını hızlandırması, ruhsatsız ve ruhsata aykırı inşaata tevessül edildiği anda Yapı Yollar Kanununun 13.Maddesinin tatbiki ile buna ait muameleleri ikmal etmesi lazım gelmekte olduğundan bundan böyle mezkûr teşkilat mensuplarının daha müteyakkız ve titiz bir şekilde çalışmalarının icabettiğine ve bölgeleri dahilinde kontrol vazifesini layikiyle başaramıyan teknik eleman ve zabıta memurları hakkında kanuni takibata girişilmesine ve bu kararımızın Belediye Riyaseti kanaliyle teşkilata tamimine, Heyetimizin 30/9/955 günlü toplantısında karar verildi.

İmar İdare Heyeti Reisi Ankara Vali ve Belediye Reisi Cemâl Göktan	Aza S.ve İ.M.V.S.İ.U.Md. Dr.Arif Anıl	Aza Da.V.Ma.İ.U.M Cahit Ortaç
Aza Ma.V.Milli Em.U.Md. Enver Sevgen (Bulunmadı)	Aza Na.V.Y.Fen Heyeti Rs. A.Tâlip Güran (Bulunmadı)	Aza Da.V.Hukuk Müş. Ekrem Vardarlı
Aza İmar Müdürü Talât Üzışık	Aza Na.V.Y.ve İ.İ.Rs.Mu. Orhan Alsaç	

EK 30
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü
Umumi No. Kartaltepe D.
Hususi No.

Ankara. 15/5/959
Özü: Kartaltepe Gecekondu sahası Hk.

- K A R A R -

Karar No: 353

Balkeriz mıntıkasında Kartaltepe namiyle maruf olup kesif gecekonduları ihtiva eden saha sakinlerince imar plânında evlerinin bulunduğu sahanın iskân haricinde kaldığından bahisle tamamı meskûn olan kısımların imar plânına ithalinin talep edildiği, yapılan incelemede, kesif gecekonduları ihtiva eden Kartaltepe mevkiinin bir kısmının nâzım plâna göre iskân haricinde kaldığı anlaşılmış ve 6188 sayılı kanunun tatbikinin temini bakımından ilişik 1/5000 lik planda işaretlenen sahanın iskân dahiline alınmasının uygun görülmüş olduğu,

Mevzuun İdare Heyetimizce incelenerek, ilişik plânda işaretlenen sahanın 6188 sayılı kanunun tatbikini temin maksadı ile iskân sahası dahiline alınmasına karar verilmesinin istendiği, Müdürlüğün 20/3/959 gün ve 1942 sayılı yazısından anlaşıldı.

Mahallinde yapılan inceleme sonunda; Kartaltepe mıntıkasında iskân sahası dahiline alınması istenen gecekondu bölgesi de tapuları verilmekte olan diğer gecekondular gibi tamamen teşekkül etmiş olup büyük bir nüfus kesafetiyle de meskûn bulunduğundan bu kısımdaki halkın ilerde bir mesken sahibi olabilmesini temin maksadiyle, 6188 sayılı kanunun ruhuna uygun bir şekilde mezkûr sahanın imar plânına ve iskân sahasına ithalinde mahzur bulunmadığına ve bu bölgeyi gösteren 1/5000 lik avan projenin tasdikına, Heyetimizin 15/5/959 günlü toplantısında karar verildi.

İmar İdare Heyeti Reisi	Aza	Aza
Vali ve Belediye Reisi	Ma.V.Milli Em.U.Md.	S.ve İ.K.V.S.İ.U.Md.
Dilâver Argun	Enver Sevgen	Dr.Arif Anıl
Aza	Aza	Aza
Na.V.Y.Fen Hey.Azası	Ma.V.Ma.İ.İ.Md.	Da.V.Hukuk Müşaviri
Hüseyin Kara	Cahit Ortaç	Ekrem Verdarlı
Aza	Aza	
D.K.Y.Et-Pro.Fen Hey.Md.	İmar Müdür V.	
Kuzaftar Uluşahin	Fethi Tulgar	

EK 31
İmar İdare Heyeti Belgesi

T. C.
ANKARA BELEDİYESİ
İmar Müdürlüğü
Umumi No. .....
Hususi No.

Ankara, 25/5/959

Özü: İmar İdare Heyeti tetkik seyyahati Hk.

- K A R A R -

Karar No:417

Yeni ve modern bir şehir olma yolunda büyük ilerlemeler yapan Başkent Ankaramızın, bilhassa son senelerde artan imar faaliyeti ile yakından ilgili olup plân ve proje çalışmalarının sevki idaresi, tetkik ve tasvibi ile 30 senedir. vazifeli bulunan Heyetimizin bu şehre daha da faydalı olma arzusu ile Başkanımız Vali ve Belediye Reisi Sn. Dilâver Argun nezdinde vâki, mahdut bir Avrupa tetkik seyyahati talebi müsbet ve muafık karşılanmıştır.

Riyaset Makamının, bilhassa Atina gecekondu problemi ve Münih modern mesken siteleri mevzuunda tetkiklerde bulunulması hususundaki direktif ve emirleri nazarı itibare alınarak, dönüş yolunda Romaya da uğranması ve modern şehircilik mevzularıyle bilhassa önümüzdeki beynelmilel Olimpiyat oyunları için hazırlanmakta olan spor tesislerinin de tetkiki ve bütün bu programın uçakla yol hariç 15 gün dahilinde hallolunması kabul edilmiştir.

Reisimiz Sn. Dilâver Argun'un işlerinin çokluğu sebebiyle bu seyyahate iştirak edemiyeceği üzüntü ile öğrenilmiş olup, Heyetimizin 7 kişilik aza kadrosu ile birlikte daimi çalışma halinde bulunan İmar Müşaviri Y.Mimar Nihat Yücel ve Heyet Sekreteri Erol Özgen'in de bu seyyahate iltihaklarının gerek Ankara şehri Nâzım Plân tatbikatı ve gerekse Heyetin Sekreterlik hizmetleri bakımından lüzumlu ve faydalı olduğuna karar verilmiştir.

İmar Müdürlüğü 1959 mali yılı bütçesinde bu hususta tahsisat tefrik edilmiş olduğundan seyyahat için gerekli muamele ve formalitelerin Müdürlükçe biranevvel takip ve intacına Heyetimizin 25/5/959 günlü içtimaında karar verilmiştir.

İmar İdare Heyeti Reisi
Vali ve Belediye Reisi
Dilâver Argun

Aza
Ma.V.Milli Em.U.Md.
Enver Sevgen

Aza
S.ve İ.M.V.S.İ.U.Md.
Dr.Arif Anıl

Aza
Na.V.Y.Fen Hey.Azası
Hüseyin Kara

Aza
Da.V.Ma.İ.U.Md.
Cahit Ortaç

Aza
Da.V.Hukuk Müşaviri
Ekrem Vardarlı

Aza
D.K.Y.Et-Pro.Fen Hey.Md.
Muzaffer Hocahin

Aza
İmar Müdür V.
Fethi Tulgar

Acar, E. (1975), *Ankara: Osmanlı Anadolu Kentinde Mülkiyet/Doku İlişkileri*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

Adıvar, H.E. (1982), *Türkün Ateşle İmtihanı*, İstanbul, Atlas Kitabevi.

Akçura, T. (1971), *Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma*, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını, no. 16.

Akok, M., Gökoğlu, A. (1946), *Eski Ankara Evleri*, Ankara.

Aktoluğ, B., Özbay, F., Özgökmen, S. (1966), *Mamak Gecekondularında Boş Zamanın Değerlendirmesi*, yayımlanmamış tez çalışması, Ankara, Sosyal Hizmetler Akademisi.

Aktüre, S. (1977), 'Konut ve Konut Çevresi Olarak Ankara Gecekondularına İlişkin Bazı Gözlemler', *Yapı Araştırma Kurumu Bülteni*, İstanbul Teknik Üniversitesi, sayı 3-4.

Aktüre, S. (1978), *19. Yüzyıl Sonunda Ankara Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi*, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını.

Altaban, Ö. (1997), 'Ulusal Yönetimin ve Toplumsallığın Kurguladığı Bir Başkent', *Arredamento*, sayı 3.

Ankara Belediyesi (1945), *Ankara Şehrinin Sınırları-Belgeleri ve Mahalle, Bölge Teşkilleri*, Ankara.

Ankara Şehremaneti (1929), *Ankara Şehrinin Jausseley, Jansen ve Brix Plan ve Projelerine ait İzahnameler*, Ankara, Hakimiyet-i Milliye Matbaası.

Ankara Şehri (1940), *Meydan-Bulvar-Cadde ve Sokakları ile Bağ ve Civarlarının Yeni ve Eski Adlarını Muhtevi Broşür*, Ankara.

Aralov, S.İ. (1967), *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, H.A. Ediz (Çev.), İstanbul, Burçak Yayınevi.

Araz, N. (1993), *Mustafa Kemal'le 1000 Gün*, İstanbul, Dünya Yayınları.

Araz, N. (1994), *Mustafa Kemal'in Ankarası*, İstanbul, Dünya Yayınları.

Arcayürek, C. (1983), *Demokrasinin İlk Yılları: 1947-1951*, Ankara, Bilgi Kitabevi.

Arıkan, S. (1943), *Nutuk*, İstanbul, Kenan Matbaası.

Aslanoğlu, İ. (1980), *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı*, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını.

Atatuğ, K. (1963), *Ankara*, Ankara.

Atay, F.R. (1980), *Çankaya*, Sena Matbaası.

Baedeker, K. (1914), *Konstantinopal*, Leipzig.

Bağlum, K. (1992), *Beşbin Yılda Nereden Nereye*, Ankara,

Bahar, B.L. (2003), *Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri*, İstanbul, Pan Yayıncılık.

Başkent Söyleşileri (Yayın tarihi yok), *Ankara*, Kent-Koop Yayını, no. 97.

Baykan, N. (1969), 'Ankara'nın Abidin Paşa ve Saime Kadın Semtlerinde Bağırsak Parazitleri İnfestasyonu Araştırması', *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXII, no. 2'ye Ek.

Baysal, A. (1975), 'Kentleşme ve Mevsimlere Göre Beslenme Durumunda Değişmeler', *Beslenme ve Diyet* dergisi, Cilt: 4, no. 1.

Bekata, H.O. (1987), 'Mustafa Kemal'in Ankara'ya Gelişi', *Başkent Söyleşileri*, Ankara, Kent-Koop Yayınları, no. 97.

Benderlioğlu, A. (1982), 'Ankara'da İlk Şehir Planlama Çalışmaları ve Yenimahalle Uygulaması', *Başkent Söyleşileri*, Ankara, Kent-Koop Yayınları, no. 97.

Birkan, G., PEHLİVANLI, S. (1977), 'Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu ile bir Söyleşi', *Mimarlık* dergisi, no. 1.

Bischof, N. Von (1936), *Ankara: Türkiye'de Yeni Bir Oluşun Bir İzahı*, B. Belge (Çev.), Ankara, Ulus Basımevi.

Bozyiğit, A.E. (2002), *Ankara'dan Uçan Kuşlar...Türk ve Dünya Yazınında Ankara*, Ankara, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri.

Cemal, A. (1932), *Vilayetlerimiz: Ankara*, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi.

Cengizkan, A. (2002), 'Ankara 1924-25 Lörcher Planı: Bir Başkenti Tasarlamak ve Sonrası', *Arredamento*, Ekim.

Cengizkan, A. (2002), 'Cumhuriyet Dönemi Kamusal Mekânları İçin Bir Çalışma Programı', *Ankara'nın Kamusal Yüzleri*, G.A. Sargın (Der.), İstanbul, İletişim Yayınları.

Cin, Ş. Et.al. (1975), 'Gecekondu Bölgelerinde Sosyal Araştırmalar 1-Gecekondu Ailesinin Sosyal Yaşamı ve Çocuk Ölümleri', *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXVIII, sayı III-IV'e Ek.

Cin, Ş. Et.al. (1975), 'Gecekondu Bölgelerinde Sosyal Araştırmalar 2- 0-6 Yaş Arasındaki Çocuklarda Beslenme ve Gelişme Durumu', *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXVIII, sayı III-IV'e Ek.

Çağlayangil, İ.S. (1988), 'Geçmiş Yıllarda Ankara', *Başkent Söyleşileri*, Ankara, Kent-Koop Yayınları, no. 97.

Çakan, C. Okçuoğlu, Y.(1977), 'Ankara'da İmarlı Alanda Yoğunluk Sorunu', *Mimarlık* dergisi, sayı 1.

Çenberci, A. (1977), *Historical Perspective of Mass Housing Process in Turkey, 1923-1970*, yayımlanmamış yüksek lisans Tezi, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

Demirağ, B., CİN, Ş. (1969), 'Ankara Cebeci Abidin Paşa Civarında Bulunan Tuzluçayır Gecekondu Bölgesinde 0-6 Yaş Arasındaki Çocuklarda Sağlık Koruması

Bakımından Yapılan Araştırmalar', *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXII, no. 1'e Ek.

Drakakıs-SMITH, D.W., FISHER, A.B. (1975), *Housing Problems in Ankara*, University of Durham, Occasional Publications no. 7.

Ego Daire Başkanlığı, (2004), hhtp://www.ego.gov.tr/odb/odb_tarih.htm.

Eke, F. (1979), *The Absorbtion of Low Income Groups in Ankara*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Londra, University College, University of London.

Ellison, G.M. (1973), *İngiliz Kadını Gözüyle Kuva-i Milliye Ankarası*, Ankara, Milliyet Yayınları.

Erdoğdu, Ş. (1965), *Ankaram*, Ankara.

Erdoğdu, Ş. (2002), *Ankara'nın Tarihi Semt İsimleri ve Öyküleri*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Erdoğmuş, Z. (1973), *Kırsal Bölgelerden Ankara, Kıbrıs-Bayraktar İlkokulu Gecekondu Bölgesine Göç ve Göç Edenlerin Kentlileşmesi*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Cilt 20.

Ergil, D. (1978), *Türkiye'de Toplumsal Gelişme ve Siyasal Bunalım*, Ankara, Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, no. 21.

Ergüven, E. (1938), *Şükrü Kaya'nın Sözleri*, İstanbul.

Esendal, M.Ş. (1983), *Ayaşlı ile Kiracıları*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Esendal, M.Ş. (1984), *İhtiyar Çilingir*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Eyice, S. (1973), *Ankara'nın Eski Bir Resmi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Farrere, C. (1999), *Ankara'lı Dört Hanım*, K. Dinçmen (Çev.), İstanbul, Scala Yayıncılık.

Fenik, A. (1949), 'Altındağ Röportajları', *Zafer* gazetesi, 13/5/1949-22/5/1949.

Galanti, A. (1950), *Ankara Tarihi*, İstanbul, Tan Matbaası.

Galip, M. (1941), *Ankara*, İstanbul.

Gentizon, P. (2002), 'Ankara', *Ankara'dan Uçan Kuşlar*, A.E. Bozyiğit (Hazırlayan), Ankara, T.C., Kültür Bakanlığı Yayını.

Geray, C. (1962), *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Enstitüsü Yayını, no. 9.

Gökçe, B. (1971), *Gecekondu Gençliği*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayını, C-15.

Gönen, E. (1972), *Ankara'da Abidin Paşa Gecekondu Bölgesi Aile Yapısı, Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durumlarıyla Şehirleşme Dereceleri Üzerinde Bir Araştırma*, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Ev Ekonomisi Kürsüsü.

Gülekli, N.C. (1948), *Ankara*, Ankara, Doğuş Matbaası.

Gülekli, N.C. (1949), *Ankara Rehberi*, Ankara, Puhan Matbaası.

Hart, C.W.M. (1969), *Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi*, N. Saran (Çev.), İstanbul Ticaret Odası Yayını.

Hirsch, E.E. (1997), *Anılarım*, Ankara, TÜBİTAK Popüler Bilim Yayınları.

İmar Komisyonu Raporu (1953), *Ankara Şehri*.

İmar Komisyonu Raporu (1954), *Ankara Şehri*.

İmar ve İskân Bakanlığı (1964), Ankara-Topraklık Gecekondu Araştırması, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.

İmar ve İskân Bakanlığı (1964), Ankara-Gülveren Gecekondu Araştırması, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.

İmar ve İskân Bakanlığı (1964), Ankara-Gülveren, Çinçin Bağları ve Topraklık Gecekonduları, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.

İmar ve İskân Bakanlığı (1964), Ankara-Esat, Çankaya ve Dikmen Gecekonduları, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.

İmar ve İskân Bakanlığı (1964), Ankara-Çinçin Bağları Gecekondu Araştırması, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.

İmar ve İskân Bakanlığı (1964), 13 Büyük Şehirde Gecekondu Araştırması,

Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.

İmar ve İskân Bakanlığı (1968), Gecekondular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.

İnkaya, Y. (1972), 'Türkiye'de Cumhuriyet Devrinin Başından Günümüze Kadar

Konut Sorunu', *Mimarlık* dergisi, sayı 9.

İstatistik Umum Müdürlüğü (1927), Sanayi Sayımı.

İstatistik Umum Müdürlüğü (1931-1932), Sanayi İstatistikleri.

İstatistik Umum Müdürlüğü (1932-1933), İstatistik Yıllığı.

İstatistik Umum Müdürlüğü (1935-1936), Sanayi İstatistikleri.

İstatistik Genel Müdürlüğü (1945), Genel Nüfus Sayımı.

İstatistik Genel Müdürlüğü (1968), Türkiye İstatistik Yıllığı.

Kandemir, S. (1932), *Ankara Vilayeti*, Ankara.

Karaosmanoğlu, Y.K. (1934), *Ankara*, Ankara, Hakimiyet-i Milliye Matbaası.

Karayolları Genel Müdürlüğü (1967), Karayolları Yıllığı.

Karaveli, O. (1999), *Bir Ankara Ailesinin Öyküsü*, İstanbul, Pergamon.

Karınca dergisi (1936), 'Ankara Güven Yapı Kooperatifi. Simdiye Kadar Sepkeden Teşebbüs ve Muameleler Hakkında Rapor', no. 26.

Karpat, K. (1976), *The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization*, Cambridge University Press.

Kartal, K. (1978), *Kentleşme ve İnsan*, Ankara, TODAİE Yayını, no. 175.

Keleş, R. (1971), *Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi*, Ankara, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.

Keleş, R. (1978), *100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.

Koç, V. (1973), *Hayat Hikâyem*, İstanbul.

Kongar, E. (1973), 'Altındağ Gecekondu Bölgesi', *Amme İdaresi* Dergisi, Cilt: 6, no. 3, Eylül.

Kongar, E. (1974), 'Altındağ'da Kentle Bütünleşme', *Amme İdaresi* Dergisi, Cilt: 6, no. 4, Aralık.

Koşay, H.Z. (1935), *Ankara Budun Bilgisi*, Ankara, Ulus Basımevi.

Kurdaş, K. (1987), *'Eymir'in Çağrısı', Başkent Söyleşileri*, Ankara, Kent-Koop Yayınları, no. 97.

Kurucu, T. (1965), *Zeytinburnu Gecekondularının Kuruluşu ve Usta Teşkilatları*, yayınlanmamış mezuniyet tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü.

Milliyet gazetesi, (1975), '50 Yıllık Yaşantımız', Milliyet Yayınları.

Mimarlık dergisi (1973), 'Mimarlığımız 1923-1950', sayı 3

Mimarlık dergisi (1973), Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı Sayısı, 11-12.

Nadi, Y. (1955), *Ankara'nın İlk Günleri*, İstanbul, Sel Yayınları.

Nalbantoğlu, G. (1981), *An Architectural and Historical Survey on the Development of the 'Apartment Building' in Ankara 1923-1950*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

Ostrorog, L. (1972), *Ankara Reformu*, Y.Z. Kavakçı (Çev.), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayını, no. 1729.

Öğretmen, İ. (1957), *Ankara'da 158 Gecekondu*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, no. 51-69.

Öymen, A. (2002), *Bir Dönem Bir Çocuk*, İstanbul, Doğan Kitapçılık A.Ş.

Payner, G. (1977), *Ankara: Housing and Planning in an Expanding City*, A Research Report Submitted to the Social Science Research Council.

Politika Ansiklopedisi (1983), *Tercüman* Gazetesi Tefrika Yayını.

Robinson, R.D. (1958), 'Turkey's Agrarian Revolution and the Problem of Urbanization', *Public Opinion Quarterly*, vol. 22, Fall.

Selen, H.S. (1964), 'Ankara'nın Başkent Oluşu', *Atatürk Konferansları*, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Sertel, Z.M. (1968), *Hatırladıklarım 1905-1950*, İstanbul.

Sewell, G.H. (1964), *Squatter Settlements in Turkey: Analysis of a Social, Political and Economic Problem*, yayımlanmamış doktora tezi, Massachusetts Institute of Technology.

Seyman, Y. (1986), *Hüznün Coşkusu Altındağ*, İstanbul, Gür Yayınları.

Soyak, H.R. (1973), *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul.

Şentek, A. (1979), *1940-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Yapı Üretimine İlişkin Görüşler*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

Şenyapılı, T. (1978), *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını.

Şenyapılı, T. (1981), *Gecekondu: 'Çevre' İşçilerin Mekânı*, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını.

Şenyapılı, T. (1982), *Ankara Gecekondularının Ekonomik Profili, Kentsel Bütünleşme*, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayını.

Şenyapılı, T. (1997), 'Cumhuriyetin Dokuduğu Kent: Ankara', *Arredamento*, sayı 3.

Şenyapılı, T. (1998), 'Cumhuriyetin 75. Yılı, Gecekondunun 50. Yılı', *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Y. Sey (Ed.), İstanbul, Türkiye İş Bankası Tarih Vakfı Yayını.

Şimşir, B.N. (1988), *Ankara...Ankara, Bir Başkentin Doğuşu*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Tankut, G. (1963), 'Ankara'da Gecekondu Problemi', *Mimarlık ve Sanat* dergisi, no. 7-8.

Tankut, G. (1990), *Bir Başkentin İmarı Ankara: (1929-1939)*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını.

Tarih İçinde Ankara: Eylül 1981 Seminer Bildirileri (1984), E. Yavuz, Ü.N. Uğurel (Der.), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını.

Tarih İçinde Ankara II: Aralık 1998 Seminer Bildirileri (2001), Y. Yavuz (Der.), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını.

Tekeli, İ., Ortaylı, İ. (1978), *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, E. Türkcan (Ed.), Ankara, Türk İdareciler Derneği, Bilimsel Araştırma Dizisi, no. 2.

Tekeli, İ., İlkin, S. (1984), *Bahçelievlerin Öyküsü, Bir Batı Kurumunun Yeniden Yorumlanması*, Ankara, Kent-Koop Yayını.

Tokman, B. (1975), *Urban Dwelling Environments: Ankara, Turkey*, Massachusetts Institute of Technology, School of Architecture and Planning, Cambridge, Massachusetts.

Tokman, Y. (1979), *Yenimahalle*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

Tombuş, İ. (2003), *Ankara Cinayeti*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Tunç, G. (Ed), (2004), *Şehrin Zulası Ankara Kalesi*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Tülbentçi, FE (1955), *Cumhuriyet Nasıl Kuruldu*, İstanbul, Sel Yayınları.

Türk Ansiklopedisi (1949), Ankara, Milli Eğitim Basımevi.

Uğer, M. (1954), 'Yenimahalle Arsalarının Tevzii', *Ankara Belediye* dergisi, sayı 10.

Ural, S. (1974), 'Türkiye'nin Sosyal Ekonomisi ve Mimarlık', *Mimarlık* dergisi.

Uraz, A. (1955), 'Yeni İmar Nazım Planına Dair Açıklamalar ve Tamamlayıcı Bazı Bilgiler: Ankara İmar Müdürü ile bir Mülakat', *Ankara Belediye* dergisi, sayı 13, Mart, Nisan, Mayıs.

Uzgören, N. (1983), *Bahçelievler Deneyimi, Başkent Söyleşileri*, Ankara, Kent-Koop Yayınları, no. 97.

Vardar, A. (1989), 'Başkentin İlk Planları', *Planlama* dergisi, 2-3-4.

Yalçın, H.C. (1938), 'İstanbul'u Kurtarmak İçin', *Yedigün*, XI-5.

Yasa, İ. (1966), *Ankara'da Gecekondu Aileleri*, Ankara, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Yavuz, E (1952), *Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.

Yavuz, F (1980), *Kentsel Topraklar-Ülkemizde ve Başka Ülkelerde*, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Basın ve Yayın Okulu Yayını.

Yavuz, Y. (1981), *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını.

Yörükan, A. (1971), *Gecekondular ile İlgili Rapor*, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Konut Özel İhtisas Komisyonu için hazırlanmış rapor.

Yurt Ansiklopedisi (1983), 'Ankara', Cilt 1.

Velidedeoğlu, H.V. (1983), *İlk Meclis*, İstanbul, Çağdaş Yayınları.

İletişim'den

"Yaban"lar ve Yerliler
L. Funda Şenol Cantek
373 SAYFA

İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye
Sema Erder
310 SAYFA

Ankara'nın Kamusal Yüzleri
Derl. Güven Arif Sargın
246 SAYFA

Şehrin Zulası
Ankara Kalesi
Güven Tunç - Figen Özbay - A. Atauz - G. Korat - M. Sancar - N. Teymur - A. Türkün - Z. Ulusoy
312 SAYFA

1 Mayıs Mahallesi
1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent
Şükrü Aslan
240 SAYFA

Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe...
Betül Altuntaş
255 SAYFA

İletişim'den

Nöbetleşe Yoksulluk
Sultanbeyli Örneği
Oğuz Işık - M. Melih Pınarcıoğlu
368 SAYFA

Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset
Ayça Kurtoğlu
407 SAYFA

Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk
Fikret Şenses
360 SAYFA

Para ile Akraba
Jenny B. White
237 SAYFA

Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık
Neşe Gürallar Yeşilkaya
207 SAYFA

Kriz ve Yoksullaşma
Mustafa Sönmez
247 SAYFA

Bu klasik önemdeki çalışmada, "Modern Türkiye"nin karakteristik olgularından biri olan "gecekondu"nun oluşum süreci, belki de en çarpıcı bir biçimde yaşandığı yerde, Ankara örneğinde inceleniyor. Çarpıcı; çünkü başkent Ankara, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren 'numunelik' olmak üzere planlanmış bir kent. Kitapta, siyasal-ekonomik ortamdaki ve kentsel yaşantıdaki dönüşümlerin ve toplumsal farklılaşmaların, mekâna nasıl yansıdığına dair çok boyutlu bir bakış açısı sunuluyor.

Son derece ayrıntılı bir bakış bu: Yasal düzenlemelerin, inşaat ve kooperatif örgütlenmesinin, belediyecilik pratiğinin gelişimi; semt 'karakterlerinin' değişimi; gecekonduların marjinallikten yerleşikleşmesine giden yol ve bütün bu meselelerin o dönemlerde nasıl algılandığı, nasıl tartışıldığı mercek altına alınıyor.

Tansı Şenyapılı'nın 1986 yılında Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü'nü alan çalışmasının geliştirilmiş biçimi olan bu kitap, Türkiye'de kent ve gecekondu araştırmaları literatürünün temel eserlerinden biridir.

İLETİŞİM 1051
ARAŞTIRMA İNCELEME 173

ISBN 975-05-0297-3
9 789750 502972